MUNDƏRIJƏ

	biyit	bət
A. nəsri mukəddimə	(1 — 38)	2
B. Nəzmi mukəddimə	(1 — 77)	8
C. fihristü 'l-əbwab	(1 — 82)	22
D. kutadqu bilig		
1. tənri 'əzzə wə jəllə egdisin ayur	(1 — 33)	36
2. yalavaq 'ələyhi's-səlam egdisin ayur	(34 — 48)	44
3. tert şəhabənin egdisin ayur	(49 — 62)	48
4. yaruk yaz fişlin uluoq buoqra han egdisin ayur	(63 — 123)	52
5. yəti yulduz on iki ekəkni ayur	(124 — 147)	64
6. yalnuk ooqlanï aqïrlïkï bilik ukux birlə ərdükin ayur	(148 — 161)	70
7. til ərdəmin münin asïoqïn yasïn ayur	(162 — 191)	74
8. kitab idisi ez 'uzrin ayur	(192 — 229)	80
9. ədgülük kïlmak egdisin asïoqlarïn ayur	(230 — 286)	88
10. bilik ukux ərdəmin asïoqïn ayur	(287 — 349)	100

مۇندەرىجە

A. نەسرى مۇقەددىمە...... 3
B. نەزمى مۇقەددىمە...... 9
C. باپلار مۇندەرىجىسى...... 23
D. ئەسلى مەتىن (تېكىست)...... 37
بىرىنچى باپ ھەمىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا...... 37
ئىككىنچى باپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا...... 45
ئۈچىنچى باپ تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا...... 49
تۆتىنچى باپ پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا...... 53
بەشىنچى باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا...... 65
ئالتىنچى باپ ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىكى بايانىدا...... 71
يەتتىنچى باپ تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا...... 75
سەككىزىنچى باپ مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئوزرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا...... 81
توققۇزىنچى باپ ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى بايانىدا...... 89
ئونىنچى باپ بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا...... 101

11. kitab atī yərügin yəmə avuqoqalīkin ayur (350 — 397) 112
12. səz baxī kün tooqdī əlig əzə (398 — 461) 122
13. ay toldī kün tooqdī əlig tapuoqīna kəlmixin ayur (462 — 580) 134
14. ay toldī kün tooqdī əlig tapuoqīna kərünmixin ayur (581 — 619) 160
15. ay toldī əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur (620 — 656) 170
16. ay toldī əligkə dəwlət şifətin ayur (657 — 764) 178
17. kün tooqdī əlig ay toldīka 'ədil şifətin ayur (765 — 791) 200
18. kün tooqdī əlig ay toldīka 'ədil şifəti nətəg ərdükin ayur (792 — 954) 206
19. ay toldī əligkə til ərdəmin səz asīoqlarīn ayur (955 —1044) 238
20. kut kīvlīkin dəwlət ərsəllikin ayur (1045—1157) 258
21. ay toldī ooqlī əgdülmixkə pənd bərmixin ayur (1158—1277) 280
22. ay toldī ooqlī əgdülmixkə ətləmixin ayur (1278—1341) 304
23. ay toldī kün tooqdī əligkə kumaru bitik bitimixin ayur (1342—1547) 316
24. kün tooqdī əlig əgdülmixni okīmīxīn ayur (1548—1580) 352

ئون بىرىنچى باپ   كىتابىنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپىنىڭ ئوز قىرىلىغىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا...113

ئون ئىككىنچى باپ   سوز بېشى كۈنتۇغدى ئېلىگ ھەققىدە..........................123

ئون ئۈچىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا...135

ئون تۆتىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا....161

ئون بەشىنچى باپ   ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت ـ سائادەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا...171

ئون ئالتىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ ئېلىككە بەخت ـ دەۋلەتنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 179

ئون يەتتىنچى باپ   كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى 201

ئون سەككىزىنچى باپ   كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپىتىنىڭ قانداقلىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا.......................................207

ئون توققۇزىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلنىڭ پەزىلىتى ۋە سوزنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا...239

يىگىرمىنچى باپ   بەختنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە دەۋلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى بايانىدا.....259

يىگىرمە بىرىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا...281

يىگىرمە ئىككىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھىتى.....................305

يىگىرمە ئۈچىنچى باپ   ئايتولدىنىڭ ئېلىككە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى بايانىدا..........317

يىگىرمە تۆتىنچى باپ   كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى بايانىدا...353

25. əgdülmix kün tooꞑdī əlig tapuoqīna kərünmixin ayur (1581—1590) 360

26. əgdülmix kün tooꞑdī əlig tapuoqīna kirmixin ayur (1591—1849) 364

27. əgdülmix əligkə ukux surətin ayur (1850—1920) 414

28. bəglikkə səza boloqu təg bəg nəgü təg kərəkin ayur (1921—2180) 430

29. əgdülmix bəglərkə wəzir boloqu nəgü təg ər kərəkin ayur (2181—2268) 476

30. əgdülmix əligkə sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2269—2434) 492

31. əgdülmix əligkə uluoq hajiblīkka nəgü təg ər kərəkin ayur (2435—2527) 522

32. əgdülmix əligkə kapuoq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2528—2595) 540

33. əgdülmix əligkə yalavaq īdoquka nəgü təg ər kərəkin ayur (2596—2671) 554

34. əgdülmix əligkə bitikqi īlīmoqa nəgü təg kərəkin ayur (2672—2742) 568

35. əgdülmix əligkə aoqīqī nəgü təg ər kərəkin ayur (2743—2827) 582

يىگىرمە بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى باياندا...361

يىگىرمە ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى باياندا.......365

يىگىرمە يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەقىلنى سۈرەتلەپ بەرگەنلىكى باياندا.......415

يىگىرمە سەككىزىنچى باپ بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى باياندا.......431

يىگىرمە توققۇزىنچى باپ بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى.........477

ئوتتۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.........493

ئوتتۇز بىرىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.........523

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.........541

ئوتتۇز ئۈچىنچى باپ ئەلچىلىككە ئەۋەتىشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.........555

ئوتتۇز تۆتىنچى باپ پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.........569

ئوتتۇز بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ غەزىنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.........583

36. əgdülmix əligkə ax baxqï han salar nəgü təg kərəkin ayur (2828—2882) 598
37. əgdülmix əligkə ïdïxqï baxï nəgü təg kərəkin ayur (2883—2956) 610
38. əgdülmix əligkə tapuoqqïlar ḫəkï bəglər əzə nəgü təg ərdükin ayur (2957—3186) 626
39. kün tooqdï əlig odoqurmïxka bitik bitip ïdmïxïn ayur (3187—3288) 670
40. əgdülmix odoqurmïx tapa barmïxïn ayur (3289—3317) 690
41. odoqurmïx əgdülmix birlə munazərə kïlmïxïn ayur (3318—3511) 696
42. odoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn əyïblarïn ayur (3512—3645) 732
43. əgdülmix odoqurmïxka dunya birlə 'ukbï kazoqanoqusïn ayur (3646—3712) 756
44. odoqurmïx əligkə bitik bitip ïdmïxïn ayur (3713—3895) 770
45. kün tooqdï əlig odoqurmïxka ikinq bitik ïdmïxïn ayur (3896—3970) 806
46. əgdülmix odoqurmïx birlə ikinq kata munazərə kïlmïxïn ayur (3971—3030) 822
47. əgdülmix odoqurmïxka bəglərkə tapïnmak tərüsin tokusïn ayur (4031—4664) 834

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئوگدۇل-
مىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى................................599

ئوتتۇز يەتتىنچى باپ ئىچىملىك بېشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا
ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى..........................611

ئوتتۇز سەككىزىنچى باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى
ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى...............627

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ كۈنتوغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى
بايانىدا..671

قىرىقىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا.............691

قىرىق بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا...697

قىرىق ئىككىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتقانلىقى
بايانىدا..733

قىرىق ئۈچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى
تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا.....................757

قىرىق تۆتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا......771

قىرىق بەشىنچى باپ كۈنتوغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت يازغان-
لىقى بايانىدا..807

قىرىق ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرە
قىلغانلىقى بايانىدا...823

قىرىق يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ
قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا....................835

48. əgdülmix ķapuoqdaķi ər at birlə nəgü təg tirilgüsin ayur (4165—4319) 858
49. əgdülmix oḍoqurmïxķa ķara ‘am boḍun birlə nətəg ķatïloqu kərəkin ayur (4320—4335) 886
50. ‘ələwilər birlə ķatïlmaķnï ayur (4336—4340) 890
51. bilgə ‘alimlər birlə ķatïlmaķnï ayur (4341—4354) 892
52. otaqïlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4355—4360) 896
53. mu‘əzzimlər birlə ķatïlmaķnï ayur (4361—4365) 898
54. tüx yoroquqïlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4366—4375) 900
55. yulduzqïlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4376—4391) 904
56. xa‘irlər birlə ķatïlmaķnï ayur (4392—4399) 908
57. tarïoqqïlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4400—4418) 910
58. satïoqqïlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4419—4438) 914
59. igdixqilər birlə ķatïlmaķnï ayur (4439—4455) 918
60. uzlar birlə ķatïlmaķnï ayur (4456—4468) 922
61. qïoqaylar birlə ķatïlmaķnï ayur (4469—4474) 926
62. əvlik nəgü təg almaķnï ayur (4475—4503) 928
63. oqul ķiz toqsa nətəg igiḍgüsin ayur (4504—4526) 934
64. əlig asraķilarïoq nəgü təg tutoqusïn ayur (4527—4572) 940
65. əgdülmix oḍoqurmïxķa axķa barmaķ tərüsin ayur (4573—4643) 950

قىرىق سەككىزىنچى باپ   ئۇگدۇلمىشنىڭ ساراي ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلىدە
بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..............................859
قىرىق توققۇزىنچى باپ   ئۇگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە
بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..............................887
ئەللىكىنچى باپ   پەيغەمبەر ئەۋلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...........891
ئەللىك بىرىنچى باپ   ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...................893
ئەللىك ئىككىنچى باپ   تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا..................897
ئەللىك ئۈچىنچى باپ   ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...............899
ئەللىك تۆتىنچى باپ   چۈش ئورۇگۇچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا........901
ئەللىك بەشىنچى باپ   مۇنەججىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا..............905
ئەللىك ئالتىنچى باپ   شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە مولۇش باياندا.....................909
ئەللىك يەتتىنچى باپ   دىخانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا....................911
ئەللىك سەككىزىنچى باپ   سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...........915
ئەللىك توققۇزىنچى باپ   چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا.............919
ئاتمىشىنچى باپ   قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...............923
ئاتمىش بىرىنچى باپ   پېقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا.....................927
ئاتمىش ئىككىنچى باپ   ئۆيلىنىشنىڭ قانداق بولۇشى باياندا..........................929
ئاتمىش ئۈچىنچى باپ   پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيلەش باياندا.......................935
ئاتمىش تۆتىنچى باپ   خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش باياندا...........941
ئاتمىش بەشىنچى باپ   ئۇگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە-يوسۇن-
لىرىنى ئېيتقانلىقى باياندا..951

66. əgdülmix odoɪurmïxka axka okïmak tə-
rüsin ayur (4644—4679) ········ 964
67. odoɪurmïx əgdülmixkə dunyadïn yüz
əvrüp barïna tapï bolmakïn ayur (4680—4933) ········ 972
68. kün tooɪdï əlig odoɪurmïxnï üqünq yolï
ündəyü ïdmïxïn ayur (4934—5030) ········ 1018
69. odoɪurmïx əgdülmix tapa kəlmixin ayur (5031—5034) ········ 1038
70. kün tooɪdï əlig odoɪurmïx birlə kərüx-
mixin ayur (5035—5131) ········ 1040
71. odoɪurmïx əligkə pənd bərmixin ayur (5132—5466) ········ 1060
72. əgdülmix əligkə əl ətgü tərüsin ayur (5467—5631) ········ 1120
73. əgdülmix kəqmix tiriglikkə aqïp təwbə-
ka ooɪramïxïn ayur (5632—5720) ········ 1150
74. odoɪurmïx əgdülmixkə kənəx bərmixin
ayur (5721—5761) ········ 1168
75. kənilikkə kənilik kixilikkə kixilik kïl-
makïn ayur (5762—5952) ········ 1176
76. odoɪurmïx iglig bolup əgdülmixni ündə-
mixin ayur (5953—5992) ········ 1212
77. əgdülmix odoɪurmïxka tüx yərügin ayur (5993—6031) ········ 1224

ئاتمىش ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى
توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..........................965
ئاتمىش يەتتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، بارغا
قانائەت قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى..........................973
ئاتمىش سەككىزىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۈچىنچى قېتىم دەۋەت
قىلغانلىقى بايانىدا..........................1019
ئاتمىش توققۇزىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش يېنىغا كەلگەنلىكى بايانىدا...1039
يەتمىشىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىكنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كورۈشكەنلىكى بايانىدا...1041
يەتمىش بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا.........1061
يەتمىش ئىككىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى
توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..........................1121
يەتمىش ئۈچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئوتكەن ھاياتىغا ئېچىنىپ تەۋبە قىلغانلىقى
بايانىدا..........................1151
يەتمىش توتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە كېچەش بەرگەنلىكى بايانىدا...1169
يەتمىش بەشىنچى باپ توغرىلىققا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك
قىلىش بايانىدا..........................1177
يەتمىش ئالتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۇلمىشنى چاقىرغانلىقى
بايانىدا..........................1213
يەتمىش يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتقانلىقى
بايانىدا..........................1225

78. oḑoɋurmïx egdülmixkə tüx kermixin ayur (6032—6036) 1232
79. egdülmix oḑoɋurmix tüxiŋə tə'bir ķïlmïxïn ayur (6037—6046) 1234
80. oḑoɋurmïx bu tüxkə aḑïn yerüg ayur (6047—6086) 1238
81. oḑoɋurmïx egdülmixkə pənd bẹrmixin ayur (6087—6285) 1246
82. ķumaru egdülmixkə oḑoɋurmïxnïŋ elmixin ayur (6286—6292) 1284
83. ķumaru egdülmixkə tə'ziyət ķïlmïxïn ayur (6293—6298) 1288
84. egdülmix oḑoɋurmïxķa yas tutmïxïn ayur (6299—6303) 1290
85. ẹlig egdülmixkə tə'ziyət ķïlmïxïn ayur (6304—6520) 1292
E (ilawilər)
1. yigitlikkə aqïp avuqoɋalïķïn ayur (6521—6564) 1334
2. eḑlək artaķïn dostlar jəfasïn ayur (6565—6604) 1342
3. kitab iḑisi yusuf uluɋ ḩajib eziŋə pənd bẹrür (6605—6645) 1350

يەتمىش سەككىزىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە چۇش كورگەنلىكىنى ئېيتقان- لىقى بايانىدا.......................................1233
يەتمىش توققۇزىنچى باپ   ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش چۇشىگە تەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا 1235
سەكسىنىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ بۇ چۇشكە باشقا تەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا.........1239
سەكسەن بىرىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا...1247
سەكسەن ئىككىنچى باپ   قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمىشكە ئودغۇرمىشنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا...1285
سەكسەن ئۈچىنچى باپ   قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى بايانىدا....1289
سەكسەن تۆتىنچى باپ   ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىقى بايانىدا.........1291
سەكسەن بەشىنچى باپ   ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى بايانىدا......1293
E. ئىلاۋىلەر
I يىگىتلىككە ئېچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى.........................1335
II زاماننىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا.........................1343
III كىتاب ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئۆزىگە نەسىھىتى...................1351

قۇتادغۇبلك

A

B1 C2

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

A2

1. ḥəmd-u sipas-u minnəṭ wə ėküx ɵgdi təŋri
2. ‘əzzə wə jəlləḳa kim uluoqluḳ iḍisi tükəl

3. ḳudrətlïoq padixah turur yẹrli kɵkli yarat-

4. oqan ḳamuoq tïnlïoqlarḳa ruzi bẹrgən nəni
5. kim tilədi ərsə ḳïldï yẹmə nəni tiləsə ḳïlur

6. yəf‘əlu’llahu ma yəxa’ wə yəḥkumu ma

7. yurid taḳï sansïz səlam-u durud həlḳlarda
8. yẹgi yalavaqlarda ɵḍrüntüsi uluoq savqïsï

9. muḥəmməd-i muṣṭəfa ɵzə bolsun taḳï
10. ma anïŋ ẹxləri ‘əziz aoqïrlïoq ṣəḥabələr ɵzə

11. riẓwanu’ llahi ‘ələyḥim əjmə‘in bu kitab
12. yavlaḳ ‘əziz turur qin ḥukəmalarïnïŋ əm-

A

بسم الله الرحمن الرحيم

(ئايغۇچى ۋە كويۇنگۇچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

1. ھەمدۇ-سانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيىلەر
2. ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگەكىم، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق
ئىگىسى ۋە كامال
3. قۇدرەتلىك پادىشادۇر. (ئۇ) يەرنى، كوكنى
ياراتقان،
4. بارلىق جانلىقلارغا رىزىق بەرگەن. ئۇ، نىمىنىكى
5. خالىدى، شۇنى قىلدى؛ ھەمدە نىمىنىكى خالىسا،
شۇنى قىلۇر.
6. يەفئەلۇللاھۇ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا
خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھوكۇم
قىلىدۇ).
7. يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇتلار ئىنسانلارنىڭ
8. ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەر-خىلى (ۋە
تەڭرىنىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى
9. مۇھەممەت مۇستاپاغا بولسۇن، يەنە
10. ئۇنىڭ يارەنلىرى بولغان ئەزىز ۋە مۇھتەرەم
ساھابىلاردىن
11. ئاللا رازى ئولغاي.
12. بۇ بەك ئەزىز بىر كىتاپتۇر، (ئۇ) چىن ھېكمىلىرىنىڭ

34. kitabnï kaxoqər əlində tükəl kïlip məxrik

35. məliki tavoqaq buoqra han üskinə kigürmïx

36. turur məlik buoqra han ma anï aoqïrlap

37. uluoqlap əz haş ḥajiblïkïnï aṇa bərü yarlï-

38. kamïx turur anïṇ üqün yusuf uluoq haş

C3

39. ḥajib təp atï qavï azunda yayïlmïx turur

40. bu 'əziz kitab tərt uluoq aoqïr ul əzə bina

A4

41. kïlïnmïx turur bir 'ədil ikinqi dəwlət

42. üqünqi 'əkil tərtünqi kəna'ət yana təgmə

43. biriṇə türkqə bir at bərmix turur 'ədilka

44. kün toqdï əlig at bərip padixah ornïṇa

B3

45. tutmïx turur dəwlətka ay toldï at bərip

46. wəzir ornïṇa kodmïx turur 'əkilka əgdül-

47. mix at bərip wəzirniṇ oqlï yərində tutmïx

48. turur kəna'ətka odoqurmïx at bərip wəzir-

49. niṇ karïndaxï təp aymïx turur takï anlar

50. ara munažərə suali jəwabï kəqər təg səzlər

51. səzləmix turur okïoqlïnïṇ kəṇlï aqïlïp

52. muşannifni ədgü du'a birlə yad kïlsun təp

34. بۇ كىتاپنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ، مەشرىق
35. شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھوزۇرىغا سۇنغاندۇر.
36. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ.
37. (ۋە) ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا خاس ھاجىپلىقنى
38. ئىلتىپات قىلغان (ۋە) شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپ ئۇلۇغ
خاس
39. ھاجىپ دەپ نام-شوھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.
40. بۇ ئەزىز كىتاپ تۆت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل
ئۇستىگە بىنا
41. قىلىنغان: بىرى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى،
دەۋلەت (بەخت)؛
42. ئۈچىنچىسى، ئەقىل؛ تۆتىنچىسى، قانائەت بولۇپ،
يەنە (ئۇلارنىڭ)
43. ھەر بىرىگە تۈركچە بىر ئات قويۇلغان. ئەدىلگە
44. "كۈنتۇغدى ئېلىگ"[1] ئېتى بېرىلىپ، پادىشا ئورنىغا
45. قويۇلغان؛ دەۋلەتكە "ئايتولدى" دەپ ئات قويۇلۇپ،
46. ۋەزىر ئورنىغا قويۇلغان؛ ئەقىلگە
47. "ئۆگدۈلمىش" دەپ ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ
ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان؛
48. قانائەتكە "ئودغۇرمىش"ئېتى بېرىلىپ، ۋەزىرنىڭ
49. قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان. شۇنىڭدەك، (مۇئەل-
لىپ ئۆز پىكىرلىرىنى)
50. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە سوئال-
جاۋاپلىق سۆزلەر ئارقىلىق
51. ئىپادىلىگەن، تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى
ئېچىلىپ،
52. مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ.

B

1 uɣan bir bayat ol ķamuɣda oza
əküx ḫəmd-u əgdi aņar oķ səza

2 uluɣluķ iḑisi uɣan żü'l-jəlal
yaratɣan tərütgən mə ķadir kəmal

3 ay yə̧r kək iḑisi həlayiķ bilə
ruzinī anutmïx yə̧gil sən külə

4 saķïxsīz bə̧rigli ķamuɣķa ruzi
yə̧türür ķamuɣnī m̧a yə̧məz əzi

5 aqīn ķoḑmaz ḫərgiz ķamuɣ tïnlïɣïɣ
yə̧türür iqürür təzü sanlïɣïɣ

6 nətəg kim tilədi mə boldï ķamuɣ
kimi kim tiləsə ķïlur ol uluɣ

7 durud ol əḑürmix rəsulķa səlam
yə̧nə ə̧xlərinə səlam ḫəm ulam

8 muḫəmməd yalavaq həlayiķ baxï
ķamuɣ barqalarķa ol ol kəz ķaxï

A5

9 yə̧mə bu kitab ol ə̧ḑi ək 'əziz
bilikligkə boloɣay bilikdin təņiz

B

1 قادىر بىر خۇدا ئۇ، جىمىدىن ئۇزا،
تولا كوپ شۈكۈر، مەدھ ئاڭالا سازا[2] .

2 ئۇلۇغلۇق ئىگەسى، قادىر زۇلجەلال[3] ،
ياراتقان، تورەتكەن ۋە قادىر كامال.

3 يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگەسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يىگىن سەن كۆلە.

4 بىرۇر ئۇ جىمىگە ساناقسىز روزى[4] ،
جىمىگە يىگۈزۈر، يىمەس ئۇ ئۆزى.

5 ئۇ قويماس ئاچ ھەرگىز جىمى تىنغۇچىن،
يىدۈرۈر، ئىچۈرۈر ئۇ زات ھەممىسىن.

6 نىچۈك خالىدى، بولدى شۇنداق قامۇغ[5]
تىلەسە ئۇ كىمنى قىلۇر ئۇ ئۇلۇغ.

7 تاڭلانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام ـ ئىھتىرام.

8 مۇھەممەت رەسۇلدۇر خالايىق بېشى،
ئېرۇر ھەممىنىڭ ئۇ كوزى ۋە قېشى.

9 يەنە بۇ كىتاپتۇر ناھايەت ئەزىز،
ئالىملارغا بولغاي بىلىمدىن دىگىمز.

10 بىزەنگەن ئۇ قىممەت بىلىملەر بىلە،
ئەي كىمسە، شۈكرى قىل، قانائەت تىلە.

11 ھېكىملەر سوزنى جىمىگە يىزىپ،
گوھەر ـ ئۈنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

12 ماچىنلار بېگى[6] ، شەرق سۇلتانلىرى،
بىلىملىك، ئاقىل، دۇنيا ياخشىلىرى،

13 جىمىسى كىتاپنى ئۆزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان غەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

14 بىرىدىن ـ بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ،
بولەكلەرگە بەرمەس ئۆزىگە قويۇپ.

15 ئېرۇر پايدىلىق، ھىچ زىيان ئۇندا يوق،
تولا تۈركلەر ئۇقماس مەنىسىن تولۇق.

16 كىتاپنى چۇشەنگەن بىلۇرلەر ئۇنى،
ئوقۇپ، يازسىلا ئۇ بىلەلمەس مۇنى.

17 بېرۇر يولىيورۇق بۇ كىتاپ سوزلىرى،
ھەر ئىككى جاھاندا تۈزەر ئىشلىرى.

18 ماچىن، چىن ھېكىمى ئۇلار بارچىسى،
گۈزەل دەپ ماختىدى ئۇنى ھەممىسى.

19 پۈتۈن تۈرك، چىن، شەرق ئېلىدە دىمەك،
مۇنىڭدەك كىتاپ يوق جاھاندا بولەك.

20 كىتاپ قەدرىنى ھەم بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلسىز كىشىدىن بولەك نە كېلۇر؟

21 كىتاپنى ھەر ئادەمگە بەرمەس كېرەك،
ئەگەر بولسىمۇ دوست، ئىشەنمەس كېرەك.

22 nətəg kim biliksiz bilüməz munī
uķuxluoq ukupan küzətür anī

23 bu buoqra han wəķitī iqrə anī
yə̣mə han tilinqə bu aymīx munī

24 munī təg kitabnī kim aymīx oza
kə̣ḍin mə kim ayoqay munī təg uza

25 kim ərsə munī təg ə̣tərmu ķanī
ə̣tigli bar ərsə egər mən anī

26 ķayu kənd ulux ordu ķarxī yə̣rə
kitabķa eņin at atamīxlara

C5
27 ol ə̣lniņ begüsi ḥekimi turup
at urmīx ol ə̣lniņ terüqə kerüp

28 qinilər ədəbü' l-müluk tə̣p ayar
maqinlar ənisü'l-məmalik atar

29 bu məxriķ ə̣lində uluoqlar munī
zinətü' l-ümera tə̣yürlər keni

A6
30 iranlīoqlar xaḥnamə tə̣rlər muņar
turanlīoq ķutaḍoqu bilik tə̣p uķar

31 nə türlüg bu sezlər eņin tildəki
kigürmix muņar ker ķamuoq ə̣ldək

32 yə̣mə bu kitabķa at urmīx uluoq
bayat yarlīķasu ol əḍgü ķuluoq

33 ay ol bu kitabķa ķəbul bolduķī
bu türklər tilində 'əjəb kerdüki

22 نىچۈككىم، بىلىمسىز بىلمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئۇقۇبان كۆزەتۇر ئۇنى.

23 بۇ بۇغراخان ۋاقتى مۇئەللىپ ئۇنى،
يەنە خان تىلى بىرلە ئېيتمىش بۇنى.

24 مۇنىڭدەك كىتاپنى كىم ئېيتقان ئەۋەل،
كېيىن كىممۇ ئېيتار بۇنىڭدەكنى دەل؟

25 كىم ئۇلسا مۇنىڭدەك يازارمۇ، قېنى؟
يازۇچى بار ئۇلسا، مەن ماختاي ئۇنى.

26 كى ھەر بىر ساراي-ئوردا، كەنت ھەم شەھەر
كىتاپقا ئاتاھىــدە نام بەردىلەر.

27 ھەر ئەلنىڭ بىلىملىك ھېكىمى تۇرۇپ،
ئۇتۇپتۇ شۇ ئەل رەسمىچە ئات قويۇپ.

28 بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۇلۇك» ئاتىدى،
ماچىنلىق «ئەنىسۇل مەمالىك»[7] دىدى.

29 بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۇنى،
«زىننەتۇلئۇمەرا» دىدىلەر كۆنى[8] .

30 ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،
تۇرانلىق «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئاتار.

31 نە تۇرلۇك ئەللەردە، تۇرلۇك تىل ئارا،
ئاڭا تۇرلۇك ئاتلار قويۇلمىش، قارا.

32 يەنە بۇ كىتاپقا قويۇچى بۇ ئات
ئۇلۇغ قۇللىرىنى كەچۇرسۇن بايات[9] .

33 ئايا، بۇ كىتاپنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۇركچە ئەسەرگە ئەجەپلەنگۈچى،

قارا، بۇ كىتاپكى جىمىكە يارار، 34
بولۇپمۇ شاھلارغا، كى ئەل-يۇرت تۇتار.

ئەل-يۇرتنى ئىدارە قىلغۇچىلار كىم، 35
ئۇڭا نە كېرەكنى دېمىشتۇر ھېكىم.

نىمىكى ئۇ قوغدار ھوكۇمدارىنى، 36
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى؛

بۇ شاھلىق خارابى، باقاسى نەدىن، 37
ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نىمەدىن؛

يەنە چېرىك-لەشكەر، خادىملەر بارى، 38
نىچۇك توپلىنۇر، قونۇر، سەپەر يوللىرى؛

بۇلارنىڭ تەرتىۋىن كىتاپتا ئېچىپ، 39
سەرەلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ.

يەنە ئەلنى مەھكەم تۇتقۇچى كىشى، 40
يارامىلىق كىشىگە بۇيۇرسۇن ئىشى.

ئەقىللىق ۋە لايىق كىشىلەر كېرەك، 41
گويا ئاي چىراقتەك ئېھسان ئولغاندەك.

خان ئۇستىدە باردۇر خەلقلەر ھەققى، 42
خەلق ئۇزرە خانىنىڭمۇ ھەققى بار تېخى.

يەنە پۇقرالار ھەم كۇزەتسۇن ئۇنى، 43
شاھلارمۇ كۇزەتسۇن ئۇنىڭ جان-تېنى.

بۇ شاھلار نىچۇك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش، 44
ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش.

يەنە ئېيتۇر نىچۇك قىلماقنى ھىلە، 45
يېڭەي دىسە ياۋنى بىر ھىلە بىلە.

46 məlikkə nəgü təg ẹtingü kərək
ezi təg boḍunlar kənülgü kərək

47 bu yanḷïọq məlikni boḍunlar səvər
yüzini kərəy təp aḍïnlar ẹvər

48 ḳutï bar yaḳïn təp tapuọq ḳïlọquḳa
kimini yaọqutup yïraḳ ḳoyoọquḳa

49 bir anqa bəkitip yaḳïn tutọqunï
bu ḳutsuz yavuz təp yïraḳ salọqunï

50 yana bir siyasət baxïn kəsgükə
ikinḍi fərasət kənül bərgükə

A7

51 uḳuxluọq biliklig tonạ alp yürək
həzinə tolulap aḳïtọqu kərək

52 rə'iyyətḳa bolsa eküx ṭaḳəti
ḳamuọq ix iqində bulur raḥəti

53 bu ḳaq ḥərfḳïna mən ḳumaru sana
ḳoḍundum unïtma du'a ḳïl mana

54 baḳa kər kitabnï bu tẹrgən kixi
ḥünərlïọq ər ərmix kixilər baxï

55 bu türlüg fəẓayil uḳuxlar bilə
arastə ol ẹrmix yorïmix külə

56 pütünlük mə ḥurmət bu zuḥdlïọq ezə
saḳïnuḳ biliklig arïọqlïọq oza

57 bu təni turuọqlaọq ḳuz ordu ẹli
tüp əṣlï nəsəbdin yorïmix tili

46 بۇ شاھ ھەركىتىدە نە ئەتمەك كېرەك،
كى خەلق قىلسا ھەركەت ئۇنىڭ كوڭلىدەك.

47 شۇ ياڭلىغ بولسا شاھ، ئۇنى خەلق سويەر،
يۇزنى كورەي دەپ كىشى تەلمۇرەر.

48 دىبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئوزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش؛

49 ئۇ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتقۇلۇق،
ئۇ كىمنى يامان دەپ يىراق قىلغۇلۇق؛

50 سىياسەتلە كىمنىڭ بېشىن چاپقۇلۇق،
پاراسەتلە قانداق كوڭۇل ئالغۇلۇق.

51 ئەقىللىق، بىلىملىك، باتۇر شىر يۇرەك،
نىچۇك غەزنە توپلاپ، تاراتماق كېرەك.

52 خەلق ئۇزرە كوپ بولسا بەگ قۇۋۋەتى،
پۇتۇن ئىش ئىچىدە بولۇر راھەتى.

53 بۇ بىرنەچچە سوزنى ۋەسىيەت ساڭا ــ
قىلىپ قويدۇم، ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

54 كورەرسەن كىتاپنى بۇ يازغان كىشى،
ھۇنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

55 بۇ تۇرلۇك پەزىلەت، ئەقىل-ئاڭ بىلە
ئۇ ئەرمىش بىزەنگەن، يۇرەرمىش كۇلە.

56 ئۇ توغرا، باھورمەت بىر زاھىت ئېرۇر،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېرىغ-پاك يۇرۇر.

57 تۇرۇغلۇق ماكانى "قۇز ئوردۇ"[10] ئېلى،
تۇپ ئەسلى نەسەپتىن خەۋەرچى تىلى.

58 bu toqmīx əlindin qīkīp barqanī
kitabnī koxupan tükəl kīlqanī

59 barusīn bitimix yətürmix nizam
bu kaxqər əlində koxulmīx təmam

60 məliknin enində okīmīx munī
bu tavqaq kara buqra hanlar hanī

C7

61 aqīrlamīx artuk oküx hil'əti
kələmnin həkī təp ukux hurməti

62 bu has hajib atīn təgürmix muna
munī bu ezinə yaqutmīx yana

63 bu mə'ni üqün ker aqīrlar anī
yusuf haş hajib təp ayurlar keni

64 yana bu kitabnīn bəyanīn ayur
bu tert nik xəriflər ezələ kīlur

65 birisi mə 'ədl ol kenilik ezə
ikinqi bu dəwlət kut ikbal tüzə

66 üqünqi hirəd ol uluqluk bilə
tertünqi kəna'ət wə 'afyət bilə

67 bu təgmə birinə at urmīx enin
bu yanlīq atīnī atamīx kədin

68 'ədilka kün toqdī əlig təp atar
anī ker məliklik kurīna tutar

69 bu ay toldī dəwlət atanur keni
wəzirlik yərinə tutar ker munī

58 ئۇ تۇققان ئېلىدىن كېتىپتۇ چىقىپ،
كىتاپنى نەزىمگە قوشۇپ تۈگىتىپ.

59 پۈتۈن ھەممەسىگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىندە قىلغان تامام.

60 ھوزۇرىدا خانىنىڭ ئوقۇغان بۇنى،
ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خېنى —

61 قەدىرلەپ ئۇنى كوپ بېرىپ خىلئىتى[11]،
قەلەم ھەققى دەپ كوپ قىلىپ ھورمىتى،

62 ئۇنىڭغا بېرىپ خاس ھاجىپلىق ئېتىن،
ئۇنى ئەيلەمىشتۇر ئۆزىگە يېقىن.

63 بۇ مەنە ئۈچۈن، كور، قەدىرلەر ئۇنى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەپ ئاتارلەر كونى.

64 يەنە بۇ كىتاپنىڭ باياننى دەر،
بۇنى توت ئۇلۇغ ئۇل ئۈزرە ئۇ تۈزەر:

65 بىرى، توغرۇلۇق ئۈزرە ئادالەت ئېرۈر،
ئىككىنچىسى، دەۋلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

66 ئۈچىنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
توتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

67 بۇنىڭ ھەر بىرىگە بېرىپ باشقا نام،
ئاتاپ باشقا ئات بىرلە قىلمىش تامام.

68 ئادالەتنى كۈنتۇغدى ئېلىگ ئاتار،
ئۇنى كور، بۇ شاھلىق ئورنىدا قويار.

69 بۇ ئايتولدى دەۋلەت ئاتالدى كونى،
ۋەزىرلىك ئورنىدا تۇتار ئۇ مۇنى.

70 hiȥədka atadï bu ol egdülmix
muni ma wizirniṇ ooqlï tạp tạmix

71 ḳəna'ətḳa oḍoqurmix atï bạrür
muṇar ma wəzirniṇ yaoquḳï tạyür

72 munïṇ ḥikməti kər bu tərṭ nəṇ ezə
kitabnï tụkətmix bularnï tüzə

A8

73 'ərəbqa təẓikqə kitablar əküx
biziṇ tilimịzqə bu yumoqï ụḳụx

74 biliklig bilür ol munïṇ ḥurməti
uḳuxluoq uḳar ol biḷik ḳiyməti

75 bu ṭürkqə ḳöxuoqlar tüzəttim saṇa
oḳïrda unïtma du'a ḳïl maṇa

76 barur mən aẓundïn əxit sən ezüṇ
eküx 'ibrət aloqïl ma aqoqïl kezüṇ

77 ilaḥi sən ek sən tezü yarlïḳa
ruzi ḳïl ḳamuoq mü'minlarḳa lïḳa

70 ئەقىلنى ئاتاپ ئۇ دىدى ئۇگدۈلمىش،
بۇنى ئۇ ۋەزىرىنىڭكى ئوغلى دىمىش.

71 قانائەتكە ئۇدغۇرمىش ئاتىن بېرىپ،
بۇنى ھەم ۋەزىرىنىڭ يېقىنى قىلىپ،

72 بۇنىڭ ھېكمەتىن، كور، مۇشۇ توت ئۇزە،
كىتاپنى تۇگەتكەن بۇلارنى تۈزە.

73 ئەرەپچە، تاجىكچە كىتاپلار تولا،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز، شۇلا.

74 ئىلىملىك بىلۇرلەر بۇنىڭ ھورمىتىن،
ئەقىللىق ئۇقارلەر بىلىم قىممىتىن.

75 بۇ تۈركچە قوشاقلارنى تۈزدۈم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

76 كېتۈرمەن جاھاندىن، ئىشىت سەن ئۇزۇك،
تولا ئىبرەت ئالغىن ۋە ئاچقىن كوزۇڭ.

77 ئىلاھىم سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا[12]،
نەسىپ قىلغىن پۈتۈن مومىنگە لىقا[13].

C

FIḤRISTÜ'L-ƏBWAB

C8

1. bab tənri ʻəzzə wə jəllənin egdisin ayur
2. bab yalavaqïmïz uluoı muḥəmməd-i muştəfa egdisin ayur
3. bab yalavaqïmïznïn tert əşxlərinin egdisin ayur
4. bab yaz fəşlïn buoıra han egdisin ayur
5. bab yəti yulduz on iki ükəkni ayur
6. bab yalnuk ooılï aoırlïkï ukux bilik birlə ərdükin ayur
7. bab til ərdəmin münin asïoın yasin ayur
8. bab kitab idisi ez ʻużrin ayur
9. bab ədgülük kïlmïxka et sav ərig tutuzur

C

باپلار مۇندەرىجىسى*

1. باپ ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
2. باپ پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەت مۇستاپانىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
3. باپ پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۆت يارى مەدھىيىسى بايانىدا
4. باپ ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا
5. باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا
6. باپ ئىنسان ئوغلى ھۆرمىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىرلە ئىكەنلىكى بايانىدا
7. باپ تىلنىڭ پەزىلىتى، قۇسۇرى، پايدىسى، زىيىنى بايانىدا
8. باپ كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئۆز ئۆزرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
9. باپ ياخشىلىق قىلماق خۇسۇسىدا ئوگۈت ۋە نەسىھەت

---

* بەزى ئالىملارنىڭ تەتقىق قىلىشىچە، بۇ مۇندەرىجە مۇئەللىپنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئەمەس، كىتاپنى كۆچۈرگۈچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا، بەزى ماددىلىرى تېكست مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

B4

10. bab bilik ukux ərdəmin asïqïn ayur

11. bab kitab atï yerügin yəmə avuqqalïkïn ayur

12. bab kïlïk kïlïnq artakï yasïn ayur

13. bab səz baxï kün toqdï əlig ʻədil şifətin ayur

14. bab ay toldï kün toqdï əligkə kəlmixin ayur

15. bab ay toldï kün toqdï əligkə kərünmixin ayur

16. bab ay toldï əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur

B5

17. bab dəwlət şifəti kïlkï ərsəllikin ayur

C9

18. bab kün toqdï əlig ay toldïka əzin bəlgürtmixin ayur

19. bab kün toqdï ʻədil şifəti nətəg ərdükin ayur

20. bab ay toldï əligkə sual kïlmïxïn ayur

21. bab əlig jəwabï ay toldïka

22. bab til ərdəmlərin səz asïqlarïn ayur

23. bab ay toldï wəzir suali əlig jəwabï

B6

24. bab sezləməkmü ədgürək azu xük turmakmu

A9

25. bab kut kivlikin dəwlət ərsəllikin ayur

26. bab ay toldi oqli egdülmixni etləmixin ayur

27. bab ay toldi əligkə kumaru bitik bitmixin ayur

28. bab əlig egdülmixni okip tapuqka kerünmixin ayur

29. bab əlig suali egdülmixkə

30. bab egdülmix jəwabi əligkə

31. bab egdülmix əligkə ukux şifətin ayur

B7

32. bab bəglər nəgü təg kərəkin ayur

33. bab wəzirlər nəgü təg kərəkin ayur

34. bab sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

35. bab uluq hajip nəgü təg kərəkin ayur

36. bab kapuq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

C10

37. bab yalavaq nəgü təg kərəkin ayur

38. bab bitikqi ilimqa nəgü təg kərəkin ayur

B8

39. bab aqiqi nəgü təg kərəkin ayur

40. bab ax baxqïsï han-salar nəgü təg kərəkin ayur

41. bab ïdïxqïlar baxï xərabdar nəgü təg kərəkin ayur

42. bab tapuoqqïlar həkkï bəglər əzə nəgü ərdükin ayur

43. bab əlig suallərinə əgdülmix jəwablarïn ayur

44. bab kün tooqdï əlig odoqurmïxka bitik ïdmïxïn ayur

45. bab əgdülmix odoqurmïx tapa barmïxïn ayur

B9

46. bab əgdülmix odoqurmïx birlə munazərə kïlmïxïn ayur

47. bab əgdülmix odoqurmïxnï okïmïxïn ayur

48. bab dunya ərdəmin asïoqïn yasïn həbər bərür

49. bab odoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn münin 'əyïblarïn ayur

50. bab əgdülmix odoqurmïxka fani dunya birlə baki 'ukbi kazoqanoqusïn ayur

51. bab odoqurmïx əligkə pənd bitip ïdmïxïn ayur

52. bab əlig odoqurmïxka ikinq yolï bitik ïdmïxïn ayur

40. باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

41. باپ باش ساقىينىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

42. باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى بايانىدا

43. باپ ئېلىگنىڭ سوئاللىرىغا ئوگدۈلمىشنىڭ جاۋاپلىرى بايانىدا

44. باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

45. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا

46. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرىلەشكەنلىكى بايانىدا

47. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى دەۋەت قىلغانلىقى بايانىدا

48. باپ دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى بايانىدا

49. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىپلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

50. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بۇ پانىي دۇنيا بىلەن باقىي ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەتلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

52. باپ ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

53. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى بايانىدا
54. باپ بەگلەرگە خىزمەت قىلماقنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى بايانىدا
55. باپ ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
56. باپ ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
57. باپ پەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
58. باپ ئالىملار، تىۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۈش ئورىگۇچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دېھقانلار، چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە پېقىرلەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
59. باپ ئۆيلىنىش ۋە ئوغۇل-قىز پەرزەنتلەر تەربىيىسى بايانىدا
60. باپ ئىلىگ خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
61. باپ زىياپەتكە چاقىرىلىش ۋە بېرىش-بارماسلىق بايانىدا
62. باپ زىياپەتكە بارغاندا، غىزانى قانداق يېيىش-يېمەسلىك بايانىدا
63. باپ چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى بايانىدا
64. باپ ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتىپ، بارغا قانائەت قىلىشنى ماختىغانلىقى بايانىدا
65. باپ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

66. bab egdülmix oḍoqurmïxnï ziyarət üqün okïoqali barmïxin ayur

67. bab oḍoqurmïx əlig tapa kəlmixin ayur

68. bab oḍoqurmïx əligkə pənd bərmixin ayur

69. bab egdülmix əligkə əl ətgü terüsin ayur

70. bab egdülmix ekünüp təwbəka ooqramïxïn ayur

B12

71. bab kixilikkə kixilik yanut kïlmakïn ayur

72. bab oḍoqürmïx iglig bolup egdülmixin okïmïxïn ayur

73. bab oḍoqurmïx tüx kermixin ayur

74. bab oḍoqurmïx tüxinə tə'bir kïlmïxïn ayur

75. bab oḍoqurmïx egdülmixkə pənd bərmixin ayur

76. bab egdülmix əligkə oḍoqurmïx igləmixin ayur

77. bab egdülmix kadaxï tapa barmïxïn ayur

C12

78. bab egdülmix oḍoqurmïxka yas tutmïxïn ayur

79. bab tiriglik yava kïlmïxka ekünməkin ayur

66. باپ ئوگىدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى زىيارەت ئۈچۈن چاقىرىشقا بارغانلىقى بايانىدا
67. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىگ قېشىغا كەلگەنلىكى بايانىدا
68. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا
69. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
70. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ پۇشايمان چېكىپ، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىقى بايانىدا
71. باپ ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا
72. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۈل-مىشنى چاقىرتقانلىقى بايانىدا
73. باپ ئودغۇرمىشنىڭ چۈش كورگەنلىكى بايانىدا
74. باپ ئودغۇرمىشنىڭ چۈشكە تەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا
75. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا
76. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
77. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ قېرىندىشى قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا
78. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقان-لىقى بايانىدا
79. باپ ئومۇرنىڭ بىهۇدە ئوتكەنلىكىگە ئېچىنغانلىقى بايانىدا

80. bab yusuf qalbaxī yigitlikkə əkünüp avụqoṭalīḳin ayur

81. bab əḍlək artaḳīn dostlar jəfasīn ayur

82. bab kitab iḍīsi əzịnə pənd bə̣rip ‘użrin ḳolur

D

B13

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

1
TƏŅRI 'ƏZZƏ WƏ JƏLLƏ ƟGDISIN AYUR

1 bayat atī birlə sezüg baxladīm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

2 eküx egdi birlə tümən miņ ŝəna
uɣan bir bayatķa aņar yoķ fəna

3 yaɣīz yẹr yaxīl kek kün ay birlə tün
tərütti həlayiķ eḍ eḍlək bu kün

4 tilədi tərütti bu bolmīx ķamuɣ
bir ek bol tẹdi boldī ķolmīx ķamuɣ

D

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(ئايىغۇچى ۋە كويۇنگۇچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

بىرىنچى باب

ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

1 خۇدا ئاتى بىرلە سوزۇم باشلىدىم،
تورەلتكەن، ئوستۇرگەن، كەچۇرگەن ئىزىم[14].

2 تولا مەدھى بىرلە تۇمەن مىڭ سەنا
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا[15].

3 قوڭۇر يەر، يېشىل كوك، كۇن، ئاي بىرلە تۇن—
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۇن.

4 ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۇتۇن،
ئۇ بىرلا دېدى "بول"، بار ئولدى پۇتۇن.

5 ķamuoq barqa muņluoq tərütülmixi
muņī yoķ iḍi bir aņar yoķ əxi

6 ay ərklig uoqan məņü muņsuz bayat
yaramaz səniņdiḥ aḍīnķa bu at

7 uluoqluķ saņa ol bəḍüklük saņa
səniņdin aḍīn yoķ saņa tux təņə

8 aya bir birikməz saņa bir aḍīn
ķamuoq axnuda sən sən eņdün kəḍin

9 saķīxķa ķatīlmaz səniņ birlikiņ
təzü neņkə yətti bu ərkligilikiņ

10 səziksiz bir ek sən ay məņü aqu
ķatīlmaz ķarīlmaz saķīxķa saqu

A11 C13

11 ay iq tax biligli ay həķķu'-lyaķīn
kezümdə yīraķ sən keņülkə yaķīn

12 barīņ bəlgülüg sən kün ay təg yaruķ
nətəglikkə yətgü keņül egdə yoķ

13 nə ərsədin ərməz səniņ birlikiņ
nə ərsələrig sən tərüttüņ səniņ

14 ķamuoq sən tərüttüņ nə ərsələrig
yoķaḍur nə ərsə sən ek sən tirig

B14

15 tərütgən barīņa tərütmix tanuķ
tərimix iki bir tanuķī anuķ

16 anīņ oķxaoqī yoķ azu məņzəgi
nətəglikkə yətməz həlayiķ egi

5 بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەمرا ساڭا.

6 ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بىھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بولەككە ياراشماس بۇ ئات.

7 ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۈيۈكلۈك ساڭا،
سېنىڭدىن بولەك يوق ساڭا تۇش-تەڭ.

8 ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

9 ساناقتا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىكىڭ.

10 گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۈ خۇدا،
ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان-ساناق سىرتىدا.

11 ئىچۇ-تاش بىلۈچى ئەي ھەققۇلىيەقىن[16]،
كوزۈمدىن يىراقسەن، كوڭۈلگە يېقىن.

12 ئېرۇر بارلىغىڭ كۈن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۈچى كوڭۈل-ئەقىل يوق.

13 نىمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
ياراتتىڭ جىمىنى، جىمىسى سېنىڭ.

14 پۈتۈن بار نىمەنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،
يوقلۇر جىمىسى، تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

15 ياراتقان بارلىغا يارالغان تانۇق[17]،
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

16 ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نىچۈكلۈكىگە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

17 yorīmaz nə yatmaz uḍīmaz oḍuɋ
nə məņzəg na yaņzaɋ ketürməz boḍuɋ

18 kəḍin eņdüņ ərməz nə soldīn oņun
nə astīn nə üstün nə otru orun

19 orun ol terütti orun yoķ aņar
anīņsīz orun yoķ pütün bol muņar

20 ay sīrķa yaķīn ay keņülkə əḍiz
tanuķ ol saņa barqa şurət bəḍiz

21 terüttüņ tümən miņ bu sansīz tirig
yazī taɋ teņiz ketki oprī yərig

22 yaxīl kek bəzədiņ tümən yulduzun
ķara tün yaruttuņ yaruķ kündüzün

23 uquɋlī yorīɋlī tinīɋlī nəqə
tirilgü səniņdin bulup yər iqə

24 əḍiz ʻərxtə altīn Şəraķa təgi
tezü barqa muņluɋ saņa ay iḍi

25 aya birkə pütmix tiliņ birlə eg
keņül pütti xəksiz amul tutɋīl eg

26 nətəglikkə kirmə küḍəzgil keņül
barīņa pütün boloɋīl amrul amul

27 ķalī ķanqaķa kirmə tutɋīl ezüņ
ķalī ķanqasīz bil uzatma sezüņ

C14
28 ay muņsuz iḍim sən bu muņluɋ ķuluɋ
suyurķap kəqürgil yazuķin ķamuɋ

17 ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر-قىياس.

18 نە ئالدا، نە كېيىن، نە ئوڭ-سولـدا ئۇ،
نە پەستە، ئىگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

19 ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،[18]
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

20 ئەي سىرغا يېقىن، ئەي كوڭۇلگە ئەزىز،
گۇۋادۇر ساڭا بارچە سۇرەت ۋە ئىز.

21 ياراتتىڭ تۈمەن مىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقـلۇق، چۇقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

22 بىزەتتىڭ يېشىل كوكنى يۇلـتۇز بىلە،
يورۇتتۇڭ قارا تۈننى كۈندۈز بىلە.

23 ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

24 ئىگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

25 ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىـگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يورۇتمە ئەقىل.[19]

26 ئۇ قانداق دىمەكتىن كوڭۈلنى كۈزەت،
پۈتۈپ بارلىغا ئاسايىشقا يەت.

27 نىچۈك، قانچە دەپ يۈرمە، تۇتقىن ئوزۇڭ،
نىچۈك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سوزۇڭ.

28 بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن كۈنايىنى ئەيلەپ كەرەم.

29 ساڭالا سىغىندىم، ئۈمىدىم ساڭا،
قىيىنلىق يېرىمــدە مەدەت قىل ماڭا.

30 سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قــىيامەت كۈنى.

31 ئۈنىڭ تۆت يارىغا تۈمەن مىڭ سالام،
يېتىشتۇر مېنىڭــدىن داۋام ۋە داۋام.

32 ئۇلۇغ كۈندە كورسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سوزىن.

33 سېنى ماختىيالمايمەن لايىق ئۆزۈم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلــدى سوزۇم.

2

YALAVAQ̣ 'ƏLƏYḤI'S-SƏLAM ƟGDISIN AYUR

34 səvüg savqī iḍtī baɋīrsaķ iḍi
boḍunda talusī kixidə kəḍi

35 yula ərdi həlķķa ķaraņķu tüni
yaruķluķī yaḍtī yaruttī səni

36 oķiqī ol ərdi bayattīn saņa
sən ətrü kəni yolķa kirdiņ toņa

37 atasīn anasīn yuluɋ ķīldī ol
tilək ümmət ərdi ayu bərdi yol

38 künün yəmədi kər tunün yatmadī
səni ķoldī rəbda aḍīn ķolmadī

39 səni ķoldī tün kün bu əmgək bilə
anī əg sən əmdi səvinqin tilə

40 ķamuɋ ķaḍɋusī ərdi ümmət üqün
ķutulmaķ tilər ərdi raḥət üqün

41 atada anada baoqīrsaķ bolup
tilər ərdi tutqī bayattīn ķolup

42 bayat rəḥməti ərdi həlķī əzə
ķīlīnqī silig ərdi ķīlķī tüzə

B16 C15

43 tüzün ərdi alqaķ ķīlīnqī silig
uvutluoq baoqīrsaķ aķī kəŋ əlig

44 yaoqīz yər yaxīl kəktə ərdi kəsüx
aŋar bərdi təŋri aoqīrlīķ əküx

45 baxī ərdi əŋdün ķamuoq baxqīķa
kəḍin boldī tamoqa ķamuoq savqīķa

46 kəŋül badīm əmdi anïŋ yolīŋa
səvip səzi tuttum pütüp ķavlīŋa

47 ilaḥi küḍəzgil məniŋ kəŋlümi
səvüg savqī birlə ķopur ķopoqumī

48 ķiyaməttə kərkit tolun təg yüzin
əlig tuttaqī ķīl ilaḥi əzin

41 ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىۋان،
تىلەيتتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

42 خەلققە ئىدى ئۇ خۇدا رەھمىتى،
قىلىغى سىلىقتۇر، تۈزلۈك خىسلىتى.

43 ئىدى ئۇ مۇلايىم، قىلىغى سىلىق،
ھايالىق، قولى كەڭ، سېخى رەھىمدىلىك.

44 قوڭۇر يەر، يېشىل كوكتە ئەردى ئەزىز،
ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز.

45 بۇرۇندىن ئىدى باش پۈتۈن باشچىغا،
كېيىن بولدى تامغا پۈتۈن ساۋچىغا[20].

46 ئۈنىڭ مەن يولىغا كوڭۇل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سويۈپ ھەم سوزىن ئاڭلىدىم.

47 ئىلاھا، كۆزەتكىن بۇ كوڭلۇمنى سەن،
قوپاردا رەسۇلله قوپار مېنى تەڭ.

48 قىيامەتتە كورسەت تولۇندەك يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى قىل ئىلاھا ئۇزىن.

3

TƏRT SƏḤABƏNIN ƏGDISIN AYUR

A13

49 anïn tərt əxi ol avïnoqu kərüp
kənəxqi bular ərdi birlə turup

50 iki kadïn ərdi küdəgü iki
bular ərdi ədrüm bodunda iki

51 'ətik ərdi axnu kamuoqda oza
bayatka pütügli kənül til tüzə

52 yuluoq kïldï malï təni janïnï
yalavaq səvinqi tilədi kəni

53 basa faruk ərdi kixi ədrümi
tili kənli bir təg bodun kədrümi

54 bu ərdi basutqï kəni dinka kək
xəri'ət yüzindin kətərdi əxük

55 basa 'usman ərdi uvutluoq silig
kixidə ədürmix akï kən əlig

ئۈچىنچى باپ
تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

49 ئۇنىڭ تۆت ھەمرىيى سۆيۈنچى ئىدى،
ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

50 قېيناتا ئىككىسى، كىياۋ ئىككىسى،
تاللانغان كىشىلەر ئىدى تۆتىسى.

51 جىسمىدىن ئابابەكر ئىدى ئەۋۋىلى،
خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى.

52 پىدا قىلدى مالى، تېنى-جانىنى،
رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۆتكىنى.

53 كېيىن پارۇق[21] ئەردى كىشىلەر خىلى،
تىلى ۋە دىلى بىر، خەلق ئىسلى.

54 ئىدى ئۇ ياردەمچى ۋە ھەق دىنغا ئۇل،
كوتەردى توساقنى شەرىئەتتىن ئۇل.[22]

55 ئوسماندۇر مۇلايىم، ئۇياتچان تېخى،
كىشىلەر خىلى ھەم قولى كەڭ سېخى.

56 پەيدا قىلدى بارچە مال ھەم ئوزنى،
رەسۇل بەردى ئاڭا ئىككى قىزنى.

57 سوڭ ئاندىن، سەرە-خىل مەردان ئېلىدۇر،
ئەقىللىق يىگىت ئەر، يۈرەكلىك جەسۇر.

58 ئوچۇق قول ئىدى ئۇ، يۈرەگى سۈزۈك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىدۇر بۈيۈك.

59 ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىئەت كوكى[23]،
كوتەردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۈكى.

60 بۇ توت يار ماڭا توت . تادۇدەك [24] ئېرۇر،
تۈزۈلسە تادۇ چىن ھاياتلىق بولۇر.

61 مېنىڭدىن ئۇلارغا تۈمەن مىڭ سالام،
يەتكۈزگىل ئىگەم سەن ئۈزۈكسىز داۋام.

62 سويۇندۇر مېنىڭدىن ھامان كوڭلىنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

4

YARUĶ YAZ FƏŞLIN ULUƍ BUƍRA HAN ƏGDISIN AYUR

63 toơardïn əsə kəldï ənḍün yə̣li
azun ə̣tgükə aqtï uxtmah yolï

64 yaơïz yə̣r yïpar toldï kafur kə̣tip
bəzənmək tilər dunya kərkin ə̣tip

65 ə̣rinqig ķïxïơ sürdi yazķï əsin
yaruķ yaz yana ķurdï dəwlət yasïn

66 yaxïķ yandï boloay yana ornïņa
balïķ ķuḍruķïndïn ķozï burnïņa

A14 B18
67 ķurïmïx yïơaqlar tonandï yaxïl
bəzəndi yipün al sarïơ kək ķïzïl

B18
68 yaơïz yə̣r yaxïl torķu yüzkə badï
hïṭay arķïxï yaḍtï tavoaq əḍi

69 yazï taơ ķïr oprï texəndi yaḍïp
ə̣tindi ķolï ķaxï kək al kəḍip

توتىنچى باپ

پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا

63 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بىزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر[25] كېتىپ،
بىزەنمەك تىلەر دۇنيا كۆركەم ئېتىپ.

65 جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن،[26]
پارلاق ياز يەنە قۇردى دەۋلەت ياسىن.

66 قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا.[27]

57 قۇرۇغان ياغاچلار كىيىندى يېشىل،
بىزەندى يىپۇن[28]، ھال، سېرىق، كۆك، قىزىل.

68 قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقىنى،
تاۋغاچ رەختى يايدى قىتان كارۋىنى.

69 دالا، تاغ، قىر، ئويمان تۇشەندى يېپىپ،
بىزەندى ۋادىلار يېشىل، ھال كىيىپ.

70 tümən tü qəqəklər yazildi külə
yipar toldi kafur azun yiḍ bilə

71 şəba yəli kopti karanfil yiḍin
azun barqa pütrü yipar burdi kin

72 kaz erdək kuoqu kil kalikioq tudi
kakilayu kaynar yokaru koḍi

73 kayusi kopar kər kayusi konar
kayusi qapar kər kayu suv iqər

74 kekix turna kektə ünün yankular
tizilmix titir təg uqar yəlkürər

75 ular kux ünin tüzdi ündər əxin
silig kiz okir təg kenül bərmixin

76 ünin etti kəklik külər katoqura
kizil aoqzi kan təg kaxi kap kara

77 kara qumoquk etti sita tumxukin
üni ooqlaoqu kiz üni təg yakin

78 qəqəkliktə sandvaq etər min ünün
okir şuri 'ibri tünün həm künün

79 əlik külmiz oynar qəqəklər ezə
sioqun muyoqak aoqnar yorir təp kəzə

80 kalik kaxi tügdi kezi yax saqar
qəqək yazdi yüz kər külər katoqurar

81 bu eḍtə azun ez ezinə bakip
küvənip səvinip əḍinə bakip

70 تۈمەن رەڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ،
ئېپار، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

71 ئىسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،
ئېپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

72 غاز، ئۆدەك، قىل[29]، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقۇرى-تۆۋەن.

73 ئەنە كور، بىرى قونسا، ئۇچار ئۇ بىرى،
بىرى ئۈزسە ئۈيناپ، ئىچەر سۇ بىرى.

74 تىزىلغان تۆگىدەك كوكىش[30] تۇرنىلار،
ئۇچار، يەلپۈنەر ھەم ئۈنىن ياڭرىتار.

75 ئۈلاي قۇش سايرىدى ئۈندەپ يولدىشىن،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سويىمىشىن.

76 قاقىلدادى كەكلىك، كۈلۈپ قاتقارا[31]
قىزىل ئاغزى قاندەك، قىشى قاپقارا.

77 قارا قۇچقاچ ئۈتتى سىتا تۇمشۇغىن،[32]
ئۈنى نازىنىن قىزنىڭ ئۈنىگە يېقىن.

78 چېچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۈنى،
ئۇقۇر سورى ئەبرىنى[33] كۈن ھەم تۈنى.

79 ئىلىك ۋە جەرەن كۈل ئارا ئويىنشۇر،
ئارقار، تاغ ئۈچكىسى جۈپ-جۈپ سەكرىشۇر.

80 قاشىن تۈردى ئاسمان، كوزى ياش چاچار،
چېچەكلەر يۈز ئاچتى، كۈلۈپ قاتقارار.

81 بۇ ۋاقتا جاھان ئۈز-ئۈزىگە قاراپ،
سويۈنۈپ، قۇۋانىپ مىلىغا قاراپ،

82 ilətü maņa aqtī dunya səzin
ayur kərmədiņmü bu haķan yüzin

83 uḑīr ərdiņ ərsə tur aq əmdi ķəz
əxitmədiņ ərsə əxit məndə səz

B19
84 tümən yïlda bərü tul ərdim tulas
bu tul tonï suqlup ərüņ kəḑtim as

85 bəzəndim bəgim boldī haķan uluɣ
ətündüm munu ķolsa janïm yuluɣ

86 bulït kəkrədi urdï nəwbət tuɣï
yaxïn yaxnadï tartti haķan tuɣï

87 biri ķïnda qïķtï sunup əl tutar
biri küsi qavï azunķa yətər

88 azun tutti tavɣaq uluɣ buɣra han
ķutaḑsu atï bərsü iķi jəhan

89 ay din ‘izzi dəwlətķa naşir mu‘in
millətķa taj ay xəri‘ətķa din

90 bayat bərdi barqa tiləmix tilək
bayat oķ bolu bərsü arķa yələk

91 ay dunya jəmali uluɣluķķa kərk
ay mülkətķa nur ay yayïɣ ķutķa ərk

92 bolu bərdi əvrən əlig bərdi təht
tuta bərsü təņri təht birlə bəht

93 azun tïndï ornap bu haķan əzə
anïn iḑtï dunya tanuķlar tüzə

82 ماڭا كوز يۇگۇرتكەچ ئۇ ئاچتى سوزىن.
دىدى: كورمىدىڭمۇ، بۇ خاقان يۈزىن؟

83 ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كوز،
ئىشتىمگەن ئۇلساڭ، ئىشىت مەندىن سوز:

84 تۇمەن يىل تۇل ئەردىم، سۇلغۇن يۈز ئىدىم،
سىلىپ تۇل كىيىم، كىيدىم ئاق ئاس[34] كىيىم.

85 ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر، ياساندىم شۇڭا،
قوبۇل قىلسا، جانىم پىدادۇر ئاڭا.

86 بۇلۇت كۈكرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،
چېقىن چاقىندى، تارتتى خاقان تۇغىن.

87 بىرى چىقسا قىنىدىن، ئەل بوي سۇنار،
بىرى شان-شوھرىتىن جاھانغا يايار.

88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئىتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

89 ئەي دىن ئىززىتى، دەۋلەتكە يار-مۇئىن[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرىئەتكە دىن،

90 خۇدا بەردى بارچە تىلىگەن تىلەك،
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۇ يارۇ-بولەك.

91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كورك،
ئەي مۇلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە مۆرك[36]،

92 زامان بەردى ساڭا دەۋلەت ۋە تەخت،
بىرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.

93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختكە،
جاھان سۇندى سوغات خاقان بەختكە.

中国社会科学院民族研究所

94 əsirdin kəligli ķaliķ ķuxlarï
ķayu ray-i ḥindi ķayu ķəyşəri

95 egər atïn ündəp ünin türtüxüp
küvənq birlə avnur səvinqkə tuxup

96 bu türlüg qəqək yərdə munqa bəḍiz
yazï taoq ķir oprï yaxïl kek məṇiz

97 ķayusï yïḍï birlə tapnur tapuoq
ķayu kerk məṇiz birlə aqtï ķapuoq

98 ķayusï əlig sundï tütsük tutar
ķayu büvkirər kin azun yïḍ ķopar

B20

99 ķayusï tooqardïn tutar miṇ taṇuķ
ķayusï batardïn tapuoqqï anuķ

A15

100 tapuoqķa kəlip ķut ķapuoqda turur
ķapuoqda turuoqlï tapuoqda turur

101 bu yaṇlïoq tapuoqķa ətindi azun
yaoqï boynï əgdi ketürdi ezün

102 azunda qavï bardï haķan küsi
kerüməgli kezlərdə kətti usï

103 azun inqkə təgdi tüzüldï terü
terü birlə atïn ķopurdï erü

104 aķï şurətin kim kerəyin təsə
kəlip kersü haķan yüzini usa

105 jəfasïz wəfalïoq tiləsə ķutun
yüzi ķer ķïlïnqï wəfa ol pütün

106 asïoq ķolsa barqa ezüņ yassïzïn
bərü kəl tapuoq ķïl kəņül bər isin

107 tüzün kïlķi alqak baoqïrsak kəņül
kərəyin təsə kəl munï kər amul

108 ay ədgü ķïlïnq əşlï ədgü uruoq
azun ķalmasunï siziņsiz ķuruoq

109 bayat bərdi dəwlət ay tərkən ķutï
anïņ xükri ķïloqu okïp miņ atï

110 iḑi kəqki səz ol məŝəldə kəlir
ata ornï atï ooqulķa ķalïr

111 ata orni ķaldï atï ma bilə
aḑïn ma taķï bolsu miņ miņ ula

112 talu nəņ taņuķ tuttï miņ miņ əlig
munu ķïl taņukï ķutaḑoqu bilik

113 olarnïņ taņuķï kəlir həm barïr
məniņ bu taņuķ boldï məņü ķalïr

114 nəqə tərsə dunya tükər alķïnur
bitisə ķalïr səz azun təzginür

B21

115 kitabķa bitindi bu haķan atï
bu at məņü ķaldï ay tərkən ķutï

116 ya rəb üstə dəwlət tükəl ķïl tilək
ķamuoq ixtə boloqïl sən arķa yələk

117 səvərin əsən tut yaoqïsïn kətür
səvinqin tolu tut saķinqïn ķotur

106 زەرەرسىز مەنپەئەت كورەي دىسەڭ گەر،
يېقىن كەل، ئىشىن قىل، ئىسىن، كوڭۇل بەر.

107 ئىسىل، خۇلقى كەمتەر، دىلى مېھرىۋان—
كىشى كىم؟ دىسەڭ، كەل، ئۇنى كور بۇئان.

108 ئەي خۇيى گۈزەل، پاك نەسەپ، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

109 ساڭا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىپقىران،
ئوقۇپ مىلىڭ ئېتىنى ئاڭا قىل شۇكران.

110 تولا كېنا بىر سوز مەسەلدە كېلۇر،
ئاتا ئورنى، ئاتى ئوغۇلغا قالۇر.

111 ئاتانىڭ ئېتى، ئورنى قالدى ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ-مىڭ ئاڭا.

112 قىممەتلىك سوغات تۇتتى مىڭ-مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوغام ئول.

113 ئۇلارنىڭ سوغاتى كېلەر ھەم كېتۇر،
مېنىڭ بۇ سوغاتىم تا مەڭگۇ قالۇر.

114 نىچە يىغسا دۇنيا تۇگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سوز پۇتۇلسە، جاھانغا تاراپ.

115 كىتاپقا يېزىلدى بۇ خاقان ئېتى،
بۇ ئات، ئەي ھوكۇمدار، قالار شۇ پېتى.

116 خۇدايا، ئاشۇر دەۋلەتىن، بەر تىلەك،
پۇتۇن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يولەك.

117 ئېسەن ئەيلە دوستىن، يېغىسىن يوقات،
خوشال قىل دائىما، قايغۇدىن ئازات.

118 yaqa tursu yaqmur yazilsu qəqək
kurïmux yïqaqtïn salïnsu küzək

119 bolu bərsü əvrən tuqï əvrilü
kodï bolsu duxman baxï kavrïlu

120 yaqïz yər bakïr bolmaqïnqa kïzïl
ya otta qəqək ənməginqə yaxïl

121 tirilsüni tərkən kutï min kutun
yalïnsunï kərməz karakï otun

122 takï ma nəgü ərsə arzu tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

123 səvinqin avïnqïn küvənqin əli
axasu yaxasunï lukman yïlï

5
YƟTI YULDUZ ON IKI ƟKƏKNI AYUR

124 bayat atī birlə sezüg baxladīm
terütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

125 terütti tilək təg tezü ‘aləmiꞇ
yarutti azunḳa künüg ḥəm ayiꞇ

126 yarattī ker əvrən tuqī əvrilür
anīṇ birlə təzginq yəmə təzginür

127 yaxīl kek yarattī ezə yulduzī
ḳara tüṇ terütti yaruḳ kündüzi

B22

128 bu kektəki yulduz bir anqa bəzək
bir anqa ḳulavuz bir anqa yəzək

129 bir anqa yarutmīx həlayiḳḳa oī
bir anqa ḳulavuz bulur yitsə yol

130 ḳayusī erürək ḳayusī ḳoḍī
ḳayusī yaruḳraḳ ḳayu əksüdi

131 bularda əṇ üstün səkəntir yorïr
iki yïl səkiz ay bir əvdə ḳalïr

132 anïṇda basa boldï ikinq oṇay
bir əvdə ḳalïr on aḍïn iki ay

133 üqünqi kürüd kəldi kɵksün yorïr
ḳayuḳa bu baḳsa yaxarmïx ḳurïr

134 yaxïḳ boldï tɵrtinq yaruttï azun
yaḳïxsa yarutur baḳïxsa ɵzüṇ

135 səvüg yüz urundï bəxinqi səvit
səvə baḳtï ərsə sən ɵzni avït

136 basa kəldi arzu tilək arzular
ḳayuḳa yaɋuxsa aṇar ɵz ular

137 bularda əṇ altïn bu yalqïḳ yorïr
yaxïḳ birlə utru baḳïxsa tolïr

138 on iki ükək ol bularda aḍïn
ḳayu iki əvlig ḳayu birkə in

139 ḳozï yazḳï yulduz basa uḍ kəlir
ərəntir ḳuqïḳ birlə sanqu yorïr

140 kɵr arslan bilə ḳoxnï buɋday baxï
basa ülgü boldï qaḍan ya əxi

141 basa kəldi oɋlaḳ kɵnək həm balïḳ
bular toɋdï ərsə yarudï ḳalïḳ

142 üqi yazḳï yulduz üqi yayḳï bil
üqi küzki yulduz üqi ḳïxḳï bil

131 بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن سەكەنتىر[43] تۇرۇر،
ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.

132 ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوكاي[44]،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

133 ئۈچىنچى كۆرۈددۇر[45] غەزەپتە يۈرۈر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

134 تۆتىنچى قۇياشتۇر، يورۇتار جاھان،
يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

135 بەشىنچى سەۋىنتۇر[46]، سۆيۈملۈك ئۆزى،
ئۇ باقسا كورەرسەن خوشاللىق يۈزى.

136 ئۈنىگدىن كېيىن بۇ ئارزۇ[47] كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

137 بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق[48] تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

138 ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بولەك،
جۈپ ئۆيلۈك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك:

139 قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۇي كېلۇر،
جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۈرۈر.

140 ئېرۇر خوشنا بۇغداي بېشى. ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋس، ئەقرەپ، مىزان.

141 كېلەر ئاندىن ئوغلاق، سوغا ھەم بېلىق،
تۇغۇلسا بۇلار كوك بولغۇسى يورۇق.

142 ئۈچ يۇلتۇز باھارنىڭ، ئۈچى يازغىدۇر،
قىشنىڭدۇر ئۈچىسى، ئۈچى كۆزگىدۇر[49].

B23

143 üqi ot üqi suv üqi boldī yəl
üqi boldī tuprak azun boldī əl

144 bularda birisi birinə yaoqī
yaoqīka yaoqī īdtī kəsti qooqī

145 karīxmaz yaoqīlar yaraxtī iqin
kərüxməz yaoqīlar kətürdi əqin

146 ətikli bayatīm ətə bərdi əz
ətə bərdi tüzdi yaraxturdī tüz

147 basa aydīm əmdi munu yalnukuoq
aoqīrlīkī boldī bilik əg ukuoq

ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت، 143
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە-بىرى، 144
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن، 145
كۆرەشمەس بۇ ياۋلار كوتەرگەچ ئۇچۇن.

يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئوز، 146
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۈز.

بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن، 147
قەدىر تاپتى ئەقلى، بىلىم-ئاڭ بىلەن.

ئالتىنچى باپ

ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىكى بابىندا

148 ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى ئاللاپ ئادەم،
بېرىپ ھوش-ئەقىل، پەزىل، ئىلىمنى ھەم.

149 تىلىنى چىقىرىپ، ئاڭا بەردى دىل،
ئۇيات بەردى يەنە گۈزەل، خۇش پېئىل.

150 بىلىم بەردى، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن،
ئەقىل بەردى، شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن.

151 خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل-ھوش، بىلىك،
تولا ياخشىلىققا ئۇزاتۇر ئىلىك[50].

152 بىلىمنى بۈيۈك بىل، ئۇقۇشنى ئۇلۇغ،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۇر قۇلنىمۇ تولۇق.

153 بۇ سوزگە گۇۋادۇر تۇۋەندىكى سوز،
بۇ سوزنى ئىشىتكىن، سوزۇڭ بۇندا ئۈز:

154 ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۈيۈكلۈك تاپۇر.

155 ئەقىللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۇر.

156 بىلىم مەنىسىن بىل، بىلىم نىمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157 بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئۆلۇر.

158 كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلمىگەن،
ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

159 ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاڭا يەتسە ئەر،
تۆمەن مىڭ تىلەگى ھەم بولسا يېتەر.

160 كىشىگە ئېرۇر كۆپ ئەقىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

161 جىمىكى ئىشىڭنى ئەقىل بىرلە قىل،
بىلىم بىرلە ۋاقتىڭنى ساقلاشنى بىل.

7

TIL ƏRDƏMIN MÜNIN ASÏƢÏN YASÏN AYUR

162 uķuxķa bilikkə bu tïlmaqï til
yaruttaqï ərni yorïķ tilni bil

163 kixig til aƣïrlar bulur ķut kixi
kixig til uquzlar barïr ər baxï

164 til arslan turur kər ixiktə yatur
aya əvlig ər saķ baxïnnï yəyür

165 tilin əmgəmix ər nəgü tər əxit
bu səz ixkə tutƣïl əzünə əx ət

166 məni əmgətür til ədi ək təlim
baxïm kəsməsüni kəsəyin tilim

167 səzünni küdəzgil baxïn barmasun
tilinni küdəzgil tixin sïnmasun

B25
168 biliklig bilik bərdi tilkə pïxïƣ
aya til idisi küdəzgil baxïƣ

يەتتىنچى باب

تىلنىڭ پەزىلىتى، بىلىم قۇۋۋىتى ۋە پايدىسى بىلەن زىننىتى بايانىدا

162 ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل،
روشەن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى، بىل!

163 قەدىرلىك قىلار قىل، تاپار بەخت كىشى،
قىلار ئەرنى تىل خار، كېتەر ھەم بېشى.

164 ئىشىكتە تۇرار ئارسلاندۇر بۇ تىل،
ئەي ئۆيلۈك ھەزەر قىل، بېشىڭ يەيدۇ، بىل.

165 نىمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كورگەن ئەر،
قۇلاق سال، ئەمەل قىل، دىققىتىڭنى بەر:

166 جاپا سالدى تىلىم ماڭا كوپ قېتىم،
كېسىلمەستە باشىم، كېسەي مەن تىلىم.

167 سوزۇڭنى كۆزەتكىن، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168 بىر ئالىم دىدى تىل ئۈچۈن پۇختا سوز،
ئايا تىل ئىگەسى كۆزەت باشنى ئوز.

169 əsənlik tiləsə sənin̡ bu ezün̡
tilin̡də qïkarma yaraqsïz sezün̡

170 bilip sezləsə sez bilikkə sanur
biliksiz sezi ez baxïnï yəyür

171 eküx sezdə artuk̡ asïq kermədim
yana sezləmixtə asïq tulmadïm

172 eküx sezləmə sez birər sezlə az
tümən sez tügünin bu bir sezdə yaz

173 kixi sez bilə k̡optï boldï məlik
eküx sez baxïq yərkə k̡ïldï kelik

174 eküx sezləsə yan̡xadï tər bilik
yana sezləməsə aqïn tər tilig

175 k̡alï mundaq ərsə yorïk̡ utru ur
yorïk̡ utru ursa kixig yok̡latur

176 tilig kəḍ küḍəzgil küḍəzildi bax
sezün̡ni kïsurqïl uzatïldï yax

177 til asqï təlim bar yasï ma eküx
ara egdilür til ara min̡ seküx

178 k̡alï mundaq ərsə bilip sezlə sez
sezün̡ bolsu kezsüz k̡araquk̡a kez

179 biliksiz k̡araqu turur bəlgülüg
yorï ay biliksiz bilik̡ al ülüg

180 toqucïlï elür ker k̡alïr bəlgü sez
sezün̡ əḍgü sezlə ezün̡ elgüsüz

169 ئىسەنلىك تىلەسەڭ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سۆزۈڭ.

170 بىلىپ سۆزلىسە سۆز، بىلىم سانىلۇر،
بىلىمسىز سۆزى ئۆز بېشىنى يېيۇر.

171 تولا سۆزدە ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم،
يەنە سۆزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

172 تولا سۆزلىمە سۆز، بىرەر سۆزلە ئاز،
تۈمەن سۆز تۈگۈنىن بۇ بىر سۆزدە ياز[51].

173 كىشى بولغۇسى شاھ ئۇسۇپ سۆز بىلەن،
تولا سۆز بېشىڭنى قىلار يەر تۈۋەن.

174 بىلىم دەر "مەمەدانە"، كۆپ سۆزلىسەڭ،
گاچا دەيدۇ سۆزنى ئەگەر دېمىسەڭ.

175 پاساھەت[52] بىلە قىل شۇڭا سەن سۆزۈڭ،
پەسىھ بولسا تىلىڭ، ئۇسەرسەن ئۆزۈڭ.

176 تىلىڭنى كۈزەت بەك، كۈزىتىلەر باش،
سۆزۈڭنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

177 بۇ تىل پايدىسى كۆپ، زىيانىمۇ تولا،
ئارا ماختىلۇر، مىڭ سوكىلۇر ئارا.

178 ئەگەر مۇنداغ ئولسا، بىلىپ سۆزلە سۆز،
سۆزۈڭ بولسۇن كۆزسىز قارغۇ ئۈچۈن كۆز.

179 ئېنىقكى، بىلىمسىز بىر قارغۇ ئېرۇر،
بىلىمدىن نەسىپ ئال، بىلىمسىز، يۈگۈر.

180 تۇغۇلغان ئۆلەر، كۆر، قالۇر بەلگۈسىز،
سۆزۈڭ ياخشى بولسا، ئۆزۈڭ ئۆلگۈسىز.

181 iki nən̡ bilə ər karīmaz ezi
bir əḑgü kılīnqī bir əḑgü sezi

182 kixi toqdī eldi sezi kaldī kər
ezi bardī yaln̡uk atī kaldī kər

B26
183 tiriglik tiləsə ezün̡ elməgü
kīlīnqīn̡ sezün̡ əḑgü tut ay begü

184 tilig egdüm anqa ara səktüküm
tiləkim sez ərdi san̡a yerdüküm

185 kamuqı sezni yīqsa ukux taplamaz
kərək sezni sezlər kixi kizləməz

186 sezüm oqluma sezlədim mən ton̡a
oqul məndə altīn man̡a nə tən̡ə

187 san̡a sezlədim mən sezüm ay oqul
san̡a bərdi bu pənd ezüm ay oqul

188 kümüx kalsa altun mənin̡din san̡a
anī tutmaqīl sən bu sezkə tən̡ə

A18
189 kümüx ixkə tutsa tükər alkīnur
sezüm ixkə tutsa kümüx kazqanur

190 kixidin kixikə kumaru sez ol
kumaru sezüg tutsa asqī yüz ol

* * *

191 bu kün tügmə kaxīn̡ ay bilgə begü
ezüm 'uẑrin aysa yəmə əymənü

181 ئەر ئىككى نىمەدىن قېرىماس ئۆزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سۆزى.

182 كىشى تۇغدى، ئۆلدى، سۆزى قالدى، كۆر،
ئۆزى كەتتى ئىنسان، ئېتى قالدى، كۆر.

183 ئۆلۈمسىز ھاياتنى تىلەسەڭ ئۆزۈڭ،
قىل ياخشى، ئەي ھېكىم، خۇلقۇڭ ھەم سۆزۈڭ.

184 قىلىپ مەدھى تىلنى، ئارا سۆكمىگىم،
ساڭا سۆز ئۇقتۇرۇش ئىدى تىلىگىم.

185 پەقەت سۆزلىمەسلىكنى ئەقىل خالىماس،
كېرەك سۆزنى سۆزلەر كىشى، يوشۇرماس.

186 سۆزۈمنى دىدىم مەن بالامغا، باتۇر،
مېنىڭدىن تۇۋەن ئۇ، نىچۈك تەڭ بولۇر؟

187 ئەي، ئوغلۇم دىدىم مەن ساڭا بۇ سۆزۈم،
ساڭا بۇ ناساتىمنى بەردىم ئۆزۈم:

188 كۈمۈش قالسا ئالتۇن مېنىڭدىن ساڭا،
ئۇنى تۇتمىغىن سەن بۇ سۆزگە تەڭا.

189 كۈمۈشنى ئىشلەتسە، تۈگەر، يوقىلۇر،
سۆزۈمنى ئىشلەتسە، كۈمۈش قازىنۇر.

190 كىشىدىن-كىشىگە مىراس سۆز قالۇر،
مىراس سۆزنى تۇتساڭ يۈز پايدا بولۇر.

191 قاۋاق تۇرمە بۈگۈن، ئەي دانا ماڭا،
يەنە ئۆزۈر ئېيتسام ئەيمىنىپ ساڭا.

8

KITAB IḌISI ӨZ 'UZRIN AYUR

192 tiləkim sɵz ərdi ay bilgə bɵgü
kẹḍin kəldəqikə ɵzüm sɵzləgü

193 uķux kəldi utru ayur pütrü kɵr
sɵzüŋ bolsa yaŋluķ saŋa boloɋa ķor

194 boḍun tili yavlaķ sẹni sɵzləgəy
kixi ķilķï kirtüq ətiŋni yẹgəy

195 baķa kɵrdüm ərsə yẹnik boldï yük
ɵzüm aydï sɵzlə sɵzüŋ barï tək

B27
196 nəgülük tẹsə sən ayayïn saŋa
əxitgil sɵzümni ay ərsig toŋa

A.
197 bu yalŋuķ atï boldï yaŋluk üqün
bu yaŋluķ uruldï bu yalŋaķ üqün

198 yaŋïlmaz kixi kim ayu bẹr maŋa
yaŋïlmïx tümən miŋ ayayïn saŋa

سەككىزىنچى باپ

مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئۆزىنى ئېيتقانلىغى باياندا

192 تىلەگىم ئىدى، ئەي ھېكىم، سوزلىمەك،
كېيىنكىلەرگە بىر يادىكار قالغىدەك.

193 ئەقىل كەلدى قارشى، دىدى دىققەت ئەت،
سوزۇڭ بولسا يېڭىلىش، بولۇر ساڭا سەت.

194 ياماندۇر خەلق تىلى سېنى سوزلىگەي،
كىشى خۇلقى قىزغانچ، ئېيتقىنى يىگەي.

195 قاراپ كورگىنىمچە يېنىكلەندى يۈك،
ئۆزۈمگە دىدىم سوزلە، بار سوزنى توك.

196 ئىمىشقا دىسەڭ مەن ساڭا ئېيتايىن،
سوزۇمنى ئەي ھوشيار يىگىت ئاڭلىغىن:

197 كىشى ئاتى يالڭۇق[53]، يېڭىلغاق ئۇچۇن،
دىيىلدى ئۇ يالڭۇق، يېڭىلغان ئۇچۇن.

198 يېڭىلمەس كىشى كىم، دىگىن سەن ماڭا،
تۇمەن مىڭ يېڭىلغانىنى دەيمەن ساڭا.

199 biliklig ədi az biliksiz eküx
ukuxsuz eküx bil ukuxluoq kesüx

200 biliksiz bilikligkə boldî yaoqî
biliksiz bilikligkə kîldî qooqî

201 kixidə kixi adrukî bar təlim
bu adruk bilikdin ayur bu tilim

202 bilikligkə sezlədim ux bu sezüm
biliksiz tilini bilüməz ezüm

203 biliksiz bilə hiq sezüm yok mənin
ay bilgə ezüm ux tapuoqqî sənin

204 sezüm sezləmixkə sana əymənü
ezüm 'uzri koldî sana ux munu

205 sezüg sezlədəqi azar həm yazar
ukuxluoq əxitsə onarur tüzər

206 burundukluoq ol sez təvə burnî təg
barur kanqa yətsə titir boynî təg

207 bilip sezlədəqî kixi bar eküx
anî bildəqi ər mana kəd kesüx

208 kamuoq ədgülüklər bilik asoqî ol
bilik birlə buldî məsəl kekkə yol

209 bilik birlə sezlə kamuoq sezni sən
bilikin bədük bil kamuoq ezni sən

210 yaxîl kektin indi yaoqîz yərkə sez
sezi birlə yalnuk aoqîr kîldî ez

199 بەك ئازدۇر بىلىملىك، تولا بىلىمسىز،
ئەقىلسىز تولادۇر، ئەقىللىق ئەزىز[54].

200 بىلىمسىز بىلىملىككە بولدى يېغى،
نادانلار ئالىمغا قارشى ھەر چېغى.

201 كىشىدىن ـ كىشىنىڭ تولا پەرقى بار،
بىلىمدۇر بۇ پەرق، سوز شۇ ئۇزرە بارار.

202 بىلىملىككە سوزلىدىم مەن بۇ سوزۇم،
بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئوزۇم.

203 بىلىمسىز بىلەن ھېچ سوزۇم يوق مېنىڭ،
ئەي ئالىم، ئوزۇم بىر قۇلۇقمەن سېنىڭ.

204 سوزۇمنى دىسكەلى سەنـدىن ئەيمىنىپ،
قويارمەن بۇ ئوزرۇمنى ئۇمىت قىلىپ.

205 سوز ئېيتقان كىشىلەر ئازار، ئالدىرار،
ئەقىللىق ئىشىتسە، تۈزەتىپ بارار.

206 بۇرۇندۇقلۇق ئول سوز توگە بۇرنىدەك،
ماڭار نەگە تارتسا ھىڭگان توگىدەك.

207 بىلىپ سوزلىگۈچى كىشى كوپ ئېرۇر،
ئۇنى بىلگۈچى ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

208 پۈتۈن ياخشىلىقلار ئىلىم نەپئى ئول،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كوككە يول.

209 بىلىم بىرلە سوزلە پۈتۈن سوزنى سەن،
بۈيۈك بىل بىلىمى بىلەن ئەرنى سەن.

210 يېشىل كوكتىن ئىندى[55] قوڭۇر يەرگە سوز،
كىشى تاپتى قىممەت سوزى بىرلە ئوز.

211 kixi ķeņli tüpsüz təņiz təg turur
bilik yinqü sanī tüpində yatur

212 təņizdin qīķarmasa yinqü kixi
kərək yinqü bolsun kərək say taxī

213 yaɣīz yẹr ķatīndaķī altun tax ol
ķalī qīķsa bəglər baxīnda tux ol

214 biliklig qīķarmasa bilkin tilin
yarutmaz anīņ bilki yatsa yīlīn

215 uķuxlī bilikli ẹḍi əḍgü nəņ
ķalī bulsa ixlət uqup kekkə təņ

216 nəgü tẹr əxitgil bu ẹl kənd bəgi
uķuxķa bilikkə yətürmix egi

217 aẓun tutɣuķa ər uķuxluɣ kərək
boḍun basɣuķa eg kərək ḥəm yürək

218 uķux birlə tuttī aẓun tutɣuqī
bilik birlə bastī boḍun basɣuqī

219 aẓunķa apa inmixində bərü
uķuxluɣ uru kəldi əḍgü terü

220 ķayu eḍtə ərsə bü kündə burun
bilikligkə təgdi bədükrək orun

221 uķux birlə aslur kixi artaķī
bilik birlə süzlür boḍun bulɣaķī

222 bu ikin ẹtüməsə ķoḍɣīl bilik
ķīlīqķa təgürgil sən etrü əlig

223 begü bilgə beglər boḍunḳa baxī
ḳīliq birlə ẹtmix biliksiz ixi

224 aẓun tutoquḳa ər uḳux bilsə kəḍ
boḍun basoquḳa ər bilik bilsə kəḍ

225 bu iki biriksə bolur ər tükəl
tükəl ər aẓunuoq təmam yẹr tükəl

B29
226 apaŋ iki aẓun ḳolur ərsə sən
otī əḍgülük ol ḳīlur ərsə sən

227 ḳalī əḍgü bolmaḳ tiləsə ẹzüŋ
yorī əḍgülük ḳīl kəsildi sẹzüŋ

228 kixi məŋü bolmaz bu məŋü atī
anīŋ məŋü ḳaldī bu oḍgü atī

A18
229 ẹzüŋ məŋü ərməz atīŋ məŋü ol
atīŋ məŋü bolsa ẹzüŋ məŋü ol

223 بىلىملىك، ئاقىل بەگ بولسا ئەل بېشى،
قىلىچ بىرلە تۈگەر بىلىمسىز ئىشى.

224 جاھان تۇتماق ئۈچۈن ئەرگە ئاڭ كېرەك،
ئەل-يۇرتنى سوراشقا بىلىم ئەڭ كېرەك.

225 بۇ ئىككى بىرىكسە بولۇر ئەر تولۇق،
تولۇق ئەر جاھان نېمەتىن يەر تولۇق.

226 ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك.

227 ئەگەر ياخشى بولماق تىلەسەڭ ئۆزۈڭ،
يۈرى، ياخشىلىق قىل، قوي ئۆزگە سۆزۈڭ.

228 كىشى مەڭگۈ بولماس، كى مەڭگۈ ئېتى،
شۇڭا مەڭگۈ قالدى بۇ ياخشى ئېتى.

229 ئۆزۈڭ مەڭگۈ ئەرمەس، ئېتىڭ مەڭگۈ ئول،
ئېتىڭ مەڭگۈ ئولسا، ئۆزۈڭ مەڭگۈ ئول.

9

ƏḌGÜLÜK ĶÏLMAĶ ӨGDISIN ASÏƔLARÏN AYUR

230 ķalï bolsa əlgiņ boḍunķa uzun
ķamuɣ əḍgülük ķïl ķïlïnqïn səzün

231 yigitlik ķaqar ol tiriglik uqar
ƀu tüx təg aẓundïn өzüņ tərk kəqər

232 tiriglikni mün ķïl asïɣ əḍgülük
yarïn boloɣa əḍgü yəgü kəḍgülük

233 nəgü tər əxitgil kixi əḍgüsi
yorïp tïn toķïɣlï ahir өlgüsi

234 aẓunda nə yaņlïɣ ərən toɣdï kөr
ƀir anqa yorïdï yana өldi kөr

235 kərək ƀəg kərək ķul nə əḍgü əsiz
өzi өldi ərsə atï ķaldï iz

236 saņa təgdi əmdi kəzikqə orun
ķamuɣ əḍgülük ķïl sən əḍgü ƀurun

توققۇزىنچى باپ
ياخشىلىق قىلماقنىڭ ئەجرى ۋە پايدىسى ھەققىدە

230 ئەگەر بولسا، خەلق ئۈزرە قولۇڭ ئۈزۈن،
ئەمەل سوزدە قىل ياخشىلىقنى پۈتۈن.

231 يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۈشتەك جاھاندىن كىشى تېز كېچەر.

232 ھايات — دەسمىيە، پايدا — ئەزگۈلۈك[56]،
بولۇر ساڭا تاڭنا يىمەك — كەيگۈلۈك.

233 نىمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى:
تىنارلىق، ماڭارلىق ئاخىر ئۆلگۈسى.

234 جاھانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى، كور،
بىر ئازلا يۈردى — دە، يەنە ئۆلدى، كور!

235 بەگ ئولسۇن ۋە يا قۇل يا ياخشى — يامان،
ئۆزى ئۆلدى، قالدى ئىزىدىن نىشان.

236 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ نۆۋەت ئورۇن،
قىلىپ سەن ياخشىلىق، ياخشى بول بۇرۇن.

237 تىرىك ئۆلۈر ئاخىر، توشەك بولۇر يەر،
تىرىكتۇر ئىتى، ياخشى بولسا ئەگەر.

238 كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۈرۈر،
بىر ياخشى، بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

239 يامانى سوكۈلۈر، ياخشى ماختىلۇر،
قاراپ كور ئۆزۈڭگە قايۇسى ياقۇر!

240 ئۆزەڭ ياخشى بولساڭ، ئېتىڭ ماختىلۇر،
ئەي هۇشيار،يامان ئات بولسا سوكىلۇر.

241 يامان خۇيلۇق زاهھاك[57] سوكۈلدى نىچۈن؟
نىچۈن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن[58]؟

242 بىرى ياخشى ئەردى، ئۇنى ماختىدى،
يامان ئەردى بىرسى، ئۇنى قاغىدى.

243 يامانلىق كېرەكمۇ، ياخشىلىق ساڭا؟
قاغىشلىق كېرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا؟

244 قايۇسىن تىلەسەڭ، بىرىن تاللىغىن،
يامان-ياخشىلىققا ئۇكۇنمە كېيىن.

245 بۇ ياڭلىغ سوز ئېيتتى سىناغان كىشى،
سىناغان كىشى ئۇ بىلەر ئەل ئىشى:

246 كىشى ياخشى ئات بىرلە ئالقىش ئالۇر،
يامان ئاتلىق ئولسا، ئۇ قارغىش ئالۇر.

247 نىچە مەن سىنادىم يامان قىلغۇچى
ئوتتۇپ كۈنمۇ-كۈنلەر ئازايدى كۈچى.

248 كورۈپ قانچە ئوتتۇم، يامانلار ئىشى—
راۋاج تاپمىدى، ئەي بىلىملىك كىشى.

249 ə̣sizlik ot ol ot kөyürgən bolur
yolīnda kəqik yoķ өtülgən bolur

250 kөrü tursa bizdə oza baroɋuqī
ķara tut ya bəglər aẓun tutoɋuqī

251 bularda ķayu buldī ərsə bilik
olar urmīx өḍ kün aẓunķa əlig

A19
252 bilik kimdə ərsə aẓun bəgləri
tөrü əḍgü urmīx kixi yə̣gləri

253 bu kün mə kim əḍgü atansa kixi
olar boldī axnu ol əḍgü baxī

B31
254 bөgü bөg kim ərsə bilikkə yaķīn
biliklig kixig ķīlmīx өzkə yaķīn

255 əlig urmīx ixkə baķīp ixləmix
bilik ixkə tutmīx boḍun baxlamīx

256 ə̣lin ə̣tmix өtrü bayumīx ķara
ķara baylīķīn ķīlmīx өzkə tura

257 atī əḍgü bolmīx atanmīx aķī
aķī өlsə atī tirig tə̣p uķī

258 өlürin bilip ķīlmīx өzkə ə̣tik
bitip ķoḍmīx atīn tirigkə bitik

259 bu kün kim oķīsa olarīɋ bilir
aņar өtgünür andīn əḍgü kəlir

260 nəgü bar aẓunda bilikdə kөsüx
biliksiz tə̣sə ərkə kөrksüz sөküx

249 يامانلىق ئېرۇر ئوت، بۇ ئوت كويدۇرۇر،
ئۆتۈشكە يولدا كېچىك يوق ئېرۇر.

250 كۆرەرسەنكى، بىزدىن بۇرۇن ئۆتكۈچى،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۇتقۇچى،

251 ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئۆتتى دۇنيا-زامان ئىگىسى.

252 جاھان بەگلىرىدىن كىم ئالىم ئىكەن،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۈزەپ، ئورلىگەن.

253 بۇ كۈندىمۇ ياخشى ئاتالغان كىشى،
ئەڭ ئاۋال ئېرۇر ئۇ ياخشىلار بېشى.

254 كىم ئاقىل خان ئولسا، بىلىمگە يېقىن،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئۆزگە يېقىن.

255 تۇتۇنغان ئىشنى بىلىپ ئىشلەر ئۇ،
بىلىمنى ئىشلىتىپ ئەلنى باشلار ئۇ.

256 تۈزەدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،
خەلق بايلىغىن قىلدى ئۆزىگە تۇر[59].

257 چىقاردى ياخشى ئات، ئاتالدى سېخى،
سېخى ئولسە، ئېتىن تىرىك بىل تېخى.

258 ئۇلۇشنى بىلگەچ تەييارلىق قىلىپ،
قويۇپتۇر تىرىككە پۈتۈك، ئات يېزىپ.

259 بۇ كۈن، كىم ئوقاركەن ئۇلارنى بىلەر،
ئالۇر ئۈلگە ئۇندىن ياخشىلىق كېلەر.

260 جاھاندا نىمە بار بىلىمدىن قىممەت،
بىلىمسىز دىسە ئەر ئۈچۈن بەكمۇ سەت.

261 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك كىشى،
جاھاندا سىنالغان، يېتىلگەن يېشى:

262 بىلىمسىزگە توردە ئورۇن بولسا، كور،
بۇ تور بولدى پەگا، پەگا بولدى تور.

263 بولۇپ قالسا پەگا ئالىمغا ئورۇن،
بۇ پەگا بولۇر تور تېخى ئەڭ بۇرۇن.

264 بۇ ھورمەت پۈتۈنلەي بىلىمگە ئېرۇر،
ئۇ مەيلى ئىشكتە يا توردە تۇرۇر.

265 ئىككى خىل ئېرۇر، كور، بۇ ئىسىل كىشى،
بىرى بەگ، بىرى ئالىم—ئىنسان بېشى.

266 بۇلاردىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
تىلەسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

267 ئوزۇڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىڭ ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۈچىنچىدىن قاچ!

268 ئېلىپ قولغا قىلىچ، بىرى ئەل تۈزەر،
قەلەم بىرلە بىرسى، ھەق يول كورسىتەر.

269 ئۇلاردىن قېلىپ كەلدى ياخشى نىزام،
مىراس بۇ، كىم ئالسا، ئۇ ئورلەر تامام.

270 ئولۇكتىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۈز.

271 بىلىمسىز ئېرۇر ئۇ قارغۇ بەلگۈلۈك،
ئەي كوزسىز، بىلىمدىن سەن ئالغىن ئۈلۈگ[60]

272 كىشى كوركى سوزدۇر، كوپتۇر سوز تۇرى،
تىلىم، ماختا خۇش سوز كىشىنى، يۇرى!

273 məŝəl kəldi türkqə muŋar məŋzətür
aṇī sezlədim mən munu yaŋzatur

274 uķux kerki til ol bu·til kerki sez
kixi kerki yüz ol ƀu yüz kerki kez

275 tili birlə yalŋuķ sezi sezlənür
sezi yaķxī bolsa yüzi suvlanur

276 kerü ƀarsa əmdi bu türk bəgləri
azun bəglərində bular yəgləri

277 bu türk bəglərində atī bəlgülüg
toŋa alp ər ərdi ķutī bəlgülüg

278 bəḍük bilki birlə eküx ərdəmi
biliklig uķuxluɋ boḍun keḍrümi

279 nə eḍrüm nə keḍrüm nə ərsig ərən
azunda tətik ər yəḍi bu jəhan

280 təziklər ayur anī əfrasiyab
bu əfrasiyab tuttī əllər talap

281 əḍi artuķ ərdəm kərək eg bilik
azun tutoɋuķa etrü sunsa əlig

282 təziklər bitikdə bitimix munī
bitikdə yoķ ərsə kim uķoɋay anī

A20

283 əḍi yaķxī aymīx azīoɋlīoɋ kür ər
azīoɋlīoɋ ərən bərk tügünlər yazar

284 miŋ ərdəm kərək ƀu jəhan tutoɋuķa
ker arslan kəraķ ƀu ķulan basoɋuķa

273 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۈركچە مەسەل،
بۇنى ئېيتايىن مەن مۇشۇ يەردە دەل:

274 ئەتىل كوركى تىلدۇر، بۇ تىل كوركى سوز،
كىشى كوركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كوركى كوز.

275 كىشى تىل بىلەن دەر سوزىنى ئوزى،
سوزى ياخشى بولسا، يورۇيىدۇ يۈزى.

276 بۇ تۈرك بەگلىرىگە سېلىنسا نەزەر،
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر.

277 بۇ تۈرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگۈلۈك،
توڭا ئالپ ئەر[61] ئىدى بەختى بەلگۈلۈك.

278 ئىلىمدە بۈيۈك، كوپ پەزىللىك دىلى،
بىلىملىك، ئەقىللىق، خەلقىنىڭ خىلى.

279 ئىدى ئۇ سەرە-خىل، زىرەك ئەر ئوغلان،
دۇنياغا زىرەكلەر بولۇر ھوكۇمران.

280 تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئەللەر تالاپ.

281 جاھاننى تۇتاي دەپ سۇنۇشقا ئىلىگ،
كېرەك كوپ پەزىلەت بىلەن كوپ بىلىك.

282 تاجىكلار كىتاپتا پۈتۈپتۇ بۇنى،
كىتاپقا پۈتمىسە، كىم ئۇققاي ئۇنى.

283 ئەجەپ ياخشى ئېيتقان جەسۇر باتۇر ئەر،
جاسارەتلىك ئەر چىڭ تۇگۈننى يېشەر.

284 پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇتۇشقا جاھان،
قۇلان تۇتقىلى، كور، كېرەك ئارسلان.

B33

285 aẓunqīḳa ərdəm kərək miņ tümən
anīn tutsa ẹl kün kẹtərsə tuman

286 ḳīlīq ursa pīqsa yaoqī boynīnī
tərü birlə tüzsə ẹli boḍnīnī

285 ھوكۇمدارغا خسلەت كېرەك مىڭ تۈمەن،
ئۇنىڭلە تۇتسا ئەل، يوقالۇر تۇمان.

286 قىلىچ بىرلە كەسسۇن يېغى بوينىنى،
قانۇن بىرلە تۈزسۇن ئېلى-خەلقىنى.

10

BILIK UĶUX ƏRDƏMIN ASÏƢÏN AYUR

287 tiləkim səz ərdi ay bilgə bəgü
ukuxuƣ bilikig əzüm səzləgü

288 uķux ol yula təg ķaraņķu tüni
bilik ol yarukluķ yaruttï-sə̣ni

289 uķuxun aƣar ol bilikin bəḑür
bu iki bilə ər aƣïrlïķ kərür

290 muņar pütməsə kər bu nuxin rəwan
uķux kəzi birlə yaruttï ǰəḩan

291 tərü tüz yorïttï bayudï boḑun
atïn əḑgü ķïldï ol əḑgü əḑün

292 muņar təgdi mundaƣ biliklig səzi
tamudïn yïraŗ tə̣p tamuluķ əzi

293 kiqig oƣlanïƣ kər uķuxķa ulam
yaxï yətməginqə yorïmaz ķïlam

ئونىنچى باپ

بىلىمنىڭ، ئەقىلنىڭ پەزىلىتى ۋە پايدىلىرى بايانىدا

287 تىلەكىم ئىدى سۆز، ئەي ئالىم ھېكىم،
ئەقىل ۋە بىلىمدىن سۆزلەش مەقسىدىم.

288 ئەقىلدۇر چىراقتەك قاراڭغۇ تۈنى،
بىلىم — ئۇ يورۇغلۇق، يورۇتقاي سېنى.

289 ئۇسەر ئەر ئەقىلدىن، بىلىمدىن بويۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر قەدىرلىك بولۇر.

290 بۇگا پۈتمىسەك كۆركى، نوشىن راۋان[62]،
ئەقىل كۆزى بىرلە يورۇتتى جاھان.

291 بىبىدى ئىلى، تۈز يۈرۈتكەچ نىزام،
ئەجىب ياخشى ۋاقتا قويۇپ ياخشى نام.

292 دېمىش بىر ھېكىم سۆز ئۇنىڭغا ئاتاپ،
دەۋزىخى بولسىمۇ ئاڭا يوق ئازاپ.

293 كۆدەككە قارا، ئۇ تاپۇر ئەقىل ھەم،
يېشى تولىمغۇنچە يۈرۈتمەس قەلەم.[63]

294 ukuxluoq kixi kər karïsa munar
ukux kətti təp həm kələm mə tinar

295 kalï təlvə ursa kər əlsə kixi
əlüm yok anar həm bərilməz xixi

296 nəgülük təsə sən ukuxsuz turur
ukuxsuz kixilər ülügsüz turur

297 ukuxka turur bu aoqïrlïk ətik
ukuxsuz kixi bir avuqqa tətik

298 kərü barsa yakxï ayur bu səzüg
ukuxsuz biliksiz bədütməz əzüg

B34
299 kərü barsa barqa urur bu kədük
ukuxluoq biliklig kər əşlï kəd ək

300 ukux bolsa əşlï bolur bolsa ər
bilik bolsa bəglik kilur kïlsa ər

301 kimində ukux bolsa əşlï bolur
kayuda bilik bolsa bəglik bulur

302 yaoqïz yər əzə yalnuk ooqlï əlig
kətürdi kamuoqka yətürdi bilik

303 ukux birlə əşlï atanur kixi
bilik birlə bəglər ətər əl ixi

304 tümən min tü ərdəm əküx əgdilər
ukux birlə kïlmïx üqün əgdilər

305 ukux azïn azlanma asoqï əküx
bilik azïn azlanma ərkə kəsüx

294 ئەقىللىق كىشى ھەم قېرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەممۇ تىنار.

295 ئەگەر تەلۋە بىر ئەرنى ئولتۇرسە راس،
ئۇنىڭغا ئولۇم يوق، ئېلىنماس قىساس.

296 نىمىشقا دىسەڭ، ئۇ ئەقىلسىز ئېرۇر،
ئەقىلسىز مۇكاپات، جازاسىز ئېرۇر.

297 ئەقىلدىن بولەككە ھورمەت بولمىغاي،
ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئۇچۇملا لاي.

298 قاراپ كور، مۇنۇ سوز ياخشى ئېيتىلغان:
ئوزىنى بۇيۇتمەس ئەقىلسىز نادان.

299 ھەر كىمنىڭ كيىمى بولۇر ئۇستىدە،
ئەقىللىق، بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

300 ئەقىل بولسا، ئىسىل بولۇر بولسا ئەر،
بىلىم بولسا، بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر.

301 ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئىسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ، بىل.

302 كىشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

303 ئەقىل بىرلە ئىسىل ئاتىلۇر كىشى،
بىلىم بىرلە بەگلەر قىلۇر ئەل ئىشى.

304 تولا ئالقىش ئالغان تۇمەن پەزىلەر،
قىلىنغاچ ئەقىل بىرلە ماختالدىلەر.

305 ئەقىل ئازىنى ئاز دىمە، نەپئى كوپ،
بىلىم ئازىنى ئاز دىمە، قەدرى خوپ.

306 bu tɵrt nəŋ azīn azķa tutma nəgü
bɵgü sɵzləmix şɵz əxitgü ɵgü

307 bu tɵrttə biri ot birisi yaƣī
ụ̈qünqi ig ol ķɵr tiriglik aƣī

308 basasī bilik ol bularda biri
bu tɵrt nəŋ uquz tutma yüksək tɵri

309 bu təgmə biri asƣī yasī təlim
ķayusī bə̣rim təg ķayusī alīm

310 bilik kimya təg ol nəŋ irklü turur
uķux ordusī ol nəŋ üglü turur

311 yīparlī bilikli təŋi bir yaŋī
tutup kizləsə bolmaz ɵzdə ɵŋi

312 yīpar kizləsə sən yiḍī bəlgürər
bilik kizləsə sən tilig ülgülər

A21
313 bilik baylīķ ol bir qīƣay boluƣsuz
təgip oƣrī təvlig anī alƣusuz

314 kixəŋ ol kixikə bilik ḥəm uķux
kixənlig yaraƣsīzķa barmaz ɵküx

B35
315 səvügrək atīn ər kixənlig tutar
kərəklig atīn kɵr küḍəzlig tutar

316 kixənlig kürəməz kərəkqə yorīr
tuxaƣlīƣ yīramaz tiləkqə barīr

317 uķux ol saŋa əḍgü andlīƣ adax
bilik ọl saŋar kəḍ baƣīrsaķ ķadax

318 biliksizkə bilki ķilinqï yaoqï
aḑïn bolmasa tap bu iki qooqï

319 muņar mənzətü kəldi türkqə məsəl
okïoqïl munï sən keņül əgkə al

320 ukuxluoq kixikə əxi tap ukux
biliksiz kixikə atï tap səküx

321 bilikligkə bilki tükəl ton ax ol
biliksiz ķïlïnqï yavuz ķoldax ol

322 ukuxluoq kəḑ ər evkə ezdin yïrat
biliklig bəg ər puxma əḑgü ķïl at

323 bu iki bilə ixkə yakma əvə
kalï yaksa kïldïņ tiriglik yava

324 ekünqlüg bolur tutxï evkə ixi
yazukluoq bolur ixtə puxsa kixi

325 amulluk kərək ərkə ķïlkï oņay
erüglük kərək bəgkə tooqsa kün ay

326 tüzünlük kərək ḩəm biliklig kərək
ukuxluoq kərək ḩəm biliklig kərək

327 ukuxluoq kərək kəḑ edürsə kixig
biliklig kərək kəḑ pütürsə ixig

328 yaraoqlïoq yaraoqsïznï tətrü kerüp
kərəklig kərəksizni kərtü sorup

329 aḑïrsa eḑürsə səqə bilsə ez
kamuoq ix iqində yitig tutsa kez

318 نادانغا يېغىدۇر بىلگەن ـ ئەتكىنى،
يېتەر شۇ ئىككىنىڭ جىدەل ـ غەلىينى.

319 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر تۈركچە مەسەل،
ئۇقى ھەم كوڭۇلـدە بۇڭا قىل ئەمەل:

320 ئاقىلغا ئۆز ئەقلى ئەشلىككە[65] يارار،
نادانغا ئېتى بەس، قاغىش ياغـدۇرار.

321 بىلـىملىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،
بىلىمسىزگە قىلقى يامان بىر ئاداش. ،

322 ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئۆزدىن يىراق،
ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

323 بۇ ئاچچىق، غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر،
يېقىن كەلسەڭ ئولـغاي ھاياتىڭ خەتەر.

324 غەزەپلىك ئىشىڭ ئۇ پۇشايمان بېرۇر،
قىزىققانلىق ئولـساڭ ئىشىڭ بۇزۇلۇر.

325 كىشىگە چىدالىق، ئېغىرلىق كېرەك،
كۆن ـ ئاي توغسا بەككە تەمكىنلىك كېرەك.

326 يۇمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىغلىق كېرەك،
ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماغـلىق كېرەك.

327 ئەقىل كوپ كېرەكتۇر، تاللاشقا كىشى،
بىلىم بەك كېرەكتۇر، قىلىشقا ئىشى.

328 يارالىق، يارامسىزنى ئايرىپ كورۇپ،
كېرەكلىك، كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ،

329 راسا تاسقىسا چىك، ئېنىق تاللىسا،
پۇتۇن ئىشقا ئوتكۇر نەزەر تاشلىسا؛

330 bolur өtrü ixlər pütün ḩəm pïxïɋ
biliklig kixilər pïxïɋ yə̣r axïɋ

331 tiləkkə təgir ol bu.yaņlïɋ kixi
ikigü az̧unda ə̣tiklig ixi

332 puxaķlïķ bilə ərkə өvkə yavuz
bu iki bilə tutqï əmgər ət өz

333 əxitgil nəgü tə̣r bөgü bilgə təņ
bu sөz ixkə tutoɋïl aya ķïzoɋu əņ

334 puxï bolsa yalņuķ biliksiz bolur
ķalï өvkə kəlsə uķuxsuz ķïlur

335 puxïlïķ yavuz ərkə ə̣ltür bilik
otunluķ ķïlur puxsa ķïlķï silig

336 əxitgil nəgü tə̣r biliklig kixi
biliklig sөzi qïn səvüg jan tuxï

337 bu bir kaq nəņ ol kөr kixikə yavuz
munï bilsə yalņuķ ïlïķar ət өz

338 bularda birisi bu til yaloɋanï
munïņda basasï sөzüg kïyoɋanï

339 üqünqi taķï bir bor iqsə səvə
sə̣ziksiz bu ər boldï birtəm yava

340 taķï biri ərkə bu arķuķ ķïlïnq
bu arķuķ ķïlïnqlïoɋķa bolmaz səvinq

341 yana bir arïoɋsïz bu ķïlķï otun
kixilər əvində bu ķoprur tütün

342 بىكارغا چېچىلىپ، ئاچچىغلاش بىرى،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

343 كىشىدە يىغىلسا بۇ نەرسىلەر گەر،
مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

344 پەلەكمۇ يار ئولماس، بېشى ئايلىنار،
بۇنىڭلە خۇلقىمۇ ئىزىدىن چىقار.

345 يۇرى، ياخشىلىق قىل ئەي ياخشى كىشى،
ئۇگۇشلۇق ھامانە ياخشىنىڭ ئىشى.

346 نىمە دەر ئىشىتكىن بۇلايىم كىشى،
سىناپ ئالغۇچى قولىغا دولەت ئىشى:

347 قېرىماس ياخشىلار يىل ئۆتكەن بىلەن،
تۈزەلمەس يامان، مىڭ تۈزەتكەن بىلەن.

348 يامان—ئۇمرى قىسقا، ئۇكۇنچتە قېرۇر،
ئۇزۇن ياشىلىق، ياخشى ئۇكۇنچسىز يۇرۇر.

349 تىلەككە يېتەر ياخشى كۈندە يېڭى،
كۈنگە مىڭ ئارتار يامانىنىڭ بۇگى.

11

KITAB ATÏ YƟRÜGIN YƏMƏ AVUQQIALÏḲÏN AYUR

350 kitab atï urdum ḳutaḍoqlu bilik
ḳutaḍsu okïqlïḳa tutsu əlig

351 sezüm sezlədim mən bitidim bitik
sunup iki azunnï tutoqu əlig

352 kixi iki azunnï tutsa ḳutun
ḳutaḍmïx bolur bu sezüm qïn pütün

353 bu kün toqdï əlig tədim səz baxï
yərügin ayaÿïn ay əḍgü kixi

354 basa aydïm əmdi bu ay toldïnï
anïnḍïn yaruyur ïḍuḳ ḳut küni

355 bu kün toqdï təgli terü ol keni
bu ay toldï təgli ḳut ol kər anï

ئون بىرىنچى باپ

كىتابنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپنىڭ ئۆز قېرىلىغىنى ئېيتقانلىغى باياندا

350 كىتاب نامى قۇيدۇم قۇتادغۇ بىلىك،
قۇتاتسۇن ئوقۇغۇچىغا تۇتسۇن ئېلىك.

351 سۆزۈم سۆزلىدىم مەن، پۈتتىدىم بىتىك،
سۇنۇپ ئىككى دۇنيانى تۇتسۇن ئېلىك.

352 كىشى تۇتسا بەخت بىرلە ئىككى جاھان،
بەختلىك بولۇر، بۇ سۆزۈم چىن ھامان.

353 بۇ كۈنتۇغدى ئېلىگنى قىلدىم سۆز بېشى،
ئىزاھلاي بۇنى ھەم، ئەي ياخشى كىشى.

354 ئۇنىڭ كەينىدىن ئېيتتىم ئايتولدىنى،
يورۇيدۇ ئۇنىڭدىن سائادەت كۈنى.

355 بۇ كۈنتۇغدى توپ-توغرا قانۇن ئۆزى،
بۇ ئايتولدى—بەخت ھەم سائادەت سۆزى.

356 basa ayďīm əmdi kər egďülmixig
ukux atī ol bu bəḍütür kixig

357 anīŋda basasī bu oḍoɣurmīx ol
munī 'aķibət təp ezüm yormīx ol

B38
358 bu tert nəŋ ezə sezlədim mən sezüg
oķīsa aqīloɣay yitig ķīl kezüg

359 səvinqin yorīɣlī ay əḍgü yigit
sezümni yava ķīlma keŋlün əxit

360 ķatīɣlan yaŋīlma kenilik yolīn
yigitlik yava ķīlma asɣīn alīn

361 kesüx tut yigitlik kəqər səndə tərk
ķaqar bu tiriglik nəqə tutsa bərk

362 səniŋdə bar ərkən yigitlik küqi
yava ķīlma ta'ət tapuɣ ķīl tuqī

363 küsərmən yigitlikkə eknür ezüm
ekünqüm asīɣ yoķ kəsər mən sezüm

364 kimiŋ ķīrķta kəqsə tiriglik yīlī
əsənləxti ərkə yigitlik tili

365 təgürdi maŋa əlgin əlig yaxīm
ķuɣu ķīldī ķuzɣun tüsi təg baxīm

366 oķīr əmdi altmīx maŋar kəl təyü
pusuɣ bolmasa bardīm əmdi naru

367 kimiŋ yaxī altmīx tükətsə saķīx
tatīɣ bardī andīn yayī boldī ķīx

356 كېيىن ئېيتتىم ئەمدى ئوگدۇلمىشنى،
ئەقلىنىڭ ئېتى ئۇ، زورايتۇر كىشىنى.

357 كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۇزرە سوزۇم،
ئۇنى ئاتىدىم "ئاقىۋەت" دەپ ئوزۇم.

358 سوزۇم ئۇشبۇ توت نەرسە ئۇستىدەدۇر،
ئوقۇساڭ دىققەتلە، مەنا ئاچىلۇر.

359 خوشاللىقتا يۇرگەن ئەي ياخشى يىگىت،
سوزۇمنى زايا قىلما، ئوبدان ئىشىت.

360 تىرىش، توغرا يولدىن ئاداشما ھامان،
يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار، پايدىلان!

361 ئەزىز تۇت يىگىتلىكنى، تېز كەتكۇسى،
تۇتساڭمۇ قانچە چىڭ، ئاخىر قاچقۇسى.

362 سېنىڭدە بار ئىكەن يىگىتلىك كۇچى،
زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

363 بۇ ياشلىقتا ھەسرەتتە پۇشايمان ئوزۇم،
پۇشايماندا يوق پايدا، كەستىم سوزۇم.

364 قىرىقتىن ئوتسە كىمنىڭ تىرىكلىك يىلى،
ۋىدالاشتى ئۇندىن يىگىتلىك تىلى.

365 تەككۇزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[67] قىلدى قۇزغۇن تۇسىدەك بېشىم.

366 مېنى قىچقىرىپ ئاتمىش، دەيدۇ ئۇ كەل!
بارارمەن ئەگەرچە يەتمىسە ئەجەل.

367 ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زەۋق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

368 otuz yïɣmïxïn yandru aḍï əlig
nəgü ḳïlɣay altmïx təgürsə əlig

A23

369 nəgü ḳïldïm ərki əlig mən saṇa
nəlük türdüṇ əmdi bu eqkə maṇa

370 tatïɣ ərdi barqa yigitlik ixim
aɣu ḳïldï əmdi maṇa yər axïm

371 boḍum ərdi oḳ təg keṇül ərdi ya
keṇül ḳïlɣu oḳ təg boḍum boldï ya

372 yigitlik nəgü yïɣdï ərsə maṇa
ḳarïlïḳ kəlip aldï kəlgəy saṇa

B39

373 aya qərgüqi kəl məni qərgülə
yïl ay tutɣunï boldum əmgək bilə

374 kixənsiz külündi maṇumaz aḍaḳ
tünərdi yarumaz kerügli ḳaraḳ

375 tatïɣ bardï eqti ḳuruɣsaḳ otï
yïradï məniṇdin yigitlik atï

376 oḍunɣïl ay kekqin elümkə anun
bu kəqmix künüṇkə sïɣït ḳïl ünün

377 kəqip bardï eḍ kün yavalïḳ bilə
bu ḳalmïx künüṇ birlə ʿużrüṇ tilə

378 ay muṇsuz iḍim məṇü tutqï tirig
elümkə terüttüṇ bu sansïz tirig

379 tilər mən səniṇdin duʿam bu sezün
tirig tutɣïl anqa yaxïm ḳïl uzun

ئوتتۇز يىققاننى ئالدى ئەللىك مانا، 368
قولنى ئۇرسا ئاتمىش نەقىلغاي تاڭا.

نىمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەللىك ساڭا، 369
نىمە شۇنچە سەن ئوچ ساقلىدىڭ ماڭا.

يىگىتلىكتە تاتلىق ئىدى ھەر ئىشىم، 370
ئوغا قىلدى ئەمدى مېنىڭ يەر ئېشىم.

بويۇم ئىدى ئوقتەك، كوڭۇل ئىدى يا، 371
كوڭۇلنى قىلغۇچە ئوق، بويوم بولدى يا.

يىگىتلىك نىمە يىققان بولسا ماڭا، 372
قېرىلىق كېلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

ئايا، كەل نىجاتچىم، قۇتقۇلدۇر مېنى، 373
بولۇپمەن جاپادا يىل، ئاي تۇتقۇنى.

كىشەنسىز پۇكۇلدى، ماڭالماس پۇتۇم، 374
قارايدى — يورىماس بولۇپ نۇر كوزۇم.

كېتىپ زەۋق، ئوچتى ھەم كوڭۇلنىڭ ئوتى، 375
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

ئويغان ئەي بوز چاچلىق، ئولۇمگە ئىشەن، 376
بۇ كەچمىش كۇنىڭگە يىغلا ھەم ئوكەن.

ئوتۇپ كۇن بىكارغا، توگەدى ھايات، 377
بۇ قالمىش كۇنىڭنى تەۋبىلە ئۇزات.

ئەي ئىگەم سەنلا مەڭگۇ مۇڭسىز تىرىك، 378
ياراتتىڭ ئولۇمگە بۇ سانسىز تىرىك.

دۇئا بىرلە سەندىن تىلەيمەن شۇنى، 379
ئۇزارتىپ يېشىمنى، تىرىك قىل مېنى.

380 səniṇdin ḳolup küq bu sɵz baxladīm
tɵkəl ḳīlɵƣuḳa küq sən ɵk bir iḍim

381 tilim tïnma ɵggil yaratīƣlïnï
yaraƣsīznï mẹndin yïratīƣlïnï

382 ɵḍürdi tɵrütti yarutti kɵṇül
kɵni yol ɵzə tutti kɵṇlüm amul

383 ḳaraṇḳuda ərdim yarutti tünüm
tünəriktə ərdim toƣurdī künüm

384 azīp yügrür ərdim ayu bẹrdi yol
kɵyər ərdim otḳa küḍəzməsə ol

385 ɵḍürdi aḍïrdī kɵtürdi mẹni
azuḳlar yolïndïn kẹtə'rdi mẹni

386 kɵṇülüg bəzədi yaruḳluḳ bilə
tilimni bəzədi tanuḳluḳ bilə

B40
387 kɵṇül bẹrdi kɵz ḥəm ukux ɵg bilik
aqa bẹrdi sɵzüm yorïttī tilig

388 ḥəbib savqī yolī mẹni yəttəqi
ol ol savqī bolsu əlig tuttaqī

389 bu barqa iḍim fəẓlī ərdi ḳamuƣ
aƣïrladī mẹntəg tapuƣsuz ḳuluƣ

390 muniṇ xükri əmdi nətəg ɵtəyin
tirig bolsa ɵzüm yïlïn ḥəm ayïn

391 ilaḥi bilür sən bu 'ajizlīḳim
saṇar ok aqar mən muṇum ḥəm taḳīm

392 kīlumaz ma xükrün sana mən birə
mənindin xükür kil sana sən sira

393 kəni yol ezə tüz tuta bər məni
suqulma mənindin bu iman tonī

394 tənimdin qīkarda mənin bu janīm
xəhadət bilə kəsgil ahir tīnīm

395 ezüm kalsa yalnuz kara yər katin
manar īdqīl anda eküx rəhmətin

396 tapuqsuz kulun mən yazukum eküx
ezun fəzli birlə kəqür ay kesüx

397 kamuq mü'miniq sən tezü yarlika
yarinkī bəkadīn bu kün kīl lika

392 قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۈكۈر،
مېنىڭچۈن ئۆزەڭ قىل مۇۋاپىق شۈكۈر.

393 مۇشۇ توغرا يول ئۈزرە تۇتقىن مېنى،
مېنىڭدىن چۇچۇلما[69] بۇ ئىمان تونى.

394 تېنىمدىن چىقاردا مېنىڭ بۇ جېنىم،
شاھادەت بىلە كەس ئاخىرقى تىنىم.

395 ئۆزەم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،
تولا رەھمىتىڭنى ماڭا توك خۇدا.

396 تائەتسىز قۇلۇڭمەن گۇنايىم تولا،
ئۆزۈڭ پەزلى بىرلە كەچۈر ئەي خۇدا!

397 مومىنلەر بارىنى ئۆزۈڭ ئەپۇ ئەت،
ئۇ باقى جاھاننىڭ دىدارىن كورسەت.

12

SӨZ BAXÏ KÜN TOɊDÏ Ə̣LIG ӨZƏ

398 uķux өtgünür kөr bilik·bilđürür
yayïɋ đunya ķïlķïn saŋa uķturur

399 bu ə̣rsəl yayïɋ ķïlķï ķurtɋa azun
ķïlïnqï ķïz ol kөrsə yaxï uzun

400 ara ķïlķï ķïz təg ķïlïnqï silig
səvitür sunup tutsa bə̣rməz əlig

B41
401 səviglini səvməz kəyik təg ķaqar
ķaqïɋlïka yapqur aḍaķïŋ ķuqar

402 ara kөrsə yügrür bəzənip uḍu
ara kөrmədük təg ķïlur yə̣r ķoḍu

403 ara kөrsə əvrər yana tərk yüzin
avaɋlar nəqə tutsa bə̣rməz өzin

404 өküx bəg ķarïttï ķarïmaz өzi
təlim bəg kəqürdi kəsilməz sөzi

ئون ئىككىنچى باپ
سوزبېشى كۈنتوغدى ئېلىگ ھەققىدە

398 ئەقىل ئەرز ئېتەر، كور، بىلىك بىلدۈرۈر،
قارارسىز جاھاننى ساڭا ئۇقتۇرۇر.

399 قېرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان،
قىلىقى قىز كەبى، ئۆزى قېرىغان.

400 ئېرۇر بەزى خۇلقى قىز خۇلقىدەك خوپ،
ئۆزىن سويدۇرەر، قولنى بەرمەس تۇتۇپ.

401 ئۇ، سويگەننى سويمەس، كېيىكتەك قاچار،
قاچقانغا يېپىشىپ، پۇتىنى قۇچار.

402 ياسانىپ ئۇ بەزى ئارقاڭدىن چاپار،
سىلىپ بەزى كورمەسكە تەتۈر قارار.

403 قاراساڭ ئۇ بەزەن تېز ئورەر يۈزىن،
قىلىپ نازنى نەچچە تۇتقۇزماس ئۆزىن.

404 تالاي بەگنى قېرىتتى، قېرىماس ئۆزى،
كەچۈردى تالاي بەگنى، تۈگىمەس سوزى.

* * *

405 bəg ərdi aẓunda bəgü bilgə bax
bu bəglik əzələ uzun boldī yax

406 bu kün toɋdī ərdi atī bəlgülüg
aẓunda qavīḳmīx ḳutī bəlgülüg

407 ḳīlīnqī keṇi ərdi ḳīlkī oṇay
tili qīn pütün ḥəm kəẓi kəṇli bay

408 biliklig bəg ərdi uḳuxluɋ oḍuɋ
əsizkə ot ərdi yaɋīḳa yoḍuɋ

409 yana kür küvəz ərdi ḳīlḳī kəni
küniṇə kətürdi bu ḳīlḳī anī

410 bu yaṇlīɋ bəg ərdi bu bilki əzə
ṭirildi yorīdī ḳīlīnqīn tüzə

411 siyasət ḳīlur ərdi ḥimmət bilə
bu ḥimmət yaraxur mürüwwət bilə

412 muṇar mənẓətü kəldi xa'ir səẓi
oḳisa aqīloɋay oḳīoɋlī kəẓi

413 kərək ərkə ḥimmət mürüwwət təṇi
yavuz yunqīoɋ andīn yīrasa əṇi

414 kixilikkə ḥimmət mürüwət kərək
kixi ḳədri ḥimmət mürüwwət yaṇi

415 bu kün toɋdī əlig bu ḳīlḳī bilə
yarudī aẓunḳa kün ay təg yala

416 uķuxluoı kim ərsə oķïttï anï
biliklig kim ərsə bəḑütti anï

B42
417 yumïttï aņar bək azun eḑrümi
uķuxluoı biliklig boḑun keḑrümi

418 ezi ətti tüzdi ker əl kün ixi
taķï ma tilər ərdi əḑrüm kixi

419 ezinə basut ķïlsa ix baxlasa
ezi tïnsa anqa ol ix ixləsə

* * *

A25
420 muņaḑïp ayur bir kün oldrup ezï
bəḑük ix bu bəglik ixi həm sezi

421 bax aoırïoı kep ol kersə ixi eküx
eküx ixni süzgən uķuxluoı kesüx

422 ķïlumaz ezüm bu ķamuoı əl ixin
maņa ər kərək tər bilir ix baxïn

423 kərək tər maņa əmdi eḑrüm kixi
uķuxluoı biliklig kixilər baxï

424 baoırsaķ pütün qïn ķïlïnqï keni
tili keņli tüz bolsa bilsə munï

425 ķïlu bərsə ərdi mənin ixlərim
kerü barsa ərdi iqim taxlarïm

426 nəgü tər əxit bu sïnamïx kixi
baxïnda kəqürmix yətürmix yaxï

416 ئاقىل بولسا كىم، ئۇ چاقىرتتى ئۇنى،
كىم ئالىم بولسا ئۇ، بۇيۇتتى ئۇنى.

417 يىغىلدى يېنىغا جاھان خىللىرى،
ئەقىل ھەم ئىلىمدە تاللانغانلىرى.

418 ئۆزى ئىشلىدى، تۈزدى ئەل ئىشنى،
تىلەيتتى يەنە ئۇ سەرخىل كىشنى.

419 كى ياردەم قىلسا، ئىش باشلىسا ئۇلار،
ئۆزى تىنسا بىر ئاز، ئىشلىسە ئۇلار.

* * *

420 دېدى ئولتۇرۇپ غەمدە بىر كۈن ئۆزى:
بۇيۇك ئىش بۇ بەگلىك ئىشى ھەم سوزى.

421 كورەرسەن، ئىررۇر كوپ باش ئاغرىق ئىشى،
سۆزەر بۇ كوپ ئىشنى ئەقىللىق كىشى.

422 قىلالماسمەن يالغۇز پۈتۈن ئەل ئىشىن،
كېرەك ماڭا بىر ئەر بىلۇر ئىش بېشىن.

423 كېرەكتۇر ماڭا بىر سەرە-خىل كىشى،
ئەقىللىق، بىلىملىك، كىشىلەر بېشى.

424 كويۇمچان بولسا، راست ھەممە قىلغىنى،
تىلى، كوڭلى تۈز بولسا، بىلسە بۇنى.

425 قىلىپ بەرسە ئەردى مېنىڭ ئىشلىرىم،
كورۇپ تۇرسا ئەردى ئىچۇ-تاشلىرىم.

426 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىناغان كىشى،
تولا ئىش كەچۇرۇپ چوڭايغان يېشى:

427 basutqï kərək ərkə yariqïlar
ukuxluoq biliklig begü əlqilər

428 basutqï kərək barqa ixni bilir
bilip ixləsə ər tiləkkə təgir

429 basutqï təlim bolsa bəg əmgəməz
ixi barqa ətlür tərü artamaz

430 basutqï kərək barqa ixtə bilin
bu bəglik ixinə takï kep kilïn

431 basutqï tiləp bulmadï ker əlig
təgürdi ezi barqa ixkə əlig

B43
432 təgir boldï kündə ker əmgək eküx
ərəz kolsa əmgək təgir ol ülüx

433 kerü barsa yakxï ayur ux bu sez
sïnap sezləgüqi ïduk kutluoq ez

434 ərəz kolsa əmgək tutaxï barïr
səvinq kolsa kadoqu tutaxï yorïr

435 nəqə ər bedüsə bax aoqrïoq bedür
nəqə bax bədüsə bədük berk kədür

436 əlig kez kulak tuttï əldə kamuoq
aqïldï anar barqa bəklig kapuoq

437 yaraoqsïznï booqdï əligdə urüp
əsizig yïrattï əlindin sürüp

438 bu saklïk bilə ker əlin baxladï
kutï kündə arttï erü yokladï

427 كېرەك ئەرگە قولداش ۋە ياردەمچىلەر،
ئەقىللىق، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر.

428 كېرەكتۇر ئىش بىلەر ياردەمچى دېمەك،
بىلىپ ئىشلىسە قولغا كەلگەي تىلەك.

429 ياردەمچى كوپ ئولسا، بەككە جەۋر كام،
ئىشى يولغا چۈشكەي، بۇزۇلماس نىزام.

430 كېرەكتۇر ھەر ئىشتا ياردەمچىلەر، بىل،
بۇ بەگلىك ئىشىدە ئۇنى تولا قىل.

431 تىلەپ ياردەمچىنى تاپالماي ئېلىگ،
پۈتۈن ئىشقا سۇندى ئۇ ئاخىر ئىلىگ.

432 قىينالدى ئۇ شۇنداق ئەمگەك ئىچرە كوپ،
ھالاۋەت ئىستىگەن ئەمگەك چېكەر خوپ.

433 بۇ ھەققتە سوزىنى ئىناپ سوزلىگەن—
بىر قۇتلۇق ئەزىز ئەر مۇنۇنى دىگەن:

434 ھالاۋەت ھەممىشە جاپا بىرلەدۇر،
سويۇنۇش قايغۇلە دائىم تەڭ يۈرۈر.

435 باش ئاغرىق چوڭايۇر، چوڭايسا كىشى،
يوغان بوك كىيۇر گەر زورايسا بېشى.

436 پۈتۈن ئەلگە سالدى كوز-قۇلاق ئېلىگ،
ئېچىلدى ئۇنىڭغا بېكىگلىك ئىشىك.

437 يارامسىزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،
ياماننى ئېلىدىن سۈرۈپ قوغلىدى.

438 زىرەكلىك بىلەن ئۇ باشقۇردى ئېلىن،
يۈكسەلدى، ئېشىپ ھەم بەختى كۈنمۇ-كۈن.

439 دىمەك، ئەرگە دائىم ھۇشيارلىق كېرەك،
بۇ، بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

440 ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بىلەن ئەل ياشار،
بۇنىڭ بىرلە دولەت ئۆزۈن چاغ تۇرار.

441 ئوخشايدۇ بۇنىڭغا بىر شائىر تىلى،
بۇ شائىر تىلىدۇر بۇ سوزنىڭ ئۆلى:

442 ئويغاقلىق ۋە ساقلىقنى ماختىدى ئەر،
غاپىللىق بىلەن ئەر تۇمەنلەپ ئولەر.

443 غاپىل بولما ساقلان، پۈتۈن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

444 كىشى بولسا بىغەم، ئۇ غاپىل قالۇر،
يېغى كەلسە ئاۋال غاپىللار ئولۇر.

445 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، جاھان تۇتقان ئەر،
يېغىنى سەگەكلىك بىلەن ئۇتقان ئەر:

446 دىــەك ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھوكۇمدار،
ساق ئولماق شەرىئەت يولىدىمۇ بار.

447 يۇمۇپ كوزنى غاپىل غەپلەتتە ئۇخلار،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي پەيلى ناچار.

448 ساق ئولسا ئەگەر خان، پايدا ئەلگەدۇر،
بۇ پايدا بىلەن ئەر ھوزۇرغا تولۇر.

449 ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان،
بورى، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.

450 سويۇپ دوستلىرى ماختىدىلار ئۇنى،
بۇنى ئاڭلاپ يېغى ئەگدى بوينىنى.

451 ḳayu sïoqnu kəldi tilədi kexik
kayu kəldi əpti əligkə ixik

452 nəgü tər əxit əmdi kənli oḍuoq
sezi kər qəqək təg tümən tü boḍuoq

453 bu bəglik uluoqluk əḍi ədgü nən
yorikï kəni ərsə ay kïzoqu ən

454 əḍi ədgü bəglik takï ədgürək
tərü ol anï tüz yorïtoqu kərək

C17

455 nə ḳutluoq bolur əḍ boḍunka küni
bəgi ədgü bolsa yorïsa kəni

456 nə ḳutluoq ḳut ol ərkə ədgü atï
bu ədgü atï bardï mənü ḳutï

457 nə ədgü bolur bəg ol ədgü kixi
kixilik bilə ətsə əl kün ixi

458 təzü əlkə təgdi əlig ədgüsi
azunka yaḍïldï bu qavï küsi

459 du'a arttï əldə kər ədgü atï
bəḍüdi künina atï həm ḳutï

460 azun boḍnï əxtip anï arzulap
ava yïoqlu kəldi anar əz ulap

461 azunka badï kər tügəl ḳut ḳurï
ḳozï birlə ḳatlïp yorïdï bəri

13

AY TOLDÏ KÜN TOƢDÏ ƏLIG TAPUƢÏŅA KƏLMIXIN AYUR

462 bir ay toldï atlïƣ ər ərdi tətik
əxitti bu qavïƣ ətindi ətik

463 yigit ərdi oƣlan kïlïnqï amul
ukuxluƣ biliklig həm eglüg kөnül

B45
464 yüzi kөrklüg ərdi kөrüp kөz kamaï
sөzi yumxak ərdi tili tüz tamar

465 kamuƣ türlüg ərdəm tükəl egrənip
yorïr ərdi ərdəm əligkə alïp

* * *

466 eziŋə bakïp aydï mən mə bu kün
tümən ərdəmim birlə əldə burun

467 nəgükə yorïr mən bu yərdə kuruƣ
əligkə barayïn kïlayïn tapuƣ

ئون ئۈچىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ كۈنتوغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا

462 بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تىتىك،
بۇ شوھرەتنى ئاڭلاپ ئىتتىندى ئىتىك[72].

463 يىگىت ئوغلان ئەردى مىجەزى بىسىق،
بىلىملىك، ئوچۇق دىل، ئاڭلىق، ئەقىللىق.

464 چىرايلىق يۈز ئەردى، كورۇپ كوز قامار،
سوزى يۇمشاق، تىلىدىن توغرىلىق تامار.

465 پۈتۈن پەزىلەتنى تامام ئۆگىنىپ،
يۈرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ.

* * *

466 ئوزىگە قاراپ ئېيتتى: مەنمۇ بۇ كۈن،
ئېرۈرمەن پەزىلەتتە ئەلدىن بۈرۈن.

467 نىمىشقا يۈرۈرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟
بارايىن ئېلىككە، خىزمەت قىلغۇلۇق.

468 ęligkə tusulsun bu ərdəmlərim
aqïnsun mənin̡ kętsü əmgəklərim

469 uk̡uxluoq biliklig bəg ərmix amul
tilər ərmix ərdəm id̡ilərin ol

A27 C18
470 uk̡ux k̡ədrini h̡əm uk̡uxluoq bilir
bilik satsa bilgə bilklig alïr

471 sezin aydï xa'ir mun̡ar mən̡zətü
tili ləfżï birlə an̡ar yan̡zatu

472 bilik k̡iymətini biliklig bilir
uk̡uxk̡a aoqïrlïk̡ bilikdin kəlir

473 nəgü bilgə tęlvə bilik k̡ədrini
bilik k̡ayda bulsa biliklig alïr

* * *

474 bu ay toldï ętti kər at ton tolum
ayur kendürəyin tapuoqk̡a yolum

475 ezin̡ə kərəkin ętindi ętik
ęligkə yüz urdï bu bilgə tətik

* * *

476 yana aydï mundïn barur mən turup
ęlig tapoqïn̡a bu ezüm yüz urup

B46
477 oqəriblïk̡ yęrində kərək boloqa nən̡
bu əlgim tarusa sarïoq k̡iloqa ən̡

468 ئېلىككە يار ئولسۇن پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن[78] ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.

469 ئەقىللىق، بىلىملىك خان ئەرمىش بېسىق،
تىلەرمىش پەزىلەت ئىگىسىن ئېنىق.

470 ئەقىل قەدرىنى ھەم ئەقىللىق بىلۈر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

471 مۇشۇ خىلدا بىر سوزنى شائىر دېدى،
تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى:

472 بىلىم قىممىتىنى بىلىملىك بىلۈر،
ئەقىلنى قەدىرلەش بىلىمدىن كېلۈر.

473 نىچۈك تەلۋە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

* * *

474 بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلىدى،
سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دېدى.

475 ئوزىگە كېرەكنى ئىتىندى ئىتىك،
يۈزلەندى ئېلىككە، بۇ ئالىم تىتىك.

* * *

476 يەنە ئېيتتى: مۇندىن بارۇرمەن تۇرۇپ،
ئېلىگ خىزمىتىگە ئوزۇمنى ئۇرۇپ.

477 غېرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زورۇر،
قولۇم قىسقا بولسا، يۈزۈم سارغىيۇر.

478 ədi kəd katīoı bu oıəriblīk ixi
oıəriblikta yanlur talu ər baxī

479 səziksiz kərək boloıa altun kümüx
ezüm ixlətəyin təsə mən eküx

480 nəgü tər əxit əmdi bilki təniz
sezin yanzatur kersə kīzoıu məniz

481 kim ərsə tapuoıka kirəyin təsə
iki nən kərək bil sez aydīm kəsə

482 tiriglik kərək bir tuqī igsizin
tapīnsa kīyiksīz yarutsa yüzin

483 takī bir sav altun kərək ay tətik
anī ixlətip ətsə ezkə ətik

484 anīnda basala yarar bu tapuoı
munī bilsə bolmaz bu bəklig kapuoı

485 ketürdi sav altun kümüx nən tavar
ayur ez munadsa mana bu yarar

* * *

486 əvindin turup qīktī kəldi bərü
bir anqa yorīyu bir anqa turu

C19
487 kəlip təgdi əlig turur orduka
egi kenli kolmīx tilək arzuka

488 kirip kənd iqində tilədi tüxün
tüxün bulmadī ker tarudī azun

478 ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىپلىق ئىشى،
غېرىپلىقتا قاتتىقاي تولا ئەر بېشى.

479 كېرەك بولغاي ئالتۇن-كۈمۈش بىگۇمان،
ئۇنى خەرج قىلايىن دىسە ھەر قاچان.

480 بۇڭا ئوخشىتىپ ئۇ، ئاڭلا، نىمە دەر،
بىلىمى دېگىمىزدەك، مەگزى قىزىل ئەر:

481 دىسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كىرەي،
كېرەك ئىككى نەرسە، سوزۈمنى كېسەي:

482 بىرىنچى، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات،
يۈزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست.

483 ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تىتىك،
ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئۇزۈڭگە ئىتىك.

484 ئاشۇ چاغدا خىزمەت يارامىلىق بولۇر،
ئۇنىڭغا ئېتىكلىك ئىشىك ئېچىلۇر.

485 ئۇ ساپ ئالتۇن ئالدى كۈمۈش ھەم تاۋار،
دىدى: باشقا كۈن چۈشسە بۇ ئەسقاتار.

* * *

486 ئۆيىدىن چىقىپ ماڭدى يولغا چۈشۈپ،
يۈرۈپ يول گاھىدا ۋە گاھى تۇرۇپ.

487 كېلىپ يەتتى ئېلىگ تۇرار ئوردىغا،
يېتىپ كوڭلى كۈتكەن تىلەك-ئارزۇغا.

488 شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان،
تاپالماي، كوزىگە تار ئولدى جاھان.

489 munaḍtī muyanlīk̡ta tüxti barīp
kəqə yattī anda tünədi sərip

490 nəgü tər əxitgil uk̡uxluƣ bilip
san̡a sezlədi səz bilikdin alīp

491 əḍi tərs bolur kər bilixməz kixi
k̡alīn yat ara kirsə yaln̡uz baxī

492 əḍi sarp bolur bu yan̡ī kəlgüqi
bilixi yok̡ ərsə mun̡aḍsa tuqī

B47
493 bilixməz kixilər k̡araƣu sanī
k̡araƣu yorīk̡ yazsa sekmə anī

494 kixi kirmədük əlkə kirsə k̡alī
kəlin təg bolur ər aƣīn təg tili

A28
495 yatīƣ yarlīk̡aƣīl iqür bər yəgü
üməg əḍgü tutƣīl ay bilgə bəgü

496 yatīƣ əḍgü tutsa yarur ər kəzi
üməg əḍgü tutsa yaḍīldī səzi

497 kixikə kərək təgmə yərdə bilix
bilix birlə ətlür k̡amuƣ türlüg ix

498 bu ay toldī anqa yorīdī bu yan̡
ƣəriblik̡ sak̡īnqī sarīƣ k̡īldī ən̡

499 bilixti yəmə ol kixlər bilə
otaƣ tuttī əzkə yarudī külə

500 yəmə tuttī əx tux yak̡īn k̡īldī əz
uluƣk̡a kiqigkə aquk̡ tuttī yüz

489 مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، ئۇخلىغۇنۇپ،
تۈنەدى قىلىپ سەۋر، ئۇ يەردە قونۇپ.

490 نىمە دەر، ئاڭلىغىن، ئەقىللىق بىلىپ،
ساڭا سوز سوزلىدى بىلىمدىن ئېلىپ؛

491 تولا قىينىلۇر، كور، تونۇشسىز كىشى،
كىرىپ قالسا يات ئېچرە يالغۇز بېشى.

492 تولا كوپ كۈچەنۇر يېڭى كەلگۈچى،
قالۇر غەم ئارا، يوق ئۇلسا بىلگۈچى.

493 تونۇشسىز كىشىنى بىر قارغۇ سانا،
يول ئازسا ئەگەر قارغۇ، سوكمە يانا.

494 كىشى كىرمىگەن ئەلگە كىرسە ئەگەر،
كېلىن يا كىكەچكە ئوخشاپ قالۇر ئەر.

495 كەچۈر يات كىشىنى، يىگۈز، بەر ئىچىم،
مۇساپىرنى خۇش تۇت، بىلىملىك ھېكىم.

496 مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى،
مۇساپىر كۈتكەنىنىڭ يېيىلۇر سوزى.

497 كىشىگە كېرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۈرلۈك ئىش.

498 شۇ خىل تۈردى ئايتولدى بىر قانچە ۋاخ،
غېرىپلىقتا سارغايدى رەڭگى بىۋاخ.

499 تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانىمۇ تېپىلدى، كۈلدى يۈزىمۇ.

500 تۇتۇپ دوست-يولداش، بولۇشتى يېقىن،
ئۇچۇق تۇتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۈزىن.

501 bu ay toldi ezkə ker ətti əxig
adaxti kənəxti bir atliq kixig

* * *

502 adax tutti ay toldi ədgü kixi
küsəmix ati ərdi ədgü ixi

503 anar aqti ay toldi kenli sezi
nə ərmix tiləki kim ərmix ezi

C20
504 yərindin bu əlkə nəlük kəlmixin
ayu bərdi barqa ezi bilmixin

* * *

505 əligkə yakin has hajib ərdi bir
ayi ərsig əlig bilə sezkə sir

506 küsəmix anar bardi bir kün turup
sezin sezlədi sezkə ul tüp urup

507 ayitti bu hajib sezin yətrürək
tiləki nə ərmix taki pütrürək

508 küsəmix ayu bərdi barqa sezin
nə ərdi tiləki kim ərmix ezin

HAJIB JƏWABI KÜSƏMIXKƏ

B48
509 hajib aydi axnu mana kəlsüni
kerəyin ani mən məni kersüni

510 yana ukturayin əligkə bu sez
kayu kün kerüngü kaqan kəlgü ez

501 ئۇزىگە ئايتولدى ئاپتى بىر قاياش،
تۇتۇپ دوست كېچەشتى، بولۇشتى ئاداش.

502 ئاداش تۇتتى ئايتولدى ياخشى كىشى،
كۆسەمىش ئىدى ئاتى، ياخشى ئىشى.

503 ئاڭا ئاچتى ئايتولدى كوڭلى-سوزى،
تىلەگى نىمەدۇر، ئىرۇر كىم ئۇزى.

504 يىرىدىن بۇ ئەلگە نىچۇك كەلگىنىن،
ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن.

* * *

505 ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئۇزى مەرت، ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى.

506 كۆسەمىش ئاڭا باردى بىر كۈن تۇرۇپ،
كېپىنى باشلىدى، سوزگە يول تېپىپ.

507 بۇ ھاجىپ ئۇنىلڭ ھەر سوزىن ئاڭلىدى،
تىلەگى نىمە دەپ، ئېنىق سورىدى.

508 ئاڭا ئېيتتى كۆسەمىش بارچە سوزى،
تىلەگى نىمە ھەم كىمكەن ئۇزى.

ھاجىپنىلڭ كۆسەمىشكە جاۋابى

509 دىدى ھاجىپ: ئاۋال ماڭا كەلسۇن ئۇ،
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۇ.

510 يەنە مەن ئېلىككە بۇنى ئۇقتۇراي،
كورۇنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا، سوراي.

KÜSƏMIX SƟZI AY TOLDĪĶA

511 küsəmix turup qīķtī andīn yana
kəlip aydī ay toldī toꝗdī künə

512 yorī bar bilix əmdi ḫajib bilə
tiləkin nəgü ərsə andīn tilə

513 sə̦ni kərsü bilsü əxitsü səzüņ
tiləkiņ nə ərsə tilin ay əzüņ

514 aņar səzlədim mən səzüņni nəqə
taķī mə̦ndə yə̦grək sən ayoꝗīl aqa

515 ə̦d̦i yaķxī aymīx tili kəņli tüz
kərü barsa yətrü kəni ək bu səz

516 kixi səzlər ək kər kixiniņ səzi
kixidə baoꝗīrsaķ əz ixkə əzi

517 nəqə kəd̦ kixi bolsa əzkə yaķīn
əzində baoꝗīrsaķ bolurmu saķīn

518 baoꝗīrsaķ tiləsə əzüņkə əzüņ
əzüņdə baoꝗīrsaķ yoķ ol kəs səzüņ

* * *

519 tonīn kə̦d̦ti ay toldī turdī ərü
küsəmix bilə qīķtī bardī naru

520 ķapuoꝗķa təgip tüxti kirdi yorīp
kərü aldī ḫajip kixisi kəlip

* * *

C21
521 küsəmix kirip tuxtï yandru qïķïp
alïp kirdi ḩajib taparu oķïp

* * *

522 kərü aldï ḩajib orun bẹrdi tər
isig sezlədi səz tilin yaķxï kər

ḨAJIB SUALI AY TOLDÏĶA

A29
523 ayïttï ḩajib əmdi kəņlüņ nətəg
kəlip ķayda tüxtüņ nə ornuņ nətəg

B49
524 bilixiņ nə barmu adax ya ķadax
kərügli nə barmu yẹgü iqgü ax

525 yana ma ayïttï tiləkiņ nə ol
nəgü ix ķïlur sən kərəkiņ nə ol

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḨAJIBĶA

526 bu ay toldï aydï ay ḩajib ķutï
əxittim bu kün toq̧dï ẹlig atï

527 əxittim yïraķtïn anïņ qavïnï
bilikin uķuxïņ silig savïnï

528 ezüm arzuladï anïņ tapq̧ïņa
tapïnq̧alï kəldim anïņ ķapq̧ïņa

529 tilək bu əligkə tapïnsa ezüm
yaraoq kersə ḩajib etünsə sezüm

* * *

530 kerüp səvdi ḩajib bu ay toldïnï
tilində yorïttï kamuoq egdini

531 yüzi kerki kïlkï kïlïnqï ezi
kamuoq yakxï kerdi tili uz sezi

532 ədi səvdi kenlün anï tapladï
əlig topoqïna bu yaraoqay tədi

533 nəgü tər əxitgil səvitmix kixi
səvitsə kixi ker mün ərdəm baxï

534 kimi səvsə 'əybï ker ərdəm bolur
kimi səvməsə ərdəm ektəm bolur

535 bu sezkə tanukï munu kəldi sez
okïoqïl munï sən aya ədgü ez

536 kenül kimni səvsə mün ərdəm bolur
kamuoq tətrüsi on kokuzï tolur

537 kenül kimni səvsə kamuoqï səvüg
kerür kezkə ursa kerünməz bolur

ḨAJIB JƏWABÏ AY TOLDÏKA

C22

538 yanut bərdi ḩajib ker ay toldïka
ayur əmdi əvmə mana tur baka

529 تىلەگىم ئېلىككە ئىشلىسەم ئۆزۈم،
لايىق كورسە ھاجىپ دېسىكەن سوزۇم.

* * *

530 ھاجىپ ياخشى كوردى بۇ ئايتولدىنى،
دىدى ئۇز سوزىدە تولا مەدھىينى.

531 يۈزى، كوركى، خۇلقى-مىجەزى ئۇزىن،
ئۈز كوردى ھەممىنى، تىلىن ھەم سوزىن.

532 ئۈنى چىن يۈرەكتىن سويۈپ قوللىدى،
ئېلىگ خىزمىتىگە لايىقكەن، دىدى.

533 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، سويدۇرگەن كىشى،
سويدۇرسە بولۇر ئەيىپ پەزىلەت بېشى:

534 سويۈلسە كىشى ئەيىبى پەزىل سېزىلۇر،
سويۈلمىسە، پەزلى قۇسۇر تۈيۈلۇر.

535 بۇ سوزنىڭ كۆۋاسى ئېرۇر ئۇشبۇ سوز،
ئوقۇغىن بۇ سوزنى سەن ئەي ياخشى-ئۈز:

536 كوڭۈل كىمنى سويسە مۇن[74] ئەردىم[75]بولۇر،
تەتۈرى بولۇر ئوك، كېمىسۇ تولۇر.

537 كوڭۈل كىمنى سويسە، ھەر ئىشىن سويۈر،
كورەر كوزگە ئۇرسا، كورۈنمەس بولۇر.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538 بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاپ،
دىدىكىم، قاراپ تۇر، كەتمە ئالدىراپ.

539 ئېلىككە مەن ئېيتاي ئەڭ ئاۋال سوزۈڭ،
تىلەگىنىڭ نىمە، كىم ئېرۈرسەن ئوزۈڭ.

540 يۈزۈڭنى كورۇپ ئۇ، سېنى تونۇسۇن،
سېنى خارلىماستىن؛ ئەزىز ئەيلىسۇن.

541 كېرەكلىكلىرىڭگە تۇرارمەن قاراپ،
قىلۇرمەن ئىشىڭنى سويۇپ ياخشىلاپ.

* * *

542 شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سوز سوزلىدى،
ئىشىڭ ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى.

543 كىشىلەر ياخشىسى مۇشۇنداق بولۇر،
ياخشى ئەر خەلقنىڭ يۈكىن كوتىرۇر.

544 ئىشىتكىن، نىمەدەر ئېلىن باشلار ئەر،
پۈتۈن ئىشنى ئوبدان كورۇپ ئىشلەر ئەر:

545 ئەل ئىچرە كىم ئالسا بىر ئۇستۇن ئورۇن،
تۈزسۇن ئەل ئۈچۈن بىر ياخشى قانۇن.

546 قولى بولسا كىمنىڭكى ئەلدە ئۇزۇن،
سىلىق بولسۇن قىلىغى، خۇلقى تۈزۈن[76].

547 ئوتەر بولسا كىمنىڭ خەلققە سوزى،
چۈچۈك بولسۇن تىلى، مۇلايىم ئوزى.

548 ۋاپاسىز بۇ دەۋلەت بۇزار ھەم تۈزەر،
تۇراقسىز بولغاچقا زېرىكىنە تېزەر،

549 ئىشەنمە بۇ بەختكە، ياخشىلىقلا قىل،
بۇ كۈن مۇندا بولسا ئەتە ئاندا، بىل،

550 bu ķutķa küvənmə ay ķut bulɣuqï
kəligli turur ķut yana barɣuqï

A30
551 ay dəwləţ ə̣ḍisi bu dəwləţ bilə
turayïn tə̣sə tur sən əḍgü tilə

552 saņa təgsə bəglik uluɣluķ oķa
kiqiglik anuķ tut ərüņ bolɣuķa

553 yana aydï ḥajib sən əmdi yorï
səvinqin tirilgil badïņ kut ķurï

554 sən az ə̣vmə ixlər əḍiņə tapuɣ
əḍi kəlsə aqlur bu bəklig ķapuɣ

B51 C23
555 yə̣mə yaķxï aymïx biliklig səzi
biliklig səzi kərsə barqïn təzi

556 ķayu ixkə ə̣vsə uzar kə̣q ķalur
ə̣və ķïlmïx ixlər əkünqlüg bolur

557 əḍiņə küḍəzgü ixig ə̣vməgü
ķamuɣ ix əḍində bolur ay bəgü

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḤAJIBĶA

558 əxitti bu ay toldï barqa səzüg
ayur sərnəyin mən tutayïn əzüg

559 mə̣ni kərdi ḥajib səzüm tiņladï
yaraɣï kərü tursu wəķtï əḍi

560 ķayu əḍtə ḥajib tiləsə mə̣ni
ol əḍtə kələyin tə̣di səz küni

550 گۈۋەنمە بۇ بەختكە ئەي بەخت تاپقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچىدۇر يەنە كەتكۈچى.

551 ئەي دەۋلەت ئىگىسى بۇ دەۋلەت بىلە—
تۇراي مەن دىسەڭ سەن، ياخشىلىق تىلە.

552 ساڭا تەگسە بەگلىك، ئۇلۇغلۇق نوقۇل،
ئاقارغىچە باشىڭ، كىچىك پېئىل بول.

553 يەنە ئېيتتى ھاجىپ: سەن ئەمدى يۈرى،
خوشال ياشا، باغلاندى بەختىنىڭ قۇرى[77].

554 سەن ئالدىرما، خىزمەتكە بىر پەيت كېلۇر
پەيت كەلسە ئېتىگلىك قوۋۇق ئېچىلۇر.

555 ئەجەپ ساز دېيىلگەن بىلىملىك گېپى،
بىلىملىك گېپىدۇر يىپەك رەخ كەبى:

556 ئۇزارىپ قالۇر كەچ، ئالدىرالسا ئىش،
ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يېيىش.

557 ئالدىرماي كۈتكۈلۈك ئىشقا پەيتنى دەل،
ئەي ھېكىم، ئىش بولۇر ئۆز پەيتىدە ھەل.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558 ئايتولدى بۇ سوزنى تولۇق ئاڭلىدى،
ئۇ ھالدا قىلىپ سەۋر، كۈتەي مەن، دىدى.

559 سوزۇم تىڭشىدى، كوردى ھاجىپ مېنى؛
ئۆزى بىلسۇن بۇ ئىشنىڭ ۋاقت-چېغىنى.

560 قايۇ ۋاقتا قىچقىرسا ھاجىپ مېنى،
كېلەي مەن شۇ ۋاقتا—دېيىلگەن كۈنى.

* * *

561 turup qïktï ay toldï andïn yana
əviņə kəlip kirdi yazdï tona

* * *

562 ḫajib kərdi ay toldï ķïlķï yaņï
ərəndə ađïnsïoq kixidə əņi

563 ayur kərmiximyoķ bu yaņlïoq ķixi
biliklig uķuxluoq bođunda baxï

564 bu mundaoq kixilər bolur əđi ķïz
bu ķïz ķïzlïķï ķïldï ķïz atï ķïz

565 ķayu nəņ ķïz ərsə ux ol nəņ kesüx
kesüx nəņ tiləp bulmaz əmgər eküx

566 bu mundaoq kixilər əligkə kərək
əligkə kərək nəņ kər əlkə kərək

567 ķamuoqķa tusulur kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

* * *

568 eđi boldï ḫajib əligkə sezin
aqa aydï ay toldï ķïlķï tezin

569 ayu bərdi ķïlķïn ķïlïnqï yaņïn
sayu bərdi bilkin uķuxï təņin

ƏLIG JƏWABÏ ḤAJIBKA

B52
570 əxitti əlig aydï kəldür kanï
kayuda turur bir kərəyin anï

571 tilər ərdim əmdi bu yaŋlïq kixig
uḑu barsa kïlsa bu bəglik ixig

C24
572 tilək barqa buldum bu ol bir sözüm
bu yaŋlïq kixikə muŋaḑur özüm

573 yorï bar okïqïl anï sən maŋa
tapuqka köründür ay ərsig toŋa

* * *

574 turup qïktï ḥajib kapuqka təgip
bir oqlan yügürtti tilin söz ïḑïp

575 bu oqlan yügürdi təgürdi sözi
tonïn kəḑti turdï səvinqin özi

576 atïn mindi kəldi kapuqka tüxüp
yorïp utru ḥajib okïdï tuxup

577 aqïrladï ḥajib orun bərdi tör
ədəb birlə ay toldï oldurdï kör

* * *

578 ḥajib kirdi əlig tapa yüz urup
əligkə ötündi aḑakïn turup

ئېلىگنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

570 ئىشىتكەچ ئېلىگ، دېدى: كەلتۈر قېنى،
ئىبرۇر قانچىلىك، مەن كورەيىن ئۇنى.

571 تىلەر ئەردىم ئەمدى مۇشۇنداق كىشى،
كۆزەتسە، بىجىرسە بۇ بەگلىك ئىشى.

572 تىلەگىمنى تاپتىم، لېكىن بىر سوزۇم
كى، شۇنداق كىشىگە مۇھتاجدىم ئۆزۈم.

573 يۈگۈر، ماڭ قىچقىرغىن ئۇنى سەن ماڭا،
كەلتۈر خىزمىتىمگە، ئەي جەسۇر توڭا.

* * *

574 چىقىپ ھاجىپ ئۆيدىن ئىشىككە كېلىپ،
يۈگۈرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ.

575 يۈگۈردى بۇ ئوغلان خەۋەر يەتكۈزۈپ،
ئايتولدى كىيىندى سويۇنچكە تولۇپ.

576 ئېتىن مىندى، كەلدى قوۋۋەتتا چۈشۈپ،
بېرىپ ھاجىپمۇ، ئۇنى ئالدى كۈتۈپ.

577 قەدىرلەپ ھاجىپ توردىن بەردى ئورۇن،
ئەدەپ بىرلە ئايتولدى ئالدى ئورۇن.

* * *

578 ئېلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئېلىكتىن ئۆتۈندى ئۇ ئورە تۇرۇپ.

ƏLIG JƏWABĪ ḤAJIBKA

579 əlig aydī ündə mana kirsüni
kerəyin anī mən məni kersüni

* * *

580 ḥajib qīkti aydī ay ay toldī tur
tapuqka kerüngil kutun badī kur

ئېلىگنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

579 ئېلىگ ئېيتتى: قىچقار، ماڭا كىرسۇن ئۇ،
كۆرەيىن ئۇنى مەن، مېنى كۆرسۇن ئۇ.

* * *

580 ھاجىپ چىقتى، ئېيتتى: ئەي، ئايتولدى تۇر،
ئېلىككە كۆرۈنگىن، بەختلىك تاپتى قۇر.

14

AY TOLDÏ KÜN TOΘIDÏ ƏLIG TAPUΘÏṆA KΘRÜNMIXIN AYUR

581 bu ay toldï kirdi keründi sekùp
aqïldï əlig keṇli ol yüz kerüp

582 yükündi əligkə ker aqtï sezin
süqitti sezi həm səvitti ezin

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

583 əlig aydï kim sən nəgü ol atïṇ
kayudïn kəlir sən nəgü ol yatïṇ

* * *

B53
584 amulluk bilə aqtï ay toldï til
siliglik bilə ez sezin aydï bil

* * *

ئون تۆتىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا

581 بۇ ئايتولدى كىردى، كۆرۈندى چۈكۈپ،
ئېچىلدى ئېلىگ كۆڭلى ئۇنى كۆرۈپ.

582 يۈكۈندى ئېلىككە، كۆر، ئاچتى سۆزىن،
قىلىپ سۆزنى شېرىن، سۈيدۈردى ئۆزىن.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583 ئېلىگ ئېيتتى: كىم سەن، نېمەدۇر ئېتىڭ؟
قايەردىن كېلۇرسەن، قايەردە يۇرتۇڭ؟

* * *

584 بېسىقلىق بىلەن ئاچتى ئايتولدى تىل،
سىلىقلىق بىلەن ئۇ سۆزىن ئاچتى، بىل،

* * *

A31

585 amulluķ siliglik uķux ķīlķī ol
uķuxsuz kixilər ķamuoq yīlķī ol

586 muņar mənzətü aydī xa'ir bu bəyt
ixiņ tüxsə ə̣vmə ṣəbir birlə ayt

C

587 ə̣və kirmə ixkə ṣəbir ķīl sərin
ə̣və ķilmix ixlər ɵkünqi yarīn

588 ķamuoq ixtə ə̣vmə sərin ɵz tutun
sərinsə bulur ķul bu bəglik ķurīn

AY TOLDĪ JƏWABĪ Ə̣LIGKƏ

589 bu ay toldī aydī ay ə̣lig ķutī
tapuoq birlə hox boldī ķulluķ atī

590 atīm ķul tapuoqqī kɵr ornum ķapuoq
ķīlīnqīm kɵnilik mə ķīlķīm tapuoq

591 saņa kəldim ooqrap uzun yol yorīp
tiləkkə bu kün tə̣gdim arzum ķanīp

592 tiləkim bu ol sən mə̣ni yə̣rmədin
tapuoqķa yaķīn tut maņa ə̣rmədin

* * *

593 əxitti bu sɵz kɵr səvindi ə̣lig
tilək təg buluLdī sīnadī ərig

585 بىسەقلىق، بىلىغلىق ئاقىل خۇلقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول.

586 بۇڭا ئوخشاش ئېيتتى شائىر بۇ بېيت،
ئىشلىگ بولسا شاشما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587 ئالدىراش قىلما ئىش، سەۋر بىرلە قىل،
ئالدىراپ قىلغان ئىش تاڭنا پۇشمان، بىل.

588 تۇتۇپ ئوزنى، ئالدىرما، ئىشتا پۇتۇن،
تاپار قۇل سەۋرلە بۇ بەگلىك ئورۇن.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

589 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

590 ئېتىم —قۇل، تاپۇغچى[79]، ماكانىم قوۋۇق،
ئادىتىم ئىشلەشتۇر، خۇيۇم — توغرۇلۇق.

591 ساڭا كەلدىم ئوزۇم ئۆزۈن يول بېسىپ،
مۇرادىمغا يەتتىم بۇ كۈن مەن قېنىپ.

592 تىلەگىم شۇ: مېنى يامان كورمەسەڭ،
سېلىپ ئىشقا، لېكىن ئوزۇڭ بەزمەسەڭ.

* * *

593 سويۇندى ئېلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇ سوزىن،
سىناپ كوردى ھەم بەك ياقتۇردى ئوزىن.

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

594 əlig aydï ay toldï kerdüm səni
səvitti bu kerkün bu kilkin məni

595 tapïn ez oqurluq baqïrsaklïkïn
kapuqda asunqïl mana bol yakïn

596 mənindin aqïq bolsu səndin tapuq
tapuq bolsa etrü aqar kut kapuq

597 bu kündə naru sən kïyïlma tapïn
tapïnsa etər bəg tapuqqï həkin

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

598 yər epti ker ay toldï aydï əlig
yarutsa kezin bərdi dəwlət əlig

B54
599 tapïnmak üqün kəldim əvdin turup
uzun yol yorïdïm sana yüz urup

600 bayat bərsü küq bu tapuq kïlqukа
küdəzsü sanar ez tapuq yazqukа

* * *

601 turup qïktï səvnü kapuqka külə
egi kenli aqïlïp yarudï yula

602 nəgü tər əxit bu kutun kopmïx ər
kutï birlə arzu tilək bulmïx ər

* * *

603 külə baksa bəglər kixikə kezün
egi kenli tirlür küvənür ezün

604 yaruk tutsa bəglər kixikə yüzi
yarur ər kezi həm yarayur sezi

605 kimi tutsa bəglər eziŋə yakin
kamuoı nəŋ yakinlik kilur ker bakin

606 kut ol bəg yakin bolsa kutka kixi
tiləkin bulur barqa ətlür ixi

* * *

607 tapindi bu ay toldi anda naru
tapuoıda kiyilmadi ərtə turu

608 künün turdi turoıak tünün yatoıakin
tapindi kiyiksiz baoıirsaklikin

609 əligkə kirü həm qika türqidi
əlig ədgü kezün baka türqidi

610 tapuoı arturu bardi kündə yaŋi
aoıirladi əlig küniŋə eŋi

611 tapuoı birlə bəglər aoıirlar kuluoı
tapuoı siŋsə boldi kiqig ez uluoı

612 tapuoı kil tapuoı birlə kul bəg bolur
tapuoı siŋməginqə tilək kim bulur

613 əxit əmdi bilgə sezi nə təyür
sezin yaŋzatur sezkə yinqkə ayur

603 كىشىگە كۆلۈپ باقسا بەگلەر كوزى،
دىلى، ئەقلى تىرىلىپ گۈۋۈنۈر ئوزى.

604 كىشىگە ئوچۇق بولسا بەگلەر يۈزى،
يورۇيدۇ كوزى ھەم يارايدۇ سوزى.

605 بەگ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتسا گەر،
كورەرسەن، يېقىنلىق قىلۇر ئوزگىلەر.

606 بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە، پۈتكەي ئىشى.

* * *

607 چۈشۈپ ئىشقا ئايتولدى شۇندىن بويان،
سەھەر تۇردى، قايماي ئىشىدىن ھامان.

608 قوۋۇقچى، گۈزەتچى بىلەن كۈن ۋە تۈن—
بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۈتۈن.

609 كىرەتتى، چىقاتتى ئىلىگ يېنىغا،
ئىلىگمۇ ئىشەنچلە قارايتتى ئۇڭا.

610 ئۇ خىزمەت ئاشۇردى كۈنىدە يېڭى،
ئىلىگمۇ قەدىرلەپ تۇردى ھەر تېڭى.

611 بېگى قۇلنى خىزمەت بىلە قەدىرلەر،
ئەگەر سىڭسا خىزمەت كىچىكمۇ ئوسەر.

612 خىزمەت قىل، خىزمەت بىلە قۇل بەگ بولۇر،
كىم ئەمگەك سىڭدۈرمەي تىلەككە يېتۈر؟

613 ئىشىت ئەمدى ئالىم سوزىن، نىمە دەر،
بۇ گەپنى ئىنچىكە ئىپادە ئېتەر:

B55

614 təgimsiz tapuɣ birlə tərkə təgir
yaraɣsïz yaransa kər əlkə təgir

615 tapïnɣu ķïyïķsïz tapuɣ ķïlɣuqï
tapuɣ siŋsə ətrü tiləkkə təgir

616 bu ay toldï kündə yətürdi tapuɣ
əlig mə aqïɣ birlə aqtï ķapuɣ

617 küniŋə ərü bardï iqrək bolu
ķoķuz boldï ķaḍɣu səvinqi tolu

618 tapuɣķa süqindi bu ay toldï kəḍ
əlig mə aqïndï yarï arttï əḍ

A32

619 ķamuɣ türlüg ixkə sïnadï əlig
tilək təg tükəl buldï tapnur ərig

614 تېگمىسىز خىزمەت بىرلە تۆرگە چىقۇر،
يارامسىز نە قىلسا ئىشكتە قالۇر.

615 خىزمەتنى قايىماستىن راست ئىشلەش كېرەك،
قوبۇل بولسا خىزمەت تىلەككە يېتۇر.

616 بۇ ئايتولدى كورسەتتى كۆندە تاپۇغ،
ئىلىگمۇ سېخىلىكلە ئاچتى قۇۋۇغ.

617 ئىلىككە يېقىنلاشتى بۇ كۆتىبېرى،
ئېشىپ خۇشلىقى كەتتى قايغۇ نېرى.

618 بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،
ئىلىگ قىلدى ئېھسان، كۆپەيدى يۆلەك.

619 ئىلىگ ھەممە ئىشتا سىنادى ئۇنى،
كۆڭۈلدە كۈتكىنىدەك بىلدى ئۇنى.

ئون بەشىنچى باپ

ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت سائادىتىنى ئىلىگكە ئېيتقانلىغى باياندا

620 ئېلىگ تەنها بىر كۈن ئۆزى ئولتۇرۇپ،
چاقىردى، ئايتولدى كىردى خوش بولۇپ.

621 كىرىپ تۇردى ئايتولدى ئۇدۇلدا تىك،
كەل ئولتۇر، دىدى ئۇنى ئىملەپ ئېلىگ.

622 چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپنى، كور،
ئۇنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كور.

623 بىلمىدىن سوز ئاچتى ئېلىگ قانچىلاپ،
ئېچىپ سوز ئايتولدىمۇ بەردى جاۋاپ.

624 سويۇندى ئېلىگ، كور، يورۇتۇپ يۈزىن،
كورۇپ ئايتولدى بۇنى يۇمدى كوزىن.

625 دىمەي ھېچنىمە، كەستى ئېلىگ سوزىن،
بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاچماي كوزىن.

626 ئېلىگ باشلىدى سوزنى بىردەم تۇرۇپ،
جاۋاپ بەردى ئايتولدى تەرىن تۇرۇپ.

B56

627 baka kərdi əlig kamuoı türlügün
tükəl buldi bilki ukuxi egün

628 səvə bakti əlig avitti ezin
bu ay toldi tərkin əvürdi yüzin

ƏLIG SƏZI AY TOLDİKA

629 əlig puxti artuk karartti məniz
ayur ay əvəklik kixikə əsiz

630 yanildi bu tüxtə mənin bu ezüm
nəgü təg aqayin kixikə sezüm

631 nəgü tər əxitgil biliklig tilin
əvə kilmix ixlər ekünqi yilin

632 əvə kilmix ixlər nəqə yig bolur
əvə pixmix axni yəsə ig bolur

633 əvəklik turur barqa yanluk baxi
amulluk turur barqa ədgü ixi

634 əvəklik bu ərdi səni bilmədin
yakin tuttum ezkə tapindurmadin

635 kayu ərsə bəglər tapuoıqi kulin
tapinduroıu etrü aqinsa yolin

636 pixiroıu tapuoıda sinaoıu kərü
aoıirlasa etrü kətürgü erü

627 ئېلىك ئاغا كوز سالدى ئوبدان قاراپ،
تولۇق تاپتى ئەقىل-ھوش، ئىلىمنى سىناپ.

628 خوشال باقتى ئېلىك ئاۋۇتتى ئوزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئوردى يۈزىن.

ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقانلىرى

629 ئېلىك كايىپ ئارتۇق، قارايدى يۈزى،
دىدى: ئالدىراڭغۇلۇق يامان ئىش ئوزى.

630 بۇ نوۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئوزۇم،
نىمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سوزۇم.

631 نىمە دەر بىلىملىك، سوزىن ئاڭلا، بىل،
شىشىپ[80] قىلغان ئىشنىڭ پۇشايمانى يىل.

632 شىشىپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،
چالا پىشقان ئاشتىن كېسەللىك كېلۇر.

633 ئېرۇر بۇ شاشماقلىق، يېڭىلىش بېشى،
تەمكىنلىك بىلەن‌دۇر ياخشىلىق ئىشى.

634 بولۇپ ئالدىراقسان، سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

635 نىچۈك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن —
سىناپ ئىشقا سوڭ، ئاچقاي ئېھسان يولىن.

636 ئاۋال پۇشۇرۇپ ئىشتا، كورسۇن سىناپ،
قەدىرلەپ كوتەرسۇن بۇنىڭغا قاراپ.

AY TOLDÏ SUALI Ə̣LIGKƏ

637 bu ay toldï aydï ay ə̣lig ķutï
nəgükə puxar ərki toldï otï

638 yazuķum nə ərki bilüməz ɵzüm
ayu bə̣rsü əvrə əxitsü sɵzüm

639 bar ərsə yazuķum ķïna ərk saņa
yoķ ərsə yüzüņni ķaratma maņa

640 nəgü tə̣r əxitgil uķux məņzətü
ķïyas mə'ni birlə aņar yaņzatu

641 tapuƣqï yaņïlsa oķïtƣu kərək
nəgükə yaņïlmïx ayïtƣu kərək

B57
642 yazuķï bar ərsə ķïnaƣu tutup
yoķ ərsə miņ əḑgün avïtƣu kərək

Ə̣LIG JƏWABÏ AY TOLDÏĶA

643 yana oķ puxup aydï ə̣lig sɵzi
ayur ay biliksiz kixi munduzï

644 ɵzüņkə baķa kɵr kim ərdiņ maņa
ķayudïn kəlir bu fuẓulluķ saņa

645 tapuƣluƣ tə̣sə mən ɵzüņ tapƣï yoķ
tusuƣluƣ tə̣sə mən yana asƣï yoķ

646 tapuƣsuz aƣïrlap aqïndïm sə̣ni
orun bə̣rdim ərsə basïndiņ mə̣ni

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە سوئالى

637 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئىلىگ قۇتى،
نىمىشقا كايىپ مۇنچە تاشتى ئوتى؟

638 گۇنايىم نىمىكىن، بىلمىدىم ئۆزۈم،
دىسە ئۇنى، سوگرە ئىشتىسە سوزۈم.

639 گۇنايىم بار بولسا، قىينا، ئەرك ساڭا،
يوق بولسا، يۈزۈڭنى قارايتما ماڭا.

640 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىل ئوخشۇتۇپ،
قىياس مەنا بىرلە ئۇنى مۇقتۇرۇپ:

641 خاتا قىلسا خادىم چاقىرتماق كېرەك،
نىمىشقا يېگىلدى، سورىماق كېرەك.

642 گۇنايى بار بولسا، تۇتۇپ قىينىسۇن،
يوق بولسا، دىلىنى ئاۋۇتماق كېرەك.

ئىلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

643 ئىلىگ قىلدى سوزنى تېشىپ ئاچچىغى،
دىدى: سەن بىلىمسىز، كىشى ئاخمىغى.

644 ئۆزۈڭگە قارايباق، كىم ئەردىڭ ماڭا،
بۇ گۈستاخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا؟

645 دىسەم خىزمىتىڭ بارىۇ، يوق خىزمىتىڭ،
دىسەم تەگدى پايداڭ، يوق مەنپەئەتىڭ.

646 كورمەي خىزمىتىڭنى قەدىرلەپ سېنى،
ئورۇن بەردىم ئەرسە، سەن باستىڭ مېنى

C25
647 topik yastadin əmdi olduroquka
nə oldruoq yeri bu ma kenlün uka
A33
648 sana sezlədim mən sezün tinladim
kezün yumdun ərsə ezüm tanladim

649 kəqürdüm yana sezlədim sez sana
nəlük yüz əvürdün ayu bər mana

650 əxitməzmü ərdin begüdin bu sez
yakin bolsa bəgkə küdəzgü kəd ez

651 ayu bərmədimü atan ya anan
ay oqlum bəginkə ezün kilma tən

652 tutuzmadimu ker sana hil baxin
basinma bəginni küdəzgil baxin

653 bu bəglər ot ol otka barma yaoquk
kali bardin ərsə keyürmək anuk

654 usal bolma bəglər keyər ot turur
keyər otka yaksa anar yut turur

655 baka kersə bəglər keyər ot sani
basinsa üzər bax sorar ez kani

656 baka tursa artuk anin korku tur
kali korkmasa sən küqün korkitur

647 قويۇپ توپنى ئولتۇردۇڭ ئۈستىدە سەن،
بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ، ئۇبدان چۈشەن.

648 ساڭا سوزلىدىم ھەم سوزۇڭ ئاڭلىدىم،
كوزۇڭ يۇمغىنىڭدا ئۇزۇم تاڭلىدىم[81].

649 كەچۈردۈم، يەنە سوز سوزلىدىم ساڭا،
نىچۈن ئورنىدىڭ يۈز، قىنى ئېيت ماڭا؟

650 ئىشتىمەيمىدىڭ سەن ھېكىمنىڭ سوزىن،
يېقىن بەككە بولساڭ، كۈزەتكىن ئۆزۈڭ.

651 ساڭا دېمىگەنمۇ ئاتاڭ يا ئاناڭ،
ئەي ئوغلۇم بېگىڭگە ئۆزۈڭ قىلما تەڭ.

652 نەسىھەت بەرمىدىمۇ ساڭا توپ بېشىڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۈزەتكىن بېشىڭ.

653 بۇ بەگلەر ئېرۇر ئوت، يېقىن بارما ئەر،
كويۈشۈڭ ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

654 غاپىل بولما، بەگلەر كويەر ئوت ئېرۇر،
يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

655 دىققەت قىلسا بەگلەر كويەر ئوتتەك ئول،
غادايسا ئۈزەر باش، شورار قانىنى ئول.

656 ساڭا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئېرۇر تۇر،
ئەگەر قورقمساڭ، كۈچ بىلەن قورقىتۇر.

16

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ DƏWLƏT ŞIFƏTIN AYUR

B58
657 külə aydï ay toldï uktï ezüm
ayïttïn munï sən əxitgil sezüm

658 ukup kildïm əmdi bu ixlərni mən
kərək ərdi sən mə munï uksa sən

659 munu mən mə əmdi sana kəldüküm
mənin kïlkïm ərdi bu kerkittüküm

660 orun bərdin axnu mən oldurmadïm
orun yok mana sən munï uk tədim

661 topïk yərdə urdum bu sez bərkitü
ezüm yanzaqïnï sana kerkitü

C26
662 nətəg kim orunsuz topïk yuvlunur
anï təg mə dəwlət ezüm yolunur

ئون ئالتىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە بەخت-دۆلەتنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

657 كۈلۈپ دېدى ئايتولدى: ئۇقتۇم ئۆزۈم،
بۇنى سەن دېدىڭ، ئەمدى ئاڭلا سۆزۈم.

658 بىلىپ قىلغان ئەردىم بۇ ئىشلارنى مەن،
كېرەك ئەردى بىلسەڭ بۇ ئىشلارنى سەن.

659 مانا ئەمدى مېنىڭ ساڭا كەلمىشىم،
ئىدى خۇي ۋە پەيلىمنى كۆرسەتمىشىم.

660 ئورۇن بەردىڭ ئاۋال مەن ئولتۇرمىدىم،
ئورۇن يوق ماڭا، ئۇق دېمەكچى ئىدىم.

661 بۇ توپ يەرگە قويدۇم سۆزۈم بېكىتىپ،
ئۆزۈمنىڭ ئوخشىشىنى ساڭا كۆرسىتىپ.

662 ئىچۈككىم دومۇلار ئۆزىچە بۇ توپ،
بۇ دۆلەتمۇ شۇنداق كېتەر سۇرۇلۇپ.

663 səvə baḳtīņ ərsə kezüm yümdüküm
sanņa kərkitür mən nəgü ərdüküm

664 bu kün mən mə dəwlət ḳaraoqu sanī
maņa kim ilinsə tutar mən anī

665 yana sezlədiņ sən yə̣mə sezlədim
səvə baḳtīņ ərsə yüzüm kizlədim

666 ezüm kərkitür ez ḳīlīnqīn saņa
ayur ḳilḳim ə̣rsəl īnanma maņa

667 nəgü tə̣r əxit əmdi türkqə məŝəl
baxīnda kəqürmix bu kekqin saḳal

668 küvənmə ezüņ ḳutḳa ḳutluoq kixi
īnanma ezüņ ḳutḳa atlīoq kixi

669 aḳar suv yorīḳ til bu ḳut turmadī
azun təzginürlə̣r yorīp tīnmadī

B59

670 īnanqsīz turur ḳut wəfasīz yayīoq
yorīrda uqar tərk aḍaḳī tayīoq

Ə̣LIG SUALI AY TOLDĪḲA

671 ə̣lig aydī uḳtum aqīldī sezüņ
yazuḳ ‘użri ḳolduņ ḳutuldī ezüņ

672 maņa ayoqīl əmdi nə ol ərdəmiņ
bəḍük sezlədi sez bu ektəm tiliņ

AY TOLDİ JƏWABİ ӘLIGKƏ

673 bu ay toldi aydi ķər ərdəm əküx
mənindin təgir təgsə ərkə ülüx

674 ķilinqim oņay kərsə yaxim kiqig
ķamuoq bəg bəḑükkə mənindin kəqik

675 yüzüm kərki kərklüg nə ķilķim sılig
tiləmix tiləkkə yətürdüm əlig

676 əzüm ķayda bolsa ķamuoq arzular
mənin birlə yügrür maņa əz ular

677 ərəz məndə əmgək mənindin təzər
səvinq məndə saķinq maņa yol azar

678 maņa əznəsə kim əzəlip əlür
maņa kim boyun əgsə arzu bulur

C27
679 urayin təgüqi əzi ursuķar
basayin təgüqi əzi bassiķar

A34
680 muņar mənzətür kəldi əmdi bu səz
muni əxtip uķsu biliklig kəḑ əz

681 bu ķut ķayda bolsa boyun bər yarax
ķali əznəsə ķutķa ķaḑoqun kürəx

682 bu ķut kəlsə yalņuķ ķutaḑur kəni
tümən arzu birlə talulap yər ax

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

673 دىدى ئەردىمىم كوپ،—بۇ ئايتولدى، كور،
كىشلەرگە مەندىن نەسىبە تېگكۈر.

674 خۇيۇمدۇر مۇلايىم، يېشىمدۇر كىچىك،
پۈتۈن بەگ، بۇيۇككە ئېرۇرمەن كىچىك.

675 يۈزۈم كوركەم مېنىڭ، مۇلايىم خۇيۇم،
تىلەگەن تىلەكلەرگە يەتتى قولۇم.

676 ئۇزۇم قايدا بولسام، پۈتۈن ئارزۇلار—
يۈرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار.

677 ھوزۇر مەندە، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار،
سويۈنچ مەندە، قايغۇ مەندە يول ئازار.

678 ماڭا كىم غادايسا يوقالۇر، ئولۇر،
كىم ئەگسە بويۇن، ئۇ، ئۇمىدىن تاپۇر.

679 ئۇرايمەن دىگۈچى ئوزى ئۇرىلۇر،
باسايمەن دىگۈچى ئوزى بېسىلۇر.

680 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشىپ،
بىلىملىك چۈشەنسۇن بۇنى ئىشتىپ:

681 بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قېرىشساڭ ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش.

682 بۇ بەخت كەلسە ئىنسان كونى قۇتلىنىپ،
تۇمەن مىڭ تىلەككە يېتىپ، يەيدۇ ئاش.

Ə̧LIG SUALI AY TOLDÏĶA

683 ə̧lig aydï uķtum bu ərdəmlərin̦
münün̦ barmu ayq̧ïl biləyin sənin̦

AY TOLDÏ JƏWABÏ Ə̧LIGKƏ

684 bu ay toldï aydï man̦a yas ķïlur
münüm yoķ wəlikin kixilər ayur

B60
685 münüm bu mə̧ni yaln̦uķ ə̧rsəl tə̧yü
ayïq̧lap yorïrlar kixikə ayu

686 mün ərməz man̦a kər bu ə̧rsəllikim
yan̦ï nən̦ talular ma əzkə bəkim

687 ķamuq̧ əski nən̦lər ə̧rinqig bolur
ə̧rinqig yüki kər yə̧rinqig bolur

688 yan̦ï nən̦ bolurda bu əski nərək
talu nən̦ bolurda yavuz nə kərək

689 yan̦ïda bolur kərsə barqa tatïq̧
tatïq̧nï tiləp ər kər əmgər ķatïq̧

690 yayïq̧ tə̧p səkərlər bu ķïlķïm üqün
man̦a mün ururlar bu atïm üqün

A38
691 mun̦ar mən̦zətü aydï alp ər aquķ
anïn̦ mə'nisi kər bu səzkə tanuķ

692 tərümix nən̦ ərsə yoķalq̧u turur
tərütügli halïķ nə ķolsa ķïlur

693 tiriglik tәdükün bu yәl tәg kәqәr
kaqar tutsa bolmaz anї kim bulur

694 küvәnmә bu kutka kәlir hәm barїr
їnanma bu dәwlәt bәrür hәm alїr

C28
695 yayїq әrmәz әrsә bu dәwlәt ezi
nә әdgü nәn әrdi bu kut ay kozї

696 kәlip barmaz әrsә bu dәwlәt yana
tünәrmәgәy әrdi yarumїx künә

ӘLIG SUALI AY TOLDЇKA

697 әlig aydї uktum bu әrsәllikin
әrip kәtgü yәrdә bolurmu bәkin

AY TOLDЇ JӘWABЇ ӘLIGKӘ

698 bu ay toldї aydї mәnin bu ezüm
kәyik tәg turur kїlkї kәstim sezüm

699 mәni tәrk bulumaz tilәgli sәvә
kalї bulsa tutmaz kїlur tәrk yava

A39 B61
700 mәni buldaqї әr tutup bәklәsә
kaqumaz mәn andїn sez aydїm kәsә

ӘLIG SUALI AY TOLDЇKA

701 әlig aydї ayqїl bu bәrkin kayu
nәgü tәg kixәn ol sәni bәrklәgü

693 تىرىكلىك دېگەن ئۇ شامالدەك كېتەر،
قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئاڭا كىم يېتەر؟

694 كۆۋەنمە بەختكە، كېلەر ھەم كېتەر،
ئىشەنمە، بۇ دەۋلەت ئالار ھەم بېرەر.

695 تۇراقسىز ئەمەس بولسا دەۋلەت ئۆزى،
نە ياخشى ئىدى بۇ بەخت ئەي قوزى[82].

696 كېلىپ كەتمەس ئولسا بۇ دەۋلەت يانا،
يورۇق كۈن قارايماس ئىدى، كور، مانا.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

697 ئېلىگ دېدى: بىلدىم تۇراقسىزلىغىڭ،
بولۇرمۇ كېتىپ يەنە كەلمەكلىگىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

698 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئۆزۈم —
قىلىغىم كىيىكتەك، قىلاي بەس سوزۇم.

699 سويۇپ ئىستىگەن تېز تاپالماس مېنى،
قاچۇرسا ئەگەر، تېز تۇتالماس مېنى.

700 مېنى تۇتسا چىڭ گەر كىشىلەر تېپىپ،
سوزۇم شۇكى، كەتمەيمەن ئۇندىن قېچىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701 دېدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى؟

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

702 bu ay toldï aydï maņa bərk kixən
bu bir ķaq nəņ ol ker bərəyin nixan

703 məni buloquqï ķilķi alqaķ kərək
keņül ķoḍķi til sezdə yumxaķ kərək

704 ezini küḍəzsə ayï ərtməsə
yavuz yunqïoq ixkə ayķin turmasa

705 təņi birlə tutsa tərilmix nəņin
yoriķ tüzsə ķilķi ķilinqï yaņin

706 ezində uluoqķa tapuoq ķilsa ez
ezində kiqigkə süqig tutsa sez

707 kixig satoqamasa küvəzlik bilə
basïtmasa ezdə kiqigkə külə

708 yavaliķ bilə borķa bax sokmasa
yavaliķķa boxlaoq nəņin saqmasa

709 oyunķa ķatïlmasa əlgin tilin
ķenilik ezə tutsa ķilķi yaņin

710 yayïoq ķut kixəni bu nəņlər turur
bu yaņlïoq basa ķutnï ķaqmaz ķalur

711 bu sezkə tanuķi bu xa'ir sezi
bu xa'ir sezi sezkə ķattï tuzï

C29

712 kəyiķ sanï dəwlət kixikə təzik
ķalï kəlsə bəklə tuxa həm tizig

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

702 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭا چىلىك كىشەن—
ئېرۇر قانچە نەرسە، بېرەيمەن نىشان:

703 تاۋازۇلۇق ئولسۇن مېنى تاپقۇچى،
كىچىك پېيىل ھەم سوزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

704 ئوزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،
يامان-ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

705 يىغىلغان مېلىنى بۇزۇپ چاچمىسا،
تۈزەپ خۇلقىنى ئۇ، پەيلىن بۇزمىسا.

706 ئوزىدىن ئۇلۇققا خىزمەت قىلسا تۈز،
ئوزىدىن كىچىككە چۈچۈك قىلسا سوز.

707 كىشىنى كىبىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۈلۈپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

708 بىكاردىن ھاراققا بېشىن تىقمىسا،
بىكاردىن-بىكارغا مېلىن چاچمىسا.

709 ئويۇنغا بەرمىسە تىلۇ-قولىنى،
دۇرۇس قىلسا دائىم خۇيى-پەيلىنى.

710 تۇراقسىز بەختكە شۇلاردۇر كىشەن،
مۇشۇ خىلدا باغلانسا، قاچماس، چۈشەن.

711 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى شائىرنىڭ سوزى،
شائىرنىڭ سوزىدۇر بۇ سوزنىڭ تۈزى:

712 سائادەت كىشىگە مۈركەك كىيىكتەك،
ئەگەر كەلسە ساقلا چۈشەپ تىز ۋە بەك.

723 nəgü tər əx̧itgil sīnamīx̧ ķarī
sīņamīx̧ ķarīlar səzi səz ķurī

724 kəlir ķut tuta bilməsə sən barīr
bərür nəņ yəyü bilməsə sən alīr

725 yayīƣ ķutnī bulsa ədi bəkrü tut
ķalī bəkləməsə yana bardī püt

726 ķutaḍmīx̧ kix̧i kər saķīnmīx kərək
ķamuƣ tənsiz ix̧tin yīramīx kərək

727 arīƣ bolsa əzi yorīsa kəni
muniņ baƣī mundaƣ bilingü munī

ƏLIG SUALI AY TOLDİĶA

C30
728 əlig aydī uķtum münüņ ərdəmiņ
bu ay toldī atīņ nə ol bu səniņ

729 nəgü ol munīņ mə'nisi ay maņa
biləyin uķayīn pütəyin saņa

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

A40
730 bu ay toldī aydī məniņ atīmī
bəgü məņzətür ayķa bu ķilķīmī

B63
731 bu ay toƣsa axnu ədi az toƣar
küniņə bədüyür yoķaru aƣar

732 toluņ balsa tolsa azunķa yarur
azun həlķi andīn yaruķluķ bulur

723 نېمە دەر ئېشىت، كۆپنى كۆرگەن قېرى،
قېرىلار سۆزىدۇر ئۇ سۆز گۆھىرى:

724 كېلۇر بەخت، تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، كېتۇر،
بېرۇر مال، يېيىشنى بىلمىسەڭ، ئالۇر.

725 تۇراقسىز بەختنى تاپساڭ مەھكەم تۇت،
تۇتمىساڭ ئەگەر چىڭ، كېتەر يەنە، پۇت.

726 بەختلىك كىشى ئۆزىنى ساقلاش كېرەك،
پۈتۈن ئەسكى ئىشتىن يىراقلاش كېرەك.

727 ئۆزى پاكىزە، توغرا بولسا ئىشى،
بەختنىڭ باغى[83] شۇدۇر، بىلسە كىشى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

728 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم قۇشۇر ئەردەمىڭ،
بۇ ئايتولدى ئىسمىڭ نەدىمەك سېنىڭ؟

729 نېمىدۇر مەنىسى بۇنىڭ، ئېيت ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي ھەم يۈتەي مەن ساڭا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

730 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئېتىم،
خۇيۇم ئوخشىتىپ ئايغا قويمىش ھېكىم.

731 ئاي ئاۋال تولامۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۈندىن-كۈن چوڭىيىپ يۇقۇرى چىقۇر.

732 تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يورۇتار،
جاھان خەلقى ئۇندىن يورۇقلۇق ئالار.

733 tükəl bolsa kər ay bu aqsa ədiz
yana ərlü türqir kətər kərk məniz

734 yarukluki əksür yana yok bolur
toqar kəqə azin yana ok tolur

735 mənin bu ezüm mə bu yanlïqı turur
ara bar bolur ma ara yok bolur

736 nəqa yunqïqı ezkə yüz ursa ezüm
baru kərki artar kəsər mən sezüm

737 bayusa bədüsə yadïlsa qavï
kətər mən anïndïn kətər yüz suvï

738 yana saqlur andïn tərilmix nəni
səki təg bolur yandru kilki yanï

739 munar mənzətü kəldi xa'ir sezi
bu xa'ir sezi ol biliksiz kezi

740 kəlir kut kixikə atï qavlanur
yani ay təg artar yaruki tolur

741 yayïqı təlvə dəwlət kənül bamaqil
tolun təg bu dəwlət yana ərilür

742 takï bir bu mə'ni ayayïn sana
əxitgil anï sən munu püt mana

743 bu ay ornï boldï əvi münkəlib
orunsuz bolur münkəlib nən kilïp

C31
744 bu ay burqï sərtan bu əv əvrilür
əvi əvrilür həm ezi qəvrilür

733 تولۇپ ئاي ئىگىزگە ئۇرلىگەچ، كېيىن—
كېمىپ ئاستا، كوركى كېتەر يۈزىدىن.

734 يورۇغى ئاز-ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىدىن تولۇر.

735 مېنىڭ بۇ ئۆزۈمنى شۇنداق ئېرۇرمەن،
بەزى بار، بەزىدە يوقاپ كېتۇرمەن.

736 ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۈزۈم،
ئاشار كوركى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سوزۈم.[84]

737 بېيىسا، چوڭايسا، ئاشسا شوھرىتى،
كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۇگەر ھورمىتى.

738 ئۇ يىققان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر،
ئوزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشىر.

739 بۇڭا ئوخشۇشۇپ كەلدى شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلمىسىز كوزى:

740 بەخىت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايدەك ئېشىپ يورۇغى تولۇر.

741 تۇراقسىز تەلۋىدۇر بەخىت، بەرمە دىل،
بۇ دەۋلەت تولۇنئاي كەبى كېمىيۇر.

742 يەنە بىر مەننى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا:

743 بۇ ئاينىڭ ئويى ھەم ئورنى يۆتكەلىپ[85]،
يۆتكەلىپ قالۇر ئويىسىز ئاخىر بېرىپ.

744 بۇ ئاي بۇرجى سەرتان، بۇ بۇرج ئۆزگىرۇر،
ئويى ئۆزگىرۇر ھەم ئوزى چورگىلۇر.

745 ķayu əvķə kirsə bu ay tərk qīķar
qīķarī üqün tərk yatarīn yīķar

B64
746 məniņ mə ezüm ker aņar oķxadī
ara ķīlķīm ildi ara yoķladī

747 kəlir mən barīr mən yorīr mən burun
azunuɋ kəzər mən maņa yoķ orun

748 bu mə'ni üqün atīm ay toldī təp
atadī biliklig sezin yinqkə yip

749 munu mən mə dəwlət münüm ərdəmim
ayu bərdim əmdi igim ḥəm əmim

750 aqa sezlədim səz maņa əmdi püt
īḍayīn təsə īḍ ķalī tutsa tut

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪĶA

751 əlig aydī barqa əxittim sezüņ
yaruttī sezüņ ḥəm yaradī ezüņ

752 tilər ərdim əmdi səni təg kixī
bayat bərdi arzu ay ərdə baxī

753 bayat kimkə bərsə tilək arzusī
anīņ xükri boldī yanut ķīloɋusī

754 bu kündə naru bu ezüm tīnmadīn
munīņ xükri ķīloɋu kərək ərmədin

755 nəgü tər əxit əmdi bilgə tətik
ezi bardī ķoḍtī biziņə bitik

745 قايۇ ئۇيگە كىرسە بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئۇيىن تېز بۇزار.

746 ئۇزۇممۇ ئاڭا ئوخشىشۇرمەن، قارا،
گەھى مەن ئىگىزدە، تۆۋەندە ئارا.

747 كېلۇرمەن، كېتەرمەن، يۇرۇرمەن بۇرۇن،
كېزەرمەن جاھاننى ماڭا يوق ئورۇن.

748 شۇ مەنا ئۇچۇن ئاتىم ئايتولدى دەپ،
ئاتادى بىلىملىك سوزىن ئىنچىكلەپ.

749 مانا مەنىمۇ دەۋلەت، پەزلىم، قۇسۇرۇم،
كېسەلىم، داۋايىمنى ئېيتتىم ئۇزۇم.

750 ئوچۇق ئېيتتىم سوزۇم، ماڭا ئەمدى پۇت،
قاچۇرساڭ قاچۇر، گەر توتاي دىسەڭ تۇت.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

751 ئېلىك ئېيتتى: بارچە ئىشىتتىم سوزۇڭ،
يورۇتتى سوزۇڭ ھەم ياراتىڭ ئوزۇڭ.

752 تىلەر ئەردىم ئەمدى سىننىگدەك كىشى،
خۇدا بەردى ئارزۇ، ئەي، ئەرلەر بېشى.

753 خۇدا كىمگە بەرسە تىلەك-ئارزۇنى،
كېرەكتۇر جاۋابەن دىمەك شۇكرىنى.

754 بۇ كۇندىن كېيىن مەن ئوزۇم تىنمايىن،
زېرىكمەي ئۇنىڭكىم شۇكرىن ئېيتايىن.

755 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى ئالىم تىتىك،
ئوزى كەتتى، قويدى ئۇ بىزگە بىتىك:

756 xükür ḳïl əy ni'mət iḍisi unur
xükür ḳïlsa ni'mət bayat arturur

757 bu ni'mət iḍisi unïtur ezin
munïŋ xükri ḳïlsa əvürməz yüzin

C32
758 az əḍgükə artuḳ eküx xükri ḳïl
eküx bolsa ni'mət anïŋ ḳədri bil

759 xükür ḳïlsa ni'mət biri on bolur
biri on bolup ker əvi nəŋ tolur

* * *

760 əlig bərdi alḳïx ker ay toldïḳa
ayur tünlə kündüz maŋa tur baḳa

B65
761 təlim nəŋ tavar bərdi egdi eküx
aɣïrladï bərdi ker altun kümüx

A41
762 aŋar sezlədi sezni barqa əlig
anïŋdïn tilədi ḳamuɣ eg bilik

763 ker ay toldï ma bu aɣïrlïḳ bulup
tapïndï pütün qin baɣïrsaḳ bolup

764 bir anqa yorïdï sïnadï əlig
ḳamuɣdïn tükəl boldï bulmïx ərig

756 ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۈكور،
شۈكۈر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.

757 بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇلۇغ ئۈزىن،
شۈكۈر قىلسا نېمەت ئورىمەس يۈزىن.

758 كىچىك ياخشىلىققا تولا شۈكۈر قىل،
تولا بولسا نېمەت، ئۇنىڭ قەدرىن بىل.

759 شۈكۈر قىلسا، نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئۆي مالغا تولۇر.

* * *

760 كور، ئايتولدىنى ئېلىگ ئالقىشلىدى،
ماڭا قارىغىن كىچە-كۈندۈز، دېدى.

761 تولا مال-تاۋار بەردى ماختاپ ئۇنى
ھەم ئالتۇن-كۈمۈش بەردى، قەدىرلەپ ئۇنى.

762 ئاڭا ئېيتتى ھەممە سوزنى ئېلىگ،
ئۇنىڭدىن سورادى ئەقىل ھەم بىلىك.

763 بۇ ئايتولدى بۇ قەدىر-ھورمەتنى كورۇپ،
خىزمەت قىلدى ئۇ چىن كويۈمچان بولۇپ.

764 ئېلىگ بىرنەچچە ۋاق سىناپ كوردى ئۇ،
تېپىلغان كىشىنى كامىل تاپتى ئۇ.

17

KÜN TOꞬDÏ ƏLIG AY TOLDÏĶA 'ƏDIL ŞIFƏTIN AYUR

765 əlig bir kün oldurup ezi yalnuzun
əvin kïldï hali ərikti ezün.

766 okïdï ker ay toldïka kïldï yol
bu ay toldï kirdi kavuxturdï kol

767 əlig etrü turdï adakïn erü
əlig sezləmədi bir anqa turu·

768 bakïp kerdi əlig kezin imlədi
ixarət bilə kəlgil oldur tədi

769 bu ay toldï oldurdï akru amul
kezin yərkə tikti yarutti kenül

770 əligkə baka kerdi yaxru kezin
kaxï kezi tügmix aqïtmïx yüzin

771 kümüx kürsi urmïx ezə oldurur
bu kürsi adakï üq adrï turur

ئونىنچى باپ

كۈنتۇغدى ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرى

ھەققىدە ئېيتقانلىرى

765 ئېلىگ ئولتۇرۇپ يالغۇز بىر كۈنى،
زېرىكتى ۋە قىلدى خالى ئۆيىنى.

766 بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول،
بۇ ئايتولدى كىردى، قوۋۇشتۇردى قول.

767 ئۇ تۇردى ئېلىگنىڭ ئۇدۇلىدا تىك،
ئولتۇردى سوزلىمەي بىر مەھەل ئېلىگ.

768 قاراپ بىردەم ئېلىگ، كوزىن ئىملىدى،
ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دېدى.

769 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ-تىنچ، كېلىپ،
يورۇپ كوڭلى، كوزىنى يەرگە تىكىپ.

770 ئېلىككە يۈكۈرتتى يوشۇرۇنچە كوز،
تۇرۇلگەن قاش-قاپاق، پۈرۈشتۈرمە يۈز.

771 كۈمۈش كۈرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۈرسىنىڭ پۇتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

772 bədük bir piqəkig əligdə tutar
solīndin uraoqun oņīndin xəkər

C33
773 ani kerdi ərsə bu ay toldī qīn
ķatioq ķorķti ezkə ķoḍī aldī tīn

ƏLIG SUAĻĪ AY TOLDĪĶA

B66
774 bir anqa turup bax kətürdi əlig
bu ay toldīķa aydī təprət tilig

775 nəlük sezləməz sən aoqīn təg bolup
məni munda yalnuz bu yanlīoq bulup

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

776 bu ay təldī aydī ay əlig ķutī
mənin sezləgükə ezüm yoķ xatī

777 aḍinsioq kerür mən bu kün kīlķ ətik
aņar əymənür mən ay bilgə tətik

778 ķaraķa bilik bərdi bilki aquķ
puxar eḍtə bəglərkə bärma yaoquķ

779 taķī yakxi aymīx biliklig bəgü
puxar eḍtə bəglər bolur ot aoqu

780 ķaiī bolsa bəglər puxup evkəlig
yakin turma anda ay ķilķī silig

781 puxar bolsa bəglər kəlip evkəsi
yirak turoqīl anda təgürgəy yasī

772 قولىدا تۇتۇقلۇق يوغان بىر پىچاق،
شىكەر ئوگدا، سولدا تۇرافۇن[86] بىراق.

773 كورۇپ قورقتى ئايتولدى، ئاشتى غېمى،
ئۇنى باستى تىترەك، كېسىلدى دېمى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

774 ئېلىگ باش كوتەردى بىر ئازدىن كېيىن،
دېدى ئايتولدىغا: قېنى سوزلىگىن.

775 نېچۈك سوزلىمەيسەن گاچىدەك بولۇپ،
مېنى مۇندا يالغۇز بۇ ياڭلىغ كورۇپ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

776 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
سوزلەشكە مادار يوق مەندە بۇ زامان.

777 كورەرمەن بۇ كۈن سەندە يات ھال ئوزۇم،
ئەيمەندىم ئەي ئاقىل، شۇڭا يوق سوزۇم.

778 بىر ئالىم خەلققە بېرىپ بىر ساۋاق،
دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاغدا بول يىراق.

779 بىلىملىك بىر دانا خوپ ئېيتمىش تېخى،
بولۇر بەگ زەھەر، ئوت ـ غەزەپلىك چېغى.

780 غەزەپتە قىزىشسا ئەگەر ھوكۇمدار،
ئۇنىڭغا سەن يېقىن بارما، ئەي ھوشيار.

781 غەزەپكە كېلىپ بەگ كايىغان زامان،
يىراق تۇر ئۇنىڭدىن، تېگۇر كوپ زىيان.

782 munar mənzətü kəldi əmdi bu sez
kenülkə alinqil küdəzgil kəd ez

783 puxar edtə bəglərkə batma yaqıuk
kali bardin ərsə uquzluk anuk

784 kər arslanka okxar bu bəglər ezi
puxursa kəsər bax ay bilki yaruk

ƏLIG SUALI AY TOLDİKA

785 əlig aydi kəldür mana ay sezün
nəgüni tanirkadi əmdi ezün

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

786 bu ay toldi aydi tanim bu mənin
kümüx kürsi ornun nə ol bu sənin

787 bu oldruqı nə kürsi yəri ol sana
bu mə'ni ukayin ayu bər mana

788 ikinqi əligdə nə ol bu piqək
muni ma ezüm yətrü bilgü kərək

A42 B67 C34

789 üqünqi onundin nəgü ol xəkər
solindin uraqıun nə ol bu sanar

790 baka kərdüm ərsə ezün evkəlig
muni kərdüm ərsə yitürdüm bilik

791 bu yanliqı kərüp bu ezüm əymənip
etüg etnüməz mən tilimni yazip

ئون سەككىزىنچى باپ

كۈنتوغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپىتىنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

792 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سۆزۈڭ بىر-بىرلەپ،
ئاچايمەن سۆزۈمنى ساڭا شەرھلەپ.

793 قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋالقى كۈن،
قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم بەردىم مەن ئورۇن.

794 ئەجەپ تاڭسۇق ئىشلار ماڭا كۆرسىتىپ،
كايىتتىڭ مېنى سەن، ئۆزۈڭ بەك تۇرۇپ.

795 كۆرۈپ قەھرلەنسەم، رەنجىتتىڭ ئۆزۈڭ،
چىداپ تۇرسام يەنە تۇرۇلدى يۈزۈڭ.

796 دېدىڭ سەن ماڭا: مەن بەخت، بىل مېنى،
ئۇقتۇراي دەپ قىلدىم، سەن ئۇققىن بۇنى.

797 نېمە قىلغىنىڭنى سەن ئايرىم يېشىپ—
دېدىڭ ماڭا، مەنمۇ چۈشەندىم يېتىپ.

798 kəqürdüm mən anda sənin̡ ʻużrüni
aqırladim etrü ol ərdəm təni

799 bu kün mə mənin̡ bu ezüm kilklarin
san̡a kerkitür barqa ərdəmlərin

800 munu mən mə kergil kenilik terü
terü kilklari bu baka tur kerü

801 bu kürsi ezələ ez oldurduki
adaki üq ol ker ay ken̡lüm toki

B68
802 kamuqı üq adakliqı əmitməz bolur
üqəgü turur tüz kamitmaz bolur

803 kali üq adakta əmitsə biri
ikisi kamitar uqar ol əri

C35
804 kamuqı üq adakliqı keni tüz turur
kali bolsa tert ker bir əgri bolur

805 kayu nən̡ tüz ərsə kamuqi uz ol
kamuqı uz kerü barsa kilki tüz ol

806 kayu nən̡ əmitsə ker əgri bolur
kamuqı əgirilər əsiz uroqi bulur

807 kayu tüz əmitsə turumaz tüxər
kayu nən̡ keni bolsa tüxməz sərər

808 mənin̡ kilkim ol ker əmitməz keni
keni əgri bolsa kenilik küni

809 kenilik ezələ kəsər mən ixig
adirmaz mən bəgsig ya kulsiqı kixig

798 كەچۈردۈم ئالتۇ چاغدا ئۇزرۇڭنى مەن،
قەدىرلەپ بۇ پەزىلىڭنى ھۆرمەت بىلەن.

799 بۇگۈن كۆرسىتەي مەنمۇ ئەمدى ساڭا ـ
قىلىق، ئەردەمنى، قاراپ تۇر ماڭا.

800 ئادالەت ۋە قانۇن ئۇزۇم مەن، قارا،
قانۇننىڭ ۋەسپىنى بۇلاردىن سورا:

801 بۇنىڭ مەن ئولتۇرغان بۇ كۈرسىغا باق،
ئەي كۆڭلۈم توقى، بار ئۇندا ئۈچ ئاياق.

802 پۈتۈن ئۈچ ئاياقلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۈچ پۇتى تۈز ھەم قايماس بولۇر.

803 قىڭغايسا بىرى ئۈچ ئاياقنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى، ئولتۇرۇچى چۈشەر.

804 پۈتۈن ئۈچ ئاياقلىق توغرا، تۈز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا توت، كور، بىر ئەگرى بولۇر.

805 نىمىكى تۈز ئولسا، پۈتۈن ئۈز بولۇر،
نىمىكى ئۈز ئولسا، دىمەك تۈز بولۇر.

806 نىمىكى ئېگىلسە، ئۇ ئەگرى بولۇر،
پۈتۈن ئەگرى، يامانلىق ئۇرۇغى بولۇر.

807 قايسى تۈز ئېگىلسە، تۇرماس، يىقىلار،
نىمىكى تۈز ئولسا، يىقىلماي تۇرار.

808 مېنىڭ ھەم قىلىقىم ئېگىلمەس ئېرۇر،
ئېگىلسە دۇرۇسلۇق، قىيامەت بولۇر.

809 قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن.

810 بۇ خەنجەر ـ پىچاقكىم، قولۇمدا تۇرۇر،
پىچار ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر

811 پىچاقتەك كېسەرمەن، پىچىپ ئىشىنى،
ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشىنى.

812 شىكەر شۇكى، بىركىم زۇلۇم يەتتى دەپ —
ئىشىكىمگە كەلسە ئادالەت تىلەپ،

813 شىكەردەك لەززەتلە يانۇر ئۇ كىشى،
سويۇنۇپ ئىچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

814 بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلار ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ، ئەدىلدىن كېچەر.

815 تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھوكۇم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلەر چوققۇم.

816 بۇ قاشىم تۇرۇكى، بۇ كوركسىزلىكىم،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسىزلىكىم.

817 كېرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇققىنىم،
يولۇچى، ئوتكۈنچى، بىرەر قونغىم،

818 ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بولەكچە بولماسمەن ھوكۇم ۋاقتىدا.

819 بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت ئېرۇر،
ئادىل ئولسا بەگلەر، تىرىكلىك بولۇر.

820 بۇنىڭدەك دىدى سوز ئەقىللىق كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۇتسا تۈزىلەر ئىشى:

821 ئادالەت ئۇستىدە بۇ بەگلىك ئۇلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.

822 tə̣rü ḳīlsa ə̣lkə kəni bolsa bəg
tilək arzu bulƣay bu ḳolsa ḳalī

AY TOLDĪ SUALĪ Ə̣LIGKƏ

823 yana aydī ay toldī ə̣lig ḳutī
nəlük boldī ḳün toƣdī ə̣lig atī

Ə̣LIG JƏWABĪ AY TOLDĪḲA

824 ə̣lig aydī bilgə məniņ ḳīlḳīmī
kərüp məņzətü urdī bu atīmī

825 künüg kər ə̣rilməz tolu oḳ turur
yaruḳluḳī bir təg talu oḳ turur

826 məniņ mə ḳīlinqīm aņar oḳxadī
kənilik bilə toldī əksüməzdi

A34
827 ikinqi toƣar kün yarur bu aẓun
təzü həlḳḳa təgrür yoḳalmaz əzün

828 məniņ mə tərüm bu yoḳalmaz əzüņ
ḳamuƣ həlḳḳa bir təg nə ḳīlḳīm səzüm

829 üqünqī bu kün toƣsa yə̣rkə isig
qə̣qək yazlur anda tümən miņ tüsig

830 ḳayu ə̣lkə tə̣gsə məniņ bu tərüm
ol ə̣l barqa ə̣tlür tax ərsə ḳorum

831 toƣar kün arīƣ ya arīƣsïz tə̣məz
ḳamuƣḳa yaruḳluḳ bə̣rür əksüməz

822 ھوكۇم قىلسا ئەلگە ئەدىل بىرلە بەگ،
تىلەك-ئارزۇسىغا بولۇر يەتكىلى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

823 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىگ قۇتى،
نىچۈن بولدى كۈنتۇغدى ئېلىگ ئېتى؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824 ئېلىگ دېدى: ئالىم بۇ قىلىغىم كورۇپ،
قويدى بۇ ئېتىمنى كۈنگە ئوخشۇتۇپ.

825 قارا، كۈن ئۆۋالماس—ھەمىشە پۈتۈن،
يورۇغى بىردەكلا ۋە پارلاق تولۇن.

826 مېنىڭمۇ قىلىغىم ئاڭا ئوخشىدى،
ئادالەت بىلەن تولدى، كەم بولمىدى.

827 ئىككىنچى، تۇغار كۈن، يورۇر بۇ جاھان،
ئۇنىڭغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

828 مېنىڭمۇ ھوكمۇم شۇ، يوقالماس ئۆزۈم،
پۈتۈن خەلققە بىردەك قىلىغىم سوزۇم.

829 ئۈچىنچى، ئىنسىدۇ يەر، تۇققاندا كۈن،
چېچەك ئاچىلۇر ئاندا تۈمەن مىڭ تۈسۈن.

830 قايۇ ئەلگە كىرسە، مېنىڭ قانۇنۇم،
ئۇ ئەل تۈزىلەر بولسا تاش يا قۇرۇم[87].

831 تۇغار كۈن ئېرىغ يا ئېرىغسىز دېمەس،
ئۇنىڭغا يورۇقلۇق بېرەر كېمەيمەس.

B70

832 məniņ mə ḳīlīnqīm bu ol bəlgülüg
tezükə təgir barqa mə̣ndin ülüg

833 yana ma bu küņ burjī Ŝabit turur
bu Ŝabit tə̣düküm tüpi bərk bolur

834 bu kün ƀurjī arslan ƀu burj təprəməz
əvi təprəməzi üqün artamaz

835 məniņ ḳilḳimī kə̣r yə̣mə bir yaņin
ezüm təgxürülməz yaruḳta eņün

AY TOLDĪ SUALI Ə̣LIGKƏ

C

836 bu ay toldī aydī ay ə̣lig ḳutī
axasu azun ə̣l yaḍīlsu atī

837 məniņ mə ezüm bu uzun yol yorīp
saņa kəldi əmgəp həm artuḳ arīp

838 bu kīlkiņ bu ərdə̣mləriņ bar üqün
kesəp kəldim əmdi tapuoɪḳa küqün

839 ayu bə̣r maņa sən nətəg tapnayīn
səvinqiņ ḳayu ol anī tutnayīn

840 tapuoɪ bəg tapīsī ezə bolmasa
yaramaz bu tapoɪī nəqə əmgəsə

841 nəgü tə̣r əxitgil īla atlīoɪī
tapuoɪun bəḍümix kixi ḳutluoɪī

842 tapīnsa ṭapuoɪqī bəginə ḳalī
ḳatīoɪ tutoɪu bəglər səvinqi yolī

832 مېنىڭمۇ قىلمىم مۇشۇنداق بولۇش،
مېنىڭدىن جىمىكە تېگەر تەلەك ئۇلۇش.

833 يەنە بۇرجى كۈننىڭ ئۇ سابىت[88] ئېرۇر،
بۇ سابىت دېگەنىم تېگى چىڭ بولۇر.

834 بۇ كۈن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئۆيى ھەم بۇزۇلماس.

835 مېنىڭمۇ قىلىقىم، تۇرقۇمغا قارا،
يورۇغۇم مېنىڭ ئۈزگىرىشسىز بارا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

836 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
يېپىلسۇن ئېتىڭ ھەمدە تۇتقىن جاھان.

837 ئۆزۈممۇ بۇ ئۆزۈن يوللارنى بېسىپ،
ساڭا ئەمگىنىپ كەلدىم ئارتۇق ھېرىپ.

838 شۇ خۇلقۇڭ، بۇ ئەردەملىرىڭ بار ئۈچۈن،
ئۈمىت بىرلە خىزمەتكە كەلدىم كۈچۈن[89].

839 دېگىن خىزمىتىڭنى نېچۈك مەن قىلاي،
سۆيۈنچۈڭ سېنىڭ قايسى، شۇنى مەن تۇتاي.

840 خىزمەت بولمىغاندا، بۇ بەگ مەيلىچە،
ئىشى يورىماس ئىشلەسىمۇ نېچە.

841 ئىشىتكىن، نىمە دەر ئىلا ئاتلىغى[90]،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇغى:

842 خادىم بەگ ئىشىكە باغلاركەن بېلىن،
قاتتىق تۇتقۇلۇق بەگ سۆيۈنچى يولىن.

843 بۇ بەگلەر ئۈمىدىچە قىلغىن تاپۇغ،
رىزا بولسا بەگلەر ئاچار بەخت قوۋۇغ.

844 تاپۇغچى تاپۇغ بىلسە تورگە چىقۇر،
تاپۇغ بىلمىسە توردىن پەسكە چۈشۈر.

845 سۆيۈندۈرسە خىزمەتتە بەگنى قۇلى،
ئېچىلار ئۇڭا قەدىر ــ ھۆرمەت يولى.

ئېلىگنىڭ ئىنايىتولدىغا جاۋابى

846 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم مەن ئەمدى سۆزۈڭ،
سۆيۈنچۈم تىلە، بەك كۆزەتكىن ئۆزۈڭ.

847 مەن ئېيتاي يارامسىز نېمەنى ساڭا،
ئۆزەڭ پاكىزە يۈز، يولۇما ئاڭا.

848 ئۆزۈم خالىماسنىڭ بىرى يالغان ئول،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئول.

849 بىرى ئاچكۆز، تاماخور ۋە تويماس ئۆزى،
بىرى ئالدىراڭغۇ، ئۇيياتسىز كۆزى.

850 ھەر ئىشتا غەزەپكار، ئاچچىقى يامان،
قول ئەگرى، ھاراققا بېرىلسە ھەر ئان.

851 بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ياراماس ماڭا،
بۇنى ئېيتتىم ئەمدى ئوچۇقلا ساڭا.

852 يارايمەن دىسەڭ سەن ماڭا بەلگۈلۈك،
ئەي نامدار بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

853 بولۇرسەن كۈنۈ ـ كۈن يېقىن سەن ماڭا،
ئاشار قەدىر ـ ئىھسان مېنىڭدىن ساڭا.

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

854 bu ay toldī aydī əxittim munī
taķī bir sezüm bar ayu bər anī

855 bu əḑgü ķayu ol nətəg ol ezi
nəgü təg bolur əḑgü ķilķī təzi

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪĶA

B72
856 əlig aydī əḑgü bu ķilķī yanī
tusulur bolur həlķķa asoqī onī

857 təzü həlķķa barqa ķilur əḑgülük
yana minnət urmaz kixikə kelük

858 ez asoqin tiləməz kixikə asīoq
bərür ol asīoqdin bu ķolmaz yanioq

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

859 yana aydī ay toldī uķtum bu sez
taķī bir tiləkimni aytur bu ez

860 maņa ay kenilik ķayu ol keni
aniņ birlə yalņuķ yarutsa küni

861 ķayunī ayurlar kenilik yolī
nəgü təg bolur bu kenilik ulī

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

854 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار يېشىپ بەر ئۇنى.

855 نەدۇر ھەم نەخىلدا ئېرۇر ياخشىلىق،
نېچۈكتۇر ئۇنىڭدا تەبىئەت-قىلىق؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

856 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشىلىق سۈپىتى شۇدۇر،
كى خەلققە ئۇنىڭدىن پايدىلار يېتۇر.

857 قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگە،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە.

858 تىلەر نەپ ئۇ ئەلگە ئۇز نەپىن دىمەس،
يەتكۈزگەن نەپىچۈن بەدەل كۆزلىمەس.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

859 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
تېخى بىر تىلەك باركى، ئېيتاي ئۇنى.

860 ماڭا ئېيت، دۇرۇسلۇق نېچۈك نەرسىدۇر،
ئۇنىڭدىن كىشى كۈنى قانداق يورۇر؟

861 قايۇ نەرسىنى دەر دۇرۇسلۇق يولى،
نىمەدەك بولۇر بۇ دۇرۇسلۇق ئۇلى؟

ƏLIG JƏWABİ AY TOLDİKA

862 əlig aydï kergil keni ər ezi
tili kenli birlə birikər sezi

863 taxï təg iqi ol iqi təg taxï
bu yanlïq bolur ol keni qïn kixi

864 kenülin qïkarsa ayada urup
yorïsa uyadmasa yalnuk kerüp

B73
865 kenilik kərək ərkə kopsa kutun
kenilik atï ol kixilik pütün

866 kïz ərməz bu yalnuk kixilik kïz ol
az ərməz bu yalnuk kenilik az ol

867 munar mənzətü aydï xa'ïr bu sez
sana sezlədi əmdi kergil bu ez

868 yorïqlï bu yalnuk ədi ek eküx
keni qïn pütün ər mana kəd kesüx

869 kïz ərməz kixi kər kixilik kïz ol
keni qïn kixilərni egdi ukux

AY TOLDİ SUALI ƏLIGKƏ

870 yana aydï ay toldï əlig kutï
mana aqsa əmdi bu sez bük katï

871 bu ədgü kixilər bolurmu əsiz
əsiz me ururmu kər ədgükə iz

ئېلگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

862 ئېلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئۆزى،
تىلى، كۆڭلى بىرلە بىرىكەر سۆزى.

863 تېشىدەك ئىچىمۇ، ئىچىدەك تېشى،
بۇ ياڭلىغ بولۇر چىن ۋە توغرا كىشى.

864 چىقارسىپ يۈرەكنى ئالقاندا تۇتۇپ،
تۇيۇتماي يۈرەلسە ئەلنى كورۇپ.

865 بەختلىك ياشاشقا دۇرۇسلۇق كېرەك،
كىشىلىك ئېتىدۇر دۇرۇسلۇق دىمەك.

866 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
ئەمەس ئاز بۇ ئىنسان، دۇرۇسلۇق ئاز ئول.

867 بۇ ھەقتە شائىرنىڭ دىگەن بىر سۆزى—
ئوخشايدۇ مەن ئېيتقان سۆزۈمگە ئۆزى:

868 مېڭىپ يۈرگەن ئىنسان بەكمۇ كوپ ئېرۇر،
دۇرۇس، چىن، پۈتۈن ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

869 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
دۇرۇس، چىن كىشى ئۇ، تولا ماختىلۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

870 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختىيار خان،
بۇ سۆزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

871 بۇ ياخشى كىشىلەر بولۇرمۇ يامان،
يامانلار بولۇرمۇ ياخشى بىر زامان؟

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

872 əlig aydï əḑgü iki türlüg ol
munïṇda biri qïn tutar əḑgü yol

873 bir əḑgü bolur kər anadïn toọup
yorïr ol kəni qïn kər əḑgü bolup

874 taḳï biri əḑgü kər etgünq bolur
əsizkə ḳatïlsa ol əsiz ḳïlur

875 iki türlüg ol kər bu əsiz yəmə
ikigüni bir təp əsizkə sama

B74
876 toọa əsiz ol kər munïṇda biri
bu ər elməginqə arïmaz kiri

877 taḳï biri etgünq bolur bu əsiz
əxi əḑgü bolsa tüzər bu ma iz

A36
878 toọa əḑgüdin tutqï əḑgü kəlir
aẓun boḑnï andïn asïọlar alïr

879 toọa əsiz ərsə aṇar yoḳ otï
aẓunḳa bəla ol boḑunḳa yutï

880 muṇar məṇẓətü aydï türkqə məsəl
əxitgil munï sən ukup ezkə al

881 erüṇ süt bilə kirsə əḑgü ḳïlïḳ
elüm tutmaọïnqa əvürməz yorïḳ

882 tadu birlə ḳatlïp terümix ḳïlïnq
elüm buzmaọïnqa buzulmaz ərinq

883 karinda tərümix kilinq egrətik
yaoqiz yər katinda kətər ay tətik

884 kali ədgükə bolsa əsiz əxi
əsiz boldi kilki ol əsiz tuxi

885 əsiz mə katilsa kər ədgü bilə
kamuoq ədgülükkə bu buldi yula

886 taki bir səbəb kər bu ədgü əsiz
yakinlik yolindin tüzər tüzsə iz

887 bəgi ədgü bolsa bodun barqa tüz
bolur kilki ədgü yoriklari uz

888 yakin tutsa bəglər kər ədgü kixig
əsiz barqa ədgü kilur ol ixig

889 əsizlər yakin bolsa bəglər tapa
uzadi əsiz əlgi əlkə tüpə

890 əsiz bax kətürsə kər ədgü yitər
bu ədgü əlig bulsa əsiz kətər

B75
891 kali ədgü bolsa bu bəglər kutun
kamuoq ədgü boldi karasi pütün

892 bu bəglər əsiz bolmaoqinqa əsiz
ol əldə səvinqin kizartmaz məṇiz

893 nə ədgü tərü urdi bəglər bəgi
əsizkə bu kin bərgə zindan yəgi

894 kali ədgü bolsa bodun baxqisi
kamuoq ədgü boldi aniṇ ixiqisi

895 apaņ əḍgü bolsa bu bəglər ezün
bayur boḍnï barqa ker ə̦tlür azun

AY TOLDÏ SUALI Ə̦LIGKə

896 yana aydï ay toldï uķtum munï
ə̦lig yarliķadï bu sezlər keni

897 bu əḍgüg bilir ol kixi əḍgü tə̦p
asïɣlïɣ ərürin munï ķïlɣu tə̦p

898 səvər barqa yalņuķ tilər arzular
anï ķoldaqïlar nəlük buldïlar

Ə̦LIG JƏWABÏ AY TOLDÏĶA

899 ə̦lig aydï əḍgü talu nəņ turur
talu nəņni tutqï talular ķolur

900 ķayu nəņ talu bolsa eḍrüm aɣïr
anïņ ķïlmaķï barqa ezkə aɣïr

901 ə̦sizlik uquz ol anï ķïldaqï
yavuz ix uquz ol ə̦siz boldaqï

902 ķayu nəņ uquz bolsa yə̦rdə yatur
aɣï quz aɣïr boldï terdə yatur

903 bu əḍgü aɣïx təg aɣïr aɣɣuķa
yavuz nəņ inix ol uquz buluɣuķa

B76
904 muņar məņzətü sezlədi ker uķux
uķuxluɣ sezi tutsa asɣï eküx

895 ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر ئەگەر،
بىيىسپ ھەممە خەلقى، جاھان تۈزۈلەر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

896 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
ئېلىگ ئېيتتى سوزنىڭ توغرىسىنى.

897 بۇ ياخشىنى كىشى بىلۇر ياخشى دەپ،
تونۇپ پايدىسىنى ھەم ئەيلەر تەلەپ.

898 سويۇپ ھەممە ئادەم ئۇنى ئارزۇلار،
لېكىن ئىستىگەنلەر نىچۇكمۇ تاپار؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

899 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى—ئۇ نادىر ئېرۇر،
نادىرنى نادىرلارلا ئۈمىت قىلۇر.

900 نىمىكى نادىر بولسا، ئۇ خىل بولۇر،
ئۇنى قىلماقمۇ ئانچە مۈشكۈل تۇرۇر.

901 ياماناق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،
يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

902 نىمىكى قەدىرسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،
ئاغى[92]—چۇز[93] قىممەتلىك ئۇ تورنى ئالۇر.

903 ئېرۇر ياخشىلىق ئۆرلىگەندەك ئېغىر،
يامان ئىش چۈشۈشتەك، ئاساندۇر ئاخىر.

904 ئەقىل ئېيتتى بىر سوز ئۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئەقىلنىڭ سوزىن تۇت، ئۇنىڭ نەپى كوپ:

A37

905 aqïx təg bu ədgü aqumaz kixi
təgip təgmə yalnuk kïlumaz ixi

906 aqïr nən kamuqï aqïr kïlquka
kïlumaz bu ixni biliksiz puxi

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

907 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
bu egdi bilə munqa ədgü atï

908 müni barmu yalnuk anï sezləgü
ukuxluq ukarmu bilirmü nəgü

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

909 əlig aydï ədgü tuqï egdilür
müni bu əsizlər ara savlanur

910 yakïnlïk kïlur ər kixikə tuxï
yavuz bolmasa kïlmaz ədgü ixi

911 bu satqaq basïnqak üqün ədgüni
əsizlər yorïp kər yarutmaz keni

912 kim ədgü tilər ərsə ədgü kïlur
basïnqak ya satqaqka bakmaz bolur

913 kim ərsə bu künlük tiləsə səvinq
əsizlik kïlur ol yarïn yər sakïnq

914 bu ədgü tiləgli nəgü tər əxit
kamuq ədgülük kïl ezünkə əx ət

905 ياخشىلىق ئۆرلەشتەك، چىقالماس كىشى،
قىلالمايدۇ ھەركىم بۇ ئۆرلەش ئىشى.

906 قەدىرلىك ئىشلارنى قىلماقلىق قىيىن،
قىلالماس بۇ ئىشنى بىلىمسىز كىشى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

907 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىكەن شۇنچە ماختاشتا ياخشىلىق ئېتى.

908 قۇسۇرى بارمىكىن كىشى دېيدىغان؟
ئاقىللار بىلىپ بايقىيالايدىغان؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر،
يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر.

910 يېقىندۇر كىشىگە كىشى ھەر زامان،
ئىش يوقتۇر ياخشىغا، بولمىسا يامان.

911 يامانلار كۆرەشتە يېڭىلگان ئۈچۈن،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۈن.

912 ياخشىلىق تىلەگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس—خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

913 كىمىكى تىلەسە بۇ كۈن خوشلىغىن،
يامانلىق قىلىپ تاڭنا يەر قايغۇسىن.

914 نىمە دەر ياخشىلىق تىلەگەن كىشى،
پۈتۈن ياخشىلىقنى قىل ئۇزنىڭ ئەشى:

927 munar mənzətü aydī xa'ir bu səz
okīsa aqīloqay yiti kīl bu kəz

928 kayu ədgü əknür kər ədgü üqün
atīkmīx əsiz ahir əknür küqün

929 əsiz kīlsa əsiz yanutī əkünq
usa ədgülük kīl əsizkə əqün

B78
930 nəgü təg egəyin bu əsiz kixig
nəgü təg tiləyin bu əsiz ixig

931 otunluk bivalīk yavalīk kamuq
əsizlər kīlīnqī bolur ay uluq

932 bəla mihnət əmgək əkünqün sīqīt
əsizlik yanutī bolur ay yigit

933 kalī səvməyin kər bu ədgü kixig
kalī egməyin mən bu ədgü ixig

A38
934 akīlīk kixilik asīq ədgülük
bu ədgü kixidin kəlir bəlgülüg

A37
935 bu ədgü kixi barqa əx ədgüsi
bu ədgü ix ol barqa ix ədgüsi

A38
936 əxin ədgü bolsa nəgü kolsa kol
əx ədgü kərək ol əzün bulsa yol

937 ərəz arzu ni'mət küvənqin avinq
bu ədgü yanukī bolur bu səvinq

* * *

227 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
چوڭايغاي ئوقساق، ئىتتىكلىنىپ كوز؛

928 ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۇندىن ئوكىنۇر،
يامان مىلىق ئاتانسا، پۇشايمان قىلۇر.

929 يامانلىققا مۇمكىنچە قىل ياخشىلىق،
يامان قىلسا يامانلىق، پۇشايمان يانۇر.

930 نېچۇكمۇ مەدھىيلەي يامان كىشىنى،
نېچۇكمۇ تىلەيىن يامان ئىشىنى.

931 قوپاللىق، كۇستاخلىق، تەتۇرلۇك بولار،
ئى ئۇلۇغ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار.

932 بالا، مېھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا،
يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توڭا.

933 شۇڭا ياخشىنى مەن نېچۇك سويمەيىن؟
نېچۇن ياخشى ئىشنى مەدھى ئەتمەيىن؟

934 سېخىلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۈلۈك —
كېلۇرلەر ياخشىدىن بۇلار بەلگۈلۈك.

935 بۇ ياخشى كىشى بارچە ئەش ياخشىسى،
ئېرۇر ياخشى ئىش ھەممە ئىش ياخشىسى.

936 ھەمرا ياخشى بولسا نىمە كۇتسەڭ كۇت،
تاپايىن دىسەڭ يول، ھەمرا ياخشى تۇت.

937 راھەت، نېمەت، ئارزۇ، قۇۋانچ ھەم ھوزۇر،
بۇلارغا جاۋاپ شۇ، خوشاللىق بولۇر.

* * *

938 əlig aydī ay toldī uķoƣīl bu səz
ayītmīx səzüņkə yanut ķīldī əz

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

939 yər əpti kər ay toldī turdī ərü
ayur ay īḍuķ ķut ay əḍgü tərü

940 azun ərki bulduņ uzun bolsu yax
ərəz əḍgü birlə əsən bolsu bax

941 buzulmasu bəglik bəḍüklük bilə
avīnqiņ tirilgil səvinqin külə

942 uluƣluƣ bilə bul əküx əlkə ərk
bu ərk birlə bəglik ulī bolsu bərk

943 aķa kəlsü arzu ķurumaz bolup
ķapuƣ tutsu dəwlət ķarīmaz bolup

944 səvinq barqa yumoƣī saņa kəlsüni
saķīnq birlə duxman sīzīp əlsüni

945 səza ol saņa kim tapīnsa tapuƣ
səzaķa tapīnsa aqar ķut ķapuƣ

B79
946 nəgü tər əxitgil tapuƣ ķīlmīx ər
tapuƣ birlə arzu tilək bulmīx ər

947 tapuƣ ķīlma ķīlsa səzaķa tapīn
səza bəg bilir ol tapuƣqī ḥəķīn

948 tapīnma tapīnsa aķī tapoƣī ķīl
aķī əvi altun kümüx ķapoƣī bil

938 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى، ئۇققىن سوزۇم،
جاۋاپ قىلدىم ئېيتقان سوزۇڭگە ئوزۇم.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

939 يەر ئۆپتى ئايتولدى، تىلەك تۇردى شۇئان،
دېدى: ئەي ياخشى قانۇن، ساھىپقىران،

940 جاھان قۇدرىتىن تاپتىڭ، ئۇزارسۇن يېشىڭ،
ھوزۇر ياخشىلىقتا تېنچ ئولسۇن بېشىڭ.

941 ساق ئولسۇن بەگلىكىڭ بۈيۈكلۈك بىلە،
ياشا سەن ھوزۇردا سويۇنۇپ كۈلە.

942 ئۇلۇغلۇق بىلەن بول تولا ئەلگە بەگ،
بۇ كۈچ بىرلە بەگلىك ئۆلى بولسۇن بەك.

943 ئېقىپ كەلسۇن ئارزۇ قورىماس بولۇپ،
تۇرسۇن ئىشىكتە دەۋلەت قېرىماس بولۇپ.

944 يىغىلسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئىچرە دۇشمەنلەر ئولسۇن سىزىپ.

945 لايىقتۇر خىزمىتىڭ كىم قىلسا ساڭا،
ئېچىلۇر بەختىنىڭ ئىشىكى ئاڭا.

946 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە ئارزۇ-تىلەك تاپقان ئەر:

947 خىزمەت قىلما، قىلساڭ لايىق بەككە قىل،
لايىق بەگ بىلۇر ئۇ خادىم ھەققىن، بىل.

948 خىزمەت قىلما، قىلساڭ سېخىلەرگە قىل،
سېخى ئۇيى ئالتۇن، كۈمۈش ئىشىكى بىل.

949 saranḳa tapīnma ay tapnur kixi
tiriglik yava boloɣa ə̣siz baxī

950 ɵzüṇə əsirkər saran ɵz nəṇin
kixikə ḳaqan bə̣rgə ayoɣīl təṇin

✱ ✱ ✱

951 sɵzin kəsti ay toldī qīḳtī turup
əviṇə yüz urdī səvinqlig bolup

952 ḳīyīḳsiz tapuɣ ḳildī anda naru
tüni yatti yatoɣaḳta kündüz ɵrü

953 ḥəḳiḳət tapīndī baɣīrsaḳlīḳīn
ə̣lig tutti kündə ɵziṇə yaḳīn

954 yə̣mə kəqti ɵḍlər bir anqa bu yaṇ
bu ay toldī tapoɣun ḳīzīl ḳīldī əṇ

949 بېخىل خىزمىتىن قىلما سەن ھېچ زامان،
ھاياتىڭ كېتەر بوش، بولۇرسەن يامان.

950 بېخىل ئۆز مېلىدىن ئۆزى قىزغىنار،
قاچان كىشى ھەققىن بېرىشكە ئۇنار؟!

* * *

951 سوزىن كەستى ئايتولدى چىقتى تۇرۇپ،
ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى، خوشال بولۇپ.

952 قۇسۇرسىز خىزمەت قىلدى شۇندىن بېرى،
يېتىپ كەچ، تۇرۇپ ئورە كۈندۈزلىرى.

953 كويۇمچان بولۇپ قىلدى ئۇ ئىشنى چىن،
ئېلىگ كۆڭلى تاپتى ئۆزگە يېقىن.

954 ئوتۇپ كەتتى بىر قانچە ۋاقت ئۇشبۇ خىل،
ئىشى قىلدى ئايتولدىنى مەگزى قىزىل.

19

AY TOLDÏ ӘLIGKӘ TIL ӘRDӘMIN SӨZ ASÏΘILARÏN AYUR

955 әlig bir kün ay toldïnï ündәdi
orun bәrdi oldur tәyü imlәdi

A43
956 bu ay toldï oldurdï akru silig
kezin yәrkә tikti bәkütti tilig

ӘLIG SUALI AY TOLDÏKA

C37
957 әlig aydï ay toldï sezlә sezüŋ
nәlük xük turur sәn nә boldï ezüŋ

AY TOLDÏ JӘWABÏ ӘLIGKӘ

958 bu ay toldï aydï bu bәglәr bәgi
kulï bәg yüzin kәrsә yitrür egi

B80
959 әlig yarlïkamaz nәgü sezlәyin
ayïtmazda axnu nәgü etnәyin

ئون ئوتتۇزىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە سۆزىنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى باياندا

955 ئېلىگ بىر كۈن ئايتولدىنى ئۈندىدى،
ئورۇن بەردى، ئولتۇر دېبان ئىملىدى.

956 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاستا كېلىپ،
كوزىن يەرگە تىكتى، تىلىنى يىغىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سوزلە سوزۇڭ،
نىچۈن شۇك تۇرۇرسەن، نە بولدۇڭ ئوزۇڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

958 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۈزىن كورسە قۇلنىڭ ئوگى[94].

959 ئېلىگ بۇيرۇماستىن نىچۈك سوز قىلاي،
سوراماستىن ئاۋال نىچۈك تىل ياراي؟

960 biliklig sezin sən əxit eznəmə
ayītmazda axnu sezün sezləmə

961 kixig kim okīsa kərəkləp tiləp
ol ok sezləgü axnu sezni ulap

962 ayītmazda axnu sezüg sezləsə
keni sezlədi kim ay yīlkī təsə

963 takī təlvə munduz kixi bu bilin
ayītmadī bəglərkə aqsa tilin

964 kīzīl til kīlur kīsqa yaxlīq səni
əsənlik tiləsə katīq ba anī

965 nəgü tər əxitgil ezin kīsqan ər
əsən tirlür inqin ezin basqan ər

966 kara bax yaqīsī kīzīl tīl turur
nəqə bax yədi bu takī ma yəyür

967 baxīnnī tiləsə tilinni küdəz
tilin təgmə kündə baxīnnī yanur

ƏLIG JƏWABI AY TOLDIKA

968 əlig aydī uktum sezünni tükəl
tirig sezləməsə ədi ek muhal

969 məgər iki türlüg kixi ol bilin
birisi biliksiz birisi aqīn

970 aqīn kəndü bərklig tili sezləməz
biliksiz tili ol sezin kizləməz

960 بىلىملىك سۆزىنى ئاڭلا، ياق دېمە،
سورىماستىن ئاۋال ئۆزۈڭ سۆزلىمە.

961 كىشى كىمنى قىچقارسا لازىم تېپىپ،
كېرەك سۆزلىشى ئۇ ئاۋال سۆز ئېچىپ.

962 سورىماي تۇرۇپلا ئاۋال سۆزلىسە،
بولۇر توغراكىم، ئۇنى مايۋان دېسە.

963 تېخى ئەلۋە، ئەخمەق كىشى بىل ئۇنى،
بېكى سۆزلىمەستە، ئاچسا تىلىنى.

964 قىزىل تىل قىلۇر قىسقا ياشلىق سېنى،
تىلەسەڭ ئىسەنلىكنى، چىڭ تۇت ئۇنى

965 نېمە دەر ئىشتىكىن ئۇزۇن يىقان ئەر،
ئەسەن-تېچ ياشايدۇ ئۇزۇن باسقان ئەر

966 قارا باش دۈشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر،
يىدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يېيۇر.

967 بېشىڭنى تىلەسەڭ تىلىڭنى كۆزەت،
تىلىڭ ھەر كۈنىدە بېشىڭنى يونۇر.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

968 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سۆزۈڭنى تۈگەل،
تىرىك سۆزلىمىسە، بۇ ئەمرى مۇھال.

969 ئىككى خىل كىشى سۆزلىمەس ئۆزلىرى،
بىرىدۇر بىلىمسىز، گاچادۇر بىرى.

970 گاچانىڭ تىلى يوق، قىلالمايدۇ سۆز،
بىلىمسىز تىلى ساقلىيالمايدۇ سۆز.

971 biliksiz tili tutqï bərklig kərək
biliklig kixi tilkə ərklig kərək

C38
972 biliklig sezi yərkə suv təg turur
akïtsa suvuqï yərdə ni'mət enür

973 biliklig kixinin savï əksüməz
akïoqlï süzük yul suvï əksüməz

B81
974 üyük qim osuoqluoq bolur bilgələr
qïkar suv kayuda adak təpsələr

975 biliksiz kixi kenli kum təg turur
egüz kirsə tolmaz ap ot yəm enür

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

976 yana aydï ay toldï əlig ukar
bu til yasï təgsə tiriglik tükər

977 tirig bolsa yalnuk kalï sezləməz
kərəkligni sezlər kixi kizləməz

978 ayïtoqu kərək sez kixi sezləsə
ayïtmasa sezni katïoq kizləsə

979 ayïtmaklïk ərkək turur ay əlig
jəwabï tixi ol yətürsə bilik

980 tixikə bir ərkək bolur ker əri
anïndïn tooqar tooqsa iki urï

971 بىلىمسىز تىلنى دائىم بەك تۇتماق كېرەك،
بىلىملىك تىلگە ھاكىم ئولماق كېرەك.

972 بىلىملىك سوزى يەرگە سۇدەك بولۇر،
ئېقىتسا سۇنى يەردە نېمەت ئۈنۈر.

973 بىلىملىك كىشىنىڭ سوزى ئازلىماس،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۇيى كاملىماس.

974 چىم ئوسكەن سۇلۇق يەر كەبىدۇر ئالىم،
چىقار سۇ، قەيەرگە ئاياق باسسا كىم.

975 بىلىمسىز كىشى كوڭلى قۇمدەك ئېرۇر،
دەريا كىرسە تولماس، ئوت ئۈنمەس بولۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

976 يەنە ئېيتتى ئايتولدى:ئېلىگ ئۇقار،
زىيان يەتسە تىلدىن ھاياتلىق يوقار.

977 تىرىك بولسا ئىنسان نىچۇك سوزلىمەس،
كېرەكلىكنى سوزلەر، ئۇنى يوشۇرماس.

978 كىشى سوزلىمەككە سورالماق كېرەك،
سورالمىسا، سوزنى دىمەسلىك كېرەك.

979 ئەي ئېلىگ، سورىماق—بۇ ئەركەك ئېرۇر،
چۈشەنسە بۇنىڭكىم، جاۋاپ چىشىدۇر.

980 چىشىغا بىر ئەركەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

Ə̨LIG SUALI AY TOLDÏĶA

981 ə̨lig aydï uķtum sɵzüŋ barƣa qïn
ayïtƣu sɵzüm bar taķï bir aḑïn

982 bu til yasïn aydïŋ əxittim anï
anïŋ asƣï barmu ayu bə̨r kɵni

A44
983 bu til yasïŋa ķorķsa əmdi ɵzüŋ
yatu ķalƣa barqa asïƣlïƣ sɵzüŋ

AY TOLDÏ JƏWABÏ Ə̨LIGKƏ

984 bu ay toldï aydï sɵz asƣï təlim
ķalï sɵzləyü bilsə ux bu tilim

B82
985 yava sɵz biliksiz tilindin qïķar
biliksiz kixig bilgə yïlķï atar

986 ķara ķïlķï təŋsiz yava sɵzləgən
yava sɵz turur bu ķara bax yə̨gən

C39
987 yava sɵzləsə sɵz nəqə yas ķïlur
əgər sɵzləyü bilsə asƣï bolur

988 ķara ķarnï toḑsa kɵr uḑ təg yatur
yava sɵzkə avnur ɵzin səmritür

989 yə̨sə toḑsa yatsa bu yïlķï turur
bu yïlķï tə̨düküm bu ķïlķï turur

990 biliklig kixilər ət ɵz yavrïtur
bilik birlə avnur janïn səmritür

991 ət ez ülgi barqa boqquzdin kirür
bu jan ülgi qin sez kulaktin kirür

992 bilik bəlgüsi ker iki nən turur
bu iki bilə ər kizil ən urur

993 biri til turur ker birisi boqquz
bu iki basa tutsa asoqi egüz

994 biliklig boqquz tilkə ərklig kərək
boqquz til küdəzgən biliklig kərək

ƏLIG SUALI AY TOLDIKA

995 əlig aydi uktum bu sez bəlgülüg
sez əşli nəqə ol nəgü ol ülüg

996 kayudin qikar sez kayuka barir
muni ma ayu bər mana ay bilir

997 nəqə sezləməgü nəqə sezləgü
nəgü tər biliklig ukuxluq bəgü

AY TOLDI JƏWABI ƏLIGKƏ

B83
998 bu ay toldi aydi sez ərni sir ol
sez ülgi on ol sezləgüsi bir ol

999 biri sezləgü ol tokuzi tidiq
tidiq sez tüpi əşli barqa yidiq

991 بەدەننىڭ ئۇلۇشى ئېغىزدىن كىرۇر،
بۇ جان ئۇلۇشى چىن سۆز، قۇلاقتىن كىرۇر.

992 بىلىم بەلگىسى ئىككى نەرسە ئېرۇر،
ئۇ ئىككى بىلەن ئەر قىزىل ئۇڭ بولۇر؛

993 بىرى تىل، ئۇ بىرىسى بوغۇز-گال ئېرۇر،
ئەگەر تۇتسا چىڭ، نەپسى دەريا بولۇر.

994 بىلىملىك بوغۇز، تىلنى ساقلاش كېرەك،
بوغۇز، تىل ساق ئالىمنى تاللاش كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆز بەلگۈلۈك،
نەدۇر سۆزنىڭ ئەسلى، ئۇ نەچچە تۈرلۈك؟

996 قەيەردىن چىقىپ سۆز، قەيەرگە يېتەر؟
بۇنى ھەم ماڭا ئېيت، ئەي بىلگۈچى ئەر.

997 دىمەسلىك قانچىلىك، قانچىلىك دىيىش،
بۇ ھەقتە بىلىملىك ھېكىم نە دىمىش؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

998 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: سۆز ئورنىدۇر سىر
سۆز ئۇن بولسا، سۆزلەشكە لازىمى بىر.

999 بىرىن سۆزلىسە، توقـقۇزىدۇر ياساق،
ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەد يۇراق.

ƏLIG SUALI AY TOLDİKA

1000 yana aydï əlig səz asoqï nəqə
yasï ma nəqə ol maṇa ay aqa

AY TOLDI JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C40
1001 bu ay toldï aydï səz asoqï uluoq
yərinqə tüxürsə bədütür kuluoq

1002 səz asoqï bilə ker yaoqïz yərdəki
yaxïl kəkkə yoklar bolur tərdəki

1003 kalï səzləyü bilməsə til səzüg
yaxïl kəktə ərsə ker indrür əzüg

ƏLIG SUALI AY TOLDİKA

1004 yana aydï səznüṇ əküxi nəqə
azï ma nəqə ol maṇa ay aqa

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

B84
1005 bu ay toldï aydï əküx səz oï ol
ayïtmadï səzləp əriksə keṇül

1006 bu az səz ol ol kim ayïtmïxka əz
jəwap bərsə səzkə yanut kïlsa səz

1007 muṇar manzətü aydï xa'ir səzin
tilin səz bilə tüzdi aqtï yüzin

1008 ئۇزۇڭنى كۆزەت بەك، ياخشى سۆزلىگىل،
سورالغانىدا سۆزلە، يەنە قىسقا قىل.

1009 كۆپ ئاڭلا بۇ سۆزنى، تولا سۆزلىمە،
بىلىم بىرلە سۆز تۈز، ئىشلىتىپ ئەقىل.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1010 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆزنىڭ بارىنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، يوشۇرماي دېگىن:

1011 ئىشتىمەك كېرەك كىمدىن سۆزنىڭ چىنى،
بولۇر سۆزنى كىمگە دېسە، ئېيت مۇنى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1012 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بىلىم ئەھلىدىن—
ئىشىت سۆز، بىلمەسزگە ئېيتقىن كېيىن.

1013 كېرەك سۆزنى چوڭدىن ئىشتىمەك كېرەك،
كىچىككە دېگۈلۈك، ئۇ قىلسۇن كېرەك.

1014 بىرەر-بىر سۆزلە، كۆپ ئاڭلا سۆزنىكىم،
ماڭا مۇنداق ئېيتتى بىلىملىك ھېكىم:

1015 تولا سۆز بىلەن بولماس ئالىم كىشى،
كۆپ ئاڭلاپ بولۇر ئۇ ئالىم ئۇر بېشى.

1016 گاچا بولسا ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،
پەقەت ساگرو كىشى تاپالماس ئىلىم.

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

1017 yana aydï əlig ukuldï bu səz
taki bir səzüm bar ani aysun əz

1018 tilig xükmü tutqu azu səzləsə
səzüg aqsamu yəg azu kizləsə

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1019 bu ay toldï aydï əxitsü əlig
tilin səzləməsə kalur bu bilik

1020 tilig səksə bolmaz təlim əggüsi
səzüg əggüsi bar yəmə səkgüsi

1021 kamuqı təprənigli bu sansïz kalïn
tanukluk bərür bir bayatïqı tilin

1022 tərütti tümən min halayiklarïqı
tili birlə tənrig əgərlər arïqı

1023 ət əzlüg kixikə kərəki bu ol
birisi tilin səz birisi kənül

1024 kənül til tərütti kəni səz üqün
səzi əgri bolsa kəyər ol küqün

B86
1025 kəni səzləsə səz kər asqï əküx
kalï səzləsə əgri barqa səküx

1026 kəni səzlər ərsə tilin təprəsü
səzün əgri ərsə əzün kizləsü

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1017 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئۇقۇلدى سۆزۈڭ،
يەنە بىر سۆزۈم بار، جاۋاپ بەر ئۆزۈڭ.

1018 بۇ تىل تۇرسا شۈك خوپمۇ يا سۆزلىسە،
دېسە سۆزنى خوپمۇ ۋە يا دېمىسە؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1019 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىتسۇن ئېلىگ،
تىلىڭ سۆزلىمىسە قالۇر بۇ بىلىك.

1020 سۆكۈۋەمە تىلنى، ماختىشىمۇ بار،
بۇ سۆز سۆكۈلەر ھەم يەنە ماختىلار.

1021 بۇ سانسىز سىدىرلاپ تۇرغان ھەممە جان،
تىلى بىرلە ئېيتار خۇداغا ئىمان.

1022 ياراتتى خالايىقنى مىڭ-مىڭ تۈمەن،
ماختايدۇ تەڭرىنى ئۇلار تىل بىلەن.

1023 ئېنى باركىشىگە كېرەكلىكى شۇل:
بىرى تىل ۋە سۆزدۇر، بىرىدۇر كۆڭۈل.

1024 كۆڭۈل، تىل يارالدى دۇرۇس سۆز ئۈچۈن،
سۆزى ئەگرى بولسا كۆيەر ئۇ كۈچۈن.

1025 دۇرۇس سۆزلىنىسە سۆز كۆپتۇر پايدىسى،
سۆكۈلەر ھەمىشە سۆزنىڭ ئەگرىسى.

1026 تىلىڭ تەۋرىسۇن گەر دۇرۇس سۆزلىسە،
يوشۇرغىن سۆزۈڭنى گەر ئەگرى ئىسە.

C42

1027 tilin sezləməsə aoqīn tə̣r kixi
ekük sezləsə atị yaņxaķ baxī

1028 kixidə uquzī kixi yaņxaķī
kixidə aoqīrī kixi ol aķī

* * *

1029 bu sezlər əxitti səvindi ə̣lig
kezün kekkə tikti ketürdi əlig

1030 bayatķa xükür ķīldī egdi ekük
ayur ay iḍim sən baoqīrsaķ kesük

1031 ķamuoq əḍgülük təgdi sə̣ndin maņa
tapuoqsuz ķuluņ mən yazuķluoq saņa

1032 tiləkimni bə̣rdiņ ķamuoq arzular
ərəz dunya dəwlət ekük əḍgülər

1033 bu xükruoq nəgü təg etəy ez ezün
muniņ xükri sən ķīl saņa ay tüzün

* * *

1034 sezin kə̣sti aqtī aoqī ķaznaķī
üllədi ekük nəņ qīoqaylar ḥəķī

1035 aoqīrladī ə̣lig bu ay toldīnī
aqīoq bə̣rdi əlgin tilin egdini

1036 wəzirlīķ aņar bə̣rdi tamoqa ayaoq
tuoqī kevrügi birlə bə̣rdi ķuyaoq

1027 كاچا دەر خالايىق تىل سوزلىمىسە،
مەمەدانە بىشى دەر كوپ سوزلىسە.

1028 بىھۇدە سوز ئېيتقان كىشى قەدىرسىز،
قەدىرلىك كىشىدۇر سېخى، شۇبھىسىز.

* * *

1029 بۇ سوزنى ئىشىتىپ سويۇنىدى ئېلىگ،
كوزىن تىكتى كوككە، كوتەردى ئىلىگ.

1030 خۇداغا شۇكۇر قىلدى، كوپ ماختىدى،
ئەزىز مېھرىۋان بىر ئىگەمسەن، دىدى.

1031 پۈتۈن ياخشىلىق تەگىدى سەندىن ماڭا،
ئۆتۈۋقىسىز، كۆنالىق قۇلۇڭمەن ساڭا.

1032 تىلەك-ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۈتۈن،
بۇ دەۋلەت، موزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن[95].

1033 نىچۇك مەن ئۆتەلەي بۇلار شۇكرىنى،
ئوزەڭگە ئوزەڭ قىل ئادا شۇكرىنى.

* * *

1034 سوزىن توختىتىپ ئۇ ئېچىپ غەزنىنى،
ئۈلەشتۈردى يوقسۇلغا كوپ نەرسىنى.

1035 بۇ ئايتولدىنى ئېلىگ ئىززەتلىدى،
قولى بەردى ئېھسان، تىلى ماختىدى.

1036 ۋەزىرلىك ئۈنۋانى ۋە تامغا ئاڭا—
تۇغ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا.

1037 ḳamuq̣ ẹlkə ḳïldï kər əlgi uzun
boyun əgdi duxman ḳẹtərdi ezün

* * *

1038 bu ay toldï sordï ḳamuq̣ ix küḍük
küvənq ḳïldï ezkə bu bulmïx eḍüg

1039 bayudï boḍun həm ẹtildi ẹli
ẹligkə du'a ḳïldï boḍnï tili

B87
1040 ḳutuḷdï boḍun ḳẹtti əmgəkləri
ḳozï birlə ḳatlïp yorïdï beri

1041 ẹtildi ẹli həm tüzüldi terü
ẹlig dəwlẹti boldï kündə erü

1042 yorïdï bir anqa bu yanlïq̣ ḳutun
tüzüldi ẹli boḍnï barqa pütün

1043 təlim arttï ẹldə yanï kənd ulux
ẹlig ḳaznaḳï toldï altun kümüx

C43
1044 səvindi ẹlig inqkə təgdi ezi
azunda yaḍïldï kər atï sezi

1037 پۈتۈن ئەلگە قىلدى قولنى ئۇزۇن،
چىقىپ چەتكە دۈشمەن ئېگىشتى بويۇن.

* * *

1038 بۇ ئايتولدى سۈردى پۈتۈن ئىش كۆچەپ،
بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىمەت سانىپ.

1039 بېيىدى خەلقىمۇ، يېتىلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇئا قىلدى خەلقنىڭ تىلى.

1040 قۇتۇلدى خەلق، كەتتى زەخمەتلىرى،
قوزى بىرلە يۈردى قوشۇلۇپ بورى.

1041 يېتىلدى ئېلى ھەم تۈزەلدى قانۇن،
ئېلىگنىڭ دەۋلەتتى ئۇستى كۈنمۇ-كۈن.

1042 شۇ ياڭلىغ ھوزۇردا ئۆتتى بىر زامان،
تۈزەلدى ئېلى ھەم خەلقى ھەر تامان.

1043 تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر-كەنت قۇرۇلۇش،
جۇغلاندى غەزنىگە ئالتۇن ھەم كۈمۈش.

1044 سويۇندى ئېلىگ، تاپتى ئارام ئۆزى،
جاھاندا يېيىلدى ئېتى ھەم سۆزى.

20

ĶUT ĶÏVLÏĶÏN DƏWLƏT ƏRSƏLLIKIN AYUR

1045 tükəl buldï ay toldï arzu tilək
kïvï ķuţ ķarïp yïķtï arķa yələk

A46
1046 yəmə yaķxï aymïx biliklig bəgü
tükəl bolsa ni'mət bulumaz yəgü

1047 taķi munda yəgrəķ bilik sezləmix
tükəl bolsa ni'mət tükər yax təmix

1048 ədi yaķxï aymïx biliklig sezi
bu bilgə sezi ol biliksiz kezi

1049 inigli aqar ol aqïqlï inər
yaruqlï tunar ol yorïqlï tïnar

1050 nə kim ixlər ərsə tükəlin küdər
tükəgli tükəsə inixkə yanar

1051 bu ay toldï buldï tiləkin tükəl
tükətti tiriglig turu ķaldï mal

يىگىرمىنچى باپ

بەختنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى بايانىدا

1045 تولۇق قوچقاندا ئايتولدى ئارزۇ-تىلەك،
قىرىپ بۇۋاپا بەخت، يىقىلدى يولەك.

1046 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش دانا-بىلگۈچى:
تەل بولغاندا نىمەت، يوقار يىگۈچى.

1047 بىر ئالىم بۇندىنمۇ ياخشىراق دىمىش:
تولۇق بولغاندا نىمەت، ئۆمۈر تۈگەرمىش.

1048 ئەجەپ خوپ دىيىلمىش بىلىملىك سوزى،
بىلىملىك سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

1049 ئۆرلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،
يورىغان ئۆچەر ھەم يۈرگەنلەر تىنار.

1050 نەئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر،
تولۇقلۇققا يەتسە چۈشۈشكە يانار.

1051 بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل،
تۈگەدى تىرىكلىك، قېلىپ قالدى مال.

1052 yana ərlü kirdi bu tolmïx ayï
kaḍïr kïxka yandï yarumïx yayï

B88

1053 yaraxïk tadular karïxtï iqin
küqəndi biri tuttï bastï üqin

1054 tadu təgxürülḍi axị boldï yig
aoɪïr boldï kənlï katïoɪ tuttï ig

1055 tadu ərtədi kər küqi əksüdi
kaoɪïl təg kəni boḍ əgildi koḍï

1056 tutup qaldï yərkə aoɪïr ig kəlip
təxəkkə kirip yattï munluoɪ ulïp

1057 otaqï tərildi tamur kərdilər
ol ig kəm nə ərmix ayu bərdilər

C44

1058 kayu aydï kan tutmïx əmdi munï
aqa bərgü əkqək akïtoɪu kanï

1059 kayu aydï ətrüm iqürgü kərək
əzi katmïx əmdi boxutoɪu kərək

1060 kayusï sooɪïk ətti katti julab
kayu kïldï bərdi kərəklig xərab

1061 ot əm kalmadï kər nəqə kïldïlar
yaraxïk nə ərsə anï bərdilər

1062 asïoɪ kïlmadï kündə arttï igi
koradï küqi kündə yitti əgi

1063 nəgü tər əxitgil sakïnuk kixi
sakïnuk kixi ol kixilər baxï

1052 كېچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى،
قەھرلىك قىشتا ياندى يورىغان يايى[98].

1053 جىدەل باشتى يارىشىق تادۇ ئىچىنى،
يېڭىپ بىرى باستى كېلىپ ئۆچىنى.

1054 مىزاجى ئۆزگەردى، تاماق بىر تېتىق،
كوڭۈل بولدى غەش، تۇتۇپ بەك ئاغرىق.

1055 مىزاجى بۇزۇلغاچ كۆچى كەملىدى،
چىۋىقتەك ئېگىلدى قامىتى-قەددى.

1056 ئېغىر بىركېسەللىك يىقىتتى كېلىپ،
ئۇ ياتتى مۇڭ ئىچرە توشەككە كىرىپ.

1057 تېۋىپلار يىغىلىپ تۇتۇشتى تومۇر،
دېيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نىمەدۇر؟

1058 بىرى دىدى: قانى تۇتۇلمىش بۇنىڭ،
ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىڭ.

1059 بىرى دىدى: سۇرگە ئىچۈرمەك كېرەك،
ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك.

1060 بىرى شەرۋەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،
ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراپ.

1061 داۋا-دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،
نىمىكى ياراشسا ئۇنى بەردىلەر.

1062 ئېشىۋەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،
خوراپ كۆچ كۈندىن-كۈن، ھوشى قالمىدى.

1063 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئۆزى پاك كىشى،
ئۆزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

1064 تەرياك[97] بەر ۋە مەيلى قات شەلىسە[98]،
قوشۇپ ماترىدۇس[99] يا سۇركە ئىچۈرسە؛

1065 تېۋىپنى قىچقىرغىن ۋە خامى داخان،
ئۆلۈمگە داۋا نەپئى بەرمەس ھامان.

1066 غاپىل بولمىغىن ئەي تىرىك يۈرگۈچى،
ئەگەرچە تىرىكسەن ئۆزۈڭ ئۆلگۈچى.

* * *

1067 بۇ ئايتولدى ھالىن ئىشىتتى ئېلىگ،
ئۆلۈم خەۋەرچىسى سۇنۇپتۇ ئېلىگ.

1068 سوراشقا ئېلىگ كەلدى ئايتولدىنى،
كېلىپ كوردى ئۇنىڭ ياتۇر ھالىنى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1069 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي ھالىڭ نىچۈك،
نىچۈكتۇر كېسەلىڭ ھەم ئۆيقۇڭ نىچۈك؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1070 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئېلىگ دەي ساڭا،
مېنى تۇتتى ئاغرىق، داۋا يوق ئۇڭا.

1071 ئايىم تولغان ئەردى، كىچىكلىدى ئۇ،
ئىسىل ئەردى خۇلقۇم، كېتەر بولدى ئۇ.

1072 خوشال تۇققان ئەردى بۇ تۇققان كۈنۈم،
كۈنۈم پاتقان كەبى يورۇماس تۈنۈم.

1073 küvənqlik tiriglik kətürdi ezin
yayïɋ dunya məndin əvürdi yüzin

1074 səvinq arzu ni'mət turu kalɋalïr
sakïnq kaḍɋu mihnət maṇa kəlgəlir

C45
1075 munu aḍrïlur mən səninḍin bu kün
ulïyu barïr mən ekünqün munuṇ

1076 nəgü tər əxitgil bəgü əl bəgi
boḍun baxlaɋuqï kixidə yəgi

1077 nə əḍgü nəṇ ərdi bu dəwlət kəlip
yana barmaz ərsə tiləkqə yəlip

1078 nə yakxï nəṇ ərdi bu bəglik ixi
elüm tutmaz ərsə yorïsa kixi

1079 nə kərklüg kün ərdi yigitlik küni
karïlïk yok ərsə yorïsa keni

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

A47
1080 əlig aydï ay toldï koḍɋïl bu sez
bu sez sezləməgil aya keṇli tüz

B90
1081 kixi barqa iglər kər əḍgü bolur
saṇa yalṇuz ərməz bu ig ay unur

1082 nəlük tildə kerksüz yorïr bu sezüṇ
nəlük keṇlüṇi artatur səṇ ezüṇ

1083 saṇa əmdi avnïp yorïr ərdi ez
maṇa tətgü təg sən aḍïn boldï sez

1084 bayat ədgü kïloɣay bu səz səzləmə
tügün urma otun mənin kəŋlümə

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1085 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
bu igkə əmi yok tiləmə otï

1086 kayu kim toɣar ərsə əlgü kərək
kayu nəŋ aɣar ərsə ilgü kərək

1087 aɣïxka inix ol ədizkə patïɣ
səvinqkə sakïnq ol aqïɣka tatïɣ

1088 yana ma saŋa aydïm ux bu səzüm
kïlïnqïm yayïɣ təp nə ərsəl əzüm

1089 məniŋ kïlkïmï aydïm ərdi saŋa
kəŋül bamaɣu ərdiŋ əmdi maŋa

C46
1090 barïr mən muŋar sən səzik tutmaɣïl
toɣuɣlï kim əlməz təsə pütməgil

1091 ïnanqsïz təmə əmdi səkmə məni
ïnanq kïlmaɣa dunya kodɣa səni

1092 jəfa kïldï təp sən ilənmə maŋa
məniŋdə jəfaqï bu dunya saŋa

1093 usanma əlür sən məniŋdə basa
ïnanma bu dunyaka pütmə usa

B91
1094 aɣïrladïŋ ərdi tapuɣsuz məni
tapuɣ yətrüмədim ay əlig kanï

1084 خۇدا ياخشى ئەيلەر، بۇ سوز سوزلىمە،
تۇگۇن چەكمە ئوتتىن مېنىڭ كوڭلىمە.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1085 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ھەي ساھىپقىران،
بۇ ئاغرىققا ھېچ كىم داۋا تاپىمىغان.

1086 نىمەكىم تۇغۇلار ھەم ئولمەك كېرەك،
نىمە ئورلىسە، پەسكە چۈشمەك كېرەك.

1087 چىقىشقا چۈشۈش بار، ئىگىزگە باتىق[100]،
سويۇنچكە قايغۇ-غەم، ئاچچىققا تاتىق[101].

1088 دىگەنىتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سوزۇم،
خۇيۇم ئوزگىرىشچان، تۇراقسىز ئوزۇم.

1089 خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئوزۇم مەن ساڭا،
بولاتتى كوڭۇل بەرمىسەڭ سەن ماڭا.

1090 كېتۇرمەن، بۇڭا سەن شۇبھە قىلمىغىن،
تۇغۇلغانكىم، ئولمەس دىسە پۇتمىگىن.

1091 ئىشەنچىسىز دىمە ئەمدى سوكمە مېنى،
ئىشەنمە جاھانغا، ئۇ تاشلار سېنى.

1092 جاپا قىلدى دەپ ئەيىپ قويما ماڭا،
جاپاچى مېنىڭدىنمۇ دۇنيا ساڭا.

1093 ئولەرسەن، غاپىل ئولما مەندىن كېيىن،
ئىشەنمە جاھانغا ھەم كۇل بولمىغىن.

1094 قەدىرلەپ ئىدىڭسەن خىزمەتسىز مېنى،
ئەي ئېلىگ، بىجىرگەن خىزمىتىم قېنى؟

1095 tilek arzun ərməz mənin̡ elməkim
bu kün bolmïx ərməz kəlip barmakïm

1096 ezəlü barïr mən̡ ez ərksiz bolup
k̡utuloɋu yərim yok̡ tiriglik bulup

1097 yok̡ ərdim terütti igidti məni
kiqig boɋlan ərdim bədütti məni

1098 yalïn̡ yüzlüg ərdim pütürdi sak̡al
kara k̡uzoɋun ərdim k̡uoɋu k̡ïldï qal

1099 boḑum ərdi ok̡ təg əgildi boḑum
tiriglik tükədi yətildi eḑüm

1100 yənə yək̡xï aymïx begü bilki kən̡
əxitgil munï sən aya k̡izoɋu ən̡

1101 k̡ayu baxk̡a kirsə k̡uoɋu k̡ïrtïxï
k̡uoɋu təg erün̡ k̡ïloɋu kenlin kixi

1102 kimin̡ əgri bolsa keni tal boḑï
keni k̡ïloɋu ken̡lin yətildi eḑi

1103 erün̡ boldï ərsə k̡ara saq sak̡al
anunoɋu pusuoɋqï elümkə tükəl

1104 mun̡ar mən̡zətü aydï xa'ir bu sez
əxitgil munï sən aya əḑgü ez

C47
1105 k̡ara saq erün̡i elümdin yumux
k̡ïlur ol tirigkə tiriglik kesüx

1106 tü ni'mət yədin̡ mə tiriglik yədin̡
elüm yər səni sən usanma ekux

1095 تىلەگىم ئەمەس بۇ مېنىڭ ئۆلىشىم،
بۇگۈنلا ئەمەستۇر كېلىپ-كەتمىگىم.

1096 ئىلاجسىز كېتۈرمەن ئېرىكسىز بولۇپ،
قۇتۇلۇر يېرىم يوق ھاياتتا تۇرۇپ.

1097 يوق ئەردىم ياراتتى، ئۇستۇردى مېنى،
كىچىك ئوغلان ئەردىم بۇيۇتتى مېنى.

1098 يېلىڭ يۈزلۈك ئەردىم، چىقاردى ساقال،
قارا قۇزغۇن ئەردىم، ئاققۇ قىلدى چال.

1099 بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلدى بويۇم،
تىرىكلىك تۈگىدى، يېتىلدى كۈنۈم.

1100 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئوڭ:

1101 ئاقارسا ئاققۇدەك كىشىنىڭ بېشى،
دىلىن ئاققۇ كەبى ئاقارتسۇن كىشى.

1102 ئېگىلسە كىشىنىڭ تۈز تالدەك بويى،
تۈزەتسۇن دىلىنى، يېتىلدى چېغى.

1103 قارا چاچ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق،
موكۇنگەن ئۆلۈمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

1104 بۇنگا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا ياخشى ئوز:

1105 قاراچاچنىڭ ئېقى—ئۆلۈم بەلگىسى،
تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى.

1106 يىدىڭ قانچە نېمەت، تېتىدىڭ ھايات،
غاپىل ئولما، سېنى ئۆلۈم يىگۈسى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سەۋر قىل، چىدا، 1107
كېسەلدۇر گۇنالىققا تاگىنا پىدا[102].

ئۇلەر بولسا گەر ئۇ پۈتۈن ئاغرىغان، 1108
بولاتتى رىزىق يەر كىشى قالىمىغان.

كېسەلدىن سېنى ياخشى قىلسۇن بايات، 1109
يېرىم قىلما كوڭلۈڭ، تېچ-راھەتتە يات.

* * *

دۇئا قىلدى ئېلىگ ئېچىپ تىلىن ئول، 1110
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كوتەردى ئۇ قول.

ئېلىگ چىقتى ئاندىن بەك غەمكىن بولۇپ، 1111
كېلىپ قەسرگە كىردى كوڭلى سۇنۇپ.

تاراتتى پېقىرلەرگە كوپ مال-تاۋار، 1112
ئاڭا قايغۇرۇپ، دەپ پايدىسى بولار.

ئۆلۈمگە كۆنۈشتىن پايدا يەتسە گەر، 1113
قىلاتتى كۆنۈشنى پىدا ئۆزگە ئەر.

ئۆلۈمگە پىدا تاپقان ئۇلسا كىشى، 1114
پىدا بىرلە ئۆلمەيتتى ئەللەر بېشى.

* * *

بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى، 1115
ئۈمىتسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

1116 өkündi ayur ay tiriglik ąsiz
yavalīķķa īḑtīm ąsiz kөrk bәḑiz

1117 tiriglik kәqürdüm usallīķ bilә
yigitlikni īḑtīm yavalīķ bilә

1118 kürәmix kürәk әrdi ux bu өzüm
әjәl tuttī ąltür nә asɋī sөzüm

1119 azun malī tąrdi өzüm suķluķun
ķalīr nәņ barīr mәn bu kün yoķluķun

C48
1120 әlig til uzun ķīldīm әrdi өküx
өlüm kәldi tuttī tīnīm ķistī ux

* * *

1121 bu yaņlīɋ өkündi өküx yīɋladī
өkünqi өlümkә asīɋ ķīlmadī

1122 nә muņluɋ turur bu apa oɋlanī
tilәk tәg bulumaz tiriglik küni

1123 tilәk bulsa bolmaz tiriglik yągü
tirg bolsa bulmaz tilәk ay bөgü

B93
1124 az әḑgükә tәgsә unītur өzin
yaxīl kөktә üstün yorītur sөzin

1125 aɋīrlīķķa tәgsә küvәz kür bolur
өlüm tutsa uḑlur өkünqün өlür

1126 yąsә toḑsa ķīlķī bolur buɋraɋu
ķalī ķarnī aqsa bilip yąr aɋu

1116 دىدى ئۇ ئوكۇنۇپ: ھاياتىم ئىسىت،
بىكارغا ئۆتتى-كەتتى كوركۇم، ئىسىت.

1117 ئىرىكلىك كەچۈردۈم غاپىللىق بىلە،
يىگىتلىك ئۆگەتتىم زايەلىق بىلە.

1118 ئىدىم بىر قاچاقكىم، قاچاتتىم ئۇزۇم،
ئەجەل تۇتتى، تۇستى، نە پايدا سوزۇم؟

1119 جاھان مالى يىغدىم بىخىللىق بىلە،
قالۇر مال، كېتەرمەن بۇ يوقلۇق بىلە.

1120 ئۇزارتقان ئىدىم كوپ تىلىم ھەم قولۇم،
تىنىقنى مانا قىستى، تۇتتى ئولۇم.

* * *

1121 شۇ ياڭلىغ ئوكۇندى، تولا يىغلىدى،
ئولۇمگە ئوكۇنچى پايدا قىلمىدى.

1122 نە مۇھتاج ئېرۇر بۇ ئادەم ئوغلانى،
تىلەگىدەك ئولماس تىرىكلىك كۈنى.

1123 تىلەككە يېتىشسە ياشالماس كىشى،
ھاياتنا تىلەككە يېتەلمەس كىشى.

1124 بىر ئاز ياخشىلىق كورسە ئۇنتار ئوزىن،
يېشىل كوكتىن ئۇستۈن يۈرۈتەر سوزىن.

1125 قەدىرلەنسە مەغرۇر، كورەڭ ھەم بولۇر،
ئولۇم تۇتسا پۇكۇلۇپ ئوكۇنچتە ئولۇر.

1126 يىسە، تويسا بولۇر قىلىقى بۇغرا،
ئەكەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

1127 sakïnqka sïzar kər ərəzkə ərər
sənərin bulur bulsa ərkin yərər

* * *

1128 ekündi bu ay toldï tïndï uluq
ayur mən yitürdüm kenilik yoluq

1129 nəlük tərdim ərdi bu altun kümüx
nəlük kïlmadïm mən qïqayka ülüx

1130 nəlük kodtum ərki bu ədgü ixig
nəlük sektüm ərki yazuksuz kixig

1131 burun ïdqum ərdi kamuq ədgülüg
asïq kïlqay ərdi yarïn bəlgülüg

1132 nəgü asqï bar bu ekünqüm bu kün
elüm tuttï kəsti bu sez birlə ün

1133 nəgü tər əxitgil yiti kezlüg ər
kixikə baqïrsak keni sezlüg ər

1134 tezü tïn tokïrka elüm bir kapuq
kirür bu kapuqka yorïqlï kamuq

1135 nəgü ol tiriglik nəgü ol elüm
kayudïn kəlir mən kayuka yolum

C49

1136 nəlük toqdum ərki yana elgəli
nəlüg küldüm ərki sïqït kergəli

1137 azunda elümdin katïqrak kayu
toquqlï kixi eldi mundaq ayu

1127 راھەتتە زېرىكەر، غەم ئىچرە سىزەر،
سۆيگۈنىن تاپسا تېزلا ئاندىن بېزەر.

* * *

1128 ئۇلۇغ ئىندى ئايتولدى، پۇشمان يېدى،
دۇرۇسلۇق يولىنى يوقاتتىم، دېدى.

1129 نىچۈن توپلىدىمكىن مەن ئالتۇن-كۈمۈش،
نىچۈن بەرمىدىم مەن يوقسۇلغا ئۈلۈش؟

1130 نىچۈن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نىمىشقا گۇناسىزنى سوككەندىمەن؟

1131 ئەۋەتسەم ئىدىم مەن بۇرۇن ئەزگۈلۈك،
قىلۇر ئەردى پايدا تاڭنا بەلگۈلۈك.

1132 نە پايدا بېرەر بۇ ئوكۈنچىم بۈگۈن،
ئۆلۈم تۇتتى، كېسىلدى سوز ھەمدە بۇ ئۈن.

1133 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئىشتىك كوزلۇك ئەر،
كىشىگە كويۇمچان دۇرۇس سوزلۇك ئەر:

1134 پۇتۇن جانى بارغا ئۆلۈم بىر ئىشىك،
ئۇنىڭدىن كىرەرلەر جىمى يۇرۇگلۇك[103].

1135 نىمە بۇ تىرىكلىك، نىمە بۇ ئۆلۈم؟
قەيەردىن كېلىپمەن، قەيەرگە يولۇم؟

1136 ئولەر جانغا نىچۈك تۇغۇلغاندىمەن،
يىغا بار ئىكەن، نىچۈن كۈلگەندىمەن؟!

1137 جاھاندا ئۆلۈمدىن نە باردۇر يامان؟
تۇغۇلغان كىشى ئولدى شۇنداق دىبان.

1138 كىلۇر بۇڭا ئوخشاپ شائىرنىڭ سوزى،
كىم ئۇقسا مەنىسىن ئىچىلۇر كوزى:

1139 نىمە بار جاھاندا ئولۇمدىن قاتتىق؟
ئولۇمنى ياد ئەتسە كېتەر مىڭ تاتىق.

1140 ئولۇم بىر دېڭىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
قاراپ كورسە ياخشى، تۇۋى يوق پىتىق.

1141 ئولۇمنى بىلىپمۇ گەر ئولسا غاپىل،
ئولۇم تۇتسا سوز قىلماغاي پايدا، بىل.

1142 ھوزۇرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۇرگۇچى،
ئويغىنار ئولۇم تۇتسا، يەتمەس كۇچى.

1143 تولا مالغا تويماس كوزى ئاچ كىشى،
ئەجەل تۇتسا ئوكۇنۇر، يۇرۇشمەس ئىشى.

1144 تۇراقسىز بەختكە ئاۋىنغان مەغرۇر،
قوڭۇر يەر قېتىدا يۇرەكىن يارۇر.

1145 سويۇنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۇلگۇچى،
يىغىغا تەييار ئول، ئايا ئولگۇچى.

1146 ئىشىتكىن، ئەقىللىق ئالىم نىمە دەر،
بۇ سوزگە ئەمەل كىم قىلسا نەپ كورەر:

1147 ئەگەر كىم تاڭنا كۇتسە ياخشى تۇرۇن،
ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلمىسۇن.

1148 ئەي خۇلقى مۇلايىم، يامان قىلمىغىل،
قىلىغىڭ، سوزۇڭنى بۇ كۇن ياخشى قىل.

* * *

1149 bu ay toldï eknüp eküx yïoqladï
ekünqi bu yęrdə asïoq ķïlmadï

1150 qïoqayķa üləḍi ker altun kümüx
ķadaxlarķa ķïldï ķumaru eküx

A49
1151 kezin kekkə tikti ayur ay iḍim
səninḍə aḍïn mən iḍi bilmədim

C50
1152 terüttüṇ igiḍtiṇ bəḍüttüṇ mẹni
səniṇ fəẓlïṇ ərdi bilir mən munï

1153 saṇa tapnur ərdi məniṇ bu ezüm
munuķï əjəl tuttï kəsti sezüm

B95
1154 ķutuloqu yẹrim yoķ yitürdüm bilik
səniṇ rəḥmətiṇ tutsu əmdi əlig

1155 otunluķ bilə ķïldïm ẹsiz eküx
tüzünlük bilə sən kəqür ay kesüx

1156 yavalïķta kəqti tiriglik ẹsiz
sürə ïḍtïm eḍ kün bu bəglik ẹsiz

* * *

1157 sezin kəsti anqa saķïndï turup
aķïttï kezün yax ker oqlïn kerüp

1149 ئوكۇندى بۇ ئايتولدى كوپ يىغلىدى،
ئوكۇنچى بۇ يەردە پايدا قىلمىدى.

1150 ئۆلەشتۈردى يوقسۇلغا ئالتۇن-كۈمۈش،
قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۆلۈش.

1151 كوزىن كوككە تىكىپ، دىدى: ئەي ئىگەم،
سېنىڭدىن بولەك يوق ئىگە ماڭا ھەم.

1152 تورەتتىڭ، ئوستۈردۈڭ، بۇيۇتتۇڭ مېنى،
سېنىڭ پەزلىڭ ئەردى، بىلۈرمەن بۇنى.

1153 تېۋىنغان ئىدىم مەن ساڭىلا ئوزۇم،
مانا بۇ ئەجەل تۇتتى، كەستىم سوزۇم.

1154 قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى ھۇشۇم،
سېنىڭ رەھمىتىڭ تۇتسۇن ئەمدى قولۇم.

1155 بولۇپ گۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۈر رەھمىتىڭ بىرلە سەن ئەي ئىلاھ!

1156 بىھۇدە ئوتتى بۇ تىرىكلىك ئىسىت،
بىكار كەتتى ئاي-كۈن، بۇ بەكلىك ئىسىت.

* * *

1157 سوزىن كەستى، ئويلاندى بىر ئاز تۇرۇپ،
كوزىدىن ياش ئاققۇزدى ئوغلىن كورۇپ.

21

AY TOLDĪ OƢLĪ ƟGDÜLMIXKƏ PƏND BƏRMIXIN AYUR

1158 bir ək oƣlī ərdi bu ay toldīnīņ
kiqig ərdi yaxī ux ol oƣlīnīņ

1159 atī ərdi əgdülmix əşlī arīƣ
yüzi kərklüg ərdi mə ķīlķī arīƣ

1160 oķudī bu oƣlīn əzinə yakīn
tutup ķuqtī ķəzdə aķīttī aķīn

1161 ayur əmdi oƣlum barīr mən munu
saņa ķaldī ornum barī nəņ unu

1162 sən ərdiņ maņa kəz yaruķī tükəl
barīr mən səniņdin əsən ədgü ķal

1163 yəmə yakxī aymīx bu türk buyruķī
kərü kəz yaruķī oƣul ķīz oķī

1164 oƣul ķīz saķīnqī bu tüpsüz təņiz
oƣul ķīz sarīƣ ķīldī ķīzƣu məņiz

يىگىرمىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

1158 بار ئەردى بىر ئوغلىلا ئايتولدىنىڭ،
كىچىك ئىدى ياشى ئاشۇ ئوغلىنىڭ.

1159 ئاتى ئەردى ئۆگدۈلمىش، ئەسلى ئېرىنغ،
يۈزى كوركەم ئەردى قىلىغى ئېرىنغ.

1160 قىچقىردى ئوغلىنى ئۆزىگە يېقىن،
تۇتۇپ قۇچتى، كوزدىن ئېقىتتى ئېقىن.

1161 دېدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن يانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ-مۈلكۈم قالدى ساڭا.

1162 سەن ئەردىڭ ماڭا كوز يورۇغى تۈگەل،
كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئىسەن ياخشى قال.

1163 بىر تۈركى ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن،
كورەر كوز يورۇغى ئوغۇل-قىز ئىكەن.

1164 ئوغۇل-قىز غېمى بۇ-تۇۋى يوق دېگىمز،
ئوغۇل-قىز غېمىدىن سارغايدى مېگىمز.

1165 ḳimïŋ boldī ərsə oɣul ḳīz kisi
nəgü təg kəlir ol kịxiniŋ usī

C51

1166 oɣul ḳīzda ətrü ata yə̣r ətin
oɣul ḳīz atamaz atasī atīn

B96

1167 bu ay toldī aydī əxit ay oɣul
sezümni unītma maŋa tut kəŋül

1168 mə̣ni kər ata ərdim əmdi saŋa
atīm ərdi ay toldī baḳ kər maŋa

1169 tirigliki toldī bu ay toldīniŋ
əkünqün ulīr kər asīɣ yoḳ anīŋ

1170 süqig bu tiriglik aqīɣ bu əlüm
anundī ḳanī əmdi ḳaqɣu yolum

1171 avïndīm bu dunyaḳa kəŋlüm bə̣rip
wəfa ḳīlmadī kər məniŋdin ə̣rip

1172 mə̣ni ardī dunya oḳīdī səvə
kəŋül bə̣rdim ərsə ə̣rikti ə̣və

1173 jəfa ḳīldī dunya ḳarīdī bu ḳut
sə̣ni armasunī munu səzkə püt

1174 kərəklig ixim barqa yə̣rdə ḳoḍup
kərəksizni ḳīldīm ḥəwaḳa uḍup

1175 tüpị yə̣l kəqər təg tiriglik kəqip
asīɣsiz ulīr mən əzümkə aqīp

1176 orunqun ya malīn ə̣tilməz ixim
əlig tuttaqī yoḳ bu kün bir kixim

1165 كىشىنىڭ بولسا ئوغلى-قىزى، خوتۇنى،
ئىچۈڭ كورگەي ئۇنىڭ كوزى ئۇيقۇنى؟

1166 ئوغۇل-قىزنى دەپ يەر ئاتا ئوز ئېتىن،
ئوغۇل-قىز ئاتىماس ئاتانىڭ ئېتىن.

1167 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىت ئەي ئوغۇل،
سوزۈمنى ئۇنۇتما، بۇڭا قوي كوڭۇل:

1168 مېنى كور، ئاتا ئەردىم ئەمدى ساڭا،
ئېتىم ئەردى ئايتولدى، باققىن ماڭا.

1169 ھاياتى تولدى ئەمدى ئايتولدىنىڭ،
ئوكۈنچ بىرلە ئىگرار، نەپئى يوق ئۇنىڭ.

1170 تىرىكلىك چۈچۈكتۇر، ئاچچىقتۇر ئولۇم،
ئولۇم تۇتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

1171 ئاۋىندىم بۇ دۇنياغا كوڭلۇم بېرىپ،
ۋاپا قىلمىدى ئۇ، مېنىڭدىن بېزىپ.

1172 مېنى ئالدىدى دۇنيا، سويۇپ قېچقىرىپ،
كوڭۇل بەردىم ئەرسە، زېرىكتى تېزىپ.

1173 جاپا قىلدى دۇنيا، قېرىدى بۇ ئوت،
سېنى ئالدىمىسۇن، مۇنۇ سوزگە يۇت:

1174 كېرەكلىك ئىشىم بارچە يەردە قويۇپ،
كېرەكسىزنى قىلدىم ھەۋەسكە چۇشۇپ.

1175 تىرىكلىك—بوراندەك ئوتەر ئۇ كېچىپ،
ئىگرايمەن ئوزەمگە بىكار ئېچىنىپ.

1176 پارا ياكى مال بىرلە پۇتمەس ئىشىم،
بۇگۇن يوق قولۇمنى تۇتۇچى كىشىم.

1177 nəgü tər əxitgil odulmïx kixi
ølümüg ukup yətrü bilmix kixi

1178 bəgü bilki kətti ølümüg kərüp
ukuxluoı əgi yitti əgsüz bolup

1179 nə yavlak nəŋ ol bu ølüm tarmakï
nə yavlak ərür bu kixig urmakï

1180 ətiklik sarayïoı buzuoılï ølüm
kamuoı yumoılarïoı saqïoılï ølüm

1181 muŋar mənzətü aydï xi'r ayoıuqï
okïoıïl munï sən aya bilgüqi

B97 C52
1182 nəgü bar azunda aŋar hiləsiz
nəgü hilə bar kim aŋar qarəsiz

1183 kamuoı nəŋkə hilə ətik qarə bar
məgər bu ølümkə ølüm hiləsiz

ƏGDÜLMIX SUALI AY TOLDÏKA

A50
1184 əxitti ooıul kər atasï səzin
til aqtï ataka əvürdi yüzin

1185 ayur ay atam bir səzüm bar saŋa
anï aytayïn mən ayu bər maŋa

1186 bu dunya iqində tirildiŋ əküx
bilik bildiŋ ərdəm okïdïŋ ukux

1187 ayïttïŋ əxittiŋ yəmə əgrənü
sïnayu tirildiŋ kamuoınï kəru

1188 nəgü ərsə barmu elümkə ətik
ani utru tutoqil ay bilgə tətik

1189 əgər hilə qarə yok ərsə adin
kamuoq nəŋ həzinə üləgil barin

1190 həzinə bu nəŋ bolsa baxka yulux
əsən bol yaŋa boloqa altun kümüx

1191 nəgü tər əxitgil kezi tok kixi
tüz ətmək idisi aki ər baxi

1192 ülə nəŋ kixikə yətür həm iqür
səni nəŋ kəqürgəy sən ani kəqür

1193 əsənlik kərək ərkə nəŋ əksüməz
tiriglik kərək kuxka məŋ əksüməz

1194 tirig bolsa yalŋuk tiləki anuk
ət ez bax əsən bolsa arzu yaoquk

AY TOLDI JƏWABI ƏGDÜLMIXKƏ

B98
1195 yanut bərdi ay toldi aydi ooqul
əxitgil sezümni bu ixtin teŋül

C53
1196 elümkə asioq kilmaz altun kümüx
elümüg tidumaz bilik ya ukux

1197 elümüg tidar ərsə dunya nəŋi
bolup elməgəy ərdi bəglər bəgi

1198 həkimlərkə hikmət asioq kilmadi
bəgülərkə bilki əlig tutmadi

1188 ئىچۈك ئۇلسا بارمۇ ئۆلۈمگە چارە،
بار ئۇلسا، ئى زىرەك ئاختۇرۇپ كورە!

1189 ئەگەر ھىلە، چارە يوق ئۇلسا بولەك،
پۈتۈن مال، غەزىنىنى تارىتىش كېرەك.

1190 غەزىنە، مۈلۈك-مال گەر ئۇلسا پانا،
ئىسەن بول، تېپىلار بۇ بايلىق يانا.

1191 نىمە دەر، ئىشىتكىن، كوزى توق كىشى،
تۈزۈ-نان ئىنگىسى، سېخى ئەر بېشى:

1192 كىشىگە ئۈلەشتۈر مال، يىدۈر، ئىچۈر،
سېنى مال كەچۈرگەي، ئۈنى سەن كەچۈر.

1193 ئىنسەنلىك كېرەك، ئەرگە مال كەم ئەمەس،
تىرىكلىك كېرەك، قۇشقا دان كەم ئەمەس،

1194 تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىدىن،
ئىسەن بولسا باش-تەن، تىلەگى يېقىن.

ئايتولدىنىڭ ئۇگدۈلمىشكە جاۋابى

1195 جاۋاپ بەردى ئايتولدى، ئېيتتى: ئوغۇل،
سوزۈمنى ئىشىت، ئۆز بۇ ئىشتىن كوڭۇل.

1196 ئۆلۈمگە پايدا قىلماس ئالتۇن-كۈمۈش،
ئۆلۈمنى توسالماس بىلىم ھەم ئۇقۇش.

1197 ئۆلۈمنى توسا ئالسا دۇنيا مېلى،
ئىدى ئۆلمەس ھىچ چاغدا بەگلەر بېگى.

1198 ھېكىملەرگە ھېكمەت پايدا قىلمىدى،
ئالىملارغا ئىلىم ياردەم بەرمىدى.

1199 əlümkə asïqı̣ kïldï ərsə ot əm
otaqï turu kaloạy ərdi ulam

1200 əlüm yüz kïlur ərdi ərsə kerüp
aoạïr savqïlar kaloạy ərdi turup

1201 tooạuoạlï tiriglər əlümkə sanï
əlümkə tooạuoạlï tirig kim kanï

1202 tüxün ol bu dunya kəligli kəqər
yəgən yəl bekə təg yər ərkən aqar

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ AY TOLDÏKA

1203 əxitti ker əgdülmix aydï ata
ədi kəd ukulmïx əlümüg yətə

1204 nəgülüg usandïn tiriglik ïdïp
nəgükə ilənür sən əmdi ulïp

1205 nəlük tərdin ərdi bu kaloụ nənin
nəgükə üləmədin artoụ nənin

1206 tirilsə usal bolsa yalnuk əzün
əkünsü əzinə ilənsü səzün

1207 bu kün əknüp asoị nəgü ay ata
baxïn yərkə qalsa ulïp min kata

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

B99
1208 bu ay toldï aydï ay ooạlum əxit
məni ker usanma yarïnlïk ix ət

1199 ئۇلۇمگە پايدا قىلسا ئەردى ئوت-ئەم[104]،
قالاتتى تىۋىپلار تىرىك مەڭگۈ ھەم.

1200 ئۇلۇم يۈز-خاتىر قىلسا ئىدى كورۇپ،
مۇبارەك رەسۇللار قالاتتى تۇرۇپ.

1201 تۇغۇلغان تىرىكلەر ئۇلۇر، بىل مۇنى،
ئۇلۇشكە تۇغۇلغان، تىرىك كىم قېنى؟

1202 بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۇچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يىسە، ئىچقار.

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1203 ئۇگدۇلمىش ئىشتكەچ، دىدى: ئەي ئاتا،
ئۇقۇلغان ئىكەن بۇ ئۇلۇم بەك يانا،

1204 نىچۇن غاپىل ئولدۇڭ تىرىكلىك تىلەپ،
نىچۇن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگىرەپ؟

1205 نىچۇن بۇ قالار مالنى سەن توپلىدىڭ،
ئۇشۇق مالنى نىچۈن ئۈلەشتۇرمىدىڭ؟

1206 كىشى ئۇتسە غەپلەت ئىچىدە ياشاپ،
ئوكۇنسۇن ئۇزىنى ئەيىپلىك ساناپ.

1207 ئوكۇنچتىن بۇ كۇندە نەپايدا ئاتا،
باشىن يەرگە ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

ئايتولدىنىڭ ئۇگدۇلمىشكە جاۋابى

1208 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بالام ئاڭلىغىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن تىل، غاپىل بولمىغىن.

1209 مېنى باستى غەپلەت، پۇشايمان ئوزۇم،
ئويغان، بولما غاپىل، گۈزەل يۇزلۇگۇم!

1210 ئولمەككە تۇغۇلدى تۇغۇلغان بارى،
كى قانچە قىلىنمۇ، كېتەر ئاخىرى.

1211 ۋاقت تۇتقۇنىدۇر ئولۇچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقت، كور، باسالماس قەدەم.

1212 بىر شائىر ئېيتقان سوز بۇڭا ئوخشىشۇر،
ئەگەر بۇ ئۇقۇلسا، تولۇق سوز ئېرۇر:

1213 جىمكى نەرسىنىڭ كۈنى بەلگىلىك،
نەپەس-تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك.

1214 يىل، ئاي، كۈن ئوتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئوتەر كۈن تۈگەتكەي سېنى، بەلگىلىك.

1215 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: كور، ئەي ئوغۇل،
نە هالدا كېتەرمەن، كورۇپ ئويغاق ئول.

1216 غېمىم سەنلا ئەردىڭ، كېتەرمەن بۇگۈن،
كىچىكلىكتە مەنسىز قالارسەن بۇگۈن.

1217 نىچۇكرەك ئوتەرسەن مېنىڭدىن كېيىن،
غېمىم يوق مېنىڭكى بولەك ئۇشبۇدىن.

1218 ئاتا ئەمگىگى سىڭسە ئوغلىغا كوپ،
بولۇر بۇ ئوغۇلنىڭ خۇيى-پەيلى خوپ.

1219 ئوغۇلنى قىسىپ تۇتسا، ياخشى ئېرۇر،
ئاتاسى-ئاناسى بەختلىك بولۇر.

1220 ئەگەر چىڭ تۇتۇلماس ئىكەن ئۇ ئوغۇل،
بولۇر زايە، ئاندىن سەن ئۇزگىن كوڭۇل.

B100

1221 oqulluq ata bolsa bilgə tətik
kisa tutqu tutqi əmi bu ətik

1222 nəgü tər əxitgil oqulluq kixi
baxinda kəqürmix yətilmix yaxi

1223 kimin oqlaqu bolsa oqli kizi
anar yiqlaqu boldi munluq ezi

1224 kiqigdə ata idsa oqlin yava
oquldin yazuk yok atadin jəfa

1225 oqul kiz əsiz bolsa kilki yani
ol əsiz ata kildi idti oni

CSS

1226 kisa tutsa oqlin ata egrətü
üluq bolsa səvnür oqul kiz yətü

1227 oquluq kisa tut ata boloquqi
sana külməsüni kədin kəlgüqi

1228 oqul kizka egrətgü ərdəm bilik
bu ərdəm bilə bolsu kilki silig

ƏGDÜLMIX JƏWABI AY TOLDIKA

1229 yanut bərdi əgdülmix aydi ata
sənin kadqunu yəp keyər mən tütə

1230 səninda kədin mən tirig turmayin
sənin kadqularin kezün kerməyin

1231 sənin janini bir baqirsak idi
mana bərsü kadqun məni kodmadi

1221 زەكى بولسا ئالىم، ئوغۇل ئاتىسى،
ئۇنى ئۇتتۇقلۇق چىلىق، شۇدۇر چارىسى.

1222 نىمە دەر ئىشىتكىن ئوغۇللۇق كىشى،
كوپ ئىشنى كەچۇرگەن ـــ يىتىلگەن يىشى:

1223 كىمنىڭكى بولۇر ئەركە ئوغلى ـ قىزى،
چىكىپ ئاھ ۋە ھەسرەتتە يىغلار ئوزى.

1224 كىچىك چاغدا ئوغلىنى قويسا ياۋا[106]،
ئوغۇلدا گۇنا يوق، ئاتاغا جاپا.

1225 ئوغۇل ـ قىز خۇيى ـ پەيلى بولسا يامان،
يامان قىلغان ئاتا بۇلارنى ھامان.

1226 قىسىپ تۇتسا ئوغلىن ئاتا ئوگۇتۇپ،
ئوغۇل ـ قىز سويىنۇر چوڭايسا تولۇپ.

1227 ئوغۇلنى قىسىپ تۇت ئاتا بولغۇچى،
ساڭا كۇلمىسۇنلەر كىيىن كەلگۇچى.

1228 ئوغۇل ـ قىزغا ئوگەت پەزىلەت، بىلىم،
پەزىلەتلە بولسۇن خۇلقى مۇلايىم.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1229 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئاتا،
غىمىڭ يەپ كويەرمەن، بولۇرمەن ئادا.

1230 سىنىڭدىن كىيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،
سىنىڭ غەملىرىڭنى كورۇپ يۇرمەيىن.

1231 سىنىڭ ئورنۇڭدا بىر شەپقەتلىك ئىگەم ـــ
جىنىمنى ئالسا، مەندە قالمىسا غەم.

1232 ḳalī bẹrməz ərsə yətilsə əjəl
bitilmix bolur bu əjəlkə əzəl

1233 nərək ḳaḍƣurar sən nərək bu sīƣīt
bayat ḥukmi kəldi sīƣītnī aƣīt

1234 ḳalī dunya dəwlət ḳalīrī üqün
sīƣīt ḳilsa ḳīlma bu bolmaz küqün

1235 ḳalī bu tü ni'mət ḳalīrḳa yẹmə
ezüŋ yīƣlar ərsə yorī yīƣlama

B101
1236 təlim dunya yẹgli səniŋdə oza
ḳoḍup bardī barqa bu īnqīḳ eza

1237 bilir ərdiŋ əmdi jəfaqī azun
jəfa ḳīlƣusīn sən usandīŋ ezün

1238 ḳamuƣ dunya bolsa birəgükə tüz
ḳalīr dunya ülgi təgir iki bez

1239 tiriglik üqün ekünər ərsə ezüŋ
ekün tutqī yīƣla ḳurītma kezüŋ

1240 yana yanƣu ərməz kəqürmix künüŋ
nəgü ḳīldīŋ ərsə anundī tünüŋ

1241 maŋa ərsə əmdi bu ḳaḍƣu saḳīnq
saḳīnq ḳīlma ḳīlƣīl sən əmdi səvinq

1242 terütülmix ərdiŋ terügli elür
terügli elür ol terütgən ḳalur

C56
1243 atam ərdiŋ artuḳ baƣīrsaḳ aḳī
səniŋdə baƣīrsaḳ terütgən taḳī

1232 ئەگەر ئۆنداق ئولماي، يېتىشسە ئەجەل،
پۈتۈلمىش بولۇر بۇ ئەجەلى ئەزەل.

1233 نىمە قايغۇرۇرسەن، نىمە بۇ يىغا؟
خۇدا ھوكمى كەلدى، توختا يىغلىما!

1234 يىغلىساڭ دۇنيا ـ مال، دەۋلەت قالدى دەپ،
ئۇ قايتماس ھەر نىمە قىلساڭمۇ كۆچەپ.

1235 ئەگەر قالغىنىڭا بۇ نېمەت يانا ـــ
يىغلىساڭ ئەرزىمەس، توختا، يىغلىما.

1236 سېنىڭدىن بۇرۇن كوپ نېمەتلەر يىگەن ـــ
كىشلەرنۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن.

1237 بىلۇر ئەردىلىڭ ئەمدى جاپاچى جاھان ـــ
قىلاتتى جاپانى، غاپىل سەن ھامان.

1238 پۈتۈن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگۇر ئىككى بوز، ھەممە دۇنيا قالۇر.

1239 تىرىكلىك ئۈچۈن سەن ئوكۈنسەڭ ئوزۇڭ،
ئوكۈن، يىغلا دائىم، قۇرۇتما كوزۇڭ.

1240 يەنە قايتا كەلمەس كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
نە قىلغان بىلەن بولدى تەييار تۈنۈڭ.

1241 مېنىڭچۈن بولسا گەر بۇ قايغۇ ـ ئەلەم،
سويۈن، ئەمدى قىلما يەنە قايغۇ ـ غەم.

1242 يارالغان ئىدىڭ سەن، يارالغان ئولۇر،
يارالغان ئولۇر، ئۇ ياراتقان قالۇر.

1243 ئاتام ئەردىڭ ئارتۇق كويۈمچان، سېخى،
سېنىڭدىن كويۈمچان ياراتقان تېخى.

1244 sȩni ol terütti sana bȩrdi kut
mana bȩrməgəymü munu sezkə püt

A52
1245 uquzka aqïrlïk anïndïn təgir
kiqigkə uluqluk ol idsa kəlir

1246 munar mənzəyür kersə eglüg sezi
bu eglüg sezi ol ker egsüz kezi

1247 ‘əziz ol ‘əziz kim ‘əzizlarka ‘iz
anïndïn təgir ‘iz ‘əziz əmdi kïz

1248 uquzka aqïr ol kiqigkə uluq
yavuzka yeləki bədükkə ədiz

* * *

1249 əxitti ker ay toldï oqli sezin
ketürdi əlig kekkə tikti kezin

B102
1250 bayatka xükür kïldï artuk ekük
bayat bȩrmixinə oqulka ukux

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

1251 ayur oqluma boldï kenlüm pütün
bayat fəzlï birlə tirilgil kutun

1252 qïn aymïx ukuxluq kerü bar bu sez
anïn mə‘nisi bil yiti kïl bu kez

1253 bayat kimkə bȩrsə ukux eg bilik
kamuq arzularka yətildi əlig

1254 kimiŋ kilki ədgü kilinqi oŋay
tilək buldi barqa yarutti kün ay

1255 kamuoq ədgükə mün bu ədgü kilinq
kilinq ədgü bolsa bolur miŋ səvinq

* * *

1256 bu ay toldi əlgin ketürdi yana
bayatioq eküx egdi kildi Şəna

C57
1257 ayur ay idim sən terüttüŋ tezüg
yəmi birlə igdür sən sansiz ezüg

1258 terüttüŋ məni sən ketürdüŋ kutun
yazukluoq kuluŋ mən tapuoqsuz otun

1259 ədi ədgü tuttuŋ bu edkə təgi
kamuoq arzu bərdiŋ bu dunya yəgi

1260 tezü arzu ni'mət tükəl mən yədim
səvinqlig mən səndin ay ədgü idim

1261 maŋa təgdi hukmüŋ barur mən munu
bir ek ooqlum ərdi kodur mən unu

1262 ata ərdim əmdi elür bu ata
idim sən tirig sən aŋar bər kuta

1263 ərəzkə yakin tut yirak tut bəla
ikigün azunda muni sən yula

1264 əsizdin küdəzgil ula ədgükə
muŋadturmaoqil sən yəgü kədgükə

1254 كىمكى بولۇر ياخشى، يۇمشاق خۇيى،
يېتەر ئۇ تىلەككە، يورۇپ كۈن، ئېيى.

1255 پۈتۈن ياخشىلىقنىڭ مۇنى[107] ياخشى خۇلق،
بېرۇر ئۇ خوشاللىقنى مىڭلاپ، تولۇق.

* * *

1256 بۇ ئايتۇلدى قولنى كوتەردى يانا،
خۇداغا تولا ئېيتتى ھەمدۇ-سانا.

1257 دىدى: سەن ياراتتىڭ ئۇزۇۋڭ ھەممىنى،
بېرۇرسەن بۇ سانسىز جانلىق رىزقىنى.

1258 تورەتتىڭ، ئۇستۇردۇڭ مېنى بەخت بىلەن،
ئۈتۈنۈقسىز، كۈناكار، ئاسى قۇلۇڭمەن.

1259 جاھان نېمىتىن، ئارىزۇسىن بېرىپ،
بۇشۇ چاغقىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ.

1260 پۈتۈن نېمەت ئارزۇغا يەتتىم تۈگەل،
ئى ياخشى ئىگەم، مەن سېنىڭدىن خوشال.

1261 ماڭا كەلدى ھوكمۇڭ، بارۇرمەن مانا،
ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويۇرمەن مانا.

1262 ئاتا ئەردىم ئەمدى ئولۇر بۇ ئاتا،
ئىگەم سەن ئاڭا قىل ھايات بەخت ئاتا.

1263 بالادىن يىراق تۇت، راھەتكە يېقىن،
ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يىگىن.

1264 ئۇلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۈزەت،
يىمەكلىك، كىيىمدىن بىھاجەتلا ئەت.

* * *

B103

1265 keṇüldin bẹrü ḳïldï ədgü du'a
ay ədgü du'a sən bəlanï yïoqa

1266 nəgü tẹr əxitgil saḳïnuḳ kixi
saḳïnuḳ kixi ol kixilər baxï

1267 bayat kimkə ḳïlsa 'inayət basut
ikigü aẓunda bu ər buldï ḳut

1268 ḳayu ḳulḳa bolsa bayattïn yələk
bu buldï ikigün aẓunda tilək

1269 bayat fəẓlï bolsa kim ərsə ezə
ḳamuoq arzu ni'mətkə təgdi tüzə

1270 muṇar məṇzətü aydï eglüg kixi
kim eglüg sezi tutsa ẹtlür ixi

A53

1271 küḍəzildi kimni küḍəzsə iḍi
tilək buldï ni'mət talusïn yẹdi

1272 ḳayu ḳul bayatḳa ïnansa turup
bəla ḳaḍoqu ḳapoqïn ezinə tudï

* * *

C58

1273 yana aydï ay toldï uḳ ay ooqul
elümüg unïtma eyü tur oḍul

1274 ïnanma tiriglikkə yẹl təg keqər
usanma bu dunyadïn ez tərk keqər

* * *

4265 كوڭۈل قېتىدىن قىلدى ياخشى دۇئا،
ئى ياخشى دۇئا سەن بالادىن توسا.

1266 نىمە دەر ئىشىت بىر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشى ئۇ، كىشىلەر بېشى:

1267 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

1268 خۇدا بولسا قايىسى قۇلىغا يۆلەك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

1269 خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نىيەتۇ-ئارزۇغا يېتەر.

1270 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سوزىنى تۇتسا تۈزۈلەر ئىشى:

1271 ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نىيەتلىنۇر.

1272 قايۇ قۇل خۇداغا ئىشەنسە تۇرۇپ،
بالانىڭ ئىشىگى يېپىقلىق بولۇر.

* * *

1273 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇق ئى ئوغۇل،
ئۆلۈمنى ئۇنۇتما، ھامان ئويغاق ئول.

1274 ئىشەنمە تىرىكلىككە، يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كوچۈرسەن، غاپىل بولما ئەر.

1275 bayatḳa tutuzdum sẹni mən ḳatīɋ
tiləsə küḍəzgəy yẹtürgəy tatīɋ

1276 munu aḍrīlur mən səninḍin bu kün
əkünqün sīɋīt birlə yīɋlap əgün

1277 məninḍə kẹḍin sən nəgü ḳilɋunī
ayayīn əxitgil uḳulmīx təni

1275 سىنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق،
تىلەسە كۆزەتكەي، يېدۇرگەي رىزىق.

1276 بۈگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا،
ئوكۈنچتە توكۈپ ياش مەن يىغلاپ يانا.

1277 نېمە قىلىشىڭنى مېنىڭدىن كېيىن،
ئۇقۇلغان قەدەر مەن سوزلەي، ئاڭلىغىن:

22

AY TOLDÏ OOILÏ ӨGDÜLMIXKƏ ӨTLƏMIXIN AYUR

B104

1278 keņül til keni tuţ bayatķa tápïn
usanma yarïnlïķ ixiņni ətin

1279 ķamuoq ədgü əsiz bayat ḩukmi bil
bayatķa ïnanoqïl anïņ tapoqï ķil

1280 nəgü kim kərəkiņ anïņdïn tilə
aņïņda aḑïn yoķ saņa küq bilə

1281 aoqïr tut nəgü ərsə yarlïoqlarïn
aoqïr ķïloqa təņri bu kün ḩəm yarïn

1282 ýorïķiņ keni tut yaņïlma ezüņ
keņül til kiqig tut bəḑütmə sezüņ

1283 tirildim bir anqa barïr mən saķïn
nəgü ķïldï dunya maņa kər baķïn

1284 ezüņ otķa atma bu dunya üqün
kixi nəņin alma küqəmə küqün

1285 يىغىشنى بىلىپمەن، يىيىش بىلمىدىم،
كۈن ئۆتتى ئۆكۈنچتە، پايدا تاپمىدىم.

1286 ساڭا قالدى مېلىم، ماڭا بولدى يۈك،
ھوزۇر قىل، ئۇنى يەپ-ئىشلەتكىن تۈزۈك.

1287 تۇتا بىلسەڭ، بەس، بۇ يىغىلغان مېلىڭ،
ھەر ئىككى جاھاندا قىزارغاي ئۆڭۈڭ.

1288 تۇتۇش بىلمىسەڭ گەر قانچىدۇر مېلىڭ،
يېتىشمەس ساڭا ئۇ، سارغىيۇر رەڭگىڭ.

1289 دۇرۇس بول، قىلىقنى پۈتۈن توغرا تۇت،
خوشاللىق — دۇرۇسلۇقتا، سەن بۇڭا پۈت.

1290 نېمەدەر ئىشىت سەن، خۇيى توغرا ئەر،
ھەر ئىككى جاھاندا ئۇ ئەر بەخت كۆرەر:

1291 كىشىكىم ھوزۇردا كۈن ئۆتسۈن دىسە،
بولۇر توغرىلىقتىن داۋا ئىستىسە.

1292 ئەگەر مەقسىدىڭ بولسا بىر باي بولۇش،
دۇرۇسلۇق بىلەن تاپتى بايلار ئۇلۇش.

1293 تىلەسەڭ بۈيۈك بولماق-ئەلگە ئۇلۇق،
دۇرۇس يولنى تۇتقىن ئۆزەڭگە ئۇچۇق.

1294 كىشى قىلغى بولسا ئۇلايىم، كۆنى،
ھەر ئىككى جاھاندا يورۇيدۇ كۈنى.

1295 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئوغلۇم ئىشىت،
جەھەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

1296 ياماندىن يىراق بول، قىل ياخشىلىق كۆپ،
كېلەر ياخشىلىقلار، يا ئولتۇر يا قوپ.

A54
1297 əsiz ixkə yakma saņa kiloqa kor
əsizlik yilan ol səni tikgə kər

1298 iki yüzlüg ərkə sezün sezləmə
yaḑiloqay sezün sir aqiloqay yəmə

1299 əvinkə yaoqutma uxakqi kixig
pütün əlkə yaḑoqay kerüp bilmixig

1300 sinamix pütülmix kixig tut katioq
saņa təggəy andin tümən miņ tatioq

1301 sezüg barqa tiņla yəmə pütmə tərk
keņül sirri aqma katioq kizlə bərk

C60
1302 kixig təpsəməgil yəmə iqmə soņ
bu iki kilinqlioq bulur tutqi muņ

1303 tixig boxlaoq iḑma yapa tut kapuoq
tixidin təgir ərkə təņsiz kamuoq

1304 yatioq əvkə iḑma qikarma tixig
katilmazda axnu sinaoqil kixig

1305 kilinq əḑgü tut nəņkə kaḑoqurmaoqil
kilinq əḑgü bolsa kəlir nəņ təgil

B106
1306 muņar mənzər əmdi bu sezni əxit
bu sez ixkə tutoqil ezüņkə əx ət

1307 nərək nəņ kixikə kərək əḑgü yaņ
kərək bolsa buloqay kamuoq əḑgü nəņ

1308 əsizkə nəgülük kərək nəņ tavar
nəqə kirsə boloqay qioqay birlə təņ

1297 يامانغا يېقىنلاشما قىلغاي زىيان،
يامانلىق چاقار ئۇ بولۇپ بىر يىلان.

1298 سوزۇڭنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دېمە،
يېيىلغاي سوزۇڭ، سىر ئېچىلغاي يەنە.

1299 ئويۇڭگە يولاتما سۇخەنچى كىشىن،
پۈتۈن ئەلگە يايغاي كورۇپ بىلمىشىن.

1300 سىنالغان ئىشەنچلىك كىشىن تۇت قاتتىق،
يېتۈر ساڭا ئۇندىن تۇمەن مىڭ تاتىق.

1301 ئىشىت ھەر سوزنى، تېز پۈتۈپ كەتمىگىن،
بېكىت چىڭ، كوڭۈلنىڭ سىرىن ئاچمىغىن.

1302 ھەسەت قىلما ھەمدە يىمە-ئىچمە كوپ،
قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ.

1303 ئايالىڭنى چىڭ تۇت، يىيىپ يۈر ئىشىك،
خوتۇندىن تېگۈر ئەرگە بار ئەسكىلىك.

1304 يولاتما ئويگە ياتنى، چىقمىسۇن ئايال،
كىشىنى سىنا ھەم چۇشەن سەن ئاۋال.

1305 يىمە مال غېمىن سەن، خۇلۇق ياخشى قىل،
خۇلۇق ياخشى بولسا، كېلەر ئوزى، بىل.

1306 بۇنىڭغا ئوخشىغان بىر سوز بار، ئىشىت،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، كوڭۈلگە بېكىت:

1307 نە لازىم تاۋار-مال، كېرەك ياخشى خۇلق،
تېپىلغاي ياخشى مال، ئۇز بولسا قىلىق.

1308 يامانغا نېچۈكمۇ كېرەك تاۋار-نەڭ[109]،
نېچە يېغسىمۇ ھەم گاداي بىرلە تەڭ.

1309 ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر،
ئۇياتلىققا مەندىن مىڭ ئالقىش ياغۇر.

1310 ھولۇقما ھەر ئىشتا سەۋرلىك زوزۇر،
سەۋرلىك كىشلەر تىلەككە يېتۇر.

1311 ھەر ئىشتا شىرىن تىل بولۇش يولىن تۇت،
تىلىڭ بولسا شىرىن، كېلۇر ساڭا قۇت.

1312 تىلىڭنى كۆزەتكىن، كوزۇڭنى كۆزەت،
گېلىڭ يىغ، ھالالنى ئاز-ئاز لوقما ئەت.

1313 يىراق تۇر خەلقنىڭ مالىدىن،
يىراق قاچ ئامەننىڭ توپىلاڭدىن.

1314 چىقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سوزى،
ئەگەر ياخشىلىقتىن بولەك، ئى قوزى.

1315 كىشىگە ھەم ئۆزگە قىلما سەن زىيان،
ھەۋەسنى قويۇپ، قىل ياخشىلىق ھامان.

1316 نە ئىشقا كىرەرسەن، چىقىشنى ئويلان،
چىقىشنى ئويلىماسلىق يەتكۈزەر زىيان.

1317 تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەۋرنى،
سەۋرلىك سۈيۈنۈر ئۇ ئاڭنا كۆنى.

1318 نىمە دەر، ئىشتكىن، سەۋرلىك كىشى،
تۆزەر ئەر سەۋرلە بۇزۇلغان ئىشى؛

1319 كىشى سەۋرى قىلسا تىلەكىن تاپار،
چىداپ تۇرغان ئۇۋچى ئۇ ئاققۇش تۇتار.

1320 يا مۇشكۇل، يا قايغۇ-ئەلەم يەتسە گەر،
سەۋرى قىلسا، قايتا خوشاللىق كېلەر.

1321 apaŋ ərsə dəwlət yapulsa kapuoı
sərinsə yana ixi ətlür kamuoı

1322 səriŋgil sərinmək ərən kilki ol
sərinsə bulur ər məsəl kəkkə yol

1323 əlümüg unïtma anuk tur sakïn
əzüŋni unïtma tüpüŋkə bakïn

1324 kalïnka katïlsa sən bəklə səzüŋ
kixilər əvində küdəzgil kəzüŋ

A55
1325 kirixkə kərü sən qïkïx kil nəniŋ
səzüŋ səzləməgil məgər əz təniŋ

1326 tiliŋdə qïkarma bu yaloıan səzüg
bu yaloıaŋ səzün ər uquzlar əzüg

1327 kadax yak yaoıukka yakinlïk ula
uluoıka kiqigkə səvüg bol külə

1328 tuz ətməkni kəŋ tut kixikə yətür
kixi 'əybï kərsə sən aqma yitür

1329 tapuoıka ərig bol bayatka tapïn
yazuktïn yïrak tur əzüŋni sakïn

1330 bolu bərsə dəwlət küvəzlənməgil
usa ədgülük kïl əsiz kïlmaoıïl

1331 avïnma bu dunyaka ərtər barïr
ïnanma bu dəwlətka tərkin karïr

1332 tayanma tiriglikkə tüx təg kəqər
küvənmə kïvï kutka kux təg uqar

1321 يېپىلسا بۇ دۆلەت ئىشىكى ئەگەر،
سەۋرى قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

1322 سەۋرى قىل، سەۋرى — ئەر كىشى قىلىقى ئول،
تاپۇر سەۋرىلە ئەر مىسال كۆككە يول.

1323 ئۆلۈمنى ئۇنۇتما تەييار تۇر ئاتا،
ئۆزەڭنى ئۇنۇتما ئەسلىگە قارا.

1324 قىبتىلغاندا توپقا، قاراپ قىل سۆزۈڭ،
كىشىلەر ئۆيىدە كۆزەتكىن كۆزۈڭ.

1325 كىرىمگە قاراپ سەرپ ئەيلىگىن پۇلۇڭ،
ئۆزۈڭگە ئۇناسىپ سۆزلىگىن سۆزۈڭ.

1326 تىلىڭدىن چىقارما ھېچ يالغان سۆزۈڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئۆزۈڭ.

1327 قېرىنداش، تۇققانغا يېقىنلىقىڭ قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاققا سۆيۈنچ بىلە كۆل.

1328 قىلىپ كەڭرى تۈز-تاتتى خەلققە يېدۈر،
كىشى ئەيۋىنى كۆرسەڭ ئاچما، يوشۇر.

1329 ئىبادەتتە چىڭ بول، خۇداغا تېۋىن،
گۇنادىن يىراق بول، ئۆزۈڭ ساقلىغىن.

1330 بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن،
ھامان ياخشىلىق قىل، يامان بولمىغىن.

1331 ئاۋۇنما جاھانغا، ئۆتەر ھەم كېتۈر،
ئىشەنمە بۇ دۆلەتكە، چاپسان قېرۇر.

1332 تايانما تىرىكلىككە، چۈشتەك كېچەر،
قۇۋانما بۇ بوش بەختكە، قۇشتەك ئۇچار.

1333 tiriglik yava kïlma ədgü kïlïn
kəqər kün iqində kərəkiņ alïn

1334 boŗ iqmə fəsadķa katïlma yïra
ziņa ķïlma fasiķ atanma ķara

1335 bu iki ķïlïķtïn iḑuķ ķut ķaqar
ol ərkə qïoqaylïķ yolïnï aqar

C62
1336 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər bilir ix baxï

1337 bor iqmə zinaka katïlma ḩəżər
bu iki qïoqaylïķ ţonïnï kəḑər

B108
1338 bu bordïn ķopar miņ yazuķķa yürək
zinadïn ķaqar ķut yüzüņkə suḑar

1339 sezin kəsti ay toldï aydï oqul
unïtma saņa səz ķərəki bu ol

1340 tükəl sezlədim mən muņa pütsə sən
səvinq əksüməgəy sezüm tutsa sən

1341 saņa sezlədim səz ķumaru atï
unïtma bu sezlər keņülkə biti

1333 هاياتنى زايه قىلما، قىل ياخشىلىق،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق.

1334 مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

1335 مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
مۇ ئەرگە پەقىرلىق يولىنى ئاچار.

1336 نىمە دەر، ئىشتكىن، سىنالغان كىشى،
سىنالغان كىشلەر بىلۇر ئىش بېشى:

1337 مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۇرەر.

1338 هارلىق مىلڭ گۇناغا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۇزۇڭ توكۇلەر.

1339 سوزىن كەستى ئايتولدى، دىدى: ئەي ئوغۇل،
ئۇنۇتما، كېرەكلىك ساڭا سوز مۇ شول.

1340 تولۇق سوزلىدىم مەن، ئىشەنگىن ماڭا،
سوزۇم ئاڭلىساڭ، بەخت كېمەيمەس ساڭا.

1341 بۇ ئېيتقان سوزۇمنىڭ ۋەسىيەت ئېتى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى كوڭۇلگە پۇتى.

23

AY TOLDĪ KÜN TOФDĪ ӘLIGKӘ ĶUMARU BITIK BITIMIXIN AYUR

1342 bitigü bilә ķoldī ķaфid tәtik
bayat atī birlә bitidi bitik

1343 bayat atī birlә sәzüg baxladī
tәrütgәn igidgәn kәqürgәn idi

1344 tәrütti tümәn miņ bu sansīz tirig
tirilgü bәrür ķodmaz aqīn birig

1345 yorītur ķamuфķa tilәmix tilәk
kәrәk bolmaz anda kәr arķa yelәk

1346 tilәsә tәrütür bolur ķolmīxī
tilәp boldī barqa aniņ ķīlmīxī

1347 әlümkә tәrütti bu sansīz ķonum
tirig barqa әlgü aņar yoķ әlüm

1348 sәvüg savqīķa miņ mәniņdin sәlam
tәgürsün bayatīm kәsüksüz ulam

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى بايانىدا

1342 قەلەم-قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تىتىك،
خۇدا ئاتى بىرلە پۈتىدى بىتىك.

1343 سۆزىن باشلىدى تەڭرى ئاتى بىلە،
ياراتقان، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىگە.

1344 ياراتتى تۈمەن مىڭ-سانسىز تىرىك جان،
بېرەر رىزق، ئاچ قويماي ھېچبىرىن ھامان.

1345 يۈرىتۇر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،
ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھېچ ئارقا يۆلەك.

1346 تىلىسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،
تىلەگى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

1347 ئۆلۈمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم[110]،
ئۆلەر ھەممە تىرىك، ئاڭا يوق ئۆلۈم.

1348 سۆيۈملۈك ئەلچىگە مەندىن مىڭ سالام،
يەتكۈرسۇن خۇدايىم ئۈزۈكسىز مۇدام.

1349 tezü əxlərinə yəmə ek adîn
təgürsün səlamîm idim kəsmədin

C63

1350 uzun kəq yaxaqîl ay əlig kutî
eküx əl axaqîl bu bəglik atî

B109

1351 atîm ərdi ay toldî kîlkîm tolu
ərildi toluluk tekər ez elü

A56

1352 elüm tutqakî kəldi tuttî katîq
kutuloqu yərim yok kətərdi tatîq

1353 məni ədgü tuttun aqîndîn eküx
sana tapnumadîn barîr bu ez ux

1354 bu ədgü yanutî kumaru bitik
bitip kudtum əmdi sana ay tətik

1355 bu dunya ixinə əx ərdim bilə
ixinni yorîttîm kenilik bilə

1356 munu əmdi artuk baqîrsaklîkîn
bitip kodtum et sav kumaru okîn

1357 nəgü tər əxitgil baqîrsak kixi
baqîrsaklik ol kər kixilik baxî

1358 baqîrsak kixinin sezi tut savî
bu sez sav sana boloqa dəwlət avî

1359 baqîrsak kixi ol kixidə qinî
baqîrsak sezi tut bədütgəy səni

1360 ay əlig munu mən baqîrsak sana
sezüm ixkə tutqîl ay ərsig tona

1349 ئۇنىڭ ھەممە ئەسھاپ يارلىرىغا ھەم،
سالامىمنى ئۆزمەي يەتكۈزسۇن ئىگەم.

1350 ياشا سەن ئۇزۇن ۋاقت، ئەي بەختىيار خان،
كوپ ئەللەر ئۇزرە سۇر خاقانلىق زامان.

1351 ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلىغىم تولۇش،
تولۇنلۇق توگمدى، توگەتتى ئولۇش.

1352 ئولۇم ئەلچىسى كەلدى، تۇتتى قاتتىق،
قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى تاتىق.

1353 كوپ ئېھسان بىلەن ياخشى تۇتتۇڭ مېنى،
كېتەرمەن خىزمەت ئەتمەي، تاشلاپ سېنى.

1354 بۇنىڭغا جاۋابەن ۋەسىيەت بىتىك —
پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى ساڭا، ئەي تىتىك.

1355 جاھاندارچىلىقتا ساڭا يار ئىدىم،
ئىشىڭنى ئادالەتتە قىلار ئىدىم.

1356 مانا ئەمدى ئارتۇق كويۇمچان بولۇپ،
ۋەسىيەت سوز پۇتتۇم، ئوقۇغىن كورۇپ.

1357 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1358 كويۇمچان كىشىنىڭ ئوكۇت سوزىن تۇت،
ئوكۇت سوز بېرۇر ئوۇ قىلىپ ساڭا قۇت.

1359 كويۇمچان كىشىدۇر كىشىلەر چىنى،
كويۇمچان سوزىن تۇت، زورايتۇر سېنى.

1360 ئەي ئېلىگ مانا مەن كويۇمچان ساڭا،
سوزۇمگە ئەمەل قىل، ئەي ھوشيار توڭا.

1361 elüm utru kəldi ekündi ezüm
asïoï kïlmadï bu ekünqüm sezüm

1362 kərək boldï əmdi bu kïlmïx tapuoï
ekünq boldï kïlmïx əsizlik ķamuoï

1363 yatu ķaldï tərmix bu altun kümüx
mana təgdi saķix anïndïn ülüx

1364 ulïr mən ekünüp asïoï yoķ ekünq
idim rəhmətində adïn yoķ umunq

C64
1365 bu kün mən barïr mən munu ərksizin
yarïn sən kəlir sən udu xəksizin

B110
1366 elüm tutmaz ərkən odun ay əlig
ixinni ətingil yətürgil bilik

1367 bəla küq yərində sən ədgü ķïlïn
bodunuoï səvindürgil əlgin tilin

1368 əsənlik edində sən ədgü tətür
tavar nən barïnda ülə həm yətür

1369 nəgü tər əxitgil keni sezlüg ər
kiqigdə odunmix yiti kezlüg ər

1370 elüm kəlməz ərkən elümkə ətin
tiriglik edində tapuoï ķïl tapïn

1371 elüm kəlsə tutsa ekünq asoïï yoķ
nəqə mə ulïsa ķara yər ķatïn

1372 ay əlig ķatïoïlan mənində ķədin
yava ķïlma ed kün tapuoïda adïn

1361 ئۇلۇم كەلدى ئۈتتۈر، ئوكۇندۇم ئۆزۈم،
ھىچ پايدا قىلمىدى ئوكۇنچىم، سوزۇم.

1362 كىرەك بولدى ئەمدى تائەتلىك ئىشىم،
ئوكۇنچ بولدى بارلىق يامان قىلمىشىم.

1363 قىلىپ قالدى يىققان بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
ھىساپ بەرمىگىم بولدى تەككەن ئۈلۈش.

1364 ئولەرمەن ئوكۇنۇپ پايدىسىز، ئىست،
ئىگەم رەھمىتىدىن بولەك يوق ئۇمىت.

1365 بۇ كۈن مەن كېتەرمەن مانا چارىسىز،
ئارقامدىن كېلەرسەن تاڭنا شۈبھىسىز.

1366 ئولۇم تۇتماستىن ئەۋۋەل ئويغان ئېلىگ،
ئىشىڭنى تۈزەت سەن ئىشلىتىپ بىلىك.

1367 بالا-زورلۇق ۋاقتىدا قىل ياخشىلىق،
تىلىدۇ ھەم قولۇڭدىن سويۇنسۇن خەلىق.

1368 ئىسەنلىك چېغىڭدا ياخشىلىق ئاشۇر،
تاۋار-مال بارىدا ئۈلەشتۇر، يىدۇر.

1369 نە دەيدۇ ئىشىتكىن دۇرۇس سوزلۇك ئەر،
كىچىك چاغ ئويغانغان، ئىتتىك كوزلۇك ئەر:

1370 ئولۇمگە ھازىرلان ئولۇش ئالدىدا،
خۇداغا تائەت قىل تىرىك ۋاقتىدا.

1371 ئولۇم كەلسە تۇتسا، ئوكۇنچ پايدىسىز،
نىچە ئىگرىسا قارا يەر ئاستىدا.

1372 ئەي ئېلىگ، تىرىشقىن مېنىڭدىن كېيىن،
ۋاقىت-كۈن زايە قىلماي ھەققە تېۋىن.

1373 sęni armasun dunya dəwlət bilə
kamuoı ix iqində kenilik tilə

1374 terü tüz yorïtoıil boḑunka keni
künün əḑgü boloıay kenilik küni

1375 ezün otka atma bu dunya üqün
həwa boynï piqgil ət ezkə eqün

1376 bu dunya bəgi sən ana bolma kul
sęni koḑmaz ərkən anï koḑoıu tul

1377 küvəzlənmə artuk ketürmə kenül
ïnanq kïloıu ərməz bu dunya tenül

1378 yakïn tut ezünkə kixi əḑgüsi
ęsizdin yïrak tur tokïoıay yasï

1379 kixi sukïna bęrməgil sən ixin
wəfasïz kixikə yętürmə axïn

A57 C65
1380 tapuoıka ęrig bol yazukta tïḑïn
sana təggü ərməz tapuoıda aḑïn

B111
1381 elümüg unïtma anar yok tolum
pusuoıdïn qïkar təg kïkar bu elüm

1382 nəqə kaqsa ahir elüm tutoıusï
nəqə kalsa ahir elüm yətgüsi

1383 elümkə usanma kenül tut tirig
nəqə kęq tirilsə texəngü yęrig

1384 kanï kim kutuldï elümdin kaqïp
kanï kim axundï eḑindin kəqïp

1373 جاھان ئالدىمىسۇن سېنى بەخت بىلە،
جىمىكى ئىشىڭدا تۇغرۇلۇق تىلە.

1374 قانۇن تۈز يۈرۈتكىن خەلققە كۈنى،
كۆڭۈلۈڭ ياخشى بولغاي قىيامەت كۈنى.

1375 بۇ دۇنيا ئۈچۈن ئۇتقا ئاتما ئۆزۈڭ،
ئۈزۈپ نەپس بويىننى، ئال تەندىن ئۈچۈڭ.

1376 بۇ دۇنيا بېگى سەن ئاڭا بولما قۇل،
سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

1377 غۇرۇرلانما ئارتۇق، كىبىر قىلمىغىن،
بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز، كۆڭۈل بەرمىگىن.

1378 كىشى ياخشىسىنى يېقىن تۇت ھامان،
ياماندىن ھەزەر قىل، يېتەر كوپ زىيان.

1379 تاماخور كىشىگە سەن بەرمە ئىشىڭ،
ۋاپاسىز كىشىگە يېگۈزمە ئېشىڭ.

1380 تائەتكە غەيۇر بول، كۇنادىن تۇسال،
تائەتتىن بولەكتىن نەپ تەگمەك مۇھال.

1381 ئۆلۈمنى ئۇنۇتما، تۇسار نەرسە يوق،
سوكۇكتىن چىقاردەك چىقار بىتۇيۇق.

1382 نىچە قاچساڭ ئاخىر ئۆلۈم تۇتقۇسى،
نىچە قالساڭ ئاخىر ئۆلۈم يەتكۈسى.

1383 سەگەك ئول ئۆلۈمدىن، غاپىل قالما سەن،
بولۇر يەر توشەك، ھەر نىچە ياشا سەن.

1384 قېنى كىم قۇتۇلدى ئۆلۈمدىن قېچىپ،
ئەجەلنىڭ ۋاقتىدىن كىم قالدى ئېشىپ؟

1385 ẹḍi yakxï sezlər bilik yanzatu
bu eḍ kün tiriglikləriq mənzətü

1386 apa oqlanï kərsə arkïx sanï
ərük turqu bolmaz ərüklər kanï

1387 ata arkasïndïn toqulsa oqul
ana karnï mənzil kaq aylïk amul

1388 anasïnda toqsa atansa atï
musafir bolup mindi eḍlək atï

1389 küni bir manïm ol tüni bir manïm
ẹlətür elümkə kurïtur ənïm

1390 azun bir tüxün ol gürün bir tüxün
bu tüxün kopursa tüxün ol azun

1391 küḍər ol azunda sana iki yol
bu iki yolunḍa kayu ərki yol

1392 yolun onqa kəlsə ẹtildi ixin
kalï solqa kəlsə ulïp qal baxïn

1393 tarïoqlaq ərür dunya ẹlig kutï
tarïsa orar ər tirilgü otï

1394 nəgü əksə yẹrkə yana ol enür
nəgü bẹrsə əvrə anï ok alur

1395 kixi nəni alma yẹmə təkmə kan
bu iki yazukka ulïr qïksa jan

B112 C66
1396 bu tüx təg tiriglik keqər bəlgüsüz
kərək bəg kərək kul barïr kəlgüsüz

1397 ķanï tüx sanï boldï kəqmix künüŋ
əkünqtə aḑïn yoķ bu ķalmïx künüŋ

1398 nəgü tər əxitgil oḑunmïx kixi
oḑunmïxta kəḑin əkünmix kixi

1399 tüxüŋ təg kəqürdüŋ tiriglik oḑuq
ķanï asoqï kərkit maŋa bir boḑuq

1400 kününŋi kəqürdüŋ tilək arzuķa
tiriglik tükədi əkünq ol yoḑuq

1401 usanma tiriglikkə artuķ saķïn
tiriglik əlümkə əḑi ək yaķïn

1402 saran bolma əlig aķï bol aķï
ķalïr mənŋü əlməz aķïlïķ atï

1403 ər at sü bu nəŋkə küvənmə əküx
asïoq ķïlmaoqay sü bu altun kümüx

1404 yuluoq ķïlma əzni aḑïnlar üqün
suyurķa əzünŋi kəyürmə küqün

1405 sənində ozaķï azun bəgləri
azun ķoḑtï bardï yatur kər güri

1406 saŋa ma anunmïx turur bu əlüm
əḑiŋə küḑər ay yarumïx künüm

1407 nəgü tər əxit dunya 'əybïn bilip
saŋa səzləgüqi uķuxtïn alïp

1408 aqïoq suv təg ol kər bu dunya nəŋi
nəqə iqsə ķanmaz əliməz tili

1397 قىنى ئۇ، چۈشۈگىدەك كەچۈرمىش كۈنۈڭ،
ئۇكۈنىچتىن بولەكمەس بۇ قالمىش كۈنۈڭ.

1398 نە دەيدۇ، ئىشىتكىن، ئويغانغان كىشى،
ئويغىنىپ كىيىن ئۇ ئۇكۈنگەن كىشى:

1399 چۈشۈگىدەك كەچۈردۇڭ تىرىكلىك چىغىڭ،
قىنى پايدا، كورسەت ماڭا بىر ئىزىڭ؟

1400 كەچۈردۇڭ كۈنىڭنى ھەۋەس-ئارزۇدا،
تۈگىدى تىرىكلىك، قالدى پۇشمىنىڭ.

1401 تىرىكلىككە ئالدانما، بەكمۇ ساقىن[112]،
تىرىكلىك ئولۈمگە ناھايەت يېقىن.

1402 بېخىل بولما ئېلىگ، سېخى بول سېخى،
قالۇر مەڭگۇ ئۇچمەس سېخىلىق ئېتى.

1403 قوشۇن، ئات، يىگىتكە كۈۋەنمە ئۇكۈش[113]،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن-كۈمۈش.

1404 يىدا قىلما ئۆزنى بولەكلەرنى دەپ،
ئۆزەڭگە ئېچىن، ئوتقا كىرمە كۈچەپ.

1405 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان بەگلىرى،
جاھان قويدى، كەتتى، كور ئولدى يېرى.

1406 ساڭا ھەم تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئولۇم،
پەقەت ۋاقت كۈتەر ئۇ، ئەي يورۇق كۈنۈم.

1407 ئىمە دەر ئىشىت، دۇنيا ئەيىبىن بىلىپ—
ساڭا سوزلىگۈچى، ئەقلىدىن ئېلىپ:

1408 كويا بىر تۈزلۈق سۇ بۇ دۇنيا مېلى،
كىشى قانماس ئىچىپ، نەم بولماس تىلى.

1409 بۇ دۇنيا كولەڭگە كەبى، ئەي توڭا،
قاچار ئىزلىسە، قاچىالۇ يېپىشۇر ساڭا.

1410 ئالۇۋۇنغا[114] ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول، يۇتۇرەر كىشى.

1411 ئېلىگ، غەيرەت ئەيلەپ ئوزەڭ ياخشى بول،
بېگى ياخشى ئولسا، خەلق ياخشى ئول.

1412 خەلق قوي كەبىدۇر، بېگىدۇر چوپان،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىۋان.

1413 ئىشكتە يىغىلغان تولا ئاچ بورى،
ئېلىگ سەن كۇزەت بەك قويۇڭنى، يۇرى!

1414 غەزەپلەنمە ئىشتا، سەن ئوپكەڭنى باس،
بەگ ئولسا غەزەپلىك، بۇ بەگلىك تۇرماس.

1415 كىشىگە يېرىك سوز قىلما، يىغ تىلىن،
يېرىك سوز يېلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

1416 سىلىق بول، بېسىق بول، يۇۋاش، تىنچ بول،
پۇتۇن ياخشىلىققا يەتكۇز ئوزۇڭ قول.

1417 تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول-سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئوزۇق ئېتەر.

1418 ساراي، قەسىر سالما، ئەي ئېلىگ قۇتى،
تەيياردۇر ساڭا ئوي، قارا يەر قېتى.

1419 ئىگىز، كەڭ، بېزەكلىك سارايىڭ قىلىپ،
ئىگرارسەن قاراڭغۇ يەر ئويدە يېتىپ.

1420 نە لازىم غەزىنە — بۇ ئالتۇن-كۇمۇش،
ساڭا تەككۇسى ئىككى بوزلا ئۇلۇش.

1421 بۇڭا ئۇخشتىپ ئېيتتى شائىر تىلى،
بۇ شائىر سوزى، كور، ئاچار سوز يولى:

1422 غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يىيەلەمدۇ-يوقمۇ، چۇشەنمەي قالار.

1423 بىيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۈتۈن،
تۆكەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

1424 ئاۋىنما، كۆۋەنمە ھوزۇرغا ئەي خان،
ئاۋىنچىلىق، كۆۋەنچىلىق ئۇخلىتۇر ھامان.

1425 تىرىكلىك زايە قىلما دۇنيانى دەپ،
قىينايدۇ سېنى ئۇ ئۇتكۈنچى كۆچەپ.

1426 ئاغى-چۈز پۈركەنگەن بۇ نازۇك تېنىڭ،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقىل، بىلىڭ.

1427 ئۇتىسمۇ سويۇنچكە تېنىڭ ئاۋۇنۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

1428 تەۋرەتمەس يورغا-يۈگرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،
مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ، مۆگلۈنۈپ.

1429 بۇنى ئۇق، تەييارلان ئولۇمگە ھامان،
يىمە يەر قېتىدا تاڭنا پۇشايمان.

1430 ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋپىق تىلە،
سېنى قوللار ھەق، شۇبھىسىز، كۈچ بىلە.

1431 يامانۇ-ياخشىلىق كەلسە بول رىزا،
ئېغىزنى دۇرۇس تۇت، بوي ئەگ قازاغا.

1432 بولاي دېسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،
يېقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

1433 ḩəramķa ķatīlma yəmə ķīlma küq
kixi ķanī tekmə həşim ķīlma eq

1434 bor iqmə fəsaddīn yīraķ tur təzə
bu ķaq nəŋ yorir tutqī bəglik buza

1435 ezüŋ məŋü bəglik tiləsə tuqī
terü ķīl boḑundīn ketürgil küqi

1436 boḑunķa baxī sən ay əlig bu kün
boḑunuoı küḑəzgil oḑuoı tur egün

1437 uļuoı yük boyunķa yüḑürdi əlig
usal bolma saķlan ay ķīlķī silig

1438 ət ez arzu sürgən ḩəwaķa bulun
bulun bolma bolsa ezüŋni yulun

1439 kəqürmix tiriglik tüpi boldī yəl
bu ķalmīx tiriglik nəqə bərgə əl

1440 yava ķīlma əmdi bu ķalmīx künüŋ
ezüŋdin arītqīl yazuķuŋ münüŋ

B115 C69

1441 wəfa ķīloıu ərməz bu dunya bilin
kəqər dunyada ez azuķuŋ alīn

1442 nəgü tər əxitgil saķīnuķ kixi
saķīnuķ kixi ol azunda baxī

1443 bu azun tüxün ol sən arķīx sanī
tüxündə nəqə boloıa arķīx küni

1444 səray ol azun ker bu ķazoıanq yəri
nəgü bulsa munda naru īḑ yorī

1433 هارامغا قوشۇلما ۋە كورسەتمە كۈچ،
خۇسۇمەت قىلىپ توكمە قان، ئالما ئۈچ.

1434 پاساتتىن يىراق تۇر، سەن ئىچمە شاراپ،
قىلۇر بۇ نەرسىلەر بەگلىكنىڭ خاراپ.

1435 تىلەسەڭ بەگلىكنىڭ سەن مەڭگۈ مۇدام،
بول ئادىل، زۇلۇمنى يوقاتقىن تامام.

1436 ئېلىگ سەن بۇكۈن خەلقنىڭ باشچىسى،
بول ئويغاق، ئەقىللىق، خەلق ساقچىسى.

1437 يۇدۇلدى بويۇنغا، ئېلىگ، ئېغىر يۈك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۈزۈك.

1438 ۋۇجۇت رەيى ئەيلەر نەپسكە ئەسىر ئول،
ئەسىر ئولما، ئولساڭ ئۆنىگدىن قۇتۇل.

1439 كەچۈرگەن تىرىكلىك بولدى بوران-يەل،
بۇ قالغان تىرىكلىك بىرەر قانچە ئەل؟!

1440 زايە قىلما ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈڭ،
كۈنا ۋە قۇسۇردىن ئېرىغدال ئۆزۈڭ.

1441 بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر، ياخشى بىل،
كېچەر دۇنيادا ئۆز ئۆزۈغۈڭنى قىل.

1442 نىمە دەر، ئىشىتكىن، تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشىدۇر جاھاننىڭ بېشى:

1443 بۇ دۇنيا قونالغۇ، ئۆزۈڭ سەن كارۋان،
قونالغۇدا كارۋان قانچىلىك تۇرغان؟

1444 بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى،
نە تاپساڭ بۇ يەردىن، ئۆنى ئال، يۈرى.

1445 ezüŋ keqgü mundïn keqüŋ axnu ïḍ
kərəkligni aloɋïl kərəksizni tïḍ

1446 munu mən barur mən mə̣ni ker oḍun
ķatïoɋlan ezüŋkə at əḍgü ķoḍun

1447 nəgü tə̣r əxitgil elügli tirig
elürdə bə̣rip bardï et sav ərig

A59
1448 elügli tirigkə bə̣rür pənd tilin
əxitgil anï sən keŋülkə alïn

1449 ayur ay tirig sən usanma oḍun
usandïm ekünqün yatur mən yïlïn

1450 ay ə̣lig bu bəglik uzun ķolsa sən
ķaq ix ķïl ķaq ix ķoḍ ķïlur ərsə sən

1451 terü ķïl ķatïoɋlan yulup ķïlma küq
tapuoɋ ķïl bayatķa anïŋ ķapoɋï ķuq

1452 ikinqi usal bolma saķ tur oḍuoɋ
saŋa təgməsün bir mufaja yoḍuoɋ

1453 iki eḍtə ķïlma ķayu ərsə ix
ḥəwa evkə kəlsə sərip ķïsoɋu tix

1454 bu ķaq nəŋ küḍəzgil küḍəzildi ə̣l
uzun turoɋa bəglik saŋa bə̣rgə ə̣l

C70
1455 ķamuoɋ əḍgülərig aoɋïr tut kətür
ə̣sizlərni tutma ə̣liŋdin ķotur

1456 ə̣siz eŋdi urma terü əḍgü ur
künüŋ əḍgü boloɋay ķutuŋ baoɋa ķur

1445 كوچەرسەن، ئوزۇڭ كوچنى ئاۋال ئەۋەت،
كېرەكنى ئال، كېرەكسىزنى تاشلىۋەت.

1446 ماتا مەن كېتەرمەن، ئال ئىبرەت كورۇپ،
تىرىشقىن، كېتەردە گۈزەل ئات قويۇپ.

1447 ئۆلۈش ھالدا تۇرغان تىرىك نىمە دەر،
ئۆلەردە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

1448 تىرىككە نەسىھەت قىلۇر ئۆلگۈچى،
ئىشىتكىن ئۇنى، بول كوڭۈل قويغۇچى.

1449 ئۇ دەر: ئەي تىرىك، سەن بولمىغىن غاپىل،
غاپىل مەن، ياتارمەن ئوكۇنچتە يىل-يىل.

1450 تىلەسەڭ ئەي ئىلىگ بەكلىك ئۇزۇن يىل،
قىلار ئىش نىچە، قىلماس نىچە، بىل.

1451 تىرىش ئادىل ئولماقا، كورسەتمە كۈچ،
خۇداغا ئائەت قىل، ئىشىگىنى قۇچ.

1452 ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،
ساڭا تەگمىگەي بىل، بىر بالا ناگاھ.

1453 ئىككى ۋاقتا قىلما نىچۇك بولسا ئىش،
ھەۋەس ۋە غەزەپتە چىڭ چىشلىگىن چىش.

1454 قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۈزىتىلۇر،
بۇ بەگلىك تۇرار كوپ، ئامانلىق كېلۇر.

1455 ئەزىزلەپ ياخشىنى گوتەر يۇقۇرى،
يامانغا بەرمە ئىش، قىل ئەلدىن نېرى.

1456 يامان تۇزمە قانۇنى، بەك ياخشى تۇز،
كۇنۇڭ ياخشى بولغاي ھەم بەختىڭمۇ ئۇز.

1457 nəgü tər əxitgil ay bilgə külüg
bu sezdin ketürgil ezünkə ülüg

1458 terü ədgü ur ay terü bərgüqi
turu eldi əsiz terü uroquqï

1459 əsiz endi urma ay əlqi begü
əsiz bolsa bolmaz azunuoq yəgü

1460 əsiz endi ursa ezi ez edin
əsiz kodtï atïn ezində kədin

B116
1461 kim ərsə urup kodsa ədgü terü
anïn tikti atïn adakïn erü

1462 ezünni yanïlma ay əlig bakïn
tüpünni unïtma eyü tur sakïn

1463 əsiz kïlkï tutma ay əlgi uzun
əsiz kïlk ulïtur ikigün azun

1464 uzun boldi əlgin bodunka yakïn
fusus kəqər bu tiriglik bakïn

1465 kəqigli turur dunya kəqti sakïn
kəligli elüm utru kəldi sakïn

1466 məni kor məninđin ketür et ərig
ekünmə yarïn sən bu kün sən tirig

1467 kixi elsə andïn kumaru kalïr
munukï kumarum sana ay bilir

1468 səvərim sən ərdin ay əlig mana
asïoqlioq kumarumnï kodtum sana

1457 نىمە دەيدۇ مەشھۇر ئالىم، ئاڭلىغىن،
بۇ سۆزدىن ئۆزۈڭگە نەسىپ ئاللىغىن:

1458 قانۇننى تۈز ياخشى قانۇن تۈزگۈچى،
يامان تۈزسە بولۇر تىرىك ئۆلگۈچى.

1459 يامان تەرتىپ ئورناتما، ئەي بەگ ھېكىم،
يامان بولسا قانۇن، بولالماس ھاكىم.

1460 يامان تۈزسە قانۇن كىم ئۇز دەۋرىدە،
يامان ئات قويار ئۇ ئۆزى كەينىدە.

1461 كىم ئۇ ياخشى قانۇننى بەرپا قىلار،
ئۇنىڭ شۆھرىتى تا ئەبەتكە ياشار.

1462 دىققەت قىل، ھولۇقما ئېلىك سەن ئۆزۈڭ،
بول ئويغاق ۋە ھوشيار، ئۇنۇتما تۈۋۈڭ.

1463 يامان قىلما خۇلقۇڭ، ئەي ئىلگى ئۇزۇن،
سېنى يىغلىتۇر ئۇ ھەر ئىككى ئاجۇن.

1464 بولۇپ خەلققە يېقىن، ئۇزاردى قولۇڭ،
تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ-كۈنۈڭ.

1465 جاھان ئۆتكۈچىدۇر، ئۇنى ئۆتتى بىل،
ئۆلۈم كەلگۈچىدۇر، ئۇنى كەلدى بىل.

1466 مېنى كور، مېنىڭدىن سەن ئال نەسىھەت،
تىرىكسەن بۇگۈن، ئاڭنا چەكمە نادامەت.

1467 كىشى ئۆلسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،
ئەي ئالىم ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

1468 سويۇملۇك ئىدىڭ سەن ئەي ئېلىك ماڭا،
پايدىلىق مىراسنى مەن قويدۇم ساڭا.

1469 asïɣlïɣ kumaru kixikə səz ol
kumaru səzün tutsa asɣï yüz ol

C71
1470 munu səz bitip kodtum əmdi qïnï
unïtma bu səzni unïtma məni

1471 nəqə kəq yaxap əz tirig tursa sən
əlüm boldï ahir yanïx kərsə sən

1472 səziksiz əlüm bir kün ahir kəlir
tirilmix bu janlïɣ janïn alɣalïr

1473 okïɣqï kəlürkə anunɣu kərək
uzun yol yorïrka ətingü kərək

1474 əlümdin kutuluɣu yarï yok bilin
əlümkə ətingil kərəkin alïn

1475 nəgü tər əxitgil əgi yətmix ər
əlümüg əlürdə oza ukmïx ər

1476 kəzikqə kəlir bu əlümnün kurï
əlümkə əzün qïn anuklap yorï

B117
1477 kümüx kur baɣuqï munu mən təyü
əlüm tuttï ərsə üzüldi kurï

1478 ay əlig munu mən ətədim həkin
tükəl kïldïm əmdi baɣïrsaklïkïn

1479 bayat bərsü təwfik kamuɣ ədgükə
kutadsu bu ədgü yəgü kədgükə

1480 əsənin tirilgil əküx yïl yaxa
səvinqin avïnqïn əküx əl axa

1469 پايدىلىق مىراستۇر كىشــلەرگە سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇزا!

1470 پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى بۇ سوز چىنـنى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئۇنۇتما مېنى.

1471 ياشاپ قانچىلىك كوپ، كورەرسەن كورۇم،
يانار جايىــڭ ئاخىر بولۇر شۇ ئولۇم.

1472 ئولۇم شۇبھىسىز، بىر كۇن ئاخىر كېلۇر،
بۇ بارچە تىرىكنىڭ جېنىــنى ئالۇر.

1473 دەۋەتچى كېلىشكە تەييارلىق كېرەك،
ئۇزۇن يول يۇرۇشكە هازىرلىق كېرەك.

1474 ئولۇمدىن قۇتۇلۇشقا يوق هىچ ئامال،
ئولۇمگە هازىرلان، كېرەكلىكــنى ئال.

1475 نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئولۇمنى ئولۇشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر:

1476 ئولۇم نوۋىتى ئوز پەيتىدە كېلۇر،
ئولۇمگە ئوزۇڭنى راسلا، تەييار تۇر.

1477 كۇمۇش قۇر باغلىبان مەن-مەن دىگەنلەر،
ئولۇم تۇتسا ئۇنى، ئۇزۇلگەي بۇ قۇر.

1478 ئەي ئېلىگ، ئۇتىدىم مانا مەن ھەققىڭ،
ئادا قىلدىم ئەمدى سېنىڭ شەپقىتىڭ.

1479 خۇدا بەرسۇن تەۋپىق پۇتۇن ئەزگۇگە،
قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۇ يىمەك-كەيــگۇگە.

1480 ئېسەن بول، تىرىكلىك قىلىــپ مىڭ ياشاپ،
قۇۋانچ ۋە سويۇنچتە تولا ئەل سوراپ.

A60

1481 baoqïrsaklïk ərdi mənin bu sezüm
əsən kal saləmət ay kərklüg yüzüm

1482 munu mən barïr mən ay əlig kutï
turu kaldï ooqlum bu baoqrïm oti

1483 bayatka tutuzdum munï yalvara
tiləsə küdəzgəy keyər ot ara

1484 sana hajətim bu kerü bər munï
sürə ïdma boloqay yavalar sanï

1485 kamuoq nənkə tənri kilur ol səbəb
kamuoq ədgü əsiz anar ez üləp

1486 ooqul kïz səbəbi ata ol ana
kilïnq artasa ya ətilsə yana

C72

1487 munu mən atasï elür mən bu kün
kiqig kaldï ooqlum yətim egsüzün

1488 bar ərsə kalï bu tapuoqqï həkï
səbəb bol munï ədgü yolka okï

1489 kerü ïdma egrətgil ərdəm bilik
bilik ərdəmin bulsu əlkə əlig

1490 ətilsü kilïnqï tüzülsü yorïk
tusulsu tapuoqka alïnsu alïk

1491 yava ïdma boxlaoq yïoqa tut kïsa
yïoqa tutsa ooqlan bulur kut basa

B118

1492 nəgü tər əxitgil karï keklemix
sïnamïx ukup həm bilip sezləmix

1481 ئېرۇر مېھرىۋانلىق پۈتۈن بۇ سوزۇم،
سالامەت ـ ئېسەن قال گۈزەل يۈزلۈگۈم.

1482 مانا مەن كېتۈرمەن، ئەي ئېلىك قۇتى،
قېلىپ قالدى ئوغلۇم ـــ بۇ باغرىم ئوتى.

1483 بۇنى تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،
تىلەسە ئۇ ساقلار كويەر ئوت ئارا.

1484 ساڭا ھاجىتىم شۇ: قاراپ قوي ئاڭا،
يىراق قىلما، بولۇپ قالمىغاي ياۋا.

1485 ھەر ئىشقا قىلۇر بىر سەۋەپنى خۇدا،
يامان ـ ياخشىلىقتۇر ئۇنىڭ قولــدا.

1486 ئوغۇل ـ قىز سەۋىۋى ئاتا ھەم ئانا،
بۇزۇلسا قىلىغى، تۈزەلسە يانا.

1487 مانا مەن ئاتاسى ئولەرمەن بۇ كۈن،
كىچىك قالدى ئوغلۇم يېتىم ـ ئوكسۇزۇن[115] .

1488 تونۇساڭ خادىم ھەققى بار مەندە دەپ،
ئۇنى ياخشى يولغا ئۇندە، بول سەۋەپ.

1489 قاراپ تۇر، ئۇگەت ئاڭا ئەردەم، بىلىك،
بىلىم پەزىلە بولسۇن ئەلگە يېتىك.

1490 يېتىلسۇن، تۈزەتسۇن قىلىق ـ ھەركىتىن،
لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن.

1491 ئۇنى قويمىغىن بوش، قاتتىق تۇت سىقىپ،
تۇتۇلسا ئوغۇل چىلىق، تاپار قۇت بېرىپ.

1492 نىمە دەر ئىشىت، چال، بىلەرمەن كىشى،
سىناپ ھەم ئۇقۇپ سوز سوزلىگەن كىشى:

1493 kiqig ərkən əgrət ooqulka bilik
kiqigdə bilik bilsə kətrür əlig

1494 ayama ooqul kizka bərgə yətür
ooqul kizka bərgə bilik əgrətür

1495 kiqigliktə bilsə ooqul kiz nəni
karip əlməginqə unïtmaz ani

* * *

1496 tükəttï bitik türdi badï tutup
alïp ooqlïna bərdi əlgin sunup

* * *

1497 ayur bu bitik tut yitürmə ooqul
əligkə təgürgil kumarum bu ol

1498 bitikim okïsun səzüm tutsunï
əlümkə anunsun ixin ətsüni

* * *

1499 uluoq tïndï ətrü ooqulka baka
ayur sən munï uk kənikə yaka

1500 yana aldï ooqlïn konïna kuqa
əpüp yïoqladï bürnü yaxïn saqa

* * *

1501 ayur ay ooqul kərdün əmdi məni
nə halïn barïr mən unïtma munï

1493 ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زورۇر،
كىچىكلىكتە بىلسە ئۇتتۇغلۇق بولۇر.

1494 ئوغۇل-قىز ئانىماي تاياق بىرلە ئۇر،
تاياق قىز-ئوغۇلغا بىلىم ئوگىتۇر.

1495 كىچىك چاغدا بىلسە بالا نېمىنى،
قېرىپ ئۆلمىگۈنچە ئۇنۇتماس ئۇنى.

* * *

1496 ئۇ خەتنى تۈگەتىپ باغلىدى تۈرۈپ،
ئېلىپ ئوغلىغا بەردى قولنى سۇنۇپ.

1497 دېدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،
ئېلىككە يېتۈرگىن، مىراسىمدۇر ئۇل.

1498 خېتىمنى ئوقۇسۇن، سوزۇم تۇتسۇن ئۇ،
ئۆلۈمگە بولۇپ تەخ، ئىشىن ئەتسۇن ئۇ.

* * *

1499 ئۆلۈغ بىرنى تىندى، قاراپ ئوغلىغا،
دېدى: بىل بۇنى، مالڭ ھەقلىق يولىغا.

1500 ئۇ باستى ئوغلىنى باغرىغا قۇچۇپ،
ئۆپۈپ يىغلىدى كوپ يېشىنى توكۇپ.

* * *

1501 دېدى: ئەي ئوغۇل سەن كورەرسەن مېنى،
نە ھالدا كېتەرمەن، ئۇنۇتما بۇنى.

1502 saŋa ma sə̣ziksiz bu eḍ kəlgü ol
usal bolma ahir ezüŋ əlgü ol

1503 kərəklig sezüg mən tutuzdum saŋa
sezümni unïtma du'a ḳïl maŋa

C-
1504 ḳalï ə̣lig eḍləp tiləsə sə̣ni
yorïḳ tüz tapuɣ ḳïl basïnma anï

1505 yava bọlma boxlaɣ yügürmə ezün
keni bol silig bol ḳïlïnqïn sezïn

1506 kə̣qə yatsa kə̣q yat yana ərtə tur
yatïp ərtə ḳopɣan ḳutïn arturur

1507 bayat yarlïɣïn sən aɣïr tut aɣïr
ə̣ligkə tapuɣ ḳïl isingil baɣïr

B119
1508 ə̣sizkə yaɣuma yïraḳ tur təzə
yorï əḍgülük ḳïl yorïḳ yol tüzə

1509 sezüŋni küḍəzgil sələmət yorï
ezüŋni küḍəzgil əsənin ḳarï

* * *

1510 sezin kəsti oɣlïn ḳuqup yïɣladï
ulïndï yana ol ekünqlər yə̣dï

* * *

1511 ayur ay ïnanqsïz azun bi-wəfa
nəlük ḳïldïŋ əmdi maŋa sən jəfa

1512 tü ni'mət bilə bu igiḍmix ezüm
kirür bu ḳara yə̣rkə kerklüg yüzüm

1513 anadïn nətəg toqdum ərsə bu kün
anïŋ təg barïr mən yalïnïn muŋun

A61
1514 nəgü tər əxitgil elügli ek ər
elümkə ekünüp ulïqlï bək ər

1515 ķarïndïn qïķardïŋ ķarïnķa kirür
xəkərdin igidtiŋ yïlanķa bərür

1516 əsizim yigitlik tiriglik əsiz
ekünqün sïqït birlə gürkə kirür

* * *

1517 sïqït ķodtï ay toldï yətürüp egin
ķumaru üladi kixikə nəŋin

1518 bəhil ķoldï barqa ķadaxlarķa ol
tilər boldï janï yaxïl kekkə yol

1519 kezin kekkə tikti ketürdï əlig
xəhadət bilə kəsti təprər tilig

1520 yaruķ jan üzüldi tünərdi küni
bayat atï birlə kəsildi tïnï

1521 ədizlik tilədi süzük jan turuq
uqup bardï jan ķaldï kalbüd ķuruq

1522 bolup toqmaduķ təg yitip bardï jan
azunda atï ķaldï bəlgü nixan

B120
1523 nəgü tər əxit əmdi keŋli keni
usallïķ usïndïn odunmïx küni

1524 ət eznüŋ əvi ol bəḍizlig əviŋ
süzüg jan əvi ol bəḍiz təg təniŋ

1525 ḳuruoq ḳaldï ḳalbüd uqup barsa jan
bayat bildi ḳanqa barïr ərsə jan

1526 əḍiz boldï ornï ay ḳutluoq ḳuta
təŋisə ḳodï insə boldï yuta

1527 ikidə biri boldï xəksiz ülüg
tirildi elümsüz uzun məŋülüg

1528 nə muŋluoq turur kərsə yalŋuḳ ezi
yorïrda yitər atï kəslür sezi

1529 ḳayudïn kəlïr ərki ḳanqa barïr
ḳayuda turur ərki ḳayda yorïr

1530 bilikli bilirmü nəgü tər nəgü
uḳuoqlï uḳarmu nəgü tər begü

1531 bilikli bayat ol bilir bu ixig
uḳuoqlï uoqan ol uḳar bu ixig

1532 ara bir ïqar ker yorïr bəlgüsüz
ara kez kerüdə bolur bəlgüsüz

1533 əḍi kisoqa ezlüg bu yalŋuḳ ezi
sakïnqï uzun həm bəḍük til sezi

1534 kerü barsa yalŋuḳ bu ərksizlikin
nəlük munqa yavlaḳ ketürdi əgin

1535 iki künlük ərtər azunuoq bulup
nəlük kərdi kegsin ḳaya təg bolup

1524 ۋۇجۇدۇڭ ئۆيىدۇر بىزەكلىك ئۆيۈڭ،
سۆزۈڭ جان ئۆيىدۇر سۈرەتتەك تېنىڭ.

1525 قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان.

1526 جان ئورنى ئېگىزدە، بىل ئەي بەختىيار،
تۆۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار.

1527 ئۇ شەكسىز ئىككىدىن بىرىنى تاپار،
ئۇ ئۆلمەس، ئۆزۈن ھەم مەڭگۈلۈك ياشار.

1528 نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئۆزى،
يۈرەركەن يۈتەر ئېتى، كېسىلۇر سۆزى.

1529 قەيەردىن كېلۇركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟
قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۈرۈر؟

1530 بىلىملىك بىلەمدۇ؟ نىمە دەر بۇنى؟
ئەقىللىق ئۇقامدۇ؟ نىمە دەر ئۇنى؟

1531 خۇدادىن بۆلەك يوق بۇنى بىلگۈچى،
پەقەت بىرلا تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى.

1532 گەھى ئۇ يوشۇرنۇپ كېزەر بەلگىسىز،
ۋە بەزى كۆرۈنۈپ، كېتەر بەلگىسىز.

1533 تولا قىسقا ئۆمۈرلۈك بۇ ئىنسان ئۆزى،
غېمىلا ئۇزۇن ھەم بۈيۈك تىل-سۆزى.

1534 كۆرەرسەن، بۇ ئىنسان زەئىپ نە قەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نىچۈك كۆتىرەر؟

1535 ئىككى كۈنلۈك ئۆتكۈنچى دۇنيا كۆرۈپ،
نىچۈك كەردى كۆكسىن قىيا تاش بولۇپ.

1536 نىمە دەر، ئىشتكىن، ئويغانغان كىشى،
ئۆلۈمنى تونۇپ، يولغا كونگەن كىشى:

1537 ئەجەپ تەگدىشلىك يوق، يامان، ئەي ئۆلۈم،
توسالماس سېنى بولسا مىڭلاپ تولۇم[117].

1538 كېلەرسەن ئومۇمغا، قۇتۇلماس بىرى،
يامانۇ-ياخشىنىڭ ئۆزۈڭ بىر تورى.

1539 بولاتتى تىرىك قالسا ئالىم ئامان،
بولاتتى ئۆلۈپ كەتسە بارلىق نادان.

1540 يامان-ياخشى قالماس تامامەن ئۆلۈر،
ئۇلۇغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولۇر.

1541 ئۆلۈمدىن قېچىشقا كېچىك يوق چوقۇم،
ھەر قانچە ياشا سەن، كېلەدۇر ئۆلۈم.

1542 نە ياخشى دېمىشدۇر بۇ ئەل باشلار ئەر،
ئىشنى بىلىپ ھەم ئوقۇپ ئىشلەر ئەر:

1543 نە ياخشى ئىش ئەردى ئۆلۈم بولمىسا،
نە كوركەم ئىش ئەردى كىشى ئۆلمىسە.

1544 راھەتكە يەتكۈزدى مېنى بۇ ئۆلۈم،
ئۆلۈم بۇزدى مېنىڭ ئاساسىم-ئۇلۇم.

1545 ئەجەپ يوق ئۆلۈمگە، تۇغۇلغان ئۆلۈر.
تۇغۇلغان ئۆلۈر، كور، قارا يەر بولۇر.

1546 كىشىگە ئىست يوق، كىشىلىك ئىست،
ئەمەس ئەرگە ئەپسۇس، دۇرۇسلۇق ئىست.

1547 قېرى بۇ جاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

24

KÜN TOƢDĪ Ə̣LIG ƟGDÜLMIXNI OⱩĪMĪXĪN AYUR

1548 bu ay toldī yasīn kəqürdi ə̣lig
okïp oƣlïŋa bə̣rdi ɵt sav ərig

1549 ayur ay oƣul ⱪïlma artuⱪ saⱪïnq
saⱪïnq kəqsə ahir tüpində səvinq

1550 saŋa təgmədi bu saⱪïnq yalŋuzun
maŋa təgdi ⱪaḋƣu sakïnqlar uzun

B122
1551 kɵŋülni qɵkürmə ɵzüŋni avït
baⱪa tur maŋa ɵz tapuƣⱪa ə̣vit

1552 ataŋ ɵldi ərsə ata mən saŋa
atalïⱪ ⱪïlayïn oƣul bol maŋa

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̣LIGKƏ

1553 yə̣r ɵpti kɵr ɵgdülmix aydī ə̣lig
uzun kə̣q yaxaƣïl axayu ə̣lig

يىگىرمە تۆتىنچى باپ

كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى بايانىدا

1548 ئېلىگ ماتەم ئۆتكۈزدى ئايتولدىغا،
ئۆگۈت بەردى كوپ، قىچقىرىپ ئوغلىغا.

1549 دېدى: ئەي ئوغۇل قىلما ئارتۇقچە غەم،
غەم ئۆتسە، بولۇرلەر ئاخىر شاتلىق ھەم.

1550 بۇ غەم كەلمىدى، قارا، يالغۇز ساڭا،
ئۇزۇن قايغۇ-غەملەرمۇ كەلدى ماڭا.

1551 چۈشۈرمە روھىڭنى، ئۆزەڭنى ئاۋۇت،
يېنىمدا تۇرۇپ سەن، خىزمىتىمدە ئوت.

1552 ئاتاڭ ئۆلگەن ئولسا، ئاتا مەن ساڭا،
ئاتالىق قىلاي مەن، ئوغۇل بول ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1553 يەر ئۆپتى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئېلىگ،
سوراپ ئەل سەن ئۇزۇن ياشا، بول تىرىك.

1554 mən igdix ḳuluṇ mən tapuoqqï səniṇ
yuluoq bolsu janïm əligkə məniṇ

1555 atam janï boldï əligkə yuluoq
yuluoq kïlsu təṇri saṇa bu ḳuluoq

* * *

1556 qïḳardï atasï bitikin ooqul
əligkə etündi ker akru amul

1557 əlig aldï aqtï okïdï bitik
sezin uktï aydï əsiz ay tətik

1558 ayur ay baoqïrsaḳ kixidə burun
ḳapuoqum kurïttïṇ kor əttiṇ orun

1559 tiriglə tapïndiṇ etədiṇ ḥəkïm
elürdə munadïp yədiṇ həm oqəmïm

1560 ḥəkïnnï etəyümədim mən səniṇ
bayat ok etəsün səniṇ ḥəklariṇ

1561 nətəg kim səvinqlig mən səndin bu kün
bayat bərsüni miṇ səvinqiṇ ḳutun

* * *

1562 sezin kəsti əlig kezi yax saqa
turup qïḳtï andïn sakïnqïoq ḳuqa

C73
1563 əviṇə kəlip kirdi keṇli tüxük
ḳapuoq yaptï ḳaq kün sakïnqïn tügük

1554 ئۇستۇرگەن قۇلۇڭمەن، خىزمەتچىڭ سېنىڭ،
پەيدا بولسۇن ئېلىككە جانىم مېنىڭ.

1555 ئاتام جانى بولدى ئېلىككە پەيدا،
پەيدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

* * *

1556 چىقاردى ئاتانىڭ خېتىنى ئوغۇل،
ئېلىككە ئەدەپلە سۇنۇپ بەردى ئول.

1557 ئېلىگ ئالدى-ئاچتى، ئوقىدى بىتىك،
سوزىن ئۇقتى، دېدى: ئىسىت، ئى تىتىك[116].

1558 دېدى: ئەي مېھرىۋان كىشى سەرۋەرى،
ئىشىكىم ئۇرۇۋتتىڭ، بوش قالدى يېرى.

1559 تىرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئۆتىدىڭ،
ئۆلەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يېدىڭ.

1560 ھەققىڭنى ئۆتەلمەي قالدىم مەن سېنىڭ،
خۇدالا ئادا قىلسۇن ھەققىڭ سېنىڭ.

1561 ئىچۈككىم، سېنىڭدىن خوشالمەن بۇ كۈن،
خۇدا بەرسۇن سېنىڭ سويۇنچىڭ قۇتۇن.

* * *

1562 سوزىن گەستى ئېلىگ، كوزى ياش چېچىپ،
تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن، ئەلەم-دەرت قۇچۇپ.

1563 ئويىگە كېلىپ كىردى كوڭلى چۈشۈك،
ئىچە كۈن ياتتى غەمكىن، يېپىپ ئىشىك.

* * *

1564 bu ay toldïnïn̡ k̡ildï oq̡lï yoq̡ï
qïq̡ayk̡a üledi kümüx həm aq̡ï

1565 kəqürdi yəmə ek ata k̡adq̡usïn
yak̡ïn k̡ildï ezkə kixi ədgüsin

B123
1566 ata pəndi tuttï yorïdï keni
k̡utï kündə arttï yarudï küni

1567 nəgü tər əxit əmdi eglüg kixi
baxïnda kəqürmix bilir əl ixi

1568 ata pəndini sən k̡atïq̡ tut k̡atïq̡
k̡utadq̡ay künün̡ bərgə kündə tatïq̡

1569 atan̡nï anan̡nï sevindür tapïn
yanut bərgə tapq̡un̡ tümən min̡ asïq̡

* * *

1570 əlig mə k̡atïq̡landï anda naru
künin̡ə uru bardï ədgü terü

1571 bayudï bodun həm ətildi əli
əligkə du'a k̡ildï bodnï tili

* * *

1572 əlig bir kün oldurdï yaln̡uz ezün
kəmixti kitab etrü bak̡tï uzun

* * *

1564 ئاتاسى ئۈچۈن قىلدى نەزرە ئوغۇل،
ئۈلەشتۈردى يوقسۇلغا ئېپەك رەخت ۋە پۇل.

1565 كەچۈردى شۇ هالدا ئاتا قايغۇسىن،
ئۆزىگە قىلدى دوست كىشى ياخشىسىن.

1566 ئاتا پەندىنى تۇتتى بولدى كۈنى،
ئېشىپ بەختى هەر كۈن، يورىدى كۈنى.

1567 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى ئاقىل كىشى،
بېشىدىن ئىش ئۆتكەن بىلەر ئەل ئىشى؛

1568 ئاتا پەندىنى سەن قاتتىق تۇت قاتتىق،
كۆڭلۈڭ قۇتلۇق بولۇر كۈنسايىن تاتتىق.

1569 خىزمەتلە خوش قىلساڭ ئاتا-ئانانى،
تاپارسەن تۈمەن مىڭ كۆپ پايدا-ئاسىغ[119].

* * *

1570 ئېلىگمۇ تىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن،
تۈزەپ قانۇننى ياخشى هەر كۈنسايىن.

1571 بېيىدى خەلقى هەم تۈزەلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇئا قىلدى خەلقى تىلى.

* * *

1572 ئېلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
كىتابىنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كۆزى.

1573 توسالدى ئۇيى ھېچ ئەقلى يەتمىدى،
سوراشقا كىشى ئىستەدى، تاپمىدى.

1574 شۇئان ئەسلەپ ئايتولدى ئەردەملىرى،
دېدى: ۋاي ئىست، ئىدى ئەرلەر ئەرى.

1575 ئىشىك كوركى ھەم ياخشى ھەمرا ئىدى،
ئاڭا تەگسە ئىش، خەلققە پايدا ئىدى.

1576 قۇرۇق قالدى ئورنى، يوق بولدى ئەشىم،
بۇنى تولغۇزۇشقا قېنى بىر كىشىم؟

1577 يانا ئۇ ئۆگدۈلمىشنى خاتىرلىدى،
بۇ ياخشى ئىشنى مەن ئۇنتۇپمەن، دېدى.

1578 ئۇلەر چاغدا ئايتولدى ئوغلىن ماڭا—
تاپشۇرغان ئىدىكىم، ئۇنتۇپمەن، تاڭا!

1579 ئاتا ئۆلدى، قويدى تىرىك ئوغلىنى،
بىرىنى يۇتتۇردۇم، تۇتاي بىرىنى.

* * *

1580 ئەۋەتتى ئۆگدۈلمىشكە تېزدىن كىشى،
چاقىردى ئۆزىگە، ھەل ئەتتى ئىشى.

25

ƟGDÜLMIX KÜN TOƋDÏ ƏLIG TAPUƋÏŅA KƟRÜNMIXIN AYUR

B124

1581 yorïp kirdi ɵgdülmix utru turup
əligkə kɵründi səvinqlig bolup

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

1582 əlig kɵrdi tərkin okïdï anï
ayïttï nəgü kïldï ɵdlək səni

1583 nəgü təg kəqər bu kəqigli künüņ
kɵnimü yorïr sən ya əgri yoluņ

1584 nəgü kïldï ɵdlək ataņda kədin
səvinqmü bərür ya sakïnq kadoƋudïn

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1585 ɵtündi bu ɵgdülmix əlig kutï
uzun kəq tirilsü yadïlsu atï

يىگىرمە بەشىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئوتتۇغدى ئېلىك ھۇزۇرىغا كىرگىنى بايانىدا

1581 كېلىپ كىردى ئۆگدۈلمىش ئۇدۇل يۈرۈپ،
ئېلىككە كۆرۈندى سۆيۈنچلىك بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1582 ئېلىگ كۆردى دەرھال قىچقىردى ئۇنى،
دېدى: نىمە قىلدى زامانە سېنى؟

1583 ئىچۇكرەك كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
يۈردۈڭمۇ دۇرۇس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

1584 زامانە نە قىلدى ئاتاڭدىن كېيىن،
يۈرەمسەن خوشال يا غەمكىن-قايغۇدىن؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1585 دېدى بۇ ئۆگدۈلمىش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ياشاسۇن ئۇزۇن ھەم يېيىلسۇن ئېتى.

1586 yīraķ boldum ə̣lig tapuƣīnda tax
ə̣rigləndi ɵḍlək maŋa tügdi ķax

1587 pütə boldī ə̣lig yüzin* kɵrmədim
saķīnq ķaḍoƣu birlə yorīp külmədim

1588 bu kün əḍləp ə̣lig mə̣ni ündədī
umīnqlīƣķa dəwlət maŋa ķur badī

1589 ə̣lig yarlīƣīnī əxitti ɵzüm
künüm ɵḍgü boldī yarudī kɵzüm

* * *

1590 ə̣lig təgmə türlüg ayītti bilik
ɵtündi bu ɵgdülmix aqtī tilig

1586 ئېلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق،
زامان يۈز ئۆرۈپ قاش تۈرگەچ بىراق.

1587 ئۆزۈن بولدى ئېلىگ يۈزىن كورمىدىم،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە يۈرۈپ، كۆلمىدىم.

1588 قىچقىرغاچ بۇ كۈن خان قىلىپ ياد مېنى،
ماڭا باغلىدى بەخت ئۈمىت قۇرىنى.

1589 ئېلىگ يارلىغىنى ئىشىتكەچ ئۆزۈم،
كۆڭۈم ياخشى بولدى، يورىدى كۆزۈم.

* * *

1590 ئېلىگ كوردى تۈرلۈك ئىلىمدىن سىناپ،
ئېچىپ تىلنى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى جاۋاپ.

26
ΘGDÜLMIX KÜN TOΩDÏ ӘLIG TAPUΩÏŅA KIRMIXIN AYUR

1591 әlig aydï munda naru ay oΩul
mana tapnu turΩil qəkürmə kəŋül

C75
1592 ataŋ tapΩï bar ərdï artuk təlim
θtəyüməsdim bardï kaldï bərim

1593 θtəgü kərək mən bu ḫəklar saŋa
kixilər tili bolmasa bər maŋa

B125
1594 nəgü tər əxitgil uq ordu bəgi
bilip sθzləmix sθzkə yətrüp θgi

1595 kixi əmgək ïdsa saŋa bəlgülüg
unïtma ol əmgəkni bolma θlüg

1596 kixilikni kodma ay əşlï kixi
kixilik kilu tur kixikə tuxï

1597 kimiŋ əmgəki kirsə kimkə birər
yanutïn θküx kïl sən θtrü aŋar

1598 كىشى ئەمگىكىنى بىلەلمەس كىشى،
يۈتۈنلەي بولۇر ئۇي، ئەي بەگلەر بېشى.

1599 يۇرى، ئۇي ئاتانما، كىشىلىك تىلە،
كىشىگە كىشى بول كىشىلىك بىلە.

1600 كىشىلىككە كىشى ئاتاندى كىشى،
كىشىلىك بىلەن ئات كوتەردى كىشى.

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1601 سۈيۈپ يەرنى ئۇگدۇلمىش دىدى: ئەي خان،
ئېلىگ خۇشلىغى خوپ ماڭا ھەر زامان.

1602 ئۇلۇغۋار بېگىمسەن، مەن خىزمەتچى قۇل،
ئۇلۇغ بەگ قەدىرلەر خىزمەتچىنى ئول.

1603 تىلەسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل،
پىدا قىلدىم ئۆزۈم ساڭا ئەمدى، بىل.

* * *

1604 تۇرۇپ ئاستا ماڭدى ئىشىكتىن چىقىپ،
بىر ئاز ئايلىنىپ ئۆيگە كەتتى يېنىپ.

1605 باغلاپ بۇ ئۇگدۇلمىش خىزمەت كەمەرىن،
دىلدىل ئىشقا كىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن.

1606 سەھەر ـ كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى،
قىلىپ تۈن كۈزەت، ئاشنى ئاندا يىدى.

1607 ئېلىگ كوڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى،
ئېچىلدى ئىشىك، بەردى قول دەۋلىتى.

1608 nəgü tər əxit bu tapuoq kïloquqï
tapuoq birlə dəwlət atïn mingüqi

1609 ay bəglər səvinqi tiləgli kixi
kamuoq bəg tiləki ezə kïl ixi

B126
1610 bəgi taplamaz ixni kïlsa kulï
ilənq ezkə kïloqu sərilsə kalï

1611 kalï kïlsa bəglər tapïsïz tapuoq
yava kïldï tapmïx tiriglik kamuoq

* * *

1612 yakïn tuttï əlig kər egdülmixig
tərüqə ayu bərdi təgmə ixig

* * *

1613 yana bir kün oldrup munadtï əlig
ayur ay dərioqa yitürdüm ərig

1614 kapuoqda kalïn bod tərildi tolu
kanï bir iximkə yaraoqlï talu

1615 ixim barqa sindi yok ol bildəqi
kanï bir baoqïrsak ixim kïldaqï

1616 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnap ədgü əsizni bilmix kixi

1617 tiləsə bulur barqa arzu kixi
tilək təg kixi bulmaz ədgü baxï

1608 نىمە دەر ئىشىتكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت بىرلە دەۋلەت ئېتىن مىنگۈچى:

1609 ئەي بەگلەر سويۇنچىن تىلىگەن كىشى،
پۈتۈن بەگ تىلەگى ئۆزە قىل ئىشى.

1610 بېگى خالىماس ئىشنى قۇل ئىشلىسە،
گۇناسى ئۆزىگە، زەبۇنلۇق يىسە.

1611 بېگى خالىماس ئىشنى قىلسا ئەگەر،
قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر.

* * *

1612 ئېلىگ ئۆگدۈلمىشنى، كور، تۇتتى يېقىن،
ئۇنىڭغا دېدى ئىشنىڭ قانداقلىغىن.

* * *

1613 ئېلىگ مۇڭلىنىپ ھەم دېدى بىر كۈنى،
دەرىغا! يوقاتتىم كامىل كىشىنى.

1614 ئىشكىتە تولا خەلق يىغىلدى تولۇق،
ئىشىمغا يارامىلىق لېكىن بىرى يوق.

1615 بۇزۇلدى ئىشىم، يوق ئېرۈر بىلگۈچى،
قېنى ئۇ كويۇنۇپ ئىشىم قىلغۇچى؟

1616 نىمە دەر، ئىشىتكىن، سىنالغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى بىلگەن كىشى:

1617 تىلەسە تاپار ھەممە ئارزۇ كىشى،
تېپىلماس تىلەكتەك ياخشىلار بېشى.

1618 كورۈنەر خىزمەتچى توپى كىشىدەك،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دېگۈدەك.

1619 كىشىنىڭ كېرىكى يارىملىغىدۇر،
يارىملىق ھەر ئىشتا پايدىلىغىدۇر.

1620 نىمە دېر ئىشىتكىن، شېئىر ئېيتقۇچى،
سۆزىن مەنا بىرلە تىزىپ قويغۇچى:

1621 يۈزگەنلەر ئىچىدە يارىملىغى يوق،
بار ئولسا، يېنىمدا تۇراقلىغى يوق.

1622 خىزمەتچى توپىدا يۈزگەنلەرى كوپ،
ئەگەرچە ئىستىسەڭ پايدىلىغى يوق.

1623 يانا دېدى ئېلىگ: مەسەلدە كېلۇر،
ئۇرۇغلۇق كىشى ئولسە ئۇرۇغى قالۇر.

1624 نىمە تەرسە يەرگە يانا شۇ ئۇنۇر،
ئوغۇلنىڭ قىلىغى ئاتاغا يانۇر.

1625 بۇ ئايتولدى ئوغلى ئاتا ئوغلىدۇر،
ئاتا كەتتى ئورنى ئوغۇل ئورنىدۇر.

1626 ئاتا كەتتى، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق.

1627 بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى،
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى.

1628 كورەرمەن ياراملىق ئۇنى ھەم تولۇق،
كىچىكلىكتىن ئۆزگە ھىچ ئەيىۋى يوق.

1629 دېمىش بەكمۇ ياخشى ئىلى ئاتلىغى،
خەلقىنىڭ كاتتىسى — ئەلنىڭ قۇتلىغى:

1630 əlig ursa bəglər kimi əḍləsə
yakur bax bolur bu bəgində basa

1631 kimi tutsa bəglər ezinə yakin
yaqudi tiləki kəraki bakin

1632 külə baksa bəglər kixikə turup
aŋa yiqlu tərlür ər at yüz urup

1633 əlig aydi əmdi maŋa qarə yok
muni əḍləsə mən kixi boloqu ok

1634 etəmix bolayin atasi ḥəkin
kilayin kixilik baqirsaklikin

1635 bu ay toldi tapqi təlim ərdi kər
kixilik kilayin aniŋ yanqi kür

C78
1636 kixilik tədüküm bolur əḍgülük
bu əḍgü bolur ol yəgü kəḍgülük

1637 kixi əsli əḍgüg unitmaz bolur
kixi uroqi keŋlin əmitməz bolur

1638 nəgü tər əxitgil aviqqa sezi
aviqqa sezin tut unitma kozi

1639 bu əḍgü kilu tur ay əḍgü kixi
karimaz bolur əḍgü məŋü yaxi

1640 bu əḍgü karimaz yəmə opramaz
yaxi kəḍ uzun ol ati artamaz

* * *

1630 يېتىشتۈرسە بەگلەر سوزۇپ قول كىشىن،
يېقىنلاپ بولۇر باش بېگىدىن كېيىن.

1631 يېقىن تۇتسا بەگلەر ئۆزىگە كىمنى،
يېقىنلار تىلەكى—ئارزۇ قىلغىنى.

1632 ئەگەر باقسا بەگلەر كىشىگە كۈلۈپ،
يىغىلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۈزلىنىپ.

1633 ئىلىگ ئېيتتى: ئەمدى ماڭا چارە يوق،
يېتىشتۈرسەم ئۇنى، بولۇر ئەر تولۇق.

1634 ئۆتكەن بولاي مەن ئاتاسى ھەققىن،
قىلاي مەن كىشىلىك كۆيۈمچانلىغىن.

1635 كوپ ئەردى ئاتولدى خىزمىتى ماڭا،
كىشىلىك قىلىپ مەن ياندۇراي ئاڭا.

1636 كىشىلىك دېگىنىم ئېرۇر ئەزگۈلۈك،
بولۇر ئەزگۈلۈك ئۇ، يېمەك-كېيگۈلۈك.

1637 ئىسىل ئەر ياخشىلىق ئۇنۇتماس بولۇر،
ئىسىل ئەر دىلىنى قېيىتماس بولۇر.

1638 نېمە دەر، ئىشىتكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىنى ئۇنۇتما قوزى:

1639 قىل ئەي سەن ياخشىلىقنى ياخشى كىشى،
قېرىماس ياخشىلىق، مەڭگۈدۇر يېشى.

1640 قېرىماس ياخشىلىق، قالۇر شۇ پېتى،
ئۇزۇندۇر ئۆمرى بەك، بۇزۇلماس ئېتى.

* * *

1641 aqırladï əlig kər egdülmixig
anar aydï ədgü əsiz ez ixig

1642 aqïndï əlig kər ketürdi erü
bolu bərdï əvrən yumïttï terü

1643 onardï terü həm toku iq tapuqı
aqïldï tapuqıdïn tiləmix kapuqı

B128
1644 müni boldï ərdəm sezi boldï sez
əlig turdï ərsə anar aqtï kez

* * *

1645 əlig aydï əmdi tiləmix ixim
tezü ətlü barqay iqim həm taxïm

1646 yeləki bar ərdi munun bəlgülüg
anïn ədlədim kïldïm aqïqı ülüg

1647 munu boldï əmdi tilək təg kixi
takï boloqusï bar yətilsə yaxï

1648 uluqı boloqu oqlan nə ərsig toqan
kiqigdə bolur barqa bəlgü nixan

1649 munar mənzər əmdi bu bəytig okï
uka barsa mə'ni aqïloqay takï

1650 kamuqı boloqu nənkə bolur bəlgü tən
kiqigdə bədüginqə ol boloqu tən

1651 yəmix yəgü ni'mət qəqəkində kər
kamuqı nənkə yanzaqı munï bilgü tən

1641 ئىلىك ئۆگدۈلمىشنى ئەزىزلەپ تولا،
يامانۇ—ياخشى ئىشنى ئېيتتى ئاڭا.

1642 كوتەردى ئىلىك ئۇنى، ئەيلەپ ئېھسان،
قويۇلدى يولغا قانۇن، بولۇپ يار زامان.

1643 تۈزەلـدى ئادەت ھەم ئىچكى ئىش، قانۇن،
ئېچىلدى خىزمەتلە ئىشكلەر پۈتۈن.

1644 قۇسۇرى بولدى ئەردەم، سوزى بولدى سوز،
ئىلىك تۇرغان ھامان ئاچار ئاڭا كوز.

* * *

1645 ئىلىك ئېيتتى: ئەمدى تىلىگەن ئىشىم،
تۈزۈلگەي، يېتىلـگەي، ئىچىم ھەم تېشىم.

1646 بار ئەردى يولەگى بۇنىڭ بەلگۈلۈك،
شۇڭا قىلدىم ئېھسان ئۇنىڭغا تۈزۈك.

1647 مانا بولدى ئەمدى تىلەكتەك كىشى،
تېخى يۈكسىلۈر كوپ يېتىلسە يېشى.

1648 ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرت تۇغۇلۇر،
كىچىك ۋاقتا ھەمـمە نىشان كورۇلۇر.

1649 ئوقى بۇ بىيىتنى ئوخشاشۇر بۇڭا،
ئوقىغانچە مەنا ئېچىلۇر ساڭا:

1650 يارامىلىق نىمەنىڭ بولۇر بەلگىسى،
كىچىكتىن چوڭ ئولـغۇنچە بىلىنگۈسى.

1651 چېچەكتىن بىلىنۇر دەرەخ مېۋىسى،
بۇ ھەممە ئۇچۇن بىر مىسال بولغۇسى.

* * *

C79
1652 tapīndī bu ɵgdülmix uṭru turup
kīyīlmadī taṇda kẹqə ẹḍ bolup

1653 kẹtərdi ɵẓindin yaraɋsiz muḥal
tusuldī ḳamuɋ türlüg ixkə tükəl

1654 ḳutuldī ẹlig kẹtti əmgəkləri
boḍun asɋī arttī yənip yükləri

ẸLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

A65
1655 ẹlig ündədi bir kün ɵgdülmixig
aṇar sɵzlədi sɵz uḳup bilmixig

1656 ẹlig aydī əmdi əxit ay oɋul
sɵz aytur ɵzüm sən maṇa tut kɵṇül

1657 ayu bẹr kixikə tusulur ḳayu
ḳayu ol tususī maṇa ay sayu

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ ẸLIGKƏ

1658 yanut bẹrdi ɵgdülmix aydī ay bəg
bilik ordusī ay kixilərdə yẹg

B129
1659 kixikẹ tusuluɋu ikigü aẓun
ḳīlīnq əḍgüsi ol ḳīlḳī tüzün

1660 ikinqi uvut ol üqünqi kɵni
bu üq nəṇ bilə ər bulur ḳut küni

1661 kīlīnq ədgü bolsa kamuoı həlk səvər
kīlikī keni bolsa tərkə aoıar

1662 uvut ol tīdīoılī kamuoı tənsizig
uvutsuzluk ərkə ədī tənsiz ig

1663 takī bir siliglik kīlīnqī keni
ikigü azunda kutadur küni

1664 kenilik uvut həm bu ədgü kīlīnq
üqəgün biriksə bu buldī səvinq

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

C80
1665 yana aydī əlig əxittim bu səz
tusulmaz kayu ol kixikə yavuz

ӨGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

1666 yanut bərdi əgdülmix aydī əlig
begüləp bu səzkə yətürsü bilik

1667 kixikə tusulmaz tükəl yas kīlur
bu üq nən turur kər ay əlqi unur

1668 biri arkuk ərsə bu kilkī yavuz
takī biri yaloıan tüzər ərsə səz

1669 takī bir saran ol kixidə əli
bu üq nən üqəgü biliksiz tili

1670 kimin bolsa arkuk kīlīnqī otun
ixi barqa tətrü bolur tooısa kün

1661 قىلىقى ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،
خۇيى-پەيلى دۇرۇسلار تۆرگە چىقار.

1662 ناچار ئىشتىن تۇسار ئۇيات ھەر مەھەل،
ئۇياتسىزلىق ئەرگە تېگى يوق كېسەل.

1663 كىشى بولسا سىلىق، قىلىقى كۆنى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۆنى.

1664 دۇرۇسلۇق، ئۇيات ھەم بۇ ياخشى قىلىق،
بىرىكسە بۇ ئۈچى بولۇر خۇشچىلىق.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1665 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشىتتىم بۇ سۆز،
نېمىدۇر كىشىگە بىپايدا ياۋۇز؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1666 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئېلىگ،
بۇ سۆزگە يۈگۈرتسۇن ئەقىل ھەم بىلىك.

1667 كىشىگە پايدىسىز، پۈتۈنلەي زىيان—
قىلۇر بۇ ئۈچ نەرسە، ئەي قۇدرەتلىك خان:

1668 بىرى كاجلىق ھەممىدە قىلىقتا ياۋۇز،
يەنە بىرى يالغان قىلار بولسا سۆز.

1669 بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،
بۇ ئۈچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

1670 كىشىكىم كاج بولسا، قىلىقى يامان،
بولۇر ئىشى تەتۈر ئۇنىڭ ھەر زامان.

1671 qavīksa kim ərsə bu yaloqan tilin
savī bərdī yalnuk ara sən bilin

B130
1672 saranlīkta inoqa nəgü bar adin
tərer nən yəyüməz kalīr nən kədin

1673 nəgü tər əxitgil saranīoq bilik
ay qīroquy ay munlīoq ay tügmix əlig

1674 tərə bildin altun yəyü bilmədin
bu altun yīoqīp bir nəlük bərmədin

1675 ay dunya tərip sən yəyüməz kixi
yəgüqi anundī anuk tut axī

1676 ol üq nən kimin bolsa kəldi kutī
bu üq nən kimin bolsa yitti atī

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

1677 yana aydi əlig əxittim munī
takī bir sezüm bar ayu bər anī

1678 anadīnmu bilgə tooqar bu kixi
azu ɵgrənürmü yətilsə yaxī

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

C81
1679 yanut bərdi ɵgdülmix əlig kutī
bilik həm ukux ol bu ərdəm atī

1680 biliksiz tooqar ol turu ɵgrənür
bilik bilsə ɵtrü kamuoq ix ɵnür

1671 كىمكى ئاتالسا بۇ يالغان بىلەن،
يوقالماس ئۇ نامى، نە قىلسىغان بىلەن.

1672 بىخىللىقتىن ئۆزگە يامان نىمە بار؟
يىمەستىن يىغار مال، كېيىن مال قالار.

1673 بىخىل ئۆزرە بىلىم نەدەر بۇنى كۇق،
ئەي بەختسىز، بىچارە، ئەي قولى يۇمۇق؛

1674 يىغىش بىلدىڭ ئالتۇن، يىيىش بىلمىدىڭ،
يىغىپ ئالتۇن ئەلگە نىچۈن بەرمىدىڭ؟

1675 يىغىپ دۇنيانى ئەي يىمىگەن كىشى،
يىگۈچى تەييار دۇر، تەييارلا ئىشى.

1676 بۇ ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا بەخت كېتەر،
بۇ ئۈچ نەرسە بىلەن ئىتمۇ يۈتەر.

ئىلىكنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

1677 يەنە ئېيتتى ئىلىك: ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار دىگىن سەن ئۇنى.

1678 بىلىملىك تۇغۇلۇرمۇ ئانادىن كىشى،
ۋە يا ئۆگىنەمدۇ يېتىلسە يىشى؟

ئوگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە جاۋابى

1679 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش: ئىلىك قۇتى،
بىلىم ھەم ئەقىل — بۇ پەزىلەت ئېتى.

1680 بىلىمسىز تۇغۇلار، يۇرۇپ ئۆگىنۇر،
بىلىم بىلسە ئىشلار ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1681 anadïn toƣuƣlï biliksiz toƣar
bilik əgrənür ətrü tərkə aƣar

1682 ukux ol anï yalnuķ əgrənmədi
tadu birlə ķatlïp tərütür iḍi

1683 ukuxta aḍïn barqa ərdəmlətig
kixi əgrənür ətrü yətlür bilik

* * *

1684 səvïndï əlig kər əxitti bu səz
ayur əz tiləkini buldï bu əz

1685 atasïn yitürdüm munuķï oƣul
ata ornï tuttï bulup əḍgü yol

B131
1686 bayatķa xükür ķïlƣu əmdi əküx
boḍunķa tərü ķïlƣu əḍgü ülüx

A66
1687 baƣïrsaķ kərür mən bu əgdülmixig
pütünlük bilə ķïldï barqa ixig

1688 aņar ma bu kün ķïlƣu əḍgü yanut
ol əḍgü yanutïn bu bulsu anut

1689 nəgü tər əxitgil kixi əḍrümi
kixi əḍrümi həm boḍun kəḍrümi

1690 kixilik ķïlurķa kixilik anut
kixilik təņinqə tərü ķïl yanut

1691 wəfaķa wəfa ol kixilik həķï
wəfa ķïl kixi bol atïņnï baḍüt

1681 ئانادىن تۇغۇلغان بىلىمسىز تۇغار،
بىلىمنى ئۆگىنىپ ئۇ تورگە چىقار.

1682 ئەقىلدۇر ئۇنى ئۆگىنەلمەس ئادەم،
تەبىەتكە قوشۇپ يارىتۇر ئىگەم.

1683 ئەقىلدىن بولەك بارچە ئەردەملىنى،
كىشى ئۆگىنىپ، ئاشۇرار ئىلمىنى.

* * *

1684 ئىشتكەچ بۇ سوزنى سويۈندى خاقان،
دىدى: مەن تىلەگىم تاپىتىم ئۇشبۇئان.

1685 ئاتاسىن يۇتتۇردۇم، مانا بۇ ئوغۇل—
ئاتا ئورنى تۇتتى، تېپىپ ياخشى يول.

1686 خۇداغا شۈكرىلە ئىلىمنى بىزەي،
خەلقلەرگە ياخشى قانۇنلار تۈزەي.

1687 كورەرمەن ئۆگدۈلمىشنى كوپ مېھرىۋان،
دۇرۇسلۇق بىلەن قىلدى ئىشنى ھامان.

1688 قىلايكىم، ياخشىلىق جاۋاپ ئۇچۇن بىر،
بۇ ياخشى جاۋاپقا ئۇ بولسۇن ھازىر.

1689 نەدەيدۇ ئىشتكىن ئۇمتاز[120] كىشىلەر،
خەلق ئىچرە خىل ۋە ساز كىشىلەر:

1690 كىشىلىكنى قىلسا كىشىلىكنى قىل،
كىشىلىك تېگىچە جاۋاپ ئەيلەگىل.

1691 ۋاپاغا ۋاپا ئۇ كىشىلىك ھەققى،
ۋاپا قىل، چىقار ئات، كىشىلىكنى قىل.

1703 kəlir ərsə dəwlət kixikə külə
tutup bərkləgüsi kiqiglik bilə

1704 keqüt təg bolur kut tüpi həm tezi
kenül kodkisi ol anïn yïldïzï

1705 nə ədgü bolur kodkï alqak kixi
nə kerklüg bolur kündə ətlür ixi

1706 uluqısïqı küvez kür kixi ol turï
küninə kodï ol küvəzlik kurï

1707 kamuoqka yaraxur bu kut ursa yüz
ukuxluoqka artuk yaraxur kəd uz

C83
1708 munar mənzər əmdi bu bəytig oki
okïoqïl uka bar ay əlgi akï

1709 biliksizkə dəwlət yaraxsa kəlip
bilikligkə artuk yaraxur bilip

1710 biliksiz bilə tursa dəwlət kalï
biliklig bilə turqa tüplüg ərip

1711 biliksiz bədük bolsa dəwlət bilə
biliklig bədükrək kü qav at bilə

1712 biliksizkə dəwlət kəlir ərsə kut
turumaz bu dəwlət anïn birlə püt

1713 munukï bu sezkə tanuk kəldi sez
okïoqïl munï sən aya kenli tüz

1714 kəlir kut kixikə aqïrlar anï
sinər ol aqïrlik yorïsa keni

1703 كېلۇر بولسا دۆلەت كىشىگە كۈلۈپ،
تۇتۇپ چىڭ بېكىتسۇن كىچىك دىل بولۇپ.

1704 كىچىك ئاتىدەك بولۇر بەخت تۇۋى-نېگىزى،
مۇلايىم، كىچىكلىكتۇر ئۇنىڭ يىلتىزى.

1705 نە ياخشى بولۇر كەمتەر مۇلايىم كىشى،
چىرايلىق بولۇر كۈندە تۈزەلۇر ئىشى.

1706 يوغانچى، تەكەببۇر تېپىلمىسىز بولۇر،
ئۇنى كىبىرسى كۈنمۇ-كۈن پەس قىلۇر.

1707 بۇ بەخت ئاچسا يۈز ھەممىگە يارىشۇر،
ئەقىللىققا بەكمۇ گۈزەل قامىلىشۇر.

1708 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بېيتىنى ئوقى،
ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي سېخى:

1709 بىلىمسىزگە دۆلەت ياراشسا كېلىپ،
بىلىملىككە ئارتۇق ياراشۇر يېرىپ.

1710 بىلىمسىز بىلەن تۇرسا دۆلەت ئەگەر،
بىلىملىكلە تۇرغاي ئاساسىنى سېلىپ.

1711 بىلىمسىز بۈيۈك بولسا دۆلەت بىلە،
بىلىملىك زورىيار نام-شوھرەت بىلە.

1712 بىلىمسىزگە كەلسە گەر دۆلەت ۋە قۇت،
بۇ دۆلەت تۇرماس ھېچ ئۇنىڭ بىرلە، پۇت.

1713 بۇ سوزنىڭ كۈۋاسى مانا ئۇشبۇ سوز،
بۇنى سەن ئوقىغىن، ئايا كوڭلى تۈز:

1714 كېلەر بەخت كىشىگە، قەدرىلەر ئۇنى،
سىغار بۇ قەدىر ئاڭا، بولسا كونى.

1715 bolumsuzķa dəwlət kəlü bẹrsə ķut
ẹtər dəwlətin ol kəqürməz küni

* * *

1716 sïnadï ķər ẹlig bu əgdülmixig
kənilik əzə buldï barqa ixig

B133
1717 aƣïrladï anqa kətürdi ərü
uquzladï anqa yavuzraķ kərü

1718 aƣïrliķ əḍində kixig sərmədi
uquzluķ əḍində tapuƣ kəsɱədi

1719 ẹligkə yïxïƣ boldï kəņli pütüp
aƣï ķaznaķï bẹrdi əḍgü tutup

1720 əmanət yüḍürdi boyunķa uluƣ
əmanət yüḍər ərkə janïm yuluƣ

1721 ixin sürdi əgdülmix artuķ kəni
küniņə yaķïn tuttï ẹlig anï

1722 aqa aḍra tuttï ķamuƣ ixlərin
saķïxlïƣ bitip ķoḍtï barqa barïn

A67
1723 küḍəzdi nəņin kəḍ əzin saķladï
tapïndï ķayïrqa ķïyiķ ķïlmadï

1724 nəgü tẹr əxitgil yətilmix yaxï
tiriglikta ķïzraķ pütün qïn kixi

C84
1725 aƣïr nəņ kixikə bu altun kümüx
əzin tutƣuqï ər künüxtə kəsüx

1715 بولۇمسىزغا كەر كەلسە دۆلەت ۋە بەخت،
تېپەر دۆلەتنى، كەچۈرمەس كۆنى.

* * *

1716 ئېلىگ ئۆگدۈلمىشنى كوردى سىناپ،
پۈتۈن ئىشنى توغرا تاپتى قاراپ.

1717 قەدىرلىدى بەزى ئىگىز كوتۈرۈپ،
تۇۋەتلەتتى بەزى يامانىراق كورۇپ.

1718 قەدىرلەنسە، ئۇ ئەلنى رەنجىتمىدى،
خار ئولغاندا، ئۇ ئىشنى ئاقساتمىدى.

1719 ئېلىككە سۈپەر بولىدى سادىق بولۇپ،
غەزىنەنى باشقۇردى ياخشى تۇتۇپ.

1720 ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان،
ئامانەت تۇتقانغا پىدادۇر بۇ جان.

1721 ئىشىن سۈردى ئۆگدۈلمىش ئارتۇق كونى،
يېقىن تۇتتى ئېلىگ ئۇنى ھەر كۆنى.

1722 ئۇچۇق تۇتتى ئايرىم پۈتۈن ئىشنى ئۇ،
ھىساپلاپ تۇتتى پۈتۈپ بار-يوقىنى ئۇ.

1723 كۆزەتتى مالىن بەك، ئۆزىن ساقلىدى،
خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

1724 نىمە دەر ئىشتىكىن يېتىلگەن يېشى،
ھاياتتا كەم ئۇچرار ھەقىقى كىشى:

1725 كىشىگە قەدىرلىك بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
كۈمۈشتىن ئەزىز ئەرگە ئۆزنى تۇتۇش.

1726 ئۆزىنى كۆمۈشكە ئىلىندۇرماس ئەر
جاھاندا تولۇق چىن بەختكە يېتەر.

1727 بىلىملىك بىلىم بىرلە بەردى ئۆگۈت،
دۇرۇس، چىن كىشى بولساڭ، كوزۇڭگە سۇرت.

1728 ئەقىل ئېيتتى خوپراق مۇشۇ توغرۇلۇق،
كويۇمچانغا جان بەرسە كەتمەس ئۇشۇق.

1729 دۇرۇس دەپ ئاتالغان دۇرۇسلار قېنى،
دۇرۇسلۇق قىلىشتا ئامانەت كۆنى؟

1730 تولۇق ئەر قايسى ئۇ، ئۇنى بىلگۈلۈك،
قىلىقى دۇرۇس بولسا ئەر دېگۈلۈك.

1731 كىشىنىڭ ئىچۈكى ئەلدە ماختىلۇر،
سېخىلەر ماختىلار، بېخىل سوكۈلۈر،

1732 ئادەم ئوغلى بەكمۇ بىچارە ئېرۇر،
پۈتۈن كۈن يىغار مال، يېيەلمەي قالۇر.

1733 بىراۋلار يۈگۈرۈپ جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزگە كىرۇر.

1734 بىراۋلار قازار تاغ-قىياغا چۈشۈپ،
بىراۋ يەر قولاچلار يالاڭياق بولۇپ.

1735 بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،
بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

1736 بىراۋلار ئۇرۇشتا قىلىچ-پالتا يەر،
بىرى قەلئە ساقلاپ قىرىپمۇ كېتەر.

1737 بىرى ئوغرى، مەككار، ئالدامچى، قاتىل،
بىرى باسمىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، جىل.

1738 bu əmgək nəqə booızï əgni üqün
təṛər nən yəməz elsə amgər küqün

1739 bu barqa biliksiz kixi kïlkï ol
biliksiz kixilər tükəl yïlkï ol

1740 bayatka pütügli biliklig kixi
təgürmix edində tükəl yər axï

C85
1741 nəgü tər əxitgil ukuxluoı amul
yorïoılï tïnïoılï küdəzqisi ol

1742 karək yat karək dunya təzgin yügür
nəgü ərsə kismət sana ol təgür

1743 künül til keni tut ay bilgə begü
sana əksüməgəy edində yəgü

1744 bu baylïk tiləsə azun ədgüsi
kenilik bilə ol anin buloıusï

1745 takï bir azunuoı bulayïn təsə
kenilik pütünlük bilə kol usa

1746 yəmə yakxï aymïx egi yətmix ər
kenilik bilə bu azun tutmïx ər

B135
1747 bu dunyada baylïk tiləsə ezün
keni bol kenilik ezə tut sezün

1748 takï bir azunuoı tutayïn təsə
kenilik bilə tut kenül til ezün

1749 ay əlig kerü bar kixilər küni
nə kerklüg kəqər ol yorïsa keni

1750 kenilik pütünlük bilə kïl bu ix
kixilik bilə kïl kamuoq türlüg ix

* * *

1751 kopurdï kutï kündə egdülmixig
sav aydï bodunka əxitti kixig

1752 əlig mə sïnadï kamuoq türlügün
pütünlük bila buldï baktï egün

1753 pütün buldï əlig ker egdülmixi
səziksiz keni təp nəgü kïlmïxï

A68
1754 nəgü tər əxit əmdi bilgə egə
biliksiz ukup əmdi boynun əgə

1755 kerü baroqu bəglər tapuoqqï kulïn
tapïnduroqu kulnï sïnayu ulïn

1756 bəginə yaraoqlïoq kerünsə kulï
anar etrü aqoqu aoqïrlïk yolï

C86
1757 tiləkqə bolur ix tapuoqqï bədür
tapuoqqï bədüsə bəg atï bədür

1758 ədi yakxï aymïx bu yaoqma bəgi
kamuoq ixkə bilgi yətilmix egi

1759 aya bəg ixig ix biliklikə bər
yaraoqlïoq keni tüz yorïoqlïka bər

1760 kayu bəg yaraoqsizka bərsə ixi
yaraoqsiz ezi kïldï kïlmaz kixi

1761 bayat kimni ərsə ketürsə kutun
anar ixqi bərür yaraoqlïoq pütün

1750 دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىقنى سەن ئەيلە ئەش،
كىشىلىك بىلەن قىل پۈتۈن تۈرلۈك ئىش.

1751 ئۇنى[121] قىلدى ئۈستۈن بەخت كۈنسايىن،
بېرىپ خەلققە بۇيرۇق، ئىشىتتى سوزىن:

1752 ئىلىگ ھەر شەكىلدە سىنىدى ئۇنى،
كامالەتتە كوردى جىمى يېقىنى.

1753 ئىشەندى ئۇگىدۇلمىشكە ئىلىگ تولۇق،
دۇرۇسلۇقتا خۇلقىن كورۇپ كەمى يوق.

1754 ئىشىتكىن بىر ئالىم، دانا نېمە دەر،
ئۇقۇپ ئەگ بويۇننى، ئايا جاھىل ئەر:

1755 خىزمەتچى قۇلنى بەگ كورۇپ تۇرغۇلۇق،
خىزمەتتە ئاساسلىق سىناق قىلغۇلۇق.

1756 بېگىگە يارامىلىق كورۇنسە قۇلى،
ئېچىلغاي ئۇنىڭغا ئەزىزلىق يولى.

1757 ئىش ئوڭلىسا تىلەكتەك، خىزمەتچى بۇيۇر،
خىزمەتچى چوڭايسا بېگى نام ئالۇر.

1758 پۈتۈن ئىشقا ئەقلى، بىلىمى يەتكەن ـــ
بۇ ياغما[122] بېگى بەكمۇ ياخشى دېگەن:

1759 ئايا بەگ ئىشىڭنى ئىش بىلگەنگە بەر،
يارامىلىق، دۇرۇس، تۈز، يۈرەكلىككە بەر.

1760 قايۇ بەگ يارامسىزغا بەرسە ئىشنى،
يارامسىز ئۇزى ئۇ، نە باشقا كىشى.

1761 كوتەرسە خۇدا ھەر كىشى بەختىنى،
بېرەر بىر يارامىلىق پۈتۈن ئىشچىنى.

B136

1762 ketürmixni ilmək tiləsə yana
anar ixqi bərür yarutmaz künə

1763 yətər ol biliksiz barïr bu otun
ixi barqa buzlur kopar kek tütün

* * *

1764 aqïrladï əlig ker egdülmixig
ïnandï anar bərdi yumqï ixig

1765 kamuq əlkə kïldï ker əlgi uzun
uzun boldi əlgi yorïk til sezün

1766 ayaq bərdi tamqa at üstəm kədüt
aqïrladï axru tükəl boldï kut

1767 eküx ədgü yarlïq tümən ədgü sez
əlig yarlïkadï yakïn boldï ez

1768 kapuqdaki ər at kiqig ya uluq
tanuk tuttï barqa kïlïp jan yuluq

1769 kamuq ixqi barqa keründi kəlip
tapuq tozqu birlə nən artut kïlïp

1770 uru bardï egdülmix ədgü terü
aqïrladï təgmə kixisin kerü

1771 bodundïn ketürdi kamuq küq basïnq
ezindin kətərdi yaraqsïz kïlïnq

1772 tüzüldi terü həm ətildi əli
əlig inqkə təgdi bekip əl ulï

1762 چۈشۈرمەكچى بولسا كوتەرگەننى گەر،
ئاڭا بىر يالجىماس خىزمەتچى بىرەر.

1763 بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،
بۇزۇلۇر ئىشى، كوك تۇتۇنلەر قوپار.

* * *

1764 قىلىپ ئوگدۇلمىشكە خاقان ئىھتىرام،
ئىشىنىپ ئۇڭا ئىشنى بەردى تامام.

1765 پۈتۈن ئەلگە قىلـدى ئۇزۇن قولىنى،
ئۇزۇن قولى ئەتـتى راۋان تىلىنى.

1766 بېرىپ تامغا، ئۇنۋان، قوشۇن، ئات ۋە تون،
تولا ياخشى كوردى، بەخت بولدى پۈتۈن.

1767 تولا ياخشى سوز بىرلە يارلىقلىرىن—
ئىلىك بەردى، ئوگدۇلمىش بولدى يېقىن.

1768 سارايدىكى خادىم كىچىك يا ئۇلۇغ،
ئاڭا سۇندى سوغات قىلىپ جان يۇلۇغ[123].

1769 خادىملەر پۈتۈنلەي كورۇندى كېلىپ،
ئۇنى قۇتلىدى نەرسە تارتۇق قىلىپ.

1770 بۇ ئوگدۇلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،
قاراپ ھورمەت ئەتتى كىشىسىن پۈتۈن.

1771 زۇلۇمنى كوتەردى خەلق ئۈستىدىن،
يوقاتتى يارامسىز قىلىق ئوزىدىن.

1772 تۈزۈلدى قانۇن ھەم يېتىلدى ئىلى،
ھوزۇرلاندى ئىلىك، چىكىپ ئەل ئۇلى.

C87

1773 səvigli təlim boldï səvməz yaɋï
ə̣lin ķoḍtï ķaqtï süzüldi toɋï

1774 ķutuldï ə̣lig ķïldï inqin səvinq
yətildi tiriglik bu buldï avïnq

1775 bu yaŋlïɋ asïɋlar bilikdin kəlir
uķuxluɋ biliklig siligdin kəlir

1776 ķalï egməgü ol uķuxluɋ kixig
nətəg yə̣rməgü bu uķuxsuz ixig

B137

1777 uķuxluɋ ixi barqa ülgülüg ol
biliksiz ixi barqa təlgülüg ol

1778 nə əḍgü yaraxur uķuxluɋķa ķut
ya əḍgü ķïlïnqlïɋ bilikligkə püt

1779 nəgü tə̣r əxitgil ila bəg sezi
sezi mə'nisi ol sezüŋkə tezi

1780 biliksizkə dəwlət kəlür ərsə ķut
boḍun barqa buzlur bolur ə̣lkə yut

7181 uķuxluɋķa təgsə aḍïn bəgliki
ə̣lin inqkə təgrür bu bir sezkə püt

* * *

1782 ə̣lig inqkə təgdi yarudï küni
bayatķa xükür ķïldï egdi anï

1783 kezin kekkə tikti kətürdi əlig
ayur ay iḍim sən bə̣rigli bilik

1773 كۆپەيدى سۆيگۈچىلەر، ئۇ سۆيمەس يىغى —
قويۇپ ئەلنى قاچتى، سۇزۇلدى تۇغى[124].

1774 قۇتتۇلدى ئېلىگ غەمدىن، تاپتى ھوزۇر،
ھايات ياشنادى، بولدى راھەتتە تۇرۇر.

1775 بۇ خىل پايدىلار كىم، بىلىكتىن كېلۇر،
ئەقىللىق، بىلىملىك، زېرەكتىن كېلۇر.

1776 نېچۈك ماختىنىلماس ئەقىللىق كىشى،
نېچۈك ئەيىپلەنمەس ئەقىلسىز ئىشى.

1777 ئەقىللىق ئىشى ئۇ ئۆلچەملىك بولۇر،
بىلىمسىز ئىشىنى چۇۋالچاق قىلۇر.

1778 نە ياخشى ياراشۇر ئەقىللىققا قۇت،
ئەي ياخشى قىلىقلىق بىلىملىككە پۇت.

1779 نىمە دەر ئۇ ئىلى بېگى ئاڭلىغىن،
بۇ سۆز مەنىسىنى سۆزگە ئۇل ئەيلىگىن:

1780 بىلىمسىزگە كەلسە دەۋلەت بىلەن قۇت،
پۈتۈن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

1781 ئەقىللىققا تەگسە بىر ئەل بەگلىكى،
بېرەر ئەلگە ھوزۇر، ئۇشۇ سۆزگە پۇت.

* * *

1782 راھەتلەندى ئېلىگ يۈرىدى كۆنى،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى ماختاپ ئۇنى.

1783 كۆزىن كۆككە تىكتى، كۆتەردى ئىلىگ،
دېدى: ئى ئىگەم سەن، بېرەرسەن بىلىك.

1784 bilik bərdin əlkə əlig bərdin ərk
kənilik ezə tut kənül bolsu bərk

1785 sən ek bər mana küq kamuoı ədgükə
əlig asrakılar yükin yüdgükə

* * *

A69
1786 qïoıayka üldi eküx nən tavar
kənül tüzdi rəbka kamuoıdın sinar

1787 tirildi bu yanlıoı səvinqin kün ay
təzü əl karasï tükəl boldï bay

C88
1788 kixi ədrümi kər bu yanlıoı bolur
əsizim bu yanlıoı kixilər elür

1789 mənilig bodun kim bu yanlıoı bəgi
mənəlig bəg ol kolsa bodnï yəgi

B138
1790 əsiz ədgülər elsə toprak bolur
nəqə bolsa toprak kər atï kalur

ƏLİG SUALI EGDÜLMIXKƏ

1791 əlig bir kün oldurdï yalnuz ezi
bu egdülmixig ündəp aydï sezi

1792 ayur ay egdülmix bak əmdi mana
atan əmgəki kirmədi bir sana

1793 atan eldi kaldïn sən ooılan kiqig
kiqigkə bədüktin bolur yol kəqik

1784 ھوكۈمران قىلدىمىڭ كۆچ بېرىپ ھەم بىلىم،
دۆرۈسلۈق ئۆزە تۇت، چىڭىسۇن دىلىم.

1785 قۇۋۋەت بەر، جىمىكى ياخشىلىق قىلاي،
بۇ ئەلنىڭ يۈكىنى يۈدگۈچى بولاي.

* * *

1786 ئۆلەشتۈردى يوقسۇللىغا كۆپ مال بولۇپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۆزۈپ.

1787 ياشىدى مۇشۇنداق سويۈنچتە كۈن-ئاي،
ئاۋام خەلق ئومۇمەن پۈتۈن بولدى باي.

1788 كىشىنىڭ خىلى، كور، بۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئىستىكىم، مۇشۇنداق كىشىلەر ئولۇر.

1789 بەگ ئولغاندا شۇنداق، تاپار بەخت خەلق،
بەختلىك خان تىلەر ئەلگە ياخشىلىق.

1790 يامان-ياخشى ئولسە، ئۇ تۇپراق بولۇر،
نىچە بولسا تۇپراق، كور، ئاتى قالۇر.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1791 ئېلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
قىچقاردى ئۆگدۈلمىشنى، قىلدى سوزى.

1792 دېدىكىم: قارىغىن ئۆگدۈلمىش ماڭا،
ئاتاڭ ئەمگىكى سىڭمىدى بىر ساڭا.

1793 ئاتاڭ ئولدى، قالدىڭ سەن ئوغلان كىچىك،
كىچىككە بۈيۈكتىن بولۇر يول كېچىك.

1794 atan̡ ɵgrətümədi ərdəm bilik
təgümədi mə̧ndin yə̧mə ɵk əlig

1795 nətəg mət yumitti bu ərdəm san̡a
ayu bə̧rgil əmdi munı̧ sən man̡a

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

1796 yanut bə̧rdi ɵgdülmix aydī ə̧lig
uzun kə̧q yaxasu bu üstən̡ əlig

1797 bayat kimkə bə̧rsə ʻinayət ülüg
tiləkkə təgir boldī atlīoı̧ külüg

1798 muḩār mən̡zətü aydī türkqə məŝəl
baxīnda kɵqürmi̧x bu kɵkqin sak̡al

1799 bayat fəz̧lī birlə bəḑür ol kixi
tiləkin bulur kündə ə̧tlür ixi

1800 bayat bə̧rmixin həlk̡ tiḑumaz küqün
yaoı̧īz yə̧r yaxīl kɵk tə̧rilsə ɵqün

B139
1801 bə̧yattīn kə̧rək barqa ixkə yələk
anīn bulsa̧ ɵtrü kixi ɵz tilək

1802 yana ma ay ə̧lig ata alk̡ixī
oı̧ulka təgir ol səvinqi tuxī

C89
1803 atam k̡ildī ərdi kɵr ə̧ḑgü du'a
du'a birlə tə̧gdim bu yə̧rkə aoı̧a

1804 ə̧ligni səbəb k̡ildī ərklig iḑim
bu ərdəm bilik̡din turu k̡almadīm

1794 ئاتالىق ئۆگىتەلمىدى ئەردەم-ئىلىم،
ساڭا مەنمۇ ھىچ بىر ياردەم قىلمىدىم.

1795 قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1796 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش دىدى: خاقان—
ياشىسۇن غالىپلىق بىلەن كوپ زامان.

1797 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،
تاپار ئات-شوھرەت تىلەككە يېتىپ.

1798 بۇڭا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى تۈركچە ماقال،
كوپ ئىشلار بېشىدىن ئوتكەن ئاقساقال:

1799 خۇدا پەزلى بىرلە چوڭايغاي كىشى،
تاپار كۆندە مەقسەت، تۈزۈلۈپ ئىشى.

1800 كۆچەپ خەلق توسالماس خۇدا بەرگىنىن،
ئۇچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ-زېمىن.

1801 خۇدادىن كېرەك ھەممە ئىشقا يولەك،
خۇدادىن تاپار كىشى بارلىق تىلەك.

1802 ئاتا ئالقىشىدىن ئوغۇل، ئەي خاقان،
چومۇلۇر خوشاللىققا ھەر بىر زامان.

1803 خەيىرلىك دۇئا قىلغان ئىكەن ئاتام،
دۇئا بىرلە تەگدي ماڭا بۇ ماقام.

1804 ئېلىگنى سەۋەپ قىلدى قادىر ئىگەم،
قۇرۇق قالمىدىم پەزىل، بىلىمدىن ھەم.

1805 əlig urdï ə̣lig mə̣ni ə̣ḍlədi
bolu bə̣rdi əvrən өzüm yoḳladï

1806 külə baḳsa bəglər kimi əḍləsə
ava yïƣlur arzu kərək ol yə̣sə

1807 kixi kөṇli baƣ ol yaxarƣu suvï
bu bəglər sөzi birlə əḍgü savï

1808 ḳayu baƣḳa təgsə suv əksümədin
qə̣qək yazlur anda tümən tü yïḍïn

1809 bəgi yarlïƣï bolsa əḍgü sөzə
ḳulï kөṇlï yüksər yazar ḳax kөzə

1810 ḳalï bolmasa əḍgü yarlïƣ tilin
yaxarmïx qə̣qəklər ḳurïr tərk bilin

1811 bayat fəẓlï ḳoloƣu kərək ḳul ḳamuƣ
bayat fəẓlï bolsa aqïldï ḳapuƣ

A70
1812 muṇar məṇzətü aydï xa'ir bu sөz
munï uḳƣïl əmdi aya əḍgü өz

1813 bayat fəẓlï birlə aƣïrlar ḳuluƣ
bilik ḳapƣï aqlur oṇarur yoluƣ

1814 bilik bilsə kündə ḳutaḍur küni
nəqə mə kiqig ərsə bolur uluƣ

Ə̣LIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

1815 yana aydï ə̣lig ay өgdülmixə
bilik bilgüqilər nətəg bilmixə

1816 kixi əgrənipmü bolur ol bəgü
azu tadu birlə toqarmu təgü

ƏGDÜLMIX JƏWABÎ ƏLIGKƏ

C90
1817 yanut bərdi əgdülmix aqtî tilin
ayur mən urayîn bu səzkə ulîn

1818 tərütürdə bərsə bayat əg kənül
tükəl mayə buldî bilikkə oqul

B140
1819 künina tənədür turu əglənür
nəgüni tiləsə bilür əgrənür

1820 bilikkə təgir ətrü bilgə bolur
bu bilki bilə asoqî əlkə tolur

1821 tərütür ədində kənül bərməsə
tiləkkə təgüməz bu anda basa

1822 takî bir səbəb kolsa oqlan bilik
kiqigdə təgürgü bilikkə əlig

1823 kiqig oqlan ərkən bilik əgrənür
uluq bolsa ətrü tiləkkə təgür

1824 bilik ərdəm ədgü kilînq ya kilîk
kixi əgrənür ətrü tüzlür yorîk

1825 bilik tut ya ərdəm kixi əgrənür
məgər bu ukux ol tadudîn ənür

1826 munar mənzətü kəldi türkqə məsəl
okîoqîl munî sən asîoq əzkə al

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۆگۈنۈپ،
بولۇرمۇ تەبىب ياكى تونۇلۇپ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1817 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئاچتى تىلىن،
دېدىكىم، قوياي مەن بۇ سۆزنىڭ ئۇلىن.

1818 ياراتىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل-كۆڭۈل،
تاپۇر دەسمايىنى بىلىككە ئوغۇل.

1819 ئۆسەر كۈنمۇ-كۈن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نىمىكى خالىسا شۇنى ئۆگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۈر.

1821 ياراتقان چېغىدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەر نە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم تىلەسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كۆڭۈل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۆگىنۇر،
چوڭايسا ئۇنىڭلە تىلەككە يېتۇر.

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي-پېئىل،
ئۆگەنسە، تۈزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

1825 بىلىم يا پەزىلنى كىشى ئۆگىنۇر،
مەگەركىم، ئەتىل ئۇ، تەبىئى بولۇر.

1826 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۈركچە ماقال،
ئوقۇپ سەن، ئۇزۇڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1827 kixi egrənür bilki artar eküx
nəqə egrənip uksa bolmaz ukux

1828 bayattïn ərür bu ukux boloqusï
tadu birlə kirsə bolur bəlgüsi

1829 bayattïn 'əta ol ukux bəlgülüg
ukuxtïn bulur ər min ədgü ülüg

1830 kixidə uluqrak ukuxluq kixi
ukux boldï ərkə miṇ ərdəm baxï

1831 ukuxsuz kixini kixi təməgü
nəqə sezləsə sez yəmə pütməgü

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

B141 C91
1832 yana aydï əlig əxittim bu sez
taki bir sezüm bar ayïtqu bu ez

1833 ukuxuq adïrtïṇ bilikdə eṇi
nəgü təg turur ay sezüṇnüṇ oṇï

1834 nəgü ol ukux ornï kayda turur
kayudïn kopar kupsa kayda barur

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1835 yanut bərdi egdülmix aydï ukux
aqïr nəṇ turur ol kixikə kesüx

1836 ukux ornï üstün məṇədə turur
aqïr nəṇ üqün ornï baxta ərür

1837 ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن، بەلگىلىك،
قىلىغى دۇرۇستۇر ئىشى ئۆلگىلىك.

1838 رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىنى،
ئەقىللە كىشەنلەر، قىلىق ۋە تىلىنى.

1839 ئەقىللىق تىرىكتۇر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر شۇ خىل تەڭ بۆلۈك.

1840 كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

1841 ئەقىلدىن كېلۇر، كور، پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
بىلىمدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگۈلۈك.

1842 كىشىلەر بۇ ئىككى بىلەن زور بولۇر،
بۇ ئىككى بىلەن تۈز-تۇغرا يول تۇتۇر.

1843 بىلىملە پەرقلىنەر كىشى يىلقىدىن،
نىمە بار بۈيۈكرەك بولەڭ بىلىمدىن؟

1844 ئەقىل بىر سوز ئېيتتى بۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئىشلەتسە ئەقىلنى بولۇر پايدا كوپ:

1845 كىشىنى ئايرىغان بىلىم يىلقىدىن،
كىشى قولى ئۈستۈن بولۇر ئىلىمدىن.

1846 يۈرى، يىلقا بولما، ئەقىل، بىلىم بىل،
بىلىم بىرلە سوزلە، يورۇق تۇت تىلىڭ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

1847 ئېلىگ ئېيتتى: باردۇر تېخى بىر سوزۇم،
ئۇنى دەي ساڭا مەن، كوركەم يۈزلۈكۈم.

B142

1848 maṇa ayɣïl əmdi uḳux şurəti
nəgü təg bolur ol yerügi atï

1849 yüzi kerki ḳïlḳï ḳïlïnqï nə ol
yaxï ḳurï boḍ sïn avïnqï nə ol

1848 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئەقىل سۈرىتى—
نېچۈكتۈر، تىگى ھەم نىمەدۈر ئېتى؟

1849 يۈزى، كوركى، خۇيى، قىلىقى نەدۈر؟
يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۇنچى نەدۈر؟

27

ƟGDÜLMIX ƏLIGKƏ UĶUX ŞURƏTIN AYUR

1850 yanut bərdi əgdülmix aydī uķux
kīlīnqī kəņi kər küvənqi əküx

1851 yüzi kərki kərklüg nə yaxī kiqig
ķamuoı ədgülükkə anīņdīn kəqik

1852 ərüg həm silig ol nə ķīlķī amul
ķamuoı təprənürkə baoırsaķ kəņül

1853 ķayuķa əlig ursa ətlü barīr
ķayuķa səzi təgsə yətlü barīr

1854 isig yüzlüg ol kər ķamuoıķa səvüg
kixilərkə andīn asīoılar ülüg

1855 yiti kəzlüg ol kər baķīxī yīraķ
ķayu ixkə təgsə bəkitür adaķ

1856 nəqə buloıanuķ ixkə təgsə süzər
nəqə tərs tügün ərsə baķsa yazar

1857 baķar soldīn oņdīn ḥəm əņdün ķəḍin
ķamuoq ix yaraoqīn bilir ḥəm əḍin

1858 ķaqīoqlīoq yətər ol uquoqlīoq tutar
sīnuķuoq sapar ol buzuķuoq ətər

1859 uķuxsuz əkündi ayur ay uķux
səniņsiz munaḍur mən artuķ əküx

C93
1860 maņa təgmədi bir səniņdin ülüg
səniņsiz kixi keņli boldī əlüg

B143
1861 yula ol uķux kər ķaraoquķa kəz
əlüg tənkə jan ol aoqīn tilkə səz

1862 uķuxluoq uķuxķa ayar ay əxim
nə əḍgü əxim sən ətikli ixim

1863 ķīlīnq oņ tutar ḥiq solī yoķ uķux
pütün qīn turur ḥiq alī yuķ uķux

1864 uķux kimdə bolsa bu ol bəlgüsi
bu bəlgü bilə ol uķux bilgüsi

1865 uķaxnuņ əņ axnu ķīlīķi oņay
kənilik bilə ol yorīķi yīl ay

A72
1866 uķuxluoq kəni ḥəm silig til səzi
pütünlük bilə boldī ķīlķi təzi

1867 ərüg ol amul kəḍ sərimlig şəbur
kərüp ixni yətrü ol aķru təgür

1868 ķīlīnqī ķarī kərsə yaxi yigit
aņar muņluoq arzun əgə ya təgit

1857 سول-ئوڭ بىرلە ئالدى-ئارقىدىن باقار،
پۈتۈن ئىشقا چارە بىلەن ۋاقت تاپار.

1858 يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقاننى تۇتار،
بۇزۇقنى تۈزەر ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

1859 ئەقىلسىز پۇشايماندا دەر: ئەي ئەقىل—
سېنىڭسىز ئېرۈرمەن تولا غەمدە، بىل.

1860 سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
كىشى كوڭلى سەنسىز ھايات بولمىدى.

1861 ئەقىل بىر چىراقتۇر، كوزى يوقىغا كوز،
ئولۇك تەنگە جان ئول، گاچىغا تىلغا سوز.

1862 ئەقىللىق ئەقىلغە دىگەي: يولدىشىم،
نە ياخشى ئەشىم سەن تۈزەردە ئىشىم.

1863 ئەقىل ئوڭ ئىشلەر، ئۇ تەتۈر ئىشلىمەس،
پۈتۈنلەي ئېرۈر چىن، ئۇ مەككار ئەمەس.

1864 ئەقىل كىمدە بولسا شۇدۇر بەلگۈسى،
بۇ بەلگۈ بىلە ئۇ ئەقىل بىلگۈسى.

1865 ئەڭ ئاۋال ئەقىلنىڭ قىلغى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۈرەر يىل ۋە ئاي.

1866 ئەقىللىق، دۇرۇس ھەم سىلىق سوز-تىلى،
دۇرۇس ھەم تولۇقتۇر ئۇنىڭ پېيلى.

1867 يۇۋاش ھەمدە تىنچ كوپ سەۋرلىك ئېرۈر،
يېتەرلىك كورۇپ ئىشنى سالماق قىلۇر.

1868 قىرى قىلغى، لېكىن يىگىتتەك تۇرار،
بوشاۋۇرمۇ، قولمۇ ئۇنى ئاختۇرار.

1869 munar mənzər əmdi bu sezni oki
uka tursa mə'ni aqīloqay taki

1870 kilinqi kari oqlan ezlüg ukux
ukux kayda bolsa anar bar yapux

1871 kiqigi səviglig karisi amul
ezi tüzün alqak kər asoqī əküx

ƏLIG JƏWABĪ ƏGDÜLMİXKƏ

1872 bu sezlər əxitti səvindi əlig
ayur ay odunmix sezi eg bilik

1873 bayat bərdi barqa tükəl ədgülük
bayattin 'əta sən mana bəlgülük

1874 bu əmgək yük ol bir aqīr yüdgükə
ani yüdsə etrü təgir ədgükə

C94
1875 kim ədgü tiləsə aqīr yük yüdər
aqīr yük yüdügli tiləkin küdər

1876 yükümni yüdər sən tilək ix yorīr
məni tindurur sən sana yük təgir

B144
1877 bayat bərsü təwfik mana əmdi küq
həkinni etəyin yanut birkə üq

1878 bilir mən bu yanlīq tapuq kildukun
baqīrsaklik ol bu məni koldukun

1879 baqīrsak tapuqqī tükəl ol bolur
ez asqīn kodup kər bəg asqīn kolur

1869 بۇ سوزنى ئوقى ئەمدى، ئوخشار بۇڭا،
ئوقۇغانچە مەنا ئېچىلغاي ساڭا:

1870 قىلىقتا قىرى، ئوزى ياشتۇر ئەقىل،
ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل.

1871 ياشلىغى سويۇملۇك، قىرىسا بېسىق،
ئېرۇر نەپسى تولا، يۇشاق، كىچىك دىل.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1872 بۇ سوزنى ئىشتكەچ سويۇندى ئېلىگ،
دېدى: ئەي ئويغانىغان، سوزى ئالى-بىلىك.

1873 خۇدا بەردى ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگۈلۈك.

1874 بۇ ئەمگەك يۇدۇشكە ئېغىر يۈك ئېرۇر،
ئۇنى يۇدسە كوپلەپ ياخشىلىق تېگۇر.

1875 كىم ئەزگۈ تىلىسە ئېغىر يۈك يۇدەر،
ئېغىر يۈك يۇدۇگەن تىلەككە يېتەر.

1876 يۈكۈمنى يۇدەرسەن تىلەك، ئىش يۇرۇر،
مېنى تىندۇرۇرسەن، ساڭا يۈك بولۇر.

1877 خۇدا بەرسە تەۋپىق، ماڭا ئەمدى كۈچ،
ھەققىڭنى ئوتەي مەن قىلىپ بىرگە ئۈچ.

1878 بىلۇرمەن بۇ ياڭلىغ خىزمەت قىلغىنىڭ،
ماڭا باغلانغىنىڭ—كويۇمچانلىغىڭ.

1879 كويۇمچان خىزمەتچى شۇ خىلدا كېلەر،
قويۇپ ئوز پايدىسىن، بەگ پايدىسىن دەر.

1880 nəgü tər əxit bu tapuqqī tili
bəgin inqkə təgrür tapuqsak kulī

1881 mənilig bolur bəg tükəl kut baxī
baqīrsak kulī bolsa kīlsa ixi

1882 tapuqqī bilə bəg kətürdi əgin
tilək təg tapuq kīlsa tīndrur bəgin

1883 bax aqrīq yük əmgək kətürsə kulī
bəginə aqa bərsə arzu yolī

1884 kayu bəg bulur ərsə mundaq kuluq
bayattīn 'əta ol anar kəd uluq

1885 azun bagləri əldi bizdə oza
əküxrəki bardī bu arzu əzə

* * *

1886 azun bodnī tīndī avīnqīn kutun
əligkə du'a kīldī bodnī pütün

1887 ədīn əl kixisi əxitti munī
yüzin kərgükə arzuladī anī

1888 kəqürdi yīl ay kün bu arzu əzə
əlin ətti ədgü tərüsin tüzə

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1889 əlig bir kün ündədi əgdülmixig
ayur aytayīn sez sən ay bilmixig

1880 نىمەدەر ئىشتىكىن خىزمەتچى تىلى،
مۇزۇرلاندۇرار بەگنى ئىشچان قۇلى:

1881 راھەتتە ياشار بەگ بولۇپ بەخت بېشى،
كويۇمچان قۇلى بولسا، قىلسا ئىشى.

1882 خادىم بىرلە قەددىنى بەگ كۆتىرەر،
ئىش ئوڭلىسا تىلەكتەك، بېگى تىنىچ ئۆتەر.

1883 باش ئاغرىق تۇگەر، چەكسە زەخمەت قۇلى،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۇمىت يولى.

1884 قۇلى قايسى بەگنىڭ بۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
خۇدانىڭ ئۇڭا چوڭ ئاتاسى بولۇر.

1885 بۇرۇن بىزدىن ئۆتكەن جاھان بەگلىرى،
شۇ ئارزۇ بىلەن كەتتى كوپرەكلىرى.

* * *

1886 جاھان خەلقى خوشال، بەختىيار، ئارام—
ئېلىپ، قىلدى خانغا دۇئالار تامام.

1887 بولەك ئەل كىشىسى ئىشىتكەچ بۇنى،
يۇزىنى كورۇشكە كۆتۈشتى ئۇنى.

1888 شۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۇنلەر ئوتتۇپ،
ئېلىن قىلدى ياخشى قانۇنلار تۈزۈپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1889 ئېلىك ئۇندەپ ئوگدۇلمىشنى بىر كۈنى،
دېدى: سوز قىلاي، ئېيت نە بىلسەڭ شۇنى.

B145 C95

1890 ət ez yəti əndamka baksa kər ər
tatïoq buldï barqa ez ülgin tərər

1891 kənül tatoqï nə ol bu kez tatoqï nə
bu iki tatïoqdïn ezüm ülgi nə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A73

1892 yanut bərdi egdülmix aydï tatïoq
kənül arzu kolsa bəkürtsə katïoq

1893 səvitmix yüzin kersə kezkə tatïoq
kənül arzusïn bulsa ezkə tatïoq

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1894 yana aydï əlig ay egdülmix ay
səviglig nixanï nəgü ərmix ay

1895 səvər mən təyü barqa də'wi kïlur
bu də'wika mə'ni nəgü təg bolur

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1896 yanut bərdi egdülmix aydï bolur
səvüg yüzkə baksa səvərin bilür

1897 kamuoq nənkə ertüg bolur baksa kez
kənülkə yok ertüg munï bilgü ez

1898 səvər səvməzin ez biləyin təsə
kənülka baka kergü bilgəy basa

1899 səvüglər yüzində bolur bəlgü nəŋ
kezin kezkə tiksə ani bilgü taŋ

1900 munar mənzətü aydï xa'ir sezi
ukup tiŋlayu al kixi ərbüzi

1901 səvigli kixiniŋ yüzi bəlgülüg
tili aqsa mə'ni sezi bəlgülüg

C96
1902 səvər səvməzin ez biləyin təsə
saŋa tətrü baksa kezi bəlgülüg

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

146
1903 əlig aydï uktum əxittim bu sez
taki bir sezüm bar ani aysu ez

1904 kərəklig sez aytur mən əmdi saŋa
ədi kəd bakïp sezləyü bər maŋa

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1905 yanut bərdi egdülmix əlig kutï
bilik birlə bəglər bədütti atï

1906 bilik ordusï ol bu bəglər ezi
biliksiz bolur kul nərək kul sezi

1907 ayïtmak oŋay boldï tərsi jəwab
jəwabka əlig bilki boloŋay şəwab

1908 oŋayïn əlig tuttï tərsi maŋa
kəmixməgil əmdi ay ərsig toŋa

ƏLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

1909 ǝlig aydï aytïqlï muŋluq bolur
ɵzi bilmədükin anïŋdïn kolur

1910 kalï mundaq ərsə səvingü kərək
ayïtmïx sɵzümni sən ayqu kərək

ƟGDÜLMÏX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B147
1911 yanut bərdi aydï ay ədgü tɵrü
əxitmək kəd ol sɵzləməktə kɵrü

1912 sɵzüg sɵzləgüqi bu jan yavrïtur
əxitgüqi avnur ət ɵz səmritür

1913 nəgü tər əxitgil sïnamïx bɵgü
sɵzüg sɵzləməgü əxitgü ɵgü

C97
1914 əxitmək bilə boldï bilgə kixi
bu sɵz sɵzləməktin barïr ər baxï

1915 əxitsə bolur ol kulakka tatïq
təlim sɵzləmix sɵzdə bolmaz asïq

1916 sɵzüg sɵzləməsə sav altun sanï
bakïr boldï tildin qïkarsa anï

ƏLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

A74
1917 əlig aydï əmdi kɵni sɵzlədiŋ
sən əmdi ɵzüŋkə kutun kur badïŋ

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1909 ئېلىگ ئېيتتى: سورغۇچى مۇھتاج ئېرۈر،
ئۆزى بىلمىگەننى سوراپ ئۇ بىلۈر.

1910 بۇ شۇنداق ئىكەن سەن سۆيۈنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1911 جاۋاپ بەردى ئى ياخشى قانۇن دىبان،
ئىشىتمەك سۆزلىمەكتىن ياخشى ھامان.

1912 بۇ سۆز قىلغۇچى ئۆز جانىن ئۆپرىتۇر،
ئىشىتكەن سۆيۈنۈپ ئۆزىن سەمرىتۇر.

1913 قۇلاق سال، سىنالغان ھېكىم دەر نىمە،
ئىشىت ھەم ئۆيلا، ئەمما تولا سۆزلىمە:

1914 ئىشىتمەك بىلە بولدى ئالىم كىشى،
تولا سۆز قىلىشتىن كېتۇر ئەر بېشى.

1915 ئىشىتمەك قۇلاققا بېغىشلايدۇ زەۋق،
تولا سۆزلىگەن سۆزدە كۆپ پايدا يوق.

1916 دىمەستە سۆزۈڭنى ئالتۇن ھىساپلا،
ئېغىزدىن چىقسا سەن ئۇنى مىس سانا.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1917 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دۇرۇس سۆزلىدىڭ،
ئۆزۈڭگە بەختىنىڭ قۇرىن باغلىدىڭ.

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

1918 yanut bə̧rdi əgdülmix ə̧lig ķutī
ezüm yə̧glədüki bu ķulluķ atī

1919 ķulī jan sīzuroqu avīnsa bəgi
ķalī yətlür ərsə bu ķulnuņ əgi

1920 əxitsü ayayīn ezüm bilmixin
ə̧lig mə kəqürsün hə̧ţa bolmīxīn

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1918 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش: ئېلىگ قۇتى،
ئۆزۈم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى.

1919 جان ئاتىسۇن بېگىمنىڭ ھوزۇرىغا قۇل،
ئەگەر يەتسە ئەقلى، ئاقىل بولسا ئول.

1920 ئىشتكىن، مەن ئېيتاي ئۆزۈم بىلگىنىن،
ئېلىگىمۇ كەچۈرسۇن خاتا بولغىنىن.

يىگىرمە بەشىنچى باپ

بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

1921 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دېمەكچى سوزۇم،
شۇ ئەردى مانا ئەمدى ئېيتاي ئوزۇم.

1922 ياراتتى خۇدايىم ئادەم بالىسىن،
ئۇلۇغىن، كىچىگىن، يامان ـ ياخشىسىن.

1923 بىلىملىك، بىلىمسىز، پېقىر يا گاداي،
ئەقىللىق، ئەقىلسىز، جاھىل ياكى باي.

1924 نىچۇگرەك كېرەك بەگ ئۇنى باشلىسا،
ئورۇنلاپ ئىشنى، ئېتى ياڭرىسا.

1925 بېيىسپ خەلقى، ئۇنىڭ تۈزەلسە يۇرتى،
كېتەر چاغدىمۇ قالسا ياخشى ئېتى.

1926 كۆڭۈش ھەم يېپەككە تولۇپ غەزنىسى،
بويۇن ئەگسە دۈشمەن، تۆكەپ پىتنىسى.

1927 ئېلى بولسا كۆچلۈك، يىغىلسا قوشۇن،
يۇرۇتسە ئىلىم بىرلە ئۇ تۈز قانۇن.

C98
1928 qavīḳsa aẓunda yaḑilsa atī
bəḑüsə küniŋə ketürsə ḳutī

1929 ərəẓin avīnsa yəşə ə̧l uzun
pütün ĵan üzülsə yəşə ol aẓun

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

1930 yanut bə̧rdi əgdülmix aydī ə̧lig
ə̧ḑi tərs ayïttī maŋa bu bilik

1931 bu bəglik ixin barqa bəglər bilir
terü eŋdi ḳīlḳ yaŋ olardīn kəlir

1932 anasīnda toqsa toqar bəglikin
kerü egrenür ix bilür yə̧glikin

1933 bayat kimkə bə̧rsə bu bəglik ixi
bə̧rür eg keŋül ker ol ixkə tuxī

1934 kimi bəg terütmək tiləsə bayat
bə̧rür axnu ḳīlḳ yaŋ uḳux yüg ḳanat

B149
1935 bu bəglik ixi boldī bəglər ixi
bu bəglər ixin bildi bəglik kixi

1936 bu ixni ə̧lig mə̧ndə yə̧grək bilür
atasī bəg ərdi ezi bəg turur

Ə̧LIG JƏWABĪ ƟGDÜLMIXKƏ

1937 ə̧lig aydī uḳtum bu səz barqa qīn
keni səzlədiŋ səz yïpar burdī kin

1928 تېپىپ شۆھرەت، جاھاندا يېيىلسا ئېتى،
بۈيۈكلەپ كۈنسايىن، كۆپ ئاشسا قۇتى.

1929 ئۆزۈن يىل ياشىسا ھوزۇردا ئامان،
پىدا بولسا جانلار، ئۇ سورسا جاھان.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1930 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئېلىك،
مېنىڭدىن سورىدى بۈيۈك بىر بىلىك.

1931 بۇ بەگلىك ئىشىن ھەممە بەگلەر بىلۇر،
قانۇن، تەرتىپ، ئادەت ئۇلاردىن كېلۇر.

1932 تۇغۇلۇر بۇ بەگ ئاندىن بەگ بولۇپ،
بىلۇر ياخشى ئىشنى كورۇپ، ئۆگۈنۈپ.

1933 بۇ بەگلىك ئىشىن كىمگە بەرسە خۇدا،
بېرۇر ھەم ئەقىل، كۆڭۈل لايىغىدا.

1934 كىمى بەگ ياراتماق تىلىسە بايات،
بېرۇر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول-قانات.

1935 بۇ بەگلىك ئىشى بولدى بەگلەر ئىشى،
بىلۇر بەگلىك ئىشىنى بەگلىك كىشى.

1936 بۇ ئىشنى ئېلىگ مەندىن ئوبدان بىلۇر،
ئاتاسى بەگ ئەردى، ئۆزى بەگ ئېرۇر.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1937 ئېلىگ: ئۇقتۇم سۆزۈڭنى، چىندۇر دېدى،
راست ئېيتتىڭ، سۆزۈڭنىڭ ئىپاردەك ھىدى.

1938 bu ix kïloqïuqï ər kïlur əz ixi
mün ərdəm bilikli kərügli kixi

1939 mən ix kïloqïuqï mən sən ix kərgüqi
ixig kərgüqidin bilür kïloqïuqï

1940 bayat bərdi əmdi saŋa əg kəŋül
ukux həm bilik birlə bolduŋ amul

1941 maŋa ok tapïndïŋ kiqigdə bərü
kərü əgrənü bildiŋ ədgü tərü

C99
1942 kamuoq ixni uktuŋ ma bildiŋ əzün
maŋa ma baoqïrsak sən kïlkïn səzün

A75
1943 baoqïrsakka aytur kixi əz səzin
baoqïrsak yuluoqlar kixikə əzin

1944 baoqïrsak üqün sən pütər mən saŋa
baoqïrsaklïkïn ay bu səzlər maŋa

1945 nəgü tər əxitgil baoqïrsak kixi
baoqïrsaklïk ol kər kixilik baxï

1946 baoqïrsaknï əgdi ukuxluoq əküx
baoqïrsak kixilər kixikə kəsüx

1947 baoqïrsaknï bulsa baoqïrka urun
maŋa mundaoq aydï bilik həm ukux

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B150
1948 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
əsən'inq tirilgil ay üstəŋ əlig

1938 بۇ ئىشنى قىلغۇچى ئۆز ئىشىن بىلەر،
بىلەر كەم-ئوشۇغىن كۆرۈپ تۇرغان ئەر.

1939 مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن ئىش كۆرگۈچى،
بىلەر كۆركۈچىمدىن ئىشنى قىلغۇچى.

1940 خۇدا بەردى ئەقىل ھەم كۆڭۈلنى ساڭا،
ئەقىل ھەم بىلىملە قىل ئىشنى ئادا.

1941 كىچىكتىن بۇيان، خىزمىتىمدە بولۇپ،
بۇ ياخشى قانۇننى ئۆگەندىڭ كۆرۈپ.

1942 پۈتۈن ئىشنى ئۇقتۇڭ ۋە بىلدىڭ ئۆزۈڭ،
كۆيۈمچان ماڭا ھەم قىلىغىڭ، سۆزۈڭ.

1943 كۆيۈمچانغا ئېيتۇر كىشى ئۆز سۆزىن،
كۆيۈمچان بېغىشلار كىشىگە ئۆزىن.

1944 كۆيۈمچانلىقىڭدىن پۈتەرمەن ساڭا،
سەمىمى سۈرەتتە جاۋاپ بەر ماڭا.

1945 نىمە دەر، ئىشىتكىن، كۆيۈمچان كىشى،
كۆيۈمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1946 ئاقىللار كۆيۈمچاننى كۆپ ماختىدى،
كىشىگە ئەزىزدۇر كۆيۈمچان زاتى.

1947 كۆيۈمچان ئۈچۈن بەر يۈرەكتە ئورۇن،
ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دىدى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1948 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دىدى: ئەي خاقان،
ياشا تىنچ، قۇلۇڭ ئولسۇن ئۈستۈن ھامان.

1949 bu bəglikkə axnu tüp əşlī kərək
atīm alp ḳatīɣ ḳurq yana toŋ yürək

1950 atasī bəg ərsə oɣul toɣdī bəg
oɣul toɣsa bəg ḥəm atalarī təg

1951 uḳuxluɣ kərək ḥəm biliklig kərək
aḳīlīḳ kərək ḥəm siliglik kərək

1952 bilik birlə bəglər boḍun baxladī
uḳux birlə ẹl kün ixin ixlədi

1953 bəg atī bilik birlə baɣlīɣ turur
bilik lamī kẹtsə bəg atī ḳalur

1954 kəḍ əglüg kərək ḥəm bilikli uḳux
biliklig kixiniŋ yaɣīsī əküx

1955 nəgü tẹr əxitgil bilik bilmix ər
baxīnda kəqürmix əküx yẹlmix ər

C100

1956 biliklig kərək bəg uḳuxluɣ oḍuɣ
aŋar təgməsə bir mufaja yoḍuɣ

1957 kīlīnq əḍgü ərdəm kərək miŋ tümən
atī əḍgü bolsa tutunsa boḍuɣ

1958 apa oɣlanī barqa əşlī bəḍük
bilik birlə boldī kər əḍrüm kəḍ ək

1959 uruɣ əḍgü bolsa ər əḍgü toɣar
ər əḍgü bolup ətrü tərkə aɣar

1960 īḍuḳ ol bu bəglik aɣīɣlīḳ tilər
arīɣlīḳ bilə ẹldə saḳlīḳ tilər

1949 بۇ بەگلىككە تەكتى ئىسىللىق كېرەك،
باتۇرلۇق، قۇۋۋەت- كۈچ، جەسۇرلۇق كېرەك.

1950 ئاتا بولسا بەگ، تۇغۇلۇر ئوغلى بەگ،
ئوغۇلمۇ بولۇر بەگ ئاتالىرىدەك.

1951 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952 بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1953 بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك "لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.[128]

1954 بەگ ئاقىل بولسۇن ھەم بىلگىنى تولا،
بىلىملىك كىشىنىڭ دۈشمىنى تولا.

1955 نىمە دەر، ئىشىتكىن، بىلىم تاپقان ئەر،
كۆپ ئىشنى كەچۈرگەن، تولا كەزگەن ئەر:

1956 بەگ ئولسۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۇيۇشتۇمتۇت تەگمىگەي دىسە بىر چاتاق.

1957 كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۈمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دىسە داغ-بوياق.

1958 ئادەم باللىرى ھەممە ئەسلى بۇيۇك،
بىلىملە خىللىنىپ بولۇر كوپ تۈزۈك.

1959 ئۇرۇغ ياخشىدىن ياخشى ئەر تۇغۇلار،
كىشى ياخشى بولغاچقا توركە چىقار.

1960 بۇ بەگلىك بۇقەددەس، ئېرىغلىق تىلەر،
ئەلدىن ھەم ئېرىغلىق، ھۇشيارلىق تىلەر.

1961 boḍunka talusï kərək alp atïm
bəḍük ixkə etrü bu bolsa tətim

1962 nəgü tər axitgil etükən bəgi
sïnap sezləmix sezni yətrüp egi

B151
1963 boḍunka bəgi artuk eḍrüm kərək
keṇül til keni kïlkï keḍrüm kərək

1964 biliklig ukuxluq boḍunka talu
akï həm kezi tok nə keṇli tolu

1965 kamuq əḍgükə bolsa əlgi uzun
uvutluq silig həm kïlïnqï tüzün

1966 səza bəg bolur bu boḍunka uluq
munïṇdïn kəlir etrü əḍgü uruq

1967 bilik birlə baxlar kixi ix baxïn
ukux birlə uksa oṇarur ixin

1968 boḍunuq bilik birlə bastï bəgi
bilik bolmasa ixkə yakmaz egi

1969 yaṇïlsa bu bəglər ay əlig kutï
anïṇ bəgliki iglər ətgü otï

1970 bu bəglik iginə otï eg bilik
ukux birlə əmlə ay kïlkï silig

1971 biliklig ukuxluq kərək bəg tətik
anïn kïlsa etrü iginə ətik

B101
1972 biliklig ukuxluq begü əlqi bəg
ikigün azunda bolur ornï yəg

1961 بەگ ئۇلغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنگله قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1962 ئىشتكىن، ئۇتتۇكەن[129] بېگى نىمە دەر،
سىناپ ھەم سوزىنى بىلىپ قىلغان ئەر:

1963 خەلق بېگى تولىمۇ خىل بولماق كېرەك،
كوڭۇل، تىل تۈز، خۇلقى ئۈز ئولماق كېرەك.

1964 ئاتىل ھەم بىلىملىك، ئەل سويەر تېخى،
كوزى توق، دىلى كەڭ، ھەم بولسۇن سېخى.

1965 قىلىشقا ياخشىلىق قول ئولسۇن ئۈزۈن،
ئۇياتچان، سىلىق ھەم قىلىغى تۈزۈن.

1966 بەگ شۇنداق بولسا، ئەلگە لايىق ئۇلۇغ،
ئۇنىڭدىن كېلەر ھەم بىر ياخشى ئۇرۇغ.

1967 بىلىم بىرلە باشلار ئەر ئىشنىڭ بېشىن،
ئەقىل بىرلە قىلسا ھەم ئوڭلار ئىشىن.

1968 بىلىم بىرلە تۇتار ئېلىنى بېگى،
بىلىم بولمىسا، ئىشقا يەتمەس ئوكى.

1969 گەر ئىشتا يېڭىلسا بەگلەر، ئەي خاقان،
بۇ بەگلىك كېسەلدۇر، داۋالا شۇئان.

1970 داۋاسى بۇ دەرتنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم،
داۋالا ئەقىللە، خۇلقى مۇلايىم.

1971 ئەقىل ھەم بىلىم بەككە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

1972 بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا ئەلچى خان،
بولۇر ياخشى ئورنى ھەر ئىككى جاھان.

A76

1973 ikigün azunuqı buluqlï kixi
ədi kutluqı ol bu tükəl kut baxï

1974 munar mənzətü aydï xa'ir bu səz
kərü barsa mə'ni biliksizkə kəz

1975 mənilig kayu ol mana ay yora
kixi kutluqï kim kixilər ara

1976 yəsə bərsə dunya tirilsə kutun
takï bir azunda bu buldï tərə

1977 kïlïnqï onay bolsa kïlkï kəni
səvinqin kəqər kər ux ol bəg küni

B152

1978 bayat kimkə bərsə bu ədgü kïlïk
bu ədgü kïlïk brilə ədgü yorïk

1979 anïn boldï dunya tü ni'mət bilə
tiləsə əzün yə tiləsə ülə

1980 bayat bərsə fəzlï kulïna kutun
bolur kïlkï ədgü kïlïnqï pütün

1981 kïlïnq ədgü ərdəm kərək min tümən
anïn tutsa əl kənd kətürsə tuman

1982 nə ədgü turur bu kïlïnq ədgüsi
kïlïnq ədgü ərkə yəgü kədgüsi

1983 bayat kimkə bərsə kïlïnq arkukï
anï əmgətür bu zəmanə okï

1984 kayu bəgdə bolsa bu arkuk kïlïnq
ixi barqa tətrü səvinqi sakïnq

1973 ھەر ئىككى جاھانلىقنى تاپقان كىشى،
بولۇر كوپ بەختلىك، سائادەت بېشى.

1974 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
بۇ سوز مەنىسىدۇر بىلىمسىزگە كوز:

1975 سائادەت نىمەدۇر قېنى ئېيت ماڭا،
كىشى قۇتلۇغى كىم كىشىلەر ئارا؟

1976 يىمە، بەرسە دۇنيا، ياشاپ بەختلىك،
ئۇ دۇنيادا بولۇر ھەم تۇردە تۇرا.

1977 مۇلايىم بولسا خۇلقى، قىلىقى كونى،
سويۇنچتە ئوتەر ئۇشبۇ بەگنىڭ كۇنى.

1978 خۇدا كىمگە بەرسە بۇ ياخشى قىلىق،
ھەم ياخشى قىلىق بىرلە ياخشى تۇرۇق؛

1979 جاھان بولدى بار نىمەتىلە ئۇنىڭ،
تىلىسەڭ ئۇلەشتۇر، تىلە، يە ئوزۇڭ.

1980 خۇدا گەر قۇلىغا پەزىل-بەخت بېرۇر،
پۈتۈن خۇلقى-خۇيى ھەم ياخشى بولۇر.

1981 كۆزەل خۇي، پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇمەن،
قىلىپ تېچ ئەل-يۇرتنى، يوقاتسا تۇمان.

1982 بۇ ياخشى قىلىق ئۇ ئەجەپ ياخشىدۇر،
كىشىگە يىمەك ھەم كيىمدەك تۇرۇر.

1983 خۇدا قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى يامان،
ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىرلە زامان.

1984 ئەگەر بولسا قايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سويۇنچى بولۇر غەم، ئىشى تەتۇر ماڭار.

1985 saķïnuķ kərək bəg nə ķïlķï arïɣ
arïɣlïķ tilər tutqï uroɣï arïɣ

C102
1986 saķïnuķ kixi keņli ķorķlïķ bolur
keņül ķorķsa bəglər ixig tüz ķïlur

1987 ķalï bolmasa bəg saķïnuķ süzüg
arïɣsïz bolur barqa ķïlķï üzük

1988 erüglük amulluķ bolur bəgkə kerk
bu bəglik ixiņə bu ol baɣu erk

1989 kəḍ eglüg kərək bəg oņarsa ixin
bilip baxlasa etrü ixlər baxïn

1990 bu eglüg kixilər oņarur ixig
yïraķ tutɣu ixtə bu egsüz kixig

1991 keņül bolmasa ər kezi asɣï yoķ
egi bolmasa ər keņül osɣï yoķ

1992 nəgü tə̣r əxitgil ay ə̣lqi baxï
erüg kəḍ keņüllüg sïnamïx kixi

B153
1993 ķayu ərdə bolsa uķux birlə eg
anï ər ataɣïl nəqə egsə eg

1994 uķux eg bilik kimdə bolsa tükəl
yavuz ərsə kəḍ tə̣ kiqig ərsə eg

1995 nə ə̣dgü turur bu kixikə egə
egi bolsa etrü ataɣu egə

1996 ə̣vəklik bəliņ ol ķamuɣķa yavuz
ķalï bolsa bəgkə yüzi boldï boz

1985 بەگ ئولماق كېرەك تەقۋا، دىلى ئېرىغ،
ئېرىغلىق تىلەر دائىم نەسلى ئېرىغ.

1986 كىشى بولسا تەقۋا، دىل قورققاق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۈز قىلۇر.

1987 ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۆزۈك،
ئېرىغسىز بولۇر ھەممە قىلىغى ئۆزۈك.

1988 بېسىقلىق، سەۋرىلىك بەگنىڭ كوركىدۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۇلۇۋۇر بولۇر.

1989 كېرەك كوپ ئەقىل بەككە قىلىشقا ئىشىن،
بىلىپ باشلىسا ئۇ ھەر ئىشىنىڭ بېشىن.

1990 ئەقىللىق كىشىلەر تۈزەلتۈر ئىشىن،
يىراق تۇتسا ئىشتىن ئەقىلسىز كىشىن.

1991 ئېرۇر پايدىسىز كوز، كوڭۈل بولمىسا،
كوڭۈل پايدىسىزدۇر ئەقىل بولمىسا.

1992 نىمەدەر، ئىشتكىن، ئى ئەلنىڭ بېشى،
دىلى كوپ سەۋرىلىك، سىنالغان كىشى:

1993 ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ-ئىدرەك ۋە ئوگ،
ئۇنى ئەر ساناپ سەن قانچە ئوگسەڭ ئوگ.

1994 ئەقىل، ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دەپ، كىچىك بولسا ئوگ.[130]

1995 كىشىگە نە ياخشى تۇرۇر بۇ ئوگە[131]،
ئەگەر بولسا ئەقلى، ھىساپلا ئوگە.

1996 شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۈزى بولدى بوز.

2009 nə ədgü nəŋ ol bu uvut ərkə kərk
kamuɣ ədgü ixkə uvut boldï ərk

2010 tili qïn kərək bolsa kəŋli kəni
boḍunka asïɣ kïlsa toɣsa küni

2011 kalï bolsa bəglər hiyanət kəŋül
boḍunka asïɣ bolmaz andïn təŋül

2012 kəŋül til oŋay bolmasa kər kïlïk
ol əldin kaqar kutka bolmaz yorïk

2013 səzin kïyoɣuqï bəgkə tutma umunq
tiriglik yava boloɣa kïloɣay əkünq

2014 əḍi sak kərək bəg yana kəḍ oḍuɣ
usal bolsa bəglər tokïnur yoḍuɣ

A81
2015 iki nəŋ turur əlkə baɣï bəki
biri saklïk ol bir tərü əl kəki

2016 kayu bəg sak ərsə əliŋ bəklədi
yaɣï boynï yənqti əzə ərklədi

C104
2017 kayu bəg tərü bərsə əldə kəni
əlin ətti koḍtï yaruttï küni

2018 bu bəglik baɣï kər bu iki bolur
bu iki tükəl bolsa bəglik kïlur

2019 nəgü tər əxitgil yaɣïqï kür ər
bu saklïk bilə əz yaɣïsïn urar

A82
2020 aya əlqi bəglər əlig kolsa sak
bu saklïk bilə sən təzü əlkə bak

2009 ئۇياتتۇر نە ياخشى زىننەت، ئەرگە خاس،
ئۇياتتۇر پۈتۈن ياخشى ئىشقا ئاساس.

2010 تىلى چىن كېرەك، كوڭلى بولسۇن كونى،
بېرىپ پايدا خەلقىغە، تۇغسا كۈنى.

2011 ئەگەر بولسا بەگلەر يامان دىللىق ئۇ،
ئېرۇر پايدىسىز خەلققە، قولۇڭنى يۇ.

2012 گۈزەل بولمىسا بەگدە خۇي، سوز ۋە تىل،
ئۇ ئەلدە تۇرالماي قاچار بەخت، بىل.

2013 سوزىدە تۇرماس بەككە قويما ئۈمىت،
هاياتىڭ كېتەر بوش، قىلۇر نائۈمىت.

2014 بەگ ئولماق كېرەك ساق، يەنە بەك هۇشيار،
غاپىل بولسا بەگلەر، كوپ پىتنە قوپار.

2015 ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچ ئوزى:
هۇشيارلىق ۋە قانۇن—ئەلنىڭ يىلتىزى.

2016 قايۇ بەگ ساق ئولسا ئېلىن ساقلىدى،
ياۋ بوينىن يەنچىدى هەم باغلىدى.

2017 قايۇ بەگ يۈرۈتسە قانۇننى كونى،
تۈزەتتى ئۇ ئەلنى، تۇغۇلدى كۈنى.

2018 بۇ بەگلىك ئاساسى شۇ ئىككى ئېرۇر،
بۇ ئىككى تولۇق بولسا، بەگلىك قىلۇر.

2019 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۈرەشچان ئەر،
بولۇپ هۇشيار، ياۋنى يەكسەن قىلغان ئەر:

2020 ئايا ئەل بەگلىرى، ئەل ساقلاي دىسەڭ،
سەگەك بول، هەر ياقتىن كۈزەت ئەلنى تەڭ.

2021 bu saklïk bilə arttï bəglər əli
usallïk kərü buzdï bəglik ulï

2022 bu saklïk bilə sən yaqï boynï yənq
boḍunka tərü kïl tiril kənrü inq

B155

2023 iki nən bilə əlqi bəglik buzar
kirür əgri yolka kenidin azar

2024 biri küq birisi usallïk kïlur
bu iki bilə bəg əlin artatur

2025 yaqï boynï yənqmək tilər ərsə sən
kulak kez kərək sak kïlïp tursa sən

2026 bu saklïk bilə sanqtï bəglər yaqï
usallïk bilə buzdï bəglïk baqï

2027 usal bolsa bəglər ixin pütrüməz
usal bəg pütün bilgü bəglik yəməz

2028 sak ər tutqï ətnip usalïqï pusar
usal bolmaqïnqa yaqïqï kim basar

2029 sak ərsə bəgi əlkə təgməz əlig
kalï təgsə yətrür ukux əg bilik

2030 bu küqkəy kixi kəndü bəglik yəməz
bu küqkəy küqini boḍun kətrüməz

2031 nəgü tər əxitgil biliklig səzün
yəyüimədi küqkəy əlin kəq uzun

C105

2032 keyər ot turur küq yaqusa keyər
tərü suv turur aksa ni'mət enər

2021 سەگەكلىك بىلەن ئارتتى بەگلەر ئېلى،
بىپەرۋا بولۇش بۇزدى بەگلىك ئۇلى.

2022 ھۇشيارلىق بىلە بەنچى ياۋ بويىننى،
سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل ھايات قوينىنى.

2023 بەگ ئىككى نىمە بىرلە بەگلىك بۇزار،
كىرىپ ئەگرى يولغا، رۇس يولدىن ئازار:

2024 بىرى غاپىل ئولماق، بىرىدۇر زۇلۇم،
بۇلار بىرلە ئەلنى بۇزار بەگ چوقۇم.

2025 ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بويىنىن ئۈزۈش،
كېرەك كوز-قۇلاق بىرلە ھۇشيار تۇرۇش.

2026 سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى،
بىپەرۋا بولۇپ ئۈزدى بەگلىك بېغى.

2027 غاپىل ئولسا بەگلەر ئىش ئولماس تامام،
غاپىل بەگدە بەگلىك ئۇ قىلماس داۋام.

2028 بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر،
غاپىل بولمىسا ياۋ، ئۇنى كىم يېڭەر؟

2029 ساق ئولسا بېگى، ئەلگە تەگمەس ئىلىگ،
ئەگەر تەگسە، چارە تاپار ئاڭ-بىلىك.

2030 سۇرەلمەس زالىم بەگ بەگلىك دەۋرىنى،
كوتەرمەيدۇ خەلقى ئۇنىڭ زۇلمىنى.

2031 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك سوزۇن:
بولالمايدۇ زالىم ھوكۇمران ئۇزۇن.

2032 زۇلۇم—ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كويدۇرەر،
قانۇن—سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۇنەر.

2033 بولاي دىسەڭ ئەلگە ئۆزۈڭ ھوكۇمران،
قانۇن تۈز يۈرگۈت، خەلقنى ئاسرا ھامان.

2034 ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۈزىلۇر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىيپ ئەل، بۇزۇلۇر جاھان.

2035 كوپ ئوردا بۇزدى زالىم زۇلۇم بىلە،
تىرىك ئولدى ئاخىر ئۇ ئاچلىق ئىلە.

2036 تۈزەپ بەگ كوڭۇلنى يۈرگۈتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.

2037 ياماندىن ياماندۇر ئەي ساھىپقىران،
ئەگەر ئاتىنىپ قالسا يالغانچى خان.

2038 سوزى چىن ئولسا بەگنىڭ، خۇلقى گۈزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۆن كورۈپ ئاڭا ئەل.

2039 يالغانچى كىشىلەر ۋاپاسىز بولۇر،
ۋاپاسىزلار خەلققە ئوساللىق قىلۇر.

2040 نىمە دەر، ئىشىتكىن، ۋاپالىق كىشى،
ۋاپادۇر كىشىگە كىشىلىك بېشى:

2041 تىلى يالغان ئەرنىڭ جاپا قىلغى ئول،
جاپا كىمدە بولسا ئېرۇر يىلقى ئول.

2042 تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،
بۇ سوزلەر سىنالغان ئۇزۇن يىللىق ئول.

2043 بەگلەرگە يۈرەكلىك، جەسۇرلۇق كېرەك،
تېتىغاي ئۇ ياۋغا يۈرەك بىرلە بەك.

2044 بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۈرەكلىك كېرەك،
يۈرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۈرەك.

C106
2045 yürəklig yürəksizkə bolsa baxï
yürəklig bolur ętrü təgmə kixi

2046 bu sęzkə tanuķï bu bəytig okï
bu sęzkə anuķ tut kəņül ęg taķï

2047 kęr arslan bolu bəŗsə ïtķa baxï
bu ït barqa arslan bolur ęz tuxï

2048 ķalï bolsa arslanka ït baxqïsï
ol arslan bolur barqa ït saķïxï

2049 aķïlïķ kərək bəgkə ķoḑķï kəņül
bu ķoḑķï kəņül birlə ķïlķï amul

A83
2050 aķï bolsa bəglər atï qavlanur
atï qavï birlə aẕun bəklənür

2051 ava yïoqlu təŗlür ər at sü bolur
ər at sü bilə ər tiləkin bulur

2052 nəgü təŗ əxitgil urup yəgli ər
urup al ay alp ər yana ərkə bəŗ

B157
2053 aķï bol baoqïxla iqür ḩəm yəŗtür
ķalï əksüsə ur yana al yətür

2054 azïoqlïoq kür ərkə bu nəņ əksüməz
tutuoqlï ęrüņ ķuxķa məņ əksüməz

2055 ķïlïq baldu oķ ya ķəwi küq yürək
bar ərkən kəḑ ər nəņkə ķorķmaz kərək

2056 aẕunqï bęgü bəg nəlük gənq urur
ər at ķayda bolsa anuķ gənq alur

2045 يۈرەكلىك يۈرەكسىزنىڭ ئۇلسا بېشى،
يۈرەكلىك بولۇر ئۇندا ھەممە كىشى.

2046 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى بۇ بېيت ئوقى،
بۇ سوزنى كوڭۈلدە ساقلاپ تۇت تېخى:

2047 بولۇۋەرسە ئىتقا، گور، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان.

2048 ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان.

2049 يانا بەگ كىچىك دىل، سېخى بولغۇلۇق،
بۇنىڭ بىرلە قىلىقىن بېسىق تۇتقۇلۇق.

2050 سېخى بولسا بەگلەر ئېتى تارىلۇر،
ئېتى ۋە شوھرىتىلە جاھان قوغدىلۇر.

2051 ئەر، ئات توپلىنىپ ئاڭا، لەشكەر بولۇر،
بۇ لەشكەر بىلەن ئەر تىلەگىن تاپۇر.

2052 نىمە دەر، ئىشىت، جەڭ بىلەن ئوتكەن ئەر:
ئۈرۈپ ئال ئەي باتۇر، يەنە ئەرگە بەر.

2053 سېخى بول، بېغىشلا، ئىچۈر ھەم يىگۈز،
يەنە سەن ئۈرۈپ ئال، كېمەيسە ئەگەر.

2054 جەسۇر، كوزى ئوتكۇرگە مال ئوكسۇمەس،
ئالغۇر ئاق لاچىنغا يىمەك كەمسىمەس.

2055 قىلىچ، پالتا، ئوقيا بىلەن كۈچ، يۈرەك —
بار ئۇلسا، باتۇر ئالدىن قورقماس كېرەك.

2056 جاھاندار، ئاقىل بەگ نىچۈك گەنج[132] يىغۇر،
ئەر، ئات قايدا بولسا، ئېنىق گەنج ئالۇر.

2057 bu əl tutoquka kəp ər at sü kərək
ər at tutoquka nən tavar tü kərək

2058 bu nən aloquka bir kərək bay bodun
bodun baylikina tərü tüz kodun

2059 bularda biri kalsa tərti kalur
bu tərti yəmə kalsa bəglik ulur

2060 adin ma bu bəx nən yirak tutoqu bəg
ati ədgü bolsa kü qav boloqu təg

2061 birisi əvəklik birisi saran
üqünqi puxilik sərin ez tirən

2062 bu tərtünq yavuz bəgkə arkuk kilinq
bəxinqi yaraqsiz bu yaloqan ərinq

C107
2063 bu kaq nəndə bəglər yirak tutoqu ez
ati artamasa yorik bolsa səz

2064 bularda ən inoqa bu arkuk kilinq
bu arkuk kilinqliq nə munluoq ərinq

2065 munar mənzətü səzni xa'ir ayur
bu xa'ir səzi tutsa səzkə bayur

2066 aoqir yük kixikə kilinq arkuki
kilinq arkuk ərsə bulun at oki

2067 yaoqi kilmaoqusin kilinqi kilur
yaoqi bu yaoqida nəgü adruki

B158
2068 əküx əl tutayin təsə ay əlig
üq ix kiloqu ətrü yətilsə əlig

2057 تۇتۇشقا جاھان لەشكەر، ئات، ئەر كېرەك،
ئەر، ئات تۇتقىلى تولا ماللار كېرەك.

2058 بۇ مال يىغقىلى بىر باي بودۇن[133] كېرەك،
بېيىسۇن دېسەڭ ئەل، تۈز قانۇن كېرەك.

2059 بۇلاردىن بىرى قالسا، توتى قالۇر،
بۇ توتى يوقالسا، بەگلىكمۇ ئولۇر.

2060 ئالاي دېسە بەگ ياخشى شوھرەت ۋە نام،
بۇ بەشتىن يىراقتا تۇرغۇلۇق تامام:

2061 بىرى شاشماق ئېرۇر، بېخىللىق بىرى،
ئۈچىنچى، غەزەپ، قىل سەۋرى، قاچ نېرى.

2062 ئۇزەمچىل، جاھىللىق بۇ تۆتىنچىسى،
بى شەك يالغان ئېيتماق، بۇ بەشىنچىسى.

2063 بۇلاردىن يىراق تۇرغۇلۇق بەگ ئۆزى،
بۇزۇلماي ئېتى، ئۆتسۇن دېسە سوزى.

2064 بۇلاردىن ئۇزەمچىل قىلىق ئەڭ يامان،
چوقۇم قىينىلار، كوپ ئۇزەمچىل نادان.

2065 بۇ ياڭلىغ سوزنىكىم بىر شائىر ئېيتۇر،
بۇ شائىر سوزىن تۇتسا سوزگە بېيۇر:

2066 ئېغىر يۈك كىشىگە ئۇزەمچىل قىلىق،
ئۇزەمچىل قىلىققا ئۇق ئاتە، قارشى چىق.

2067 يېغى قىلمىغاننى شۇ قىلىق قىلار،
يېغىدىن بۇ يېغى نىچۇك پەرقلىق؟

2068 تولا ئەل تۇتايمەن دېسەڭ ئەي ئىلىك،
بۇ ئۈچ ئىشنى قىلغىن گەر يەتسە ئىلىك:

2069 oņ əlgin ķilïq tutsa ursa salïp
sol əlgi bilə nəņ üləsə alïp

2070 tilin sezləsə sez xəkərdə süqig
boyun bərdi bəg ķul uluoı ya kiqig

2071 ay əlig bu ķaq nəņ kərək bəgkə ker
boḍunka səvülsə orun bolsa ter

2072 külər yüz süqig sez silig ez kərək
ķilïnqi bularķa tükəl tüz kərək

2073 keņül tutsa ķoḍķi həm əlgi aķi
bularķa yaraxi baoırsaķlïķi

2074 ķamuoı türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
yïraķ ərsə andïn yaraoısïz muhal

2075 kixi eḍrümi bu boḍunda talu
talu eḍrüm ol bu ərüksüz tolu

2076 azun boḍnï barqa aņar ķul bolur
azun yər bu bəglər tiləkin bulur

2077 tügük yüz irik sez küvəz kür ķiliķ
kixig yərgürür kendrü bilməz yoriķ

C108
2078 otunluķ əvəklik yənik ķuroıuluķ
ķara ķilķi ol bu yïraķ turoıuluķ

2079 ķara ķilķi bəgkə kərəksiz yaoıuķ
yaoıuķ bolsa bəgkə uquzluķ anuķ

2080 ķara ķul ķarasï bolur bəg erüņ
ķaralï erüņli eḍirtti kerüņ

2069 قىلىچ تۇتسا، ئۇرسا، سېپىنىڭ ئوڭ قولۇڭ،
سول ئىلكىڭ بىلە سەن ئۇلەشتۇر يولۇڭ.

2070 تىلىڭ سوزلىسە سوز شېكەردەك چۇچۇك،
ئېگەر بويۇن قۇل، بەگ، ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2071 ئەي ئېلىگ، بەككە بۇ نەرسىلەر زورۇر،
ئۇنى خەلق سۆيسە گەر، ئورنى تۇر بولۇر.

2072 كۆلەر يۈز، چۇچۇك سوز، خۇلق ئۇز كېرەك،
قىلىغى بۇلارغا ئۇيغۇن، تۈز كېرەك.

2073 كوڭۇلنى توۋەن تۇتسا، قولىن سېخى،
بۇنىڭغا يارىشا كويۇمچانلىغى.

2074 يۇتۇن تۇرلۇك ئەردەم بۇ بىلسە تۇگەل،
يىراق بولسا ئاندىن يارامسىز مۇھال.

2075 كىشىلەر خىلى ھەم ياخشىسى شۇ خان،
تولۇن ئاي كەبى ئۇز، كېمەيمەيدىغان.

2076 جاھان خەلقى بارچە ئۇڭا قۇل بولۇر،
جاھانغا بولۇر خان، تىلەگىن تاپۇر.

2077 سورۇن يۈز، يىرىك سوز، تەكەببۇر كىشى،
كىشىن يىرگەندۇرەر، يۇرۇشمەس ئىشى.

2078 يىنىك ھەم ئالدىراقسان، قوپال ۋە شالاق—
بولماقلىق ئاۋامنىڭ خۇلقى، قاچ يىراق.

2079 ئاۋام خۇلقى بەگلەرگە لايىق ئەمەس،
ئەگەر يۇقسا بەككە، كېتەر قەدرى، بەس.

2080 قۇل رەڭگى قارادۇر، بەگلەر بولۇر ئاق،
قارا-ئاق شۇ خىلدا ئايرىلغانىغا باق.

2081 تولغان بەگ بولايمەن دىسە، بەلگۈلۈك،
ئەي مەشھۇر، پەزلىنى تولۇق تۈتقۇلۇق.

2082 ئېتى بەگ بولۇپ خۇلقى بولسا قارا،
بولۇر قارىدىنىمۇ يامان خەلق ئارا.

2083 بەگ ئولىسۇن چىرايلىق، كېلىشكەن ساقال،
بويى ئورتا، شوھرەتتە ئۇ بەر كامال.

2084 چىرايلىق يۈزىن كورسە، سويسە كورۇپ،
پەخىرلەنسە ئېلى، خەلقلىرى تۇرۇپ.

2085 ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق ھەم ئولسا جەسۇر،
كورەر كوزگە بەرسە چىرايى ھوزۇر.

2086 بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كورمەس بىلىم،
تولا قىسقا بولسا، بولماس خوشپىچىم.

2087 ئۇشۇنداق ئىكەن، ئورتا بويلۇق كېرەك،
بويى ئورتا بولسا بولۇر تۈزۈگرەك.

2088 ئىشتكىن، نىمە دەر سىنىغان كىشى،
بېشىدىن كەچۈرگەن، ياشىغان كىشى:

2089 پاكا، ئوزى ئاجىز، ئاچچىغى يامان،
بۇ ئاچچىق نەدە، شۇندا جاڭجال ھامان.

2090 بويى ئورتا بولسۇن لايىق ئوزىسگە،
ئەي-ئالىم ھەر ئىشنى ئورتا تۇت ھەرئان.

2091 پاساتچى بولمىغاي بەگ، يەنە مەي ئىچەر،
بۇ ئىككى قىلىقتىن قاچار بەخت، كېتەر.

2092 شاراپقا ئۈگەنسە جاھان خانلىرى،
چېكەر كوپ زىياننى ئېلى-خەلقلىرى.

C109
2093 oyunka avīnsa azun tutoquqī
əlin buzdī boldī ezi koltoquqī

2094 edində kəqürsə bu bəglik ixin
anī yətsə bolmaz ədərsə kuxīn

2095 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
biliksizni bordīn seküp tīdoquqī

2096 bor iqmə aya borqī booqzī kulī
bor iqsə aqīldī qīoqaylīk yolī

2097 kara borqī boldī nəni boldī yəl
bəgi borqī bolsa kaqan turoqa əl

B160
2098 yaoqī ol bu bor timqi əltür kümüx
kilīnqī tütüx boldī kīlkī urux

2099 əsürsə kixi təlvə muńduz bolur
bu təlvə ixi ker kaqan tüz bolur

2100 nəgü tər əxitgil sakīnuk tili
bu sez ixkə tutoqīl ay booqzī kulī

2101 nəqə kīloqu ixlər bor iqsə kalur
nəqə kīlmaoqu ix əsürsə kəlür

2102 nəqə tənsiz ixlər bor iqsə bolur
nəqə ədgü ixlər əsürsə kalur

2103 bor iqsə oyunka avīnsa bəgi
kaqan yətgəy əl kün ixinə egi

2104 fəsad kayda bolsa kaqar kut təzə
fəsad qīn yorīr tutqī bəglik buza

2093 ئويۇننا بېرىلسە جاھان تۇتقۇچى،
بولۇر مۇھتاج ئول ھەم ئېلىن بۇزغۇچى.

2094 بۇ خانلىق ئىشىن ۋاقتىدا قىلمىسا،
تۇتالماس ئۇنى، قۇش سىلىپ ئوغلىسا.

2095 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمسىزنى مەيدىن سوكۇپ توسقۇچى:

2096 مەي ئىچمە، ھاراقكەش، ئەي گالىنىڭ قۇلى،
مەي ئىچسە ئېچىلدى پېقىرلىق يولى.

2097 ھاراق ئىچسە خەلق، يەلگە كەتكەي مىلى،
خان ئولسا ھاراقكەش، تۇرامدۇ ئېلى؟

2098 يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۈمۈش،
قىلىغى جىدەل بولدى، پەيىلى ئۇرۇش.

2099 مەس ئولسا كىشى تەلۋە، ئاڭسىز بولۇر،
ئىشى تەلۋىنىڭ، كور، قاچان تۈز بولۇر؟

2100 نىمە دەر ئىشىتكىن، ھوشيارنىڭ تىلى،
ئەمەل قىل بۇ سوزگە، ئەي گالىنىڭ قۇلى:

2101 نىچە قىلغۇلۇق ئىش مەي ئىچسە قالۇر،
نىچە قىلمىغۇ ئىشنى مەسلەر قىلۇر.

2102 مەي ئىچسە بولمىغۇر نە ئىشلار بولۇر،
مەس ئولسا نەچچە ياخشى ئىشلار قالۇر.

2103 ئىچىپ مەي، ئويۇنغا بېرىلگەندە خان،
ئېگى دولەت ئىشىغا يەتكەي قاچان؟

2104 پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت تۇزۇپ،
پاسات دايىم يۇرەر بەگلىكنى بۇزۇپ.

2105 arïqı ol bu kut kïv arïqlïk tilər
süzüg ol bu dəwlət süzügni yelər

2106 bəgi iqgüqi bolsa mufsid otun
kamuqı iqgüqi boldï bodnï pütün

2107 kara tənsizin barqa bəglər ətər
bəgi kïlsa tənsiz anï kim yətər

C110
2108 arïqsïznï yalnuk suvun yup arïr
kalï artasa suv nəgün yup arïr

2109 kixi igləsə ot otaqï bərür
otaqï iginə otïn kim kïlur

2110 arïqı tutqu bəglər keni kïlk kïlïk
bodun bəg yolïndïn tüzər yol yorïk

2111 nətəg tutsa bəglər kər ендi terü
bodun boldï andaqı ol endi kerü

2112 bu sezkə tanukï munu bu sez ol
sezinə baka kersə mə'ni tüz ol

B161
2113 bu bəglər nə yolqa yorïsa kalï
ux ol yorïkï bu kulnun yolï

2114 bəgi ədgü bolsa yorïkï keni
takï artuk ədgü yorïqay kulï

2115 küvəz kər kərəksiz nə kenli uluqı
küvəzlik azïtur kenilik yoluqı

2116 uluqı boldï bəglər kutun bəlgülüg
kiqig tutqu kenlin ketürsə ülüg

2105 ئېرىغدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىغلىق تىلەر،
سۈزۈكتۇر بۇ دۆلەت، سۈزۈكنى يولەر.

2106 بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

2107 ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىن بەگ تۈزەر،
بەگ ئۇلسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر؟

2108 ئېرىغسىزنى ئادەم يۇيۇر سۇ بىلەن،
سۇ بۇلغانسا يۇيۇپ بولۇر نە بىلەن؟

2109 ھېكىم دورا بېرەر بىر كىم ئاغرىسا،
قىلۇر كىم داۋا، گەر ھېكىم ئاغرىسا؟

2110 دېمەك، بەگ خۇلقى ساپ-توغرا بولغۇلۇق،
بولۇر ئەلگە بەگنىڭ خۇلقى يول-يورۇق.

2111 نىچۇك تۇتسا ئادەت ۋە قانۇننى خان،
بولۇر خەلقمۇ شۇنداق، شۇ ئادەتسىمان.

2112 بۇ سۆزگە گۇۋادۇر مۇنۇ سۆز مانا،
قاراپ كورسە ئۇيغۇن مەناسى ئاڭا:

2113 ئەگەر قايسى يول ئۇلسا بەگنىڭ يولى،
شۇ بەگنىڭ يۈرگەنى قۇلنىڭ يولى.

2114 بېگى ياخشى بولسا، دۇرۇس ھەركىتى،
تېخىمۇ قىلۇر ياخشى ھەركەت قۇلى.

2115 تەكەببۇر بولۇش بەككە لايىق ئەمەس،
تەكەببۇرلۇق بۇزار دۇرۇس يولىنى، بەس.

2116 سائادەت بىلەن بولدى بەگلەر ئۇلۇق،
ئېلىشقا نەسىپ، دىل كىچىك تۇتقۇلۇق.

2117 nəgü tər əxitgil uķuxluƣ yəg ər
boḑunda talusï biliklig bəg ər

A85
2118 uluƣsïƣ bəḑük tutsa bəglər kөņül
səziksiz uquzluķ kөrür ay oƣul

2119 küvəzlik bilə kөkkə aƣmaz kixi
ķalï ķoḑķï bolsa buzulmaz ixi

2120 küvəzlik asïƣsïz kөņül tomlïtur
kөņül ķoḑķï bolsa kixig yoķlatur

2121 bəg alqaķ kərək bolsa ķoḑķï kөņül
munï təg yoķ ərsə sən andïn tөņül

C111
2122 bəg alqaķ kərək bolsa kөņli aquķ
yazuķluƣ kixidin kəqürsə yazuķ

2123 isinür ər at tərk baƣïrsaķ bolur
baƣïrsaķ kixilər tapuƣsaķ bolur

2124 boḑun baxqï bəgkə bu ḩimmət kərək
bu ḩimmət bilə ḩəm mürüwwət kərək

2125 bu ḩimmət mürüwwət bilə barsa qav
bolur bəg tiləki yorïr өtrü av

2126 kimiņ ḩimməti bolmasa ol өlüg
ikigün azunda bu bulmaz ülüg

2127 bu ḩimmət bilə ḩəm siyasət kərək
siyasətķa bəglik riyasət kərək

B162
2128 siyasət bilə bəg tüzər əl tөrü
ķara ķïlķï ətlür siyasət kөrü

2129 بۇ سوزگە جاۋاپ ھەم كۇۋا بۇ بىيت،
كۇۋا قايدا بولسا، شۇ—ھوججەت، ئىشت:

2130 بۇ بەگلەر ئىشىگىن سىياسەت بىزەر،
سىياسەت بىلە بەگ ئېلىنى تۈزەر.

2131 يامانغا سىياسەت يۈرۈتمەك كېرەك،
بۇلغانسا خەلق گەر، سىياسەت سۈزەر.

2132 بۇ دولەت تىرىگى، ئۇلى، بەگلىگى،
بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى—كوكى:

2133 بىرى، خەلققە بەرمەك قانۇندىن ئۇلۇش،
بىرى، خىزمەت ئەتكەنگە بەرمەك كۈمۈش.

2134 قانۇن بىرلە خەلقى سويۇنسە تۇرۇپ،
كۈمۈش بولسا خىزمەتچى كۆلەر كورۇپ.

2135 شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولغان زامان،
ئەل رەتكە چۈشۈپ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇئان.

2136 گەر قايسى بەگ خەلققە قانۇن بەرمىسە،
خەلقنى كۈزەتمەي، يىگەنلەر يىسە،

2137 بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلققە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۇلى بولغاي شەكسىز نابۇت.

2138 سويۇندۇرمىسە ئەسكىرىنى خاقان،
قىنىدىن چىقمىغاي قىلىچ ھېچ قاچان.

2139 قىلىچ بىرلە بەگلەر ئۈزاتۇر قولىن،
قىلىچسىز غاپىل بەگ تۇتالماس ئېلىن.

2140 قىلىچ بىرلە پالتا—بۇ ئەل ساقچىسى،
قىلىچ بىرلە ئالار ئەل خەلق باشچىسى.

2141 nəgü tər əxitgil azun tutoıuqī
kīlīq baldu birlə yaoıīoı utoıuqī

2142 aya əl tutuoılī əlig saklaoıu
usallīk bilə yər yəgüqi aoıu

B163
2143 kīlīq baldu sakqī tutun ay unur
kīlīq sakqī bolsa bəg inqlik bolur

2144 kīlīq təprər ərkən yaoıī təprəməz
kīlīq kīnka kirsə bəg inqlik yəməz

2145 səvinqlig tut ay bəg kīlīq uroıuqīoı
səvinqin tiril tutqī kərmə aqīoı

* * *

2146 yana aydī egdülmix əlig kutī
bu əl ixləri tərs uluoı kər atī

2147 bədük ix bodun baxlamakī aoıīr
bax aoırīoı bilə tutqī əmgək təgir

2148 səvinqi az ol kərsə kadoıu eküx
az ol eggüqisi təlimrək seküx

2149 kayuka baka kərsə korkīnq turur
səvinqin sora kərsə azrak ərür

2150 eküx səvməgüqi səvəri az ol
kərixi təlimrək ərəzi az ol

A86
2151 pütünsüz bolur təgmə yərdə kenül
kenül pütməsə ərkə artuk mun ol

2141 نىمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى،
قىلىچ، پالتا بىرلە ياۋنى تۇتقۇچى:

2142 كېرەك ئەلنى ساقلاش، ئەي ئەل تۇتقان ئەر،
غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر.

2143 قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل، ئەي ئەر،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگلەر تىنچ ئۆتەر.

2144 قىلىچ تەۋرەر ئىكەن، يېغى تەۋرىمەس،
قىلىچ قىنغا كىرسە، بەگ تىنچىيەلمەس.

2145 قىلىچ ئۇرغۇچىنى سۆيۈندۈر، ئى خان،
ياشا خۇش، ھامان كورمە ئاچچىق، زىيان.

* * *

2146 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمىش: ئىلىگ قۇتى،
قىيىندۇر ئەل ئىشى، ئۇلۇغدۇر ئىپتى.

2147 خەلققە باش ئۇلماق ئېغىر ئىش ئېرۇر،
ھەمىشە باش ئاغرىق ۋە مېھنەت تېگۇر.

2148 سۆيۈنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،
ماختاۋچى ئاز بولۇر، سوككۈچى تولا.

2149 قايانغا قارىسا قورقۇنۇچلۇقتۇر،
سوراپ كورسە، خۇشلۇغى ئازراق ئېرۇر.

2150 سۆيمەسلەر ئېرۇر كوپ، سۆيەرلىرى ئاز،
جاپاسى تولاراق، ھوزۇرلىرى ئاز.

2151 ئارامسىز بولۇر ھەممە يەردە كوڭۇل،
ئارامسىز كوڭۇل ئەرگە بىر قايغۇ ئول.

2152 قاراپ كورسە، ھەممە ئىشىدا خەتەر،
خەتەر ئىشنى كورسە، لەززەتمۇ كېتەر.

2153 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق سوزى،
ئەقىللىق سوزىدۇر گوھەرنىڭ ئوزى؛

2154 ئىلىكنىڭ بوينى قىلدەك، مۇناردەك بېشى،
ئۇڭا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىق كىشى.

2155 بۇ خانلىق مىسالى باش ئۇزە قىلىچ،
گۇنىكە ئاڭا مىڭ خەتەرلىك ئىشى.

2156 بۇ ياڭلىغ ئېرۇر ھەممە بەگلىك ئىشى،
بىرى كورسە هوزۇر، بىرى يەر بېشى.

2157 تاپايمەن دىسەڭ ھەر ئىككى دۇنيالىق،
كېرەكتۇر بۇ نەچچە ئىشنى قىلماقلىق:

2158 كوڭۇل، تىلنى تۇز تۇت، خۇداغا سىغىن،
خۇدانىڭ بۇيرۇغىن مۇھىم بىل، تېۋىن.

2159 رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق—قۇللۇغىڭ ئاڭا.

2160 خەلققە دىلىڭدىن بول سەن كويۇمچان،
بول ياخشى ھەم ئىستە ياخشىلىق ھامان.

2161 زىيان قىلما خەلققە، يەتكۇز مەنپەئەت،
بولۇپ خوپ، يامانىڭ زىيانىن يوق ئەت.

2162 سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىلە،
ھاياتلىكى بولساڭ، يېتىپ يە، كۇلە.

2163 جېنىڭ چىقسىمۇ تۇت ئۇمىدىڭنى زور،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يولنى بېرۇر.

* * *

2164 munukī mən aydīm əxitti ə̧lig
bu yaŋlīq kərək bəgkə ərdəm bilik

2165 ķayu ərdə bolsa bu ərdəm tərü
anī bəg atap ə̧lkə tikgü ərü

2166 tükəl bəg bolur bu boḑunķa baxī
anīŋḑīn bulur təgmə əḑgü kixi

2167 nəgü tə̧r əxitgil biliklig tətiķ
biliklig tətik bilki ə̧lkə ə̧tik

C114
2168 biliklig kərək bəg uķuxluq kəni
yürəklig ḩəm əglüg bəḑüsə üni

2169 aķī ḩəm tüzün ḩəm uvutluq silig
baqīrsaķ bolup kəḑ küḑəzsə ə̧lig

2170 kəzi toķ sərimlig nə ķoḑķī kəŋül
suyurķap kəqürgəŋ nə ķilķī amul

2171 ķamuq ərdəmi bolsa ərdə ərü
boḑunķa bə̧rür bolsa əḑgü tərü

A78
2172 ķayu ə̧lkə bolsa bu yaŋlīq bəgi
ķutulḑī ol ə̧l boḑnī kə̧tti igi

B165
2173 toqar ķut küni ə̧lkə inqlik bolur
dərioqa bu yaŋlīq kixilər əlür

* * *

*   *   *

2164 بۆلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتتى ئېلىگ،
كېرەك بەككە شۇنداق پەزىلەت، بىلىك.

2165 قايۇ ئەردە بولسا بۇ ئەردەم يوسۇن،
بولۇر بەگ ئاتاپ، بەرسە ئۇستۇن ئورۇن.

2166 بولۇر ئۇ تولۇق بەگ ھەم ئەلنىڭ بېشى،
ئۇنىڭدىن تاپار تۇرلۇك خوۋلۇق كىشى.

2167 ئىشتكىن، نىمە دەر بىلىملىك، زېرەك،
ئۇنىڭ ئىلمى ئەلگە بولۇرلەر بېزەك:

2168 ئەقىللىق ھەم ئالىم، توغرا بولغاي خان،
ئاشۇرسۇن شوھرىتىن بولۇپ قەھرىمان.

2169 سېخى ھەم، ئىسىل ھەم ھايالىق، سىلىق،
كويۇمچان بولۇپ، بەك كۆزەتسۇن خەلق.

2170 كوزى توق، سەۋرىلىك ھەمىدە بۇلايىم،
ئەپۇچان، ئۆز خۇلق بولسۇن ئۇ دائىم.

2171 پۈتۈن پەزلى بولسا جىمىدىن ئۈستۈن،
بېرەلسۇن ئەلگە ئۇ ياخشى قانۇن.

2172 مۇشۇنداق بولسا قايسى ئەلنىڭ خېنى،
تۆكەپ دەرت، قۇتۇلار ئېلى-ۋەتىنى.

2173 تۇغار بەخت كۇنى، ئەلگە تېچلىق بولۇر،
ئىستىكىم، بۇ ياڭلىغ كىشلەر ئولۇر.

*   *   *

2174 bu ərdi ay əlig mənin bilmixim
munuki etündüm sana ukmixim

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2175 əlig aydi uktum keni sezlədin
kərəki bu ərdi bilik yazmadin

2176 taki bir ayitoqu sezüm bar sana
ani ma aqukluoq ayu bər mana

2177 bu yanliq bəgi bolsa ərdəm tolu
wəziri nəgü təg kərək ay tolu

2178 kalin kaznak ursa bu altun kümüx
ətilsə əli artsa ol kənd ulux

2179 əlin ətsə bassa tüz endi urup
isinsə ər at kenli ədgü bulup

2180 bodun inqkə təgsə əlig təgməsə
bəgi ati ədgün yadilsa basa

2174 بۇ ئەردى ئەي ئېلىگ مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى مانا ئۇقمىشىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2175 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، دۇرۇس سوزلىدىڭ،
كېرەك ئىدى شۇ، بىلىمدە ئازمىدىڭ.

2176 يانا دېيدىغان بىر سوزۇم بار ساڭا،
ئۇنى ھەم ئۇچۇقلاپ دېگىن سەن ماڭا.

2177 بەگ ئولسا مۇشۇنداق سەرە، پەزىلىلىك،
كېرەكتۇر ۋەزىر بولسا ئۇ قانچىلىك؟

2178 تولا قىلسا ئالتۇن-كۈمۈش غەزىنىنى،
تۈزەپ ئەل، ئازتتۇرسا ئۇ كەنت-شەھىرىنى.

2179 ئېلىن سورسا توغرا قانۇن بىلە،
ئىسىنسا قوشۇن كوڭلى خوشلۇق ئىلە.

2180 خەلق تىنچ بولۇپ، ئۇڭا قول تەگمىسە،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئۆچمىسە.

يىگىرمە توققۇزىنچى باپ

بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى

2181 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: ئەي خان،
ۋەزىردۇر بېگىنىڭ قولى ھەر زامان.

2182 كېرەكتۇر بۇ بەككە ۋەزىر، بىگۇمان،
ۋەزىر ياخشى بولسا، تىنچ ئۇخلايدۇ خان.

2183 ۋەزىردۇر بۇ بەگلەر يۈكىن يۈدگۈچى،
خانلىقنىڭ ئۇلىنى مەھكەم ئەتكۈچى.

2184 بۇنىڭغا سەرە-خىل تولۇق ئەر كېرەك،
كۆڭۈل، ئەقلى كامىل، كۆيۈنسە يۈرەك.

2185 ئۇنىڭ ئەقلى كۆپ بولسا، ئىلمى دېڭىز،
پۈتۈن ئىش پۈتۈرسە، قىزارتسا مېڭىز.

2186 ئىسىل ھەم تەقۋادار ھەم بولسا كۆڭلى،
دۇرۇسلۇق بىلە ھەم ئۆتكۈزسە كۈنى.

2187 uluoq ix bu ixkə ər ədrüm kərək
pütünlük bilə kilki kədrüm kərək

2188 ukuxluoq kərək həm biliklig kərək
tətiklik kərək həm siliglik kərək

2189 ukuxluoq kixi uroqi ədgü uruoq
kopar kayda bolsa bu kalmaz kuruoq

2190 sakinuk kərək din idisi arioq
əmin bolsa əl bodni andin arioq

2191 sakinuk kixi ol kixi ədrümi
munadmixka barqa bu ol ot əmi

2192 sakinuk kixi ixtə saklik kilur
yaraoqsizka yakmaz ix ooqrin bilür

2193 bəgində basa əlkə əlgi üzun
wəzir ol əligkə kilinqin səzün

2194 uruoqsuz kixilər arioqsiz bolur
arioqsiz wəzirka yaraoqsiz bolur

2195 wəfalioq bolur bu uruoqluoq kixi
jəfaqi bolur ol arioqsiz ixi

2196 nəgü tər əxitgil tərülüg kixi
tərülüg kixi boldi əl tər baxi

C116
2197 uruoqluoq kixilər kilinqi silig
wəfa birlə həlkka yadioqli əlig

2198 arioqsiz kilinqi wəfasiz jəfa
nəqə mə yətürsə xəkər həm yilik

2187 ۋەزىرلىك ئۇلۇغ ئىش، كېرەك خىل كىشى
مۇكەممەل يېتىشكەن، خۇش پېىل كىشى.

2188 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سىلىغلىق كېرەك ھەم تېتىكلىك كېرەك.

2189 ئەقىللىق كىشى نەسلى ياخشى ئۇرۇق،
ئۇسەر قايدا بولسا، ئۇ قالماس قۇرۇق.

2190 كېرەكتۇر تەقۋادار، ئىمانلىق، ئېرىخ،
ئىمىن بولغاي ئەل-يۇرت ئۇنىڭدىن ئېرىخ.

2191 تەقۋادار كىشى ئول كىشىلەر خىلى،
ھاجەتمەنگە دورا، داۋا قىلغىلى.

2192 تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر،
ناچار ئىشتىن يىراق، ئىش ۋاقتىن بىلۇر.

2193 ئۇزۇندۇر قولى ئەلدە بەگدىن كېيىن،
يەتكۈزەر ۋەزىر بەگ قىلسىغىن، سوزىن.

2194 يامان نەسىل كىشىلەر ئېرىغسىز بولۇر،
ئېرىغسىز ۋەزىرلىككە ياراغسىز بولۇر.

2195 ۋاپالىق بولۇر نەسلى پاكىز كىشى،
جاپالىق بولۇر ئۇ ئېرىغسىز ئىشى.

2196 ئىشتىكىن، نىمە دەر قانۇنلۇق كىشى،
قانۇنلۇق كىشى ئۇ بولۇر ئەل بېشى:

2197 ئىسىل زات كىشىنىڭ خۇي-پەيلى سىلىق،
ۋاپا بىرلە خەلققە ئاچار ئۇ ئىلىگ.

2198 ئېرىغسىز قىلىغى ۋاپاسىز، جاپا،
بېرىپ باقسىمۇ ئۇڭا شېكەر ھەم يىلىك.

B167

2199 uvutluķ kərək ḥəm kezi toķ pütün
uvutsuz kixi ol kixidə otun

2200 kezi toķ kərək nəņkə suķlanmasa
kezi aq toḍumaz bu dunya yạsə

A79

2201 kixidə talusī uvutluoq kixi
uvutluoq kixi ol kixidə baxī

2202 uvuț kimdə bolsa ķamuoq ixni ur
uvuț birlə yalņuķ otun ķapoqī tur

2203 uvutsuz kixi ol kixidə ạli
keni sezləməz sez uvutsuz tili

2204 nəgü tạr əxitgil uvutluoq tüzün
saņa etlər əmdi baoqīrsaķ ezün

2205 uvutsuz kixidə yīraķ tur yīraķ
uvutsuz bolur üstərigli ķaraķ

2206 uvutsuz yüzi kersə ətsiz seņük
uvutsuz ezi kersə pütməz ạrük

2207 uvuț birlə yalņuķ yüzi suvlanur
uvuț bolsa etrü ķezi suvlanur

2208 yüzi kerki ķerklüg kərək ḥəm yülüg
ķīlīnqī keni təgsə həlķķa ülüg

2209 ķīlīnqī keni bolsa ķilķī oņay
munīņdīn təgir həlķķa əḍgü yīl ay

2210 keni bolmasa ixtə ixqi baxī
ķamuoq əgri boldī bu bəglər ixi

2199 ئۇياتلىق، كوزى توق، ئىشەنچلىك كېرەك
ئۇياتسىز جىسمدىن ياماندۇر دىمەك.

2200 كوزى توق كېرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كوزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يىسە.

2201 كىشىنىڭ سەرخىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر كىشىلەر بېشى.

2202 ئۇياتلىق كىشىگە پۈتۈن ئىشنى بەر،
ئۇياتلە جاھالەت ئىشىگىن ئېتەر.

2203 ئۇياتسىز كىشىدۇر كىشى رەزىلى،
دۇرۇس سوز سوزلىمەس ئۇياتسىز تىلى.

2204 ئۇياتلىق مۇلايىم نىمە دەر ئىشىت،
كويۈنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئوكۇت:

2205 ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،
ئۇياتسىز كوزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

2206 بىر كوشىسىز سۇڭەكتۇر ئۇياتسىز يۈزى،
ئېتىلمەس توشۇكتۇر ئۇياتسىز كوزى.

2207 ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كوزى نۇرلىنۇر.

2208 چىراي ھەم كېلىشكەن ساقال-چاچ كېرەك،
ئۇز خۇلقى خەلققە ئۇلۇش بولغىدەك.

2209 قىلىقى دۇرۇس بولسا، خۇلقى ئوڭاي،
تېگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل-ئاي.

2210 دۇرۇس بولمىسا ئىشتا ئىشچى بېشى،
بولۇر ئەگرى پۈتۈنلەي بەگلەر ئىشى.

2211 kənilik pütünlük kərək ixqikə
anīn pütsə bəglər ixin bə̣rgükə

2212 bu kərklüg kixi ķilķī kərklüg bolur
ķilīnq bolsa kərklüg ə̣l asoqī tolur

C117
2213 kimiņ bolsa kərklüg yüzi tax ezi
taxī təg yə̣mə kərklüg ol iq yüzi

B168
2214 nəgü tə̣r əxitgil sīnamīx kixi
sīnap əḍgü ə̣sizni bilmix kixi

2215 kixi kərkiņə iq ķilīķī ə̣x ol
yüzi kərki birlə ķīlīnqī tux ol

2216 taxī kersə tap tut iqiņə tanuķ
taxī təg iqi ol iqi təg tax ol

2217 yülüg bolsa ķaxīoq bolur ol wəzir
wəzir bolsa ķaxīoq ixi kəḍ yorīr

2218 saķīxqī kərək bolsa bilgə tətik
bilik birlə bilsə bu türlüg bitik

2219 wəzir ixi barqa saķīxlar bolur
saķīx bilməsə ixqi ixi ķalur

2220 saķīx birlə saķlar kixi ix küḍük
saķīxīn saqər ər yīl ay kün eḍüg

2221 saķīx saķīīķīn boldī atī saķīx
kərü barsa saķīx ə̣ḍi ek saķ ix

2222 tətik bolmasa ix oņarmaz kixi
tətiklik bilə ķildī yalņuķ ixi

2211 كېرەكتۇر دۇرۇسلۇق، ئىشەنچ ئىشچىغا،
تاپشۇرسۇن بەگ ئىشنى ئىشىنىپ ئاڭا.

2212 چىرايلىق كىشى خۇلقى كۆركەم بولۇر،
گۈزەل بولسا خۇلقى، ئەلگە نەپ تېگۈر.

2213 كىشىكى گۈزەلدۇر يۈزى ھەم ئۆزى،
تېشىدەك چىرايلىق بولۇر ئىچ يۈزى.

2214 نىمە دەر، ئىشىتكىن، سىنىغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانى بىلگەن كىشى:

2215 كىشىنىڭ كۆركىگە ئىچىدۇر ئاداش،
يۈزى كۆركى بىرلە قىلىغى قاياش.

2216 تېشىنى كۆرۈپ بىل ئىچىگە گۇۋا،
ئىچى ھەم بولۇر ئۇ تېشىغا ئوخشاش.

2217 ۋەزىردە بە ھەيۋەت بولغاي ساقال-چاچ،
بەھەيۋەت بولسا ئۇ، ئىش تاپار راۋاج.

2218 ھېساپ بىلسۇن ھەم بولسۇن ئالىم، تېتىك،
بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۈرلۈك بىتىك.

2219 ۋەزىر ئىشى ھەممە ھېساپلە بولۇر،
ھېساپ بىلمىسە ئىشچى، ئىشى قالۇر.

2220 كىشى ئىش-كۈشنى ھېساپلاپ قىلار،
يىل-ئاي، كۈن ۋاقتىنى ھېساپلاپ تاپار.

2221 ھېساپ ساقلىغىدىن ئاتالدى "ساقىش"،
كۆرەرسەن، ھېساپ ئۇ ئۆزى بەك ساق ئىش.

2222 تېتىك بولمىسا، ئىش قىلالماس كىشى،
تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

2223 bitik birlə yalnuk bitir bilmixin
bitisə bilür ər nəgü kïlmïxïn

2224 bitiklik nixanï turur bu bitik
bitik bilgüqi ər bolur kəd̦ tətik

2225 bitik bilməz ərsə apa oqlanï
nəgü bilgəy ərdi yïl ay kün sanï

2226 bitip kod̦masa ərdi bilgə bitik
sakïxka nəgü ərdi al yan ətik

2227 tərütməzdə axnu bayat bu 'aləm
tərütti yorïttï bu ləwḥ-u kələm

C118
2228 fərixtə bitir kul nəgü kïlmïxïn
id̦i etrü aydur yarïn ol ixin

2229 kərək kenli kod̦kï ma yumxak tili
bu ol kər kixikə səvitür yolï

A80 B169
2230 kenül kod̦kï bolsa səvitür kixig
səvitmix kixilər avïtur ixig

2231 nəgü tər əxitgil kər alqak amul
nə əd̦gü bolur ərkə kod̦kï kenül

2232 bod̦unda səvüg boldï kod̦kï kixi
səvügsüz bolur künli katkï kixi

2233 uluqluk uzun yər kixi kod̦kïsï
bəd̦üklükkə təgməz bod̦un katkïsï

2234 wəzirlikka artuk pütün ər kərək
okïqlï bitikli kəd̦ eglüg kərək

2235 tili keṉli bir ḥəm ḳilïnqï keni
uvutluoı baoıïrsaḳ boḍunda qïnï

2236 kezi toḳ oḍuoı saḳ biligli ixig
aḍïroıan yaraoılïoı yaraoısïz kixig

2237 tapuoısaḳ nə ezkəy yəṉə əymənük
əmanət bilə bolsa keṉli süzüg

2238 tükəl kimdə bolsa bu ərdəm bilik
wəzirlik aṉar bərsə boloıay əlig

2239 bu yaṉlïoı kixi bolsa bəgkə wəzir
bəgi birlə boḍnï tüz inqkə təgir

2240 tiləkqə tükəl boloıa əlig ixi
ətilgəy əli ḥəm bayuoıay kixi

2241 wəzir bolsa əlkə yaraoısïz yavuz
ol əl boḍnï buzlur qïoıay bayï tüz

2242 wəzir əḍgü bolsa boḍunḳa asïoı
boḍun asoıï birlə əligkə tatïoı

2243 nəgü tər əxitgil ay bilki egüz
bilik birlə keṉli yarunmïx kegüz

C119
2244 bəgi əḍgü bolsa nə keṉli tili
tutar ixqiləri kenilik yolï

B170
2245 ḳalï bolsa bəglər bu küqkəy əsiz
anïṉ ixqiləri buzar əḍgü iz

2246 bəgi əḍgü bolsa anïṉ ixqisi
bolur ḳilḳï əḍgü təgürməz yasï

2247 əsiz bolmaqїnqa bu bəglər bakїn
əsizig yakurmaz ezinə yakїn

2248 əsiz kayda bolsa əsizlər bilə
ay ədgü yorї sən əx ədgü tilə

2249 əsiz ədgü birlə yaraxmaz bolur
keni əgri birlə kürəxməz bolur

2250 kara tün yaruk künkə yakmaz yaqїuk
yaxїl suv kїzїl otka bolmaz konuk

2251 bilixməz kixig sən biləyin təsə
bilixin ayїtqїl ukulqay basa

2252 kamuq nən katїldї ez ügri bilə
keni tur katїlma sən əgri bilə

2253 bu sezkə tanukї bu bəyt ol okї
bu bəytig okї sən kenülkə tokї

2254 yorїqlї uquqlї kamuq nənni kər
tutar ezkə əx tux ezi tənni kər

2255 əsiz ədgü birlə katїlmaz kaqar
kamuq nənkə yanzaq bu bir yanni kər

2256 wəzir bəgkə tutqї kənəxqi bolur
kənəxqi kixilər tənəxqi bolur

2257 əsizkə katїlma kara ədgüsi
əsiz boldї kїlkї aqїr yüdgüsi

2258 bu bəglər yakїn tutsa ədgü kixi
atї ədgü kaldї həm əl kün ixi

2247 يامان بولمىغۇنچە بۇ بەگ، دىققەت ئەت،
يولاتماس يامانىنى ئۆزىگە پەقەت.

2248 يامان قايدا بولسا يامانلار بىلە،
ئەي ياخشى، يۈرۈپ ياخشى يولـداش تىلە.

2249 يامان ياخشى بىرلە ياراشماس بولۇر،
تۈز ئەگرى بىلەن چىقىشالماس بولۇر.

2250 قارا تۈن، يورۇق كۈن ئاراسى يىراق،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق[136].

2251 تونۇشسىز كىشىنى بىلەيمەن دىسەڭ،
تونۇشتىن سورىغىن، بىلۈرسەن ئۆزەڭ.

2252 يۈرەر ئۆز تويى بىرلە هەر بىرنىمە،
دۇرۇس بول، ئەگرىگە قوشۇلۇپ يۈرمە.

2253 بۇ سۆزنىڭ گۇۋاسى بۇ بېيتتۇر، ئوقى،
بۇ بېيتنى ئوقۇپ سەن كوڭۈلگە توقى:

2254 جىمىكى ماگار هەم ئۇچار نەرسىلەر،
ئۆزى تەڭتۇشىن ئۆزگە يولداش ئېتەر.

2255 يامان ياخشى بىرلە قوشۇلماس، قاچار،
ئونۇمغا مىسال ئۇشبۇ تەمسىل يېتەر.

2256 ۋەزىر بەككە دائىم كېڭەشچى بولۇر،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر.

2257 يامانغا قوشۇلما، قارا ياخشىسى،
بولۇر يامان خۇلقى، ئېغىر بوخچىسى.

2258 ئۆزىگە يېقىن تۇتسا ياخشىنى خان،
تېپىپ ياخشى ئات، ئەل تۈزىلەر هامان.

2259 ئەگەر بەگ يامانني يېقىن يولتۇر،
ئېتى ھەمدە دولەت ئىشى بۇزىلۇر.

2260 مۇشۇنداق ۋەزىر گەر تېپىلسا، ئى خان،
ياشار خان ھوزۇردا، خەلق ئۇخلار ئامان.

2261 يېتۇر مەقسەدىگە ئۇنىڭ بىرلە خان،
بولۇر ئىش ئوڭۇشلۇق، نە ئولسا زامان.

2262 بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۈزىلۇر،
ھاياتى تاپار بەخت، غەزىنە تولۇر.

2263 قېرىماس بولۇپ ئېتى مەڭگۇ قالۇر،
قېرىپ ئولسمۇ، ئورنى ياخشى بولۇر.

2264 بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بولۇپ بەختىيار،
سائادەت ئىچىدە ئۇ مەڭگۇ ياشار.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2265 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنى پۈتۈن،
تولا ياخشى سوزلەر قىلىندى بۇ كۈن.

2266 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى بۇ ئەسكەر بېشى،
نىچۈك قىلماق كېرەك بۇ بەگلەر ئىشى؟

2267 ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا،
ئىشى باشقا چىقسا، خاتالاشمىسا.

2268 دېگىل سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا يارار،
سۈرۈپ ياۋ لەشكىرىن، قىلۇر تارى-مار؟

30

ƏGDÜLMIX ǪLIGKƏ SÜ BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2269 yanut bǫrdi əgdülmix aydi ǫlig
yaoqïka tuqï bolsu üstən əlig

2270 sǫziksiz kərək bəgkə sü baxqïsï
yaraxmaz yaoqïdïn kətürsə usï

2271 bu ixkə ǫḍi kurq katïoq ər kərək
baxïnda kəqürmix tükəl ton yürək

2272 ǫḍi ək uluoq ix bu sü baxlamak
qərik tüzməki həm yaoqïnï sïmak

C121
2273 talu ər kərək sak bu ixkə oḍuoq
anar təgməsə bir usalïn yoḍuoq

B172
2274 akï alp atïm bolsa alqak kənül
tuzï ətməki kən nə kïlkï amul

2275 aķī boloqu artuķ sü baxlar kixi
tərilsə aŋar etrü eḍrüm baxī

2276 üləsə ər atķa ķamuoq bar malīn
adax ķoldax ərdəx tutunsa ķalīn

2277 eziŋə bir at ton tolum ķoḍsa tap
qavīķsa azunda atīn yaḍsa tap

2278 ooqul ķīz kixim təp nəŋin ərkməsə
ya yər suv baoqīm təp kümüx tərməsə

2279 ķīlīqīn tiləsə ķamuoq arzusīn
urup alsa bərsə bəḍütsə küsin

2280 yətürsə iqürsə kəḍürsə kəḍim
at üstəm ķīz ooqlan bu bərsə təlim

2281 aŋar tərlür etrü kər ərsig ərən
səvüg jan yuluoqlap yatur taoq ķayan

2282 yürəklig kərək artuķ eglüg kərək
kegüzlüg kərək ḥəm keŋüllüg kərək

2283 yaoqīda kərəksiz yürəksiz kixi
yürəksiz kixi ol tixilər ixi

2284 yürəksiz kixilər qərik artatur
qərik artasa ər ərig artatur

2285 yaoqīda yürəklig səringü kərək
yaoqī at kəmixsə təringü kərək

2286 ayīķlīoq turur bu elüm bəlgülüg
eḍi kəlməginqə ər elməz külüg

2275 سېخى بولسا قوشۇننى باشلار كىشى،
يىغلىغاي ئاڭا خىل كىشلەر بېشى.

2276 چېرىككە ئۆلەشتۈرسە بار مېلىنى،
ئاداش-دوست ۋە قولداش تۇتسا ھەممىنى.

2277 ئوزىگە بىر ئات، تون، قورال بەس ئېتەر،
جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

2278 ئوغۇل-قىز غېمىن دەپ مېلىن يىغمىسا،
بېغىم، سۇ، يېرىم دەپ كۆمۈش تاپمىسا.

2279 قىلىچتىن ئىستىسە پۈتۈن مەقسىدىن،
بۇلاپ ئالسا، بەرسە، يېيىپ شوھرىتىن؛

2280 يىگۈزسە، ئىچۈرسە، كىيگۈزسە كىيىم،
قورال، ئات، قىز-ئوغلان بېرىپ كوپ قىيتىم.

2281 شۇ ھالدا يىغىلۇر باتۇرلار ئاڭا،
شىرىن جان پىدالاپ، ياتۇر تاغ-قىيا.

2282 ئەقىللىق كېرەك ھەم يۈرەكلىك كېرەك،
جەسۇرلۇق كېرەك، كەڭ كوڭۇللۇك كېرەك.

2283 سوقۇشتا كېرەكسىز يۈرەكسىز كىشى،
يۈرەكسىز كىشى ئۇ چىشى ئوخشىشى.

2284 .يۈرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇنىن بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر-بىرىن بۇزار.

2285 ئۇرۇشتا يۈرەكلىك، چىداملىق كېرەك،
سېلىپ كەلسە ياۋ ئات، يىغلىماق كېرەك.

2286 بولۇر ۋاقتى ئولۈمنىڭ نە ھالدا ئىسە،
يىگىت ئولمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە.

2287 nəgü tə̣r əxitgil azīɣlīɣ kür ər
elümüg unītsa yaɣīsīn urar

B173 C122

2288 kixi eḍsüz elməz anadīn toɣup
nəlük ķorķar ezüņ yaɣīnī kərüp

2289 yaɣīķa yalīņ təg ərən təg urux
əjəlsiz elüm bolmaz ezkə bolup

2290 uvutluɣ kərək ər uvutī üqün
yaɣī birlə ķarxur ķaḍītmaz eqün

A86

2291 uvut birlə yalņuķ yaɣīsīn saqar
yaɣīda əņ axnu uvutsuz ķaqar

2292 uvutķa bolup ķorķlīķ alplīķ ķīlur
egünqkə bolup ər ezin eldürür

2293 yürəklig tə̣güqi uvutluɣ bolur
uvutluɣ kixi elsə urxu elür

2294 ķīlīnqī oņay bolsa ķoḍķī keņül
boḍunķa səvitür ezin bu yaņ ol

2295 isitür kixi keņlin alqaķ kixi
yīratur ərənig tili ə̣l puxī

2296 bəḍük tutsa keņlin bu sü baxlar ər
sə̣ziksiz yaɣīdīn bu ər bərgə yə̣r

2297 bu keņli bədük ər usallīķ ķīlur
usal ər ya buzlur ya eḍsüz elür

2298 kür ərsig kərək bolsa ķaxīɣ yülüg
yaḍīlsa atī bolsa qavluɣ külüg

2287 نىمە دەر، ئىشتىكىن، غەيۇر، جەسۇر ئەر،
ئۆلۈمنى ئۇنۇتۇپ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر؛

2288 كىشى ۋاقىتسىز ئۆلمەس ئانادىن تۇغۇپ،
نىچۈن قورقادۇرسەن ئۆزەڭ ياۋ كورۇپ؟

2289 يېغىغا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۈنچە، ھېچ بولماس ئۆلۈش.

2290 كېرەك ئەرگە ئۇيات، ئۇياتلىق ئۈچۈن،
ئۇرار ياۋنى تا ئالمىغۇنچە ئۈچۈن.

2291 ئۇيات بىرلە ئىنسان ياۋنى يوق قىلار،
ئۇرۇشتا ئەڭ ئاۋال ئۇياتسىز قاچار.

2292 قورقاقمۇ ئۇيۇلۇپ باتۇرلۇق قىلۇر،
ماختىلىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈر.

2293 يۈرەكلىك ئاتالغان ئۇياتلىق بولۇر،
ئۇياتلىق ئەر ئۆلسە ئۇرۇشۇپ ئۆلۈر.

2294 قوشۇن باشى بولسا كەمتەر، ئۇلايىم،
خەلققە سويدۇرەر ئۆزىنى ئۇ دائىم

2295 ئىستۇر كىشىنى كىچىك دىل كىشى،
قاچۇرار كىشىنى ئىتتىك تىل كىشى.

2296 قوماندان ئۆزىنى تۇتاركەن يوغان،
يىگەي دۈشمەنىدىن تاياق بىگۇمان.

2297 تەكەببۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر،
غاپىللار بۇزۇلۇر، يا بىۋاخ ئۆلۈر.

2298 ئىتىم چىقسۇن دېسە ئۇ، بولسۇن جەسۇر،
ساقال-ساچى رەتلىك، بەھەيۋەت، غەيۇر.

2299 ə̣sizlərkə ḳaxīoq kərək ḳorḳsalar
yavaxlarḳa əḍgü kərək səvsələr

2300 siyasət yorītoqu kərək sü baxī
siyasətḳa axlīoq bolur sü ixi

2301 siyasət yorītsa sü baxlīoq bolur
süsi baxlīoq ərsə ər axlīoq bolur

C123
2302 ḳayu sü bolur bolsa baxsīz boxaņ
ux ol sü buzuldī ə̣lig ḳə̣q yaxaņ

B174
2303 ə̣sizlərkə ḥəxmət siyasət kərək
yana əḍgükə tutqī ḥurmət kərək

2304 təgür əḍgülərkə tükəl əḍgülük
səvinqin tiləgü yüḍürməgü yük

2305 bu əḍgüg tilər barqa yalnuḳ turup
kixi ḳul bolur ərkə əḍgü bulup

2306 nəgü tə̣r əxitgil ay ḳilḳī tüzün
bu bəytig oḳīoqīl avīnoqīl özün

2307 box azad kixi barqa əḍgü ḳulī
sən əḍgü ḳīlu aq könilik yolī

2308 kixilik ḳīlurḳa kixi bol tuxī
kixi mundaoq urdī kixilik ulī

2309 kərək sü baxīņa bu bir ḳaq ḳilīḳ
yaoqīḳa yüz ursa bu tüzsə yorīḳ

2310 yaoqīda kər arslan yürəki kərək
ḳarīxtuḳta əsri biləki kərək

2299 يامانغا ھەيۋەت كېرەك، قورقۇتقىلى،
يۇۋاشلارغا ياخشىلىق، سويىدۇرگىلى.

2300 سىياسەت يورۇتسۇن قوشۇننىڭ بېشى،
سىياسەتكە باغلىق قوشۇننىڭ ئىشى.

2301 سىياسەتلە قالماس قوشۇن باشچىسىز،
باش ئولسا، ئۇيۇشقاي قوشۇن شۇبھىسىز.

2302 قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،
بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كوپ ياشاڭ.

2303 يامانلارغا ھەيۋەت، سىياسەت كېرەك،
يانا ياخشىغا دائىم ھورمەت كېرەك.

2304 پۇتۇن ياخشىغا ياخشىلىق قىل تولۇق،
ئۇلارنى سويۇندۇر، سالما ئېغىر يۇك.

2305 تىلەر ياخشىلىق ھەممە كىشى ئاختۇرۇپ،
كىشى قۇل بولۇر ئەركە، ياخشىلىق كورۇپ.

2306 مۇلايىم خۇي كىشى نە دەيدۇ، ئىشىت،
تەسەللى بەر ئوزگە، ئوقۇپ بۇ بېيىت:

2307 ئازات-ھور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى.

2308 كىشىلىك قىلىشقا كىشى بول ھامان،
كىشى قۇردى شۇنداق كىشىلىك يولى.

2309 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن،
يۇرۇش قىلغاندا ياۋغا، تۇزەپ يول-يوسۇن:

2310 سوقۇشقاندا يولۋاس يۇرەكلىك كېرەك،
تۇتۇشقاندا يىلۇىز بىلەكلىك كېرەك.

2311 توڭگۈز كەبى تەرسا، بورىدەك كۈچى،
ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئۇچى.

2312 ئۇ بولسۇن ھىلىگەر قىزىل تۈلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغىرا توگىدەك.

2313 سېغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئۆزى،
كورسە قىيا قۇزغۇنىدەك يىراقنى كوزى.

2314 قارا، بولسۇن ھەممەتتە ئۇ ئارسلان،
كېچەسى ھۇقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان.

2315 مۇشۇ خىل سۈپەتلە ئۇ جەڭچى بولۇر،
بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر.

2316 بۇ جەڭچى ياراغلىق كىشىدۇر داۋام،
ئۇرۇپ ياۋنى تار-مار قىلىشتا تامام.

2317 ئۆزى ھەم نېنى، ئېشى كەڭ بولغۇلۇق،
ئاڭا ئات، قورال، تونمۇ تەڭ بىرلغۇلۇق.

2318 ئاش-ئىچمەك، تۈزۈ-نان ئەر ئاتىن يايۇر،
يىمەك-ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئېرۇر.

2319 نىمە دەر ئىشىتكىن ئىلى ئاتلىغى:
تۈزۈ-ناننى كەڭ قىل، كىشى قۇتلۇغى.

2320 يىگۈز نان-تۈزۈڭنى شوھرەت ئىستىسەڭ،
شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسەڭ.

2321 ئىشەنچلىك، سېخى-مەرت كىشىلىك ئېتەر،
تۈزۈ-نان ھەققى دەپ ئەز ھەققىن ئۇتەر.

2322 ئۇلۇغلۇق تىلەسەڭ ئاش، ئىچمەك تارات،
تاپار ئاش بىلەن ئەر ئۇزۇنراق ھايات.

2323 kərək həyl baxīņa bu bir ķaq ķīlīķ
ȩtilsə ixi ətrü tüzsə yorīķ

2324 sezi qīn kərək bolsa ķəwli pütün
uluɋ bolsa yalɋan īnanmaz boḑun

2325 ikinqi aķīlīķ kərək bȩrsə nəņ
saranķa yumītmaz kixi alɋu yaņ

2326 üqünqi yürəklig kərək kȩgsi kür
yürəksiz yaɋī kərsə igləp yatur

2327 bu tərtünq kərək alqī ḩilə bilir
bu ḩilə bilir ərkə arslan ulīr

2328 tȩtimlig kərək ḩəm topulsa qərik
yitilik kərək ḩəm ķomītsa ərig

2329 bu ərdəm bilə bolsa sü baxqīsī
yaɋī sanqɋa yaḑɋa yaɋīnīņ küsi

2330 bu yaņlīɋ sü baxqī bu sü baxlasa
əlig bulɋa duxman əzə ixləsə

C125
2331 yüz ursa yaɋīķa bu sü baxqīsī
oḑuɋ turɋu tün kün kȩtərsə usī

2332 əküx ər kərəksiz ər əḑrüm kərək
ər əḑrüm bolunsa tolum tüm kərək

B176
2333 əküx sü qərik ərsə baxsīz bolur
bu baxsīz qərik sü yürəksiz bolur

2334 sīnamīx yaɋīqī kixi təņləmix
on iki miņ ər sü əküx sü tȩmix

2323 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۈچۈن،
ئىشنى رەتلىسە، تۈزەپ يول-يوسۇن؛

2324 سوزى چىن، ئېيتقىنى راست ئولسۇن تىلمام،
ئۇلۇغ بولسا يالغانچى، پۈتمەس ئاۋام.

2325 ئىككىنچى، سېخىلىق، بېرىشتۇر ئىشى،
بېخىلغا يولىماس ئالارمەن كىشى.

2326 ئۈچىنچى، يۈرەكلىك ۋە بولسۇن جەسۇر،
يۈرەكسىز ياۋنى كورسە ئاغرىپ ياتۇر.

2327 تۆتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىلە ۋە پىلان،
تۇتۇر ھىلە بىرلە كىشى ئارسلان.

2328 قوشۇننى بوسۇشكە چىلىق ئولماق كېرەك،
چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

2329 قوماندان‌دا بولسا بۇ خىسلەت ئەگەر،
يېگىپ يېغىنى، ھەيۋىسىن يوق ئېتەر.

2330 قوشۇننى باشلىسا شۇ خىل قوماندان،
قولى ئۈستۈن بولۇر دۈشمەنگە ھامان.

2331 قوشۇن باشلىغى ياۋغا بولسا دۇچار،
كۈنۈ-تۈن بولغۇلۇق ئويغاق ۋە ھۇشيار.

2332 كېرەكمەس كوپ چېرىك، چېرىك خىل كېرەك،
چېرىككە خىللانغان خىل قورال كېرەك.

2333 قوشۇن سانى كوپ بولسا باشسىز بولۇر،
قوشۇن بولسا باشسىز، يۈرەكسىز بولۇر.

2334 سىناغان بىر ھەربى قىياسەن دىمىش،
ئون ئىككى مىڭ ئەرلىك قوشۇن كوپ ئىمىش.

2335 qərik sanqmïx alp ər tutuzmïx ayu
maņa tert miņ ər sü tükəl sü tə̣yü

2336 ķalïn sü yayïlsa iqin buloqaxur
anï ə̣tsə bolmaz yaraoqsïz tuxur

2337 qavïķmïx kür alp ər yə̣mə sezləmix
ər eḍrüm kərək sü tolumluoq tə̣mix

2338 nəgü tə̣r atïķmïx yaoqïqï əxit
bu sez əxtip etrü ezüņkə ix ə̣t

2339 eküx sü tiləmə ər eḍrüm tilə
ər eḍrüm tilə ḥəm tolum tüm bilə

2340 ə̣tiķlig az əḍgü eküxtə kerü
təlim tuxtï artaķ eküx sü bilə

2341 yaoqïķa ķalï yortsa sü baxlar ər
yaķïn tutoqu ezkə yaoqïoq ixlər ər

2342 aḍïroqu eḍürgü yəzək tutoqaķï
yïraķ tutoqu saķlap kezi ķuloqaķï

2343 yəzək ḥəm təlim yətsə tutoqaķ kə̣tip
yaoqïoq basoqu bolsa urunsa ķayïp

C126
2344 süsin ə̣tsə yapsa ma yortuoq tüzüp
kə̣ḍin ķalmasa ər ya eņdün ozup

2345 tüxün bilsə yortuoq tüzə bilsə kəḍ
ər at tutsa saķqï oḍuoq tursa kəḍ

2346 yorïķïn küḍəzəsə ‘ələm baxlar ər
eņi turmasa bir yaoqïoq ixlər ər

2347 tüxürsə toyuoq kəḍ kərüp bərk yərig
yïrak̡ ïḍmasa tiḍsa yïoqsa ərig

B177
2348 usal bolmasa bolsa artuk̡ oḍuoq
usal bolsa təgrür basïmqï yoḍuoq

2349 yaoqïk̡a yaoqusa yəzəkin alu
tüxürsə toyuoq kərsə ot suv talu

2350 süsin kəḍ küḍəzsə til ïqoqïnmasa
süsi az əküxin yaoqï bilməsə

2351 k̡atïoqlanoqu axnu til aloqu kərək
bu tildin yaoqï k̡ïlkï bilgü kərək

2352 an̡ar tən̡ləsə ətrü ətsə ixin
yaoqï boynï yənqsə kətərsə baxïn

A88
2353 bu sak̡lïk̡ bolur həm oḍuoqluk̡ bolur
yaoqïda k̡ayusï sak̡ ərsə unur

2354 oḍuoq bəg səzi kər bəkə yolqïlïoq
kər arslan mün̡ügli k̡ïlïq k̡amqïlïoq

2355 yaoqï sanqoquk̡a tutoqu iki tolum
bu iki tolumdïn yaoqï yər əlüm

2356 ən̡ axnu yaoqïk̡a kərək ḫilə al
bu ḫilə bilə k̡ïl yaoqï mən̡zi al

2357 ikinqi bu sak̡lïk̡ oḍuoqluk̡ turur
k̡ayusï sak̡ ərsə ol üstən̡ bolur

2358 k̡ayusï sak̡ ərsə yaoqïda oḍuoq
səziksiz yaoqïk̡a bu təgrür yoḍuoq

2347 قوشۇننى چۇشۇرسۇن پۇختا جاي كورۇپ،
يىراق كەتمىسۇن ئۇ، تۇرسۇن توپ بولۇپ.

2348 غەپلەتتە قالمىسۇن، بولسۇن ئۇ ھۇشيار،
غاپىل بولسا، دۇشمەن زىيانلار ئۇرار.

2349 يېقىنلاشسا ياۋغا دېرەكىن ئېلىپ،
قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت-سۇنى كورۇپ.

2350 قوشۇننى كۇزەتسۇن، ئۇ تىل[139] بەرمىسۇن،
قوشۇن ئازمۇ-كوپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن.

2351 ئەڭ ئاۋال تىرىشىپ تىل ئالماق كېرەك،
بۇ تىلدىن ياۋ ھالىنى بىلمەك كېرەك.

2352 ئىشنى شۇنىڭغا قاراپ ئىشلىسۇن،
كېيىپ ياۋ بېشىنى بويىنىن يەنچىسۇن.

2353 مانا شۇ ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بولۇر،
سوقۇشتا كىم ھۇشيار بولسا شۇ ئۇتۇر.

2354 بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ-قامچىسى.

2355 كېرەك ياۋ يوقاتماققا ئىككى قورال،
بۇ ئىككى قورالدىن كورەر ياۋ زاۋال.

2356 ئەڭ ئاۋال كېرەكتۇر ھىلىنىڭ ئوزى،
ياۋ ئالدانغىنىدىن قىزارسۇن يۇزى.

2357 ئىككىنچى، سەگەكلىك-ئويغاقلىق ئېرۇر،
كىم سەزگۇر، ساق ئولسا، ئۇ ئۇستۇن كېلۇر.

2358 كىم جەڭدە بولۇر ساق، ئويغاق ۋە ھۇشيار،
ئۇ ياۋغا كۇمانسىز زىيانلار سالار.

C127

2359 yaqïn sü tәlim tutsa azrak sәnin
tokïxka әvinmә yaraq kәr anïn

2360 yaraxqu yaraqï bar әrsә yarax
yok әrsә yarïklan bil alxïp kürәx

2361 katïqlan usandur usa bas kәqә
kәqә az әküxüg nә bilgәy aqa

2362 kalï basquka bulmasa sәn yarï
yalavaq ïdïp sәn bar әllәx yorï

B178

2363 tilin arsïk әl bol küdәzgil әzün
tokïxka әvinmәgü kәsgil sәzün

2364 takï bolmaz әrsә yaqï oqrasa
tokïxmak tilәsә kәnül bәrmәsә

2365 uzatma ixin sәn qәrik tәr tokïx
ülә nәn әrig әg tokïx at okïx

2366 tokïxïq uzatsa yaqï әglәnür
әküx kәrsә әrnin kәzi әgrәnür

2367 nәgü tәr әxitgil yaqï sanqmïx әr
baxïnda kәqürmix kәzün kәrmix әr

2368 kәrüxmәz yaqïnïn küsi kәd yïrak
kәrüxsә basïnur kәrügli karak

2369 yaqïka yalïn tәg nәnin almasu
uzatsa basïttïn yiti kïl adak

2370 qәrikdә bir anqa pusuqka kigür
yadaq okqï tuxrup sәn әndün yügür

2359 قوشۇنى كوپ ئولسا ياۋنىڭ، سېنىڭ ئاز،
سوقۇش قىلما، تېزدىن كور تەدبىرىن ساز.

2360 ياراش مۇمكىن ئولسا، ئۇرۇشما، ياراش،
يوق ئەرسە، ساۋۇت كەي، ئىلىشىپ تالاش.

2361 تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل ھۇجۇم،
كېچەدە كوپ-ئازلىق بىلىنمەس چوقۇم.

2362 يېگىمشقا ئەگەرچە يەتمىسە كۈچۈڭ،
ئەۋەت سەن ئەلچىلەر، ياراشقىن ئۇزۇڭ.

2363 تىلىڭ بىرلە ئەل بول، ئۇزۇڭنى كۈزەت،
سوقۇشماقتا ئالدىرما، سوزنى بەس ئەت.

2364 ئەگەر بۇمۇ بولماي، يېغى قۇترىسا،
ئۇرۇشماقنى ئىستەپ، كوڭۇل بەرمىسە،

2365 ئىشىڭنى ئۇزارتماي قوشۇن تۈز، سوقۇش،
ئاتاپ ماختا ئەرنى، تارات مال، كۈمۈش.

2366 ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ ھۇشىنى تاپۇر،
كوزى كورسە كىشى كوپنى ئوگىنۇر.

2367 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ياۋنى يەڭگەن ئەر،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن، كوزى كوركەن ئەر:

2368 ياۋ داڭقى يىراقتا كورۇنمەستە زور،
بۇ شوھرەت كۈرەشكەندە كەملەپ كېتۇر.

2369 يېغىغا يېلىڭ تەگ، مېلىڭ ئالمىسۇن،
سوزۇلسا يېگىلدىڭ، ئىتتىك بول يۇگۇر.

2370 چېرىكتىن بىرقىسمىنى قوي موكتۇرۇپ،
ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۇرۇپ.

2383 qərik kɵrsə alp ər kɵr arslan bolur
səkirtür ya ɵldrür ya urxu ɵlür

2384 yaoqï kɵrsə alp ər ķïzartur məņiz
ķarïxsa boḑulur ķïzïl ḩəm yaoqïz

2385 at üstəm yarïķlar bolur ķïp ķïzïl
ķïzïl ķïzoqu əņlər bolur yap yaxïl

2386 yaoqï at kəmixsə saņa ooqrasa
sərin arķa bərmə saqïlsa basa

2387 yaoqï təprəsə sən uḑu təprəgil
ətə uḑ aḑaķïn yorï turmaoqïl

A89
2388 ķalï ķaqsa səndin yaoqï turmasa
ərig yətgü tutoqu bulun tutmasa

C129
2389 yaoqï sanqmïx ərsig ərən bulnuķup
yana əvrə sanqtï yaoqïsïn ulup

2390 yaoqï ķaqsa tap ķïl əḑərmə yïraķ
ķalï yandru yansa ķaqumaz aḑaķ

2391 muņuķsa yaoqï yüz ɵlümkə urur
ɵlümkə yüz ursa kim utru turur

B180
2392 bu yərdə ɵzüņni küḑəzgil ooqul
küḑəzgil yoķ ərsə ɵzüņdin təņül

2393 usal bolsa ər kɵr yorïrda ɵlür
usal bolmasa ər tiləkin bulur

2394 maņa mundaoq aydï sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər sɵzi sɵz baxï

2383 چېرىك كورسە باتۇر بولۇر ئارسلان،
قىلۇر ياۋنى يوق، يا بېرۇر ئۆزى جان.

2384 يېغى كورسە باتۇر قىزارتۇر يۈزىن،
بويايدۇ قىزىل قانغا جەڭدە ئۆزىن.

2385 ئىگەر، ئات، ساۋۇتلار بولۇر قىپ-قىزىل،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ-يېشىل.

2386 يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،
چىدا، سەن بەرمە تەن، تۇزۇيدۇ چوقۇم.

2387 يېغى گەر تەۋرىسە، سەنھەم تەۋرىگىن،
ئاياق ئورە ھازىر تۇرۇپ باپلىغىن.

2388 ئەگەر ياۋ چېكىنسە قوغلاپ تۇتماسلىق،
ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەسىر ئالماسلىق،

2389 جەسۇر جەڭچىلىرىڭ سېپى بۇزۇلۇپ،
كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ، بۇرۇلۇپ.

2390 يېغى قاچسا قوغلاپ ئۇزاپ كەتمىگىل،
ئەگەر قايتسا دۈشمەن، قاچالمايسەن، بىل.

2391 ياۋ ئۇلسا ئۈمىتسىز ئۆلۈمگە يۈرۈر،
ئۆلۈمدىن قوقمىغانغا كىم تەڭ كېلۇر؟

2392 شۇ پەيتتە ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت، سەن كۈزەت،
گەر ئەكسى بولسا، ئۆز ئۈمىدىڭ پەقەت.

2393 غاپىل بولسا ئەر، كور، يۈرەردە ئۆلۈر،
غاپىل بولمىسا ئەر، تىلەككە يېتۇر.

2394 ماڭا مۇنداق ئېيتتى ئىش كورگەن كىشى،
ئىش كورگەن، كىشىنىڭ سوزى سوز بېشى:

2395 yaƣï ḳaqsa tapḳïl ədərmə uḍu
ədərtqi yədi kərsə bərgə toḍu

2396 yaƣïƣ bir saqïtsa yana tirlüməz
otuƣ suv uḍïtsa yana tirlüməz

2397 muṇuḳmïx kixilər əlümüg ḳolur
əlümüg ḳoluƣlï ər əldrü əlür

2398 kim ix ḳïlsa tərkin aṇar bərgü nəṇ
ux ol nəṇ bilə ər ḳïzïl ḳïlsa əṇ

2399 kim ər tutsa əggü aqïnƣu kərək
ol aqïƣ bilə ər urunsa yürək

2400 yavuz əgdi bulsa əḍi kəḍ bolur
kəḍig əgsə kəndü ḳaqan kin ḳalur

2401 ərig əgsə əlgin kər arslan tutar
atïƣ əgsə yügrür uqarïƣ yətər

2402 balïḳmïx bar ərsə sən əmlət kərü
bolun bolmïx ərsə yulup ol kirü

2403 ḳalï əlmix ərsə aƣïrlap kətür
oƣul ḳïz bar ərsə aṇar ḥəḳ yətür

2404 ər at kərsə ətrü səvinqlig bolur
yaƣï oƣrï bolsa səvüg jan bərür

2405 isig səz külər yüz bilə bərgü nəṇ
bu üq nəṇ kixikə bolur əḍgü yaṇ

2406 box azad kixilər muṇar ḳul bolur
bu ḳul jan yuluƣlar səvinqin ḳolur

2395 يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغىچە.

2396 يېغى بىر چېچىلسا يىغىلمىغى تەس،
سۇ ئۆتنى ئۆچۈرسە، ئۇ يانمايدۇ، بەس.

2397 ئۈمىتسىز كىشىلەر ئۆلۈمنى كۈتۇر،
ئاۋال ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆزى ئۆلۈر.

2398 كىم ئىش قىلسا تېز ئاڭا مال بەرگۈلۈك،
بېرىپ مال، يۈزىني قىزىل قىلغۇلۇق.

2399 ئەسىر ئالسا ماختاپ تارتۇقلاش كېرەك،
بۇ تارتۇق بىلەن بولسۇن ئەر خۇش يۈرەك.

2400 يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،
ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر؟

2401 تۇتار قول بىلەن شىر ئەرنى ماختىساڭ،
يېتەر قۇشقا ئېتىڭ ئەگەر سىلىساڭ.

2402 داۋالات ياربىدار بولسا سەن كورۇپ،
قۇتۇلدۇر ئەسىر چۈشسە، سەن قايتۇرۇپ.

2403 كوتەرگىن قەدىرلەپ ئۆلگەن بولسا گەر،
ئوغۇل-قىزى بولسا، ئاڭا ھەقنى بەر.

2404 سويۈنگەي قوشۇنىڭ گەر كورسە بۇنى،
قىلۇر جان پىدا ئۇ، جەڭ مەيدان كۈنى.

2405 شىرىن سوز، كۈلەر يۈز، مال-نەرسە بېرىش،
كىشىگە بۇ ئۈچ نەرسە ياخشى بىر ئىش.

2406 ئازات-ئەركىن ئەرلەر ئاڭا قۇل بولۇر،
رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

2407 muŋar mənzər əmdi bu səz ay bəgü
kərü barsa yətrü qïn aymïx təgü

2408 külər yüz isig səz ülə nəŋ tavar
box azad kixilər bu üqkə avar

2409 sən altun kümüx birlə alma kuluoq
bu üq nəŋ yuluoq kïl kamuoqnï yavar

2410 sü baxlar kixi bolsa mundaoq kərək
anïn baxlasa sü bolur ədgürək

2411 sən altun kümüxni üləgil nəŋiŋ
yuluoq kïloqa janïn sav altun təniŋ

2412 bu üq nəŋkə bolur tapuoqqï kuli
munï tutsa bəglər kamuoq nəŋ ulï

2413 bu yaŋlïoq sü baxqï bulur ərsə bəg
ixi baxka baroqay küvənq boloqu təg

2414 bu yaŋlïoq bolur ərsə sü baxlar ər
ixi barqa ətlip küvənqkə təgər

2415 yaraoqlïoq wəzir kolsa andaoq kərək
sü baxqï tilər ərsə mundaoq kərək

2416 aŋar ətrü bəglər ïnansa bolur
tiləmix tiləkin bəg andïn bulur

* * *

A90
2417 yana aydï əgdülmix əlig kutï
iki ix bədük ix uluoqluk atï

2407 بىر سوز بار، ھېكىم، ئەمدى ئۇخشار بۇڭا،
كورۇپ ئۇيلىنىپ چىن پۇتەرسەن ئۇڭا:

2408 كۆلەر يۈز، شىرىن سوز بىلەن بەر تاۋار،
ئازات ئەرلەر بۇ ئۇچكە كېلىپ توپلىنار.

2409 كۈمۈش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇڭ،
پىدا قىل بۇ ئۇچىنى، ئۇمۇمنى يىغار.

2410 قوشۇن باشلىغى شۇنداق ئولماق كېرەك،
قوشۇن باشلىسا ئۇ بولۇر ئەزگۇرەك.

2411 گەر ئالتۇن-كۈمۈشنى سوغات ئەيلىسەڭ،
قىلۇرلەر پىدا جان ساپ ئالتۇنغا تەڭ.

2412 بۇ ئۇچ بىرلە خىزمەتچى بولغاي قۇلى،
بۇنى بەگ بىلگۈلۈك ھەر ئىشنىڭ ئۇلى.

2413 مۇشۇنداق قوماندان تاپسا ئەگەر خان،
ئىشى باشقا چىققاي ئىشەنچلىك ھامان.

2414 ئەگەر بولسا شۇنداق قوشۇن باشلار ئەر،
سويۇنچكە چۇشۇپ ھەر ئىشى تۈزىلەر.

2415 ياراغلىق ۋەزىر كۇتسەڭ، شۇنداق كېرەك،
قوشۇن باشلىغى دىسەڭ بۇنداق كېرەك.

2416 بەگ شۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
تىلەك-مەقسىدىنى ئۇلاردىن تاپۇر.

* * *

2417 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمىش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىككى ئىش بۇيۇك ھەم ئۇلۇغلۇق ئېتى:

2418 wəzir bir ikinqi sü baxlar ʻələm
birisi ķïlïq tuttï biri ķələm

C131
2419 bu ə̣l baoqï ərki bu iki tüzər
bu iki biriksə anï kim üzər

4220 ə̣ḍi artuķ əḍrüm kərək bu kixi
ķalï əznəsə bəgkə ə̣ltür baxï

2421 tusulsa ə̣ḍi ək tususï əküx
ķaḷï əznəsə yasï ə̣l kənd ulux

2422 bəgi bolsa əḍgü kixi əḍrümi
bu iki tapuoqqï boḍun kəḍrümi

B182
2423 bulardïn bolur ətrü ə̣lkə asïoq
bu asoqï bilə ətrü bəgkə tatïoq

2424 nəgü tə̣r əxitgil kər ə̣lqi bəgü
bəgü səzlərin bulsa ax təg yə̣gü

2425 ķïlïq birlə aldï kər ə̣l aloquqï
ķələm birlə bastï ol ə̣l basoquqï

2426 ķïlïq birlə alsa bolur tərk ə̣lig
ķələm bolmaoqïnqa basumaz əlig

2427 ķïlïq birlə alsa ķayu ə̣l küqün
anï sürsə bolmaz əküx yïl əqün

2428 ķələm birlə tutsa ķayu kənd ulux
tilək təgrür anda təzükə ülüx

* * *

2418 ۋەزىرلىك بىرىدۇر، ئۇنىڭدا قەلەم،
قىلىچ تۇتتى بىرسى، قولىدا ئەلەم.

2419 بۇ ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىۋىن تۈزەر،
بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۈزەر؟

2420 خىللانغان بولۇشى كېرەك بۇ كىشى،
گەر بەككە زىت بولسا كېتۈرلەر بېشى.

2421 ئەگەر پايدىلىق بولسا كوپ پايدىسى،
زىت بولسا زىيانىنى ئەل- يۇرت تارتقۇسى.

2422 بەگ ئولسا ئەگەر ئەل سەرە-ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلى بولسا ئۇ ئىككىسى،

2423 بۇلاردىن تولا پايدا ئەلگە تېگۇر،
بۇ پايدا بىلەن بەككە يەتكەي ھوزۇر.

2424 ھېكىم-خان نىمە دەر ئاڭا سال قۇلاق،
ھېكىملەر سوزىن بىل ئوزۇقلۇق-تاماق:

2425 قىلىچ بىرلە ئالدى، كور، ئەل ئالغۇچى،
قەلەم بىرلە تۇتتۇر يۇرتنى تۇتقۇچى.

2426 بولۇر تېز قىلىچ بىرلە يۇرت ئالغىلى،
قەلەمسىز مۇمكىن ئولماس ئەل تۇتقىلى.

2427 يۇرت ئالماق مۇمكىندۇر قىلىچ—كۈچ بىلەن،
سوراپ بولماس ئۇنى كوپ يىل ئوچ بىلەن.

2428 قەلەملە تۇتۇلسا بىرەر كەنت-شەھەر،
ئومۇمغا ئۇنىڭدىن نەسىبە تېگەر.

* * *

2429 bu ərdi ay ə̦lig ezüm̦ bilmixī
munuk̦ī etündüm ayītmīx tuxī

Ə̦LIG SUALI ӨGDU̦LMIXKƏ

2430 ə̦lig aydī uk̦tum munī bəlgülüg
tak̦ī bir sezüm bar anī ay külüg

4231 maņa sezlə əmdi kerüp əd̦gürək
uluɋ ḫajibīɋ ay nətəg ər kərək

2432 ḫajiblar ezələ bu bolsa uluɋ
baɋirsak̦līk̦īn k̦īlsa janīn yuluɋ

C132
2433 küvənsə bəgi ḫəm ezi ḫəm ə̦li
olark̦a du'a k̦īlsa bod̦nī tili

* * *

2434 ə̦lig aydī sezlə yə̦mə bu sezüg
munī ma ayu bə̦r yarut bu kezüg

2429 ئى خاقان مۇشۇلار مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2430 ئېلىگ ئېيتتى: ئۆقتۇم بەلگۈلۈك بۇنى،
يانا بىر سوزۇم بار، ئېيت مەشھۇر ئۇنى.

2431 ماڭا سوزلە ئەمدى كورۇپ ئەزگۈرەك،
ئۇلۇغ ھاجىپلىققا نېچۈك ئەر كېرەك؟

2432 ئۇلۇغى شۇ بولسا، ھاجىپلار ئارا،
كويۇمچان بولۇپ قىلسا جاننى پىدا.

2433 ئىشەنسە ئاڭا بەگ ئۆزى ھەم ئېلى،
ئۇلارغا دۇئا قىلسا خەلق تىلى.

* * *

2434 ئېلىگ ئېيتتى شۇنى، سوزلە ئەمدى سەن،
يورۇتقىن كوزۇمنى جاۋابىڭ بىلەن.

31

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ ULUƢ ḤAJIB-LÏḲḲA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2435 yanut bərdi əgdülmix aqtï tilin
ayur inq tirilsü əlig min yïlïn

2436 uluƣ ḥajib artuk pütün qïn kərək
bu qïnlïḳ bilə kəḍ pütün din kərək

B183
2437 tüp əşlï kərək əḍgü ḳïlḳï oṇay
tusulsa boḍunḳa toƣursa kün ay

2438 tüpi əḍgü bolsa ər əḍgü bolur
bu əḍgü kixi həlḳḳa əḍgü ḳolur

2439 kixi əḍgüsindin kəlir əḍgülük
yəgü iqgü mingü taḳï kəḍgülük

2440 ḳïlïnqï oṇay bolsa təṇlər səz ək
səzüg təṇlər ərniṇ ixi kəḍ süzüg

ئوتتوزبرىنچى باپ

ئوگدۇلمىشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2435 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دېدى: ملىك ياشاسۇن ئېلىگ شاتلىنىپ.

2436 ئۇلۇغ ھاجىپ ئارتۇق پۇتۇن چىن كېرەك،
بۇ چىنلىق بىلە بەك پۇتۇن دىن كېرەك.

2437 نەسەپلىك بولسۇن ئۇ، خۇلقى ئۇز، ئوڭاي،
كورۇپ ئەل نەپسىنى، تۇغۇلسۇن كۇن-ئاي.

2438 تېگى ياخشى بولسا، بولۇر ياخشى ئەر،
بۇ ياخشى ئەر ئەلگە ياخشىلىق تىلەر.

2439 كىشى ياخشىسىدىن كېلۇر ئەزگۇلۇك،
يېمەك-ئىچمەك، مىنەرلىك ھەم كەيگۇلۇك.

2440 خۇيى ياخشى ئەر سوزنى دەڭسەپ قىلۇر،
بۇ خىل ئەر ئىشى ھەم پاك-سۇزۇك بولۇر.

2453 ukuxluqı kərək ixtə artuk oḍuqı
oḍuqıluqı bilə ixtə tutnur boḍuqı

2454 ukux bolsa asqī əḍi ek eküx
kamuqı əḍgülük ülgi ol bu ukux

2455 ukuxsuz kixi ol yəmixsiz yīqaq
yəmixsiz yīqaqīq nəgü kīlsun aq

2456 ukuxluqı yəsə yər ikigün azun
ukuxluqı atanur atansa tüzün

2457 ukuxluqı biliklig kixi ol kixi
kixidə talusī boḍunda baxī

2458 yüzi kerki kerklüg kərək həm yülüg
toqan ərsig ünlüg sezi bəlgülüg

4259 səvitür yüzi kerki kerklüglüki
yaraxur kirip qiksa ərsigliki

C134
2460 yülüg ərsig ərniŋ bolur həxməti
bu həxmət bilə ol kixi hurməti

2461 sakīnuk kərək din iḍisi arīqı
arīqı bolsa kīlkī kīlīnqī arīqı

2462 sakīnuk arīqı din iḍisi kixi
ərinməz kīlur barqa yalŋuk ixī

2463 sakīnuk kixi yər kixi kaḍqusī
sakīnuk kixi ol kixi əḍgüsi

2464 yüz utru bolur tutqī hajib ezi
kerür kezkə kerklüg kərək ol yüzī

2453 كىرەك ئىشتا ئەقىل، سەگەكلىك كېرەك،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۋە قىلۇر بەك.

2454 ئەقىل پايدىسى بەك تولا، زوز ئېرۇر،
جىمى ياخشىلىقلار ئەقىلدىن بولۇر.

2455 ئەقىلسىز كىشىدۇر يېمىشسىز ياغاچ،
نە قىلغاي يېمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ؟

2356 ئەقىللىق تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان،
ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىق ھامان.

2457 ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىدۇر كىشى،
كىشىنىڭ تولۇغى ۋە خەلقنىڭ بېشى.

2458 ھاجىپنىڭ ساقال-چاچى ئۇز بولسۇن يۈزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئۇچۇق سوزى.

2459 يۈزى، ھوسنى، كوركەملىگى خۇش قىلۇر،
كىرىپ چىقسا مەردانە، ئاڭا يارىشۇر.

2460 كېلىشكەن ساقال-چاچ—كىشى ھەيۋىتى،
بۇ ھەيۋەت بولۇر ئەر كىشى ھورمىتى.

2461 كىرەك تەقۋادار، دىن ئىگىسى ئېرىغ،
ئېرىغ بولسا پەيلى، بولۇر خۇلق ئېرىغ.

2462 كىشى بولسا دىندار، ئېرىغ تەقۋادار،
كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىنمەي قىلار.

2463 يەر تەقۋا كىشىلەر كىشى غېمىنى،
ئېرۇر تەقۋا كىشى ئۆبدىنى.

2264 تۇرار يۈزنۇ-يۈز دائىم ھاجىپ ئۇزى،
شۇڭا كوزگە چىرايلىق كورۇنسۇن يۈزى.

2465 bu kərklüg yüzüg kərsə yüz suvlanur
kəņül aqlur anda bu jan yəmlənür

2466 muņar məņzətü aytur əmdi bilik
biliklig sezi tut ay ķīlķī silig

B185
2467 ə̣ḍi əḍgü nəņ bu kixi kərki yüz
bu yüz kərkiņə suv iqər iki kəz

2468 ķupạ kərklügüg kər ķilin ezkə fal
ịxiņ əḍgü bolɣay ķamuɣ sezni üz

2469 kəņüllüg kərək ḥəm kəḍ eglüg kərək
amul bolsa ķīlķī taķī əḍgürək

2470 kəņüllüg kixi sez unītmaz bolur
kəņülsüz sezüg kəḍ tutumaz bolur

2471 kəņül bolmasa ər kerüməz ixig
egi bolmasa ər ə̣tüməz ixig

2472 kəņülsüz kixilər ķuruɣ kəp bolur
kəņül birlə yalņuķ ķamuɣ ix ķīlur

2473 egi kəḍ kərək kəņli alqaķ amul
qīɣay tul yətimkə baɣīrsaķ kəņül

2474 tətiklik kərək ḥəm terü kəḍ bilir
azun kərki barqa tətikdin kəlir

2475 kəņül ķoḍķī bolsa ķamuɣķa kiqig
tili bolsa yumxaķ xəkərdə süqig

C135
2476 yaruķ tutsa yüz kez kixikə külə
ķīlīnq əḍgü tutsa kixilik bilə

2465 گۈزەل يۈزنى كورگەن كىشى خوشلىنۇر،
كوڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلىنۇر.

2466 بىر ئالىم ئوخشىتىپ بۇڭا ئېيتتى سوز،
بىلىملىك سوزىن تۇت، ئەي قىلىغى ئۇز:

2467 كىشىچۇن نە ياخشى نەرسە—گۈزەل يۈز،
ئىچەر سۇ بۇ يۈز كوركىدىن ئىككى كوز.

2468 قوڭۇر چاچ كۆزەلنى، كور، ئەيلە بىر پال،
ئىشىڭ ياخشى بولغاي، بولەك سوزنى ئۇز.

2469 ھاجىپلىققا ئاقىل، كوڭۈللۈك كېرەك،
بېسىق بولسا خۇلقى تېخى ئەزگۈرەك.

2470 كوڭۈللۈك كىشى سوزنى ئۇنتۇماس بولۇر،
كوڭۈلسىز كىشى سوزدە تۇرماس بولۇر.

2471 كوڭۈل بولمىسا ئەر تاپالماس ئەشىن،
ئەقىل بولمىسا ئەر قىلالماس ئىشىن.

2472 كوڭۈلسىز كىشى بىر ھەيكەلدۇر قۇرۇق،
قىلۇر ئىشنى ئىنسان كوڭۈللە تولۇق.

2473 ھاجىپ بولسۇن ئاقىل، كەمتەر، يۇلايىم،
پېقىر، تۇل، يىتىمگە كويۈنسۇن دائىم.

2474 زىرەكلىك كېرەك، ھەم بەك قانۇن بىلەر،
جاھان گوركى ھەممە زىرەكتىن كېلەر.

2475 دىلى بولسۇن ھەممە كىشىگە كىچىك،
تىلى بولسۇن يۇمشاق، شېكەردەك چۈچۈك.

2476 ئوچۇق يۈز كورۇنسۇن كىشىگە كۈلۈپ،
كىشىلىك ساقلىسۇن خۇش پېئىل بولۇپ.

2477 ئىشتكىن، ئاۋازۇ كوكۇللۇك نەدەر،
كوكۇل، تىل كىچىك تۇت، ئايا قۇچاق[140] ئەر:

2478 كوكۇل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار،
كۇلەر يۇز، ئىسسىق سوزگە خەلق توپلىنار.

2479 كۇلەر يۇز، شىرىن سوزگە ئەر ئىسسىنۇر،
ئىسسىنسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

2480 چىداملىق بولسۇن ئۇ ھەم تۇتسۇن ئۇزىن،
كوزىن بەك كۇزەتسىپ، چىڭ تۇتسۇن سوزىن.

2481 قۇلاقى ساق ئولسۇن، ئەقىل، ئىلمى كەڭ،
مىجەزى تۇز ئولسۇن، تىلى-كوڭلى تەڭ.

2482 پەزىلەتتە كامىل ۋە بىلسۇن بىتىك،
پۇتۇن ئىشتا ئەقلىن ئۇ قىلسۇن ئىتتىك.

2483 ئۇلۇغ ھاجىپ دىسە بولسۇن يۇز يورۇق،
كېرەك بۇ پەزىلەت، بىلىملەر تولۇق.

2484 تولا ئىنچىكە ئىش ئېرۇر ئىش ئارا،
ئەگەر دىققەت ئەتسەڭ ھاجىپلىق، قارا!

2485 كېرەك شۇ نەرسىلەر ھاجىپ بولغىلى،
تۇرۇپ باشتا ئەلگە يول كورسەتكىلى.

2486 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

2487 ھاجىپلىققا ئاۋال بۇ ئون نەڭ[141] كېرەك،
ئىتتىك كوز، قۇلاق ساق، كوڭۇل كەڭ كېرەك.

2488 كۇزەل يۇز، بوي، تىل، ئاڭ، ئەقىل ۋە بىلىم،
خۇلق-مىجەز بۇلارغا تولۇق تەڭ كېرەك.

2489 uzun ķə̣q yaxasunï ə̧lig ɵzi
uluƣ ⱨajib ol bəgkə kərgü kɵzï

2490 tərü ⱨəm toķu ɵņdi yinqkə tapuƣ
uluƣ ⱨajib ə̧tsə̧ aqar yol ķapuƣ

C136
2491 muņar mənzətü kəldi bilgə sɵzi
əxitșə kɵņül bə̧rsü alsu ɵzi

2492 uluƣ ix turur bu ⱨajiblik ixi
munï baxķa ə̧ltməz məgər kəḍ kixï

2493 ⱨajiblar ixi tut ya bəglər ixi
uluƣ ya kiqig tut ɵtükqi kixi

2494 aƣïqï bitikqi ya ix tutƣuqï
ya tonqï ətükqi ʿamil bolƣuqï

2495 ya yat baz yalavaq kəlix ya barïx
ʾboxuƣ bə̧rgü aqïƣ olarķa təgix

2496 ķonuķlarï kərgü ya boƣzï yə̧mi
aqïƣlïƣ aqïƣsïzķa ķïlsa əmi

B187
2497 yol aƣzïnda ərsə kixi baxlaƣu
tɵrüsin toķusïn yazïm ķïlmaƣu

2498 qïƣay tul yətim ķișșə bə̧rsə ɵtük
anï barqa tïņlap ɵtünsə ɵtük

2499 məẑalim ɵḍində ɵtükqilərig
kɵrü alsa yol ķïlsa bolsa ə̧rig

2500 yana kɵrsə iq tax yaraƣsïzlarïƣ
ayu bə̧rsə tïḍsa kɵtürsə arïƣ

2489 ياشاسۇن ئۇزۇن يىللار ئېلىگ ئۆزى،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئېرۇر، ئۇ بەگلەر كۆزى.

2490 نازۇك ئىش ئېرۇر ئورپ، قانۇن ۋە ئۇسۇل،
بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشىك ـ يول.

2491 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئالىم سۆزى،
ئىشتىكەن كوڭۇل بەرسۇن ۋە بىلسۇن ئۆزى:

2492 ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى،
قىلالايدۇ بۇ ئىشنى لايىق كىشى.

2493 ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى،
كېلەر چوڭ ـ كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى.

2494 غەزىنىچى، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى،
يا تونچى، يا موزدوز ــ ھۈنەر قىلغۇچى؛

2495 يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،
ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

2496 چۆشەر جاي، بوغۇز ـ يەم غىمىن يىگۈلۈك،
سوغاتلار بېرىش يا بەرمەس بىلگۈلۈك.

2497 يول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن،
نىزام، ئورپ ـ ئادەتنە خاتالاشمىسۇن.

2498 ھال ئېيتسا پېقىر، تۇل، يېتىم ئوتتۇنۇپ،
ئۇنى بەككە يەتكۈزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ.

2499 زۇلۇم كوركۈچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،
سوراپ ئەھۋالنى ئۇ كورسەتسۇن يول.

2500 ئىچ ھەم سىرتتا كورسە يارامسىز قىلىق،
ئاگاھ قىلسۇن، توسسۇن، يوقاتسۇن ئېرىغ.

2501 bu yanlïqı tü ixlər nəqə ülgülüg
uluqı ḥajib əlgi təgir bəlgülüg

2502 bu ixkə basut barqa andïn kəlir
ḳalï artasa ḳalsa andïn ḳalïr

2503 ay əlig ḥajiblarḳa saḳlanqu ol
bu ḳaq yərdə artuḳ ḳatïqlanqu ol

2504 biri bəg sezini ḳatïqı tutsa bərk
ikinqi ḥəwaḳa uḳux ḳïlsa ərk

C137
2505 üqünqi kərürdə küḍəzsə ezin
tilində qïḳarmasa təgmə sezin

2506 orunq olmasa ḳïlsa barqa ixig
yaqutsa bəginə yïramïx kixig

2507 iki nən kixidə bolunsa əlig
anar bərməgil ix uzatma əlig

2508 biri tildə yalqan qïḳarsa sezin
biri əgrilik ol səkirtsə ezin

2509 bu iki ḳïlinq kimdə bolsa kezi
ezünkə yaḳurma ay əlig anï

A93
2510 aḍïn üq ix ol kər tapuqqï ixi
küḍəzməsə andïn ezi yər baxï

2511 biri səz əxitsə ḳatïqı tutsa bərk
biri kərsə tənsiz kezin yumsa tərk

2512 üqünqi ezin tutsa tursa kəni
səvinqin kəqürgəy bu bulmïx küni

B188

2513 nəgü tər əxitgil begü bilgə bəg
bu sez ixkə tutsa saŋa boloqa yəg.

2514 baxīŋ kolsa bəglər sezin sezləmə
yana əlkə yazma baxīŋnī yəmə

2515 kara əlkə yazsa kurītur baxīn
tili sezdə yazsa uxatur tixin

2516 təlim kermixim bar təgimsiz kixi
turup əlkə yazdī kəsildi baxī

2517 eküx mə əxittim bu til sezləmix
keŋül sīrrī aqlīp ərin baxlamīx

2518 yana aydī bilgə begü sezlədi
ezin tutnumaz ər baxīn yər tədi

2519 hajiblarka artuk küdəzgü ezüg
kerürdə kezüg həm etükdə sezüg

2520 edi bolmaqīnqa ezi kirməsə
ayītmazda axnu etük bərməsə

C138

2521 nəgü tər əxitgil ukuxluq tili
ukuxluq tili aqtī mə'ni yolī

2522 edi bolsa kerkit məliklərkə yüz
ayīttukta sezlə tilin sezkə sez

2523 kamuq nəŋkə wəkt ol edi bəlgülüg
edi boldī ərsə kerür iki kez

2524 bu yaŋlīq kərək barqa ərdəm bilik
uluq hajib etrü uzatsa əlig

2513 بۇ ئالىم ھېكىم بەگ ئىشىت قىممەدەر،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، ياخشىلىق كېلەر:

2514 بېشىڭ خالىساڭ، بەگ سوزىنى دىمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشىڭ يىمە.

2515 ئاۋام ئەلگە قىلسا گۇنا، باش كېتۇر،
خاتالاشسا تىل ـ سوزدە، چىشى سۇنۇر.

2516 تولا كورگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بېشى.

2517 تولا ئاڭلىدىم مەن سوزلەۋېرىپ تىل،
يارا قىلدى ئەرنى ئېچىپ سىرنى، بىل.

2518 ئالىم ۋە ھېكىملار يانا سوزلىدى،
ئۆزىن تۇتمىغان يەر بېشىنى، دىدى.

2519 ھاجىپقا كېرەك بەك كۆزەتمەك ئۆزىن،
سوزلەشتە بەككە ھەم قاراشتا كوزىن.

2520 ۋاقىت كەلمىگۇنچە ئۆزى كىرمىسۇن،
بېگى سورىماي، ئۇتۇنۇش قىلمىسۇن.

2521 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق تىلى،
ئەقىللىق تىلى ئاچتى مەنا يولى:

2522 لايىق ۋاقىتتا كورسەت خاقانلارغا يۈز،
دىگەنگە جاۋاپ بەر، دىگىن سوزگە سوز.

2523 ھەر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ۋاقتى بار،
ۋاقىت كەلگەن ئولسا، كورەر ئىككى كوز.

2524 پەزىلەت، بىلىمدە گەر بولسا شۇ خىل،
ئۇنى چوڭ ھاجىپلىققا مۇناسىپ بىل.

*   *   *

2525 bu ərdi ay əlig əzüm bilmixi
munuķi ətündüm ayitmix tuxi

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2526 əlig aydi uķtum əxittim bu səz
taķi bir səz aytur sənindin bu əz

2527 maņa ayqil əmdi ķapuqı baxlar ər
nəgü təg kərək ay bu ix ixlər ər

*   *   *

2525 شۇلاردۇر ئەي ئېلىك مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2526 ئېشىتتىم ۋە ئۇقتۇم سۆزۈڭ، دېدى خان،
يانا بىر سوزۇم بار سوراي بۇ زامان:

2527 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىشىك ئاغىسى—
بولۇشقا نىچۈك ئەر لايىق كەلگۈسى؟

32

B189

ɵGDÜLMIX ϙLIGKƏ ĶAPUⱷI BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2528 yanut bərdi ɵgdülmix aydī ϙlig
əsən inq tirilgil ay ķīlķī silig

2529 ķapuⱷı baxlar ər kəḑ baⱷırsaķ kərək
təni janī birlə tapuⱷısaķ kərək

2530 ķapuⱷıda yarutsa ķaranķu tünüg
ķapuⱷıda patursa yarumīx künüg

2531 tərü ḩəm toķu bilsə kīlsa tapuⱷı
oņay bolsa ķīlķī ķīlinqī ķamuⱷı

2532 tuzī ətməki kəņ aķī bolsa kəḑ
kümüx bərsə altun ər at tərsə kəḑ

C139

2533 kəqə bolsa yatⱷıaķ bu yatsa burun
ayu bərsə təgmə kixikə orun

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ

ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى ھەققىدە ئۆگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە ئېيتقانلىرى

2528 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەي خان،
ئەي خۇشخۇي، ياشا تېچ ـ ئامان كوپ زامان.

2529 ئىشىك ئاغىسى بەك كويۇمچان كېرەك،
تېنى ـ جانى بىرلە تىرىشچان كېرەك.

2530 ئىشىكتە يورۇتسۇن قارا تۇننى ئۇ،
ئىشىكتە پاتۇرسۇن يورۇق كۈننى ئۇ.

2531 خىزمەتتە ئۇ بىلسۇن ئۇسۇل ھەم قانۇن،
مۇلايىم بولسۇن ئۇز خۇلقىدا پۇتۇن.

2532 تۈزى، نانى كەڭرى، سېخى بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۈمۈش ـ ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

2533 كېچەسى ياتاقتا يېتىشتىن بۇرۇن،
نوۋەتچىلەرگە ئۇ كورسەتسۇن ئورۇن.

2534 azak yat baz ərsə ayïtoqu kərək
oḍuoqrak kim ərsə yaoqutoqu kərək

2535 kerü bəklətip qïksa karxï kapuoq
tükəl boldï ol künki barqa tapuoq

2536 yana ərtə tursa kapuoq baxlasa
kẹqə taṇda turoqaknï təprətməsə

2537 kalï yol eḍi bolsa baxlap kirip
kerünsə hilin barqa yumoqï tẹrip

2538 ezi qïksa kernüp ekux turmasa
kapuoqda kixi koḍsa ezdə basa

2539 ər at kirsə hilqə kerünsə tezü
bu kersə yaraoqlïoq yaraoqsïz azu

2540 kalï yol kəsilsə kapuoq baxqïsï
yana kirgü bolsa ər at sezqisi

B190
2541 etünsə ər at etki kolsa tilək
muṇaḍmïx kixikə bu bolsa yelək

2542 alu bẹrsə aqïoq ker altun kümüx
kayuka at alsa kayuka yumux

2543 ẹrig tapnurï kim baoqïrsak səvə
tapïnmaz kayusï yorïoqlï yava

2544 yaraoqlïoq kayu ol asïoqlïoq kayu
boluoqlïoq kayu ol tusuluoq kayu

2545 etünsə bəgiṇə bu təgmə birig
aqa aḍra bẹrsə ketürsə ərig

2534 تونۇشسىز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ،
كىم بولسا زىرەك، ئىشقا سالسۇن ئۇ.

2535 ساراي دەرۋازىسىنى بېكىتسۇن كۆرۈپ،
سانلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ.

2536 يانا ئەرتە قوپۇپ ئىشنى باشلىسۇن،
سەھەر-شام نۆۋەتچى تەۋرەتمىسۇن.

2537 قوبۇل ۋاقتىدا ئۆز قىسمىنى يىغىپ،
كۆرۈنسۇن ھەممىنى ئۇ باشلاپ كىرىپ.

2538 كۆرۈنسۇن-دە چىقسۇن، ئۆزۈن تۇرمىسۇن،
كىشى قويسۇن ئىشىكتە، خالى قويمىسۇن.

2539 ئەگەر كىرسە خىزمەتچى توپ-توپ بولۇپ،
يارامىلىق-يارامسىزنى تۇرسۇن كۆرۈپ.

2540 قوبۇل بىتكەندە، بولسا بىراۋنىڭ سۆزى،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئۆزى.

2541 دىسە كىم ئىستىگىن، تىلەسە تىلەك،
ئۇ بولسۇن بۇ مۇھتاج كىشىگە يۆلەك.

2542 ئېلىپ بەرسۇن ئېھسان، كۆر، ئالتۇن-كۈمۈش،
قايۇسىغا ئۇنۋان، قايۇسىغا ئىش.

2543 كىم ئىشنى قىلۇر چىن يۈرەكتىن سويۇپ،
كىم ئۇ زايە ئەيلەر ۋاقتىن بوش يۈرۈپ؛

2544 يارامىلىغى كىمدۇر، پايدىلىغى كىم،
بولۇشلۇغى كىمدۇر، قاۋۇلراغى كىم،

2545 بۇلارنى بېگىگە دىسۇن ئۇ تولۇق،
لايىقنى ئۇستۇرسۇن، ئىزاھلاپ ئوچۇق.

2546 qïkïp ədgü yarlïoq təgürsə tilïn
ər at kənli mundaoq isitsə alïn

A94
2547 kapuoqda ətə tursa oldruoq turuoq
tüzülsə orun kalmasa bir kuruoq

C140
2548 kərü alsa yat baz kəligli kixig
aqïr tutsa koldax kïlïnmïx ixig

2549 liv ax tərgi kirsə kerü ïdsa kez
yaraoqsïznï kersə anï tïdsa ez

2550 xirəni qïkarda kerüp saklasa
anar toqru yolda əlig təgməsə

2551 kapuoqda qïkarsa liv ax tərgini
kerü tüz ülətsə bəgi kerkini

2552 nəqə ka təgürgü kərək bu axïoq
kuruoq kodmasa bir iqig həm taxïoq

2553 iki nən bədütür bu bəglər qavï
əlində tuoqï kər terində livï

2554 adïn ma iki nən kapuoq kerki ol
bədütür bəg atïn aqar kutka yol

2555 uluoq hajibï bolsa azad kixi
takï bir yaraoqlïoq kapuoq əl baxï

B191
2556 bu iki kixi birlə ətlür kapuoq
uluoqluk bilə atï yadlur kamuoq

2557 ïdïxqï texəkqi yəmə axqïka
tezü kez kəmixsə yəmə tuoqqïka

2558 yəmə ķuxqī kixqi yəmə oķ yaqī
anuķ tutsa kündə ķapuoŋda tuqī

2559 turup barsa əvkə hilin ķoldaxin
ezi birlə əltsə yətürsə axin

2560 yətürsə iqürsə tödursa ķarin
ķuruoŋ īdmasa bərsə ezdə barīn

2561 eziŋə bir at ton tolum ķilsa tap
adīnīn üləsə bir az ķodsa tap

C141
2562 tapuoŋķa kəlir ərsə yat baz kixi
kerü alsa ətsə otaoŋī ixi

2563 tapuoŋķa kerünginqə kersə anī
axī booŋzī ornī atī həm tonī

2564 yəmə aytu tursa ər at ḩallarīn
aqī həm toķi ya tonīn oprakīn

2565 munadīoŋlī barmu əlig tarlīķīn
munīŋa yarasa etəsə ḩəkīn

2566 kim ərsə ķapuoŋka birər kəlməsə
ayītsa tiləsə nə bolmīx təsə

2567 ķalī iglig ərsə ayītoŋu kərək
yavalīķ ķilur ərsə tīdoŋu kərək

2568 bu barqa bəgiŋə baoŋirsaķlīķ ol
səvinqin tiləp bu tapuoŋsaķlīķ ol

2569 nəgü tər əxitgil tapuoŋ ķilmīx ər
tapuoŋ birlə bəgdə aoŋīr bolmīx ər

2558 ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قوشچىنى،
يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى.

2559 ئويىگە يانار ۋاقتا، قولداشلىرىنـــ
ئۆزى بىرلە ئېلىتىپ يىگۈزسۇن ئېشىن.

2560 يېگۈزسۇن، ئىچۈرسۇن، تويدۇرسۇن قېرىن،
قۇرۇق قويماي يانا ئۇ بەرسۇن بېرىن.

2561 ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بولسا بەس،
ئۈلەشتۈرگەچ ئۆزى ئازراق ئالسا بەس.

2562 ئەگەر كەلسە خىزمەتكە يات بىر كىشى،
ياتاق بەرسۇن ئاغا ھەم قوشسۇن ئەشى.

2563 كورۈنگۈنچە بەككە ئۇ كۆتسۇن ئۇنى،
ئورۇن، ئاش، ئىچتى ھەم كىيەر تونىنى.

2564 سوراپ تۇرسا خادىملىرىن ھالىنى،
ئاچ-توقمۇ، تونىنىڭ ئۇپرىغانىنى.

2565 قولى قىسقىلىقتىن ئۇ ئولسا موھتاج،
بېرىپ ھەق، ئەيلىگەي ئاغا بىر ئىلاج.

2566 كىمىكى ئىشككە كەلمەس نىچە كۈن،
سوراپ ھال ئۇنىڭدىن سەۋەبىنى ئۇقسۇن.

2567 ئۇ بولسا گەر ئاغرىق، كېرەك ھال سوراش،
ئۇ يۇرسە بىكار-بوش لازىمدۇر توساش.

2568 بۇ ئىشلار بېگىگە كويۇمچانلىق ئول،
سويۇنچىن دەپ قىلغان ئىرىشچانلىق ئول.

2569 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە بەككە قەدىرلەنگەن ئەر:

2570 tapuɣqï bəgiŋə baɣïrsaḳ kərək
baɣïrsaḳ təgüqi tapuɣsaḳ kərək

B192
2571 tapuɣsaḳ bir ezkəy baɣïrsaḳ ḳulï
bəkütür yarï kündə bəglik ulï

2572 ez asɣï tiləməz baɣïrsaḳ bolup
bəg asɣï tilər kündə əḍgü ḳolup

2573 asïɣ ḳïlsa azɣan anïŋ mən ḳulï
qəqək yaslïɣ ərsə piqər mən ulï

2574 baɣïrsïz tusulmaz oɣulda kerü
baɣïrsaḳ tapuɣqï tususï erü

2575 asïɣsïz tusulmaz ḳadax ərsə ḳoḍ
tusulur adax tut asïɣ birlə toḍ

2576 tili birlə yumxaḳ süqig tutɣu sez
keŋül tutsa alqaḳ yaruḳ tutsa yüz

C142
2577 tügük yüz aqïɣ sez kixig temlitur
tiriglikta kətməz keŋüldə yatur

2578 muŋar meŋzər əmdi bu bəytig oḳï
sezi mə'ni birlə uḳulɣay taḳï

2579 sezüŋ səksə yalŋuḳ aqïtsa tilin
seŋükkə sïzïɣ ol keŋülkə yalïn

2580 urup bərgə baxï pütər tərk senər
tilin səksə pütməz aqïɣï yïlïŋ

2581 ḳalï atlanur bolsa bəglər sükə
ya ḳuxḳa qegənkə ya əl kərgükə

2570 خىزمەتچى بېگىگە كويۇمچان كېرەك،
كويۇمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

2571 كويۇمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى —
قىلۇر چىڭ كۈنۈ-تۈن بۇ بەگلىك ئۇلى.

2572 كويۇمچان بولۇر ئۇ، ئۆز نەپسىن دىمەس،
تىلەر بەككە پايدا ۋە ياخشىلىق، بەس.

2573 گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،
ئەگەر گۈل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

2574 كويۇمسىز، نەپسىسىز ئوفۇلدىن كورە،
كويۇمچان، نەپسىلىك خىزمەتچى ئورە.

2575 قېرىنداش كويۇمسىز بى نەپ ئولسا، قوي،
ئاداش تۇت نەپسىلىكنى، نەپى ئىلە توي.

2576 تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر ئولسۇن ئۆزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۈزى.

2577 سورۇن يۈز، ئاچچىق سوز كىشىن توڭلىتۇر،
ئومۇر بويى كەتمەي كوڭۇلدە ياتۇر.

2578 ئوقى بۇ بېيىتنى بۇڭا ئوخشىشۇر،
سوزى بىرلە مەناسى ھەم ئۇقۇلۇر:

2579 كىشى سوز ۋە تىلدە بېرەركەن ئازار،
سۆڭەك ئاغرىتىپ دىلگە بىر ئوت ياقار.

2580 ئۆرۈلغان تاياقنىڭ ياراسى پۈتەر،
بۇ تىل سوكسە پۈتمەس، ياراسى تۇرار.

2581 يا چەۋگەن[142]، يا ئوۋ، يا ئەل-يۇرت كورگىلى،
ئاتلانسا ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى؛

2582 ئۇ يەردە تولا ساق كۆزەتمەك كېرەك،
يامان ھادىسىلەرنى توسماق كېرەك.

2583 بىرەر ھادىسە بەككە كەلسە ئەگەر،
قۇش ئوۋلاشتا، ئوۋدا، سەپەردە كېلەر.

2584 ئىشەنچسىزلەر بار ئۇلسا قىلسۇن يىراق،
كېرەكتۇر گۇمانلىقتىن ھوشيار تۇرماق.

2585 ئىشەنچلىك، سۆيۈملۈك، كۆيۈمچان كىشى،
تۇرۇپ خان يېنىدا كۆزەتسۇن بېشى.

2586 قوماندان قورۇغداش توپى قورغۇلۇق،
يىغىپ ئالدى-كەينىن رەتكە سالغۇلۇق.

2587 كىچىكلەر ئۇلۇغلار ئارا كىرمىسۇن،
يىراقتا يۈرۈپچى يېقىن كەلمىسۇن.

2588 نىچۈك بولسا سارايدا قوپۇش-ئولتۇرۇش،
كېرەكتۇر بۇ يەردە ھەم شۇنداق بولۇش.

2589 ئىشىك ئاغىسىنىڭ كۆيۈمچانلىقى،
مۇشۇنداق بولسۇن ئەي ھوكۇمدار سېخى.

2590 بۇ ياڭلىغ كېرەك بۇ ئىشىك ساقلار ئەر،
بېگىنىڭ نېنىن يەپ، ئىشىن ئىشلەر ئەر.

* * *

2591 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتىكى ئېلىك،
تىلەسە يېتۈك ئەر ئىشلەتسۇن بىلىك.

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2592 əlig aydï uktum munï bəlgülüg
takï bir səzüg ay maŋa ülgülüg

2593 bilir sən səziksiz azun bəgləri
yalavaq ïdur əldin əlkə əri

2594 ayu bər maŋa bir bilik səz uzï
yalavaq ïdur əldin əlkə əzi

2595 nəgü təg kərək bu yalavaqlïk ər
aŋar pütsə bəglər karïlatsa yər

ئىلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2592 ئىلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇنى مەن ئېنىق،
يەنە بىر سوزۇم بار جاۋاپ بەر ئۇچۇق:

2593 بىلۇرسەن، گۇمانسىز، جاھاندا بەگلەر،
ئەۋەتۇر بىر ئەلدىن ئەلگە ئەلچىلەر.

2594 بۇ ھەقتە بىلىم بەر، ئېيتقىنكى شۇنى،
بىرەر ئەلگە ئەۋەتسە بىرەر ئەلچىنى،

2595 نىچۈك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،
ئىشەنىپ ئاڭا بەگ تاپشۇرسا ئىشى؟

33

ƏGDÜLMIX ỌLIGKƏ YALAVAQ İḌOIUḲA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2596 yanut bərdi egdülmix aydi əlig
bu ixkə əḍi kəḍ yətürsü bilik

2597 ḳamuoq ərdə eḍrüm yalavaq kərək
biliklig uḳuxluoq talu kəḍ yürək

2598 bayat ḳullarinda ən eḍründüsi
yalavaqlar ərdi kixi əḍgüsi

B194
2599 yalavaqtin ətlür təlim türlüg ix
yalavaqtin etrü kəlür kerklüg ix

2600 uḳuxluoq kərək kəḍ yalavaq erüg
biliklig kərək sezkə bilsə yerüg

2601 yana bilsə seznün iqi həm taxi
ətilsə anin etrü tüzmix ixi

ئوتتۇز ئۈچىنچى باپ

ئەلچىلىككە ئۇتتۇشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە ئېيتقانلىرى

2596 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك.

2597 بۇ ئەلچى بولۇشقا سەرە ئەر كېرەك،
بىلىملىك، ئەقىللىق، جەسۇر، تاغ يۈرەك.

2598 خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى،
كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى.

2599 بۇ ئەلچى بىلەن كوپ ئىشلار قىلىنۇر،
تولا ئوبدان ئىشلار ئەلچىدىن كېلۇر.

2600 ئۇ بولغاي ئەقىللىق، ھەر ئىشتا بېسىق،
بىلىم لازىم بىلىشكە سوز يولىن چىق.

2601 ئۇتتۇقلۇق ئورۇنلاي دىسە ئوز ئىشىن،
تۇزۇك ئۇقماق كېرەك سوزنىڭ ئىچ-تېشىن.

2602 nəgü tə̣r əxitgil azunqī bəg ər
bọḍun baxlaoquqī biliḳlig yə̣g ər

C144
2603 əküxtə talu ər uḳuxluoqnī bil
bọḍunda bəḍüki bilikligni ḳīl

2604 ḳayu ixtə axnu axunsa uḳux
ol ix baxḳa bardī sīnadīm əküx

2605 ḳayu ixkə bilgə yətürdi bilik
anī yətti tuttī təgürdi əlig

2606 uḳux ixkə tutsa bilik baxlasa
əküx ixlər ə̣tlür kixi ixləsə

2607 baoqīrsaḳ kərək həm kezi keṇli toḳ
pütün qīn ḳīlīḳī keni bolsa oḳ

2608 baoqīrsaḳ tapuoqqī bəg asoqīn tilər
bəg asoqīn tiləgli bəgin qīn səvər

2609 bəgiṇə asīoqqī baoqīrsaḳnī bil
baoqīrsaḳnī bulsa əzüṇ baoqrī ḳīl

2610 baoqīrsaḳ tapuoqqī baoqīr sanī təg
baoqīrda yaḳīnraḳ yürək ḳanī təg

2611 kəzi suḳ kixi əzkə ərksiz bolur
bu suḳlar yalavaqḳa təṇsiz bolur

2612 kəzi toḳ qīoqay ərsə bayḳa sanur
sərinsə kixi təgmə ixtə unur

2613 suḳ ər umduqī ol yavuz umduqī
kixi umduqīsī atī ḳoltoquqī

B195

2614 nəgü tər əxitgil kezi tok kixi
kezi tok kixi boldī baylar baxī

2615 qīqay kīlsa kimni kezi sukluki
bayutmaz anī bu azun tokluki

2616 kimi ərsə umdu kīlur ərsə kul
anīn boxlukī kər elüm birlə oi

C145

2617 takī yakxī aymīx bilik bərgüqi
kezi sukka et sav ərig bərgüqi

2618 tükəl bay bolayīn təsə bəlgülüg
kənül baylīkī kol ay ərsig külüg

2619 nəqə mə kul ərsə kezi tok bəg ol
suk ez bəglikindin bu kulluk yəg ol

2620 kayu bəg suk ərsə qīqay ol qīqay
kayu kul kezi tok bəg ol kənlī bay

2621 uvutluq kərək kəd amul həm silig
siliglik bilə bilsə türlüg bilik

2622 uvut bolmasa ər otun əl bolur
uvut birlə yalnuk pütünlük kīlur

A96

2623 amul bolsa etrü atanür tüzün
silig bolsa kīlkī səvitür ezün

2624 tətiklik bilə bolsa ərkə bilik
təzü ixkə təgrür bu bilki əlig

2625 bu bəytig okīqīl nəgü tər əxit
bilik birlə baxlap ezünkə ix ət

2614 نىمە دەر ئۇشتىكىن، كوزى توق كىشى،
كوزى توق كىشى بولدى بايلار بېشى:

2615 پەقىر قىلسا كىمنى بۇ كوز ئاچلىغى،
ئۇنى باي قىلالماس جاھان توقلىغى.

2616 كىمىكى تاماغا بولسا ئەسىر — قۇل،
قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئولۇم بىرلە ئول.

2617 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىم بەركۇچى،
كوزى ئاچقا ئوكۇت ـ ناسات قىلغۇچى:

2618 تولۇق باي بولايىن دىسەڭ ھۇنۇز سەن،
كوڭۇل بايلىغىنى ئىستە، ئەي ئەرەن.

2619 نىچە بولسىمۇ قۇل، كوزى توق — ئۇ، خان،
ھىرىس بەگلىگىدىن قۇل ياخشى ھامان.

2620 قايۇ خان ھىرىستۇر، گادايدۇر — گاداي،
قايۇ قۇل كوزى توق — ئۇ خان، كوڭلى باي.

2621 بۇ ئەلچى ئۇياتچان، سىلىق بولسۇن ئۇ،
ۋە تەمكىن، نىچە خىل بىلىم بىلسۇن ئۇ.

2622 ئۇيات بولمىسا، ئەر جاھىل، پەس بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئىنسان دۇرۇس ئىش قىلۇر.

2623 بېسىق بولسا ئىنسان ھېلىم ئاتىلۇر،
سىلىق بولسا خۇلقى ئوزىن سويدۇرۇر.

2624 چىچەن ھەم بىلىملىك بولغاندا ئادەم،
ئېرىشكەي ھەر ئىشتا ئۇتۇققا ھەر دەم.

2625 ئوقى بۇ بېيىتنى، نىمە دەر ئاڭلا،
قىل ھەمرا ئوزۇڭگە، بىلىمگە باشلا:

2626 uķux birlə uķ ix bilik birlə bil
künüŋ bolsa ķutluɋ ķutaḍsunï yïl

2627 təṭiklik bilə ər tiləkkə təgir
bilik bil uķux uķ ixiŋ etrü ķïl

2628 təṭiklik bilə bilsə türlüg bitik
bitik bilsə etrü bolur ər təṭik

B196
2629 bitisə oķïsa əxitsə sezüg
anïn etrü bilgə ķïlur ər ezüg

C146
2630 ķamuɋ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
bu ərdəm bilə ər məŋiz ķïlsa al

2631 kitablar oķïr ḥəm bilir ərsə sez
uķar ərsə xi'r ḥəm ķoxar ərsə ez

2632 nujum bilsə ṭib ḥəm yora bilsə tüx
anïŋ yormïxï təg sezi kəlsə tux

2633 bilir ərsə saķïx yəmə ḥəndəsə
'ədəd jəẓri ķïlsa misaḥət basa

2634 yana nərd-u xəṭrənj bilir ərsə kəḍ
ḥərifləri andïn ulïr ərsə kəḍ

2635 qegənkə kəḍ ərsə atar ərsə oķ
yəmə ķuxqï avqï aẓunda ozuķ

2636 ķamuɋ til bilir ərsə aqsa tilig
ķamuɋ həṭnï bilsə bitisə əlig

2637 bu yaŋlïɋ kərək barqa ərdəm bilir
bu yaŋlïɋ yalavaq tiləkkə təgir

2626 ئەقىل بىرلە ئۇق ئىش، بىلىم بىرلە بىل،
كۆڭۈلۈڭ بەخت قۇچسۇن، قۇتاتسۇن ئۇ يىل.

2627 چىچەنلىك بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر،
بىلىم بىل، ئەقىل تاپ، كېيىن ئىشنى قىل.

2628 چىچەنلىك بىلەن بىلسە تۇرلۇك بىتىك،
بىتىك بىلسە ئادەم بولۇر ئۇ تېتىك.

2629 يېزىش ھەم ئوقۇش بىلسە، چۈشەنسە سوزىن،
كىشى ئالىم قىلۇر بۇنىڭلە ئۆزىن.

2630 ئۇ بىلسۇن پەزىلەت خىلمۇ-خىل تولۇق،
پەزىلەت قىلۇر ئەر يۈزىنى يورۇق.

2631 ئوقۇپ كوپ كىتاپلار، بىلسۇن ھەر سوزى،
چۈشەنسۇن شېمرنى ھەم يازسۇن ئۆزى.

2632 نۇجۇم[143] ھەم تىبابەت بىلسۇن چۈش ئورۇش،
ئۇدۇل كەلسۇن يەنە ئۇ ئورۇگەن چۈش.

2633 ئۇ بىلسۇن ھىساپ ھەم گېومېتىرنى،
كەسىر ھەم يەر ئولچەش ئىلىملىرنى.

2634 يەنە دامكا-شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۇتۇپ.

2635 ئۇ بىلسۇن چەۋكەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

2636 پۈتۈن تىلدا سوزلەشنى بىلسۇن تىلى،
پۈتۈن خەتنى ئوقسۇن، پۈتۈسۇن قولى.

2637 كېرەك ئەلچى ئۇچۇن شۇنداق پەزىلەت،
بۇ خىل ئەلچى تاپار نۇۋەپپەقىيەت.

2638 yalavaq tətik bolsa bilgə oḍuoq
bəg asoqï bolur anda tutnur boḍuoq

2639 yalavaq yavuz bolsa ķïvqak ķovï
səziksiz tükər anda bəglər suvï

2640 yalavaq barïr ər əḍi kəḍ kərək
ķamuoq türlüg ixkə bu tutsa yürək

2641 ķayu türlüg ərdəm aņar satsalar
anï utsa ətrü aoqïr tutsalar

2642 ķayu türlüg ər mə səzin səzləsə
anï uķsa bilsə yana kizləsə

2643 yalavaq bilir bolsa ərdəm ķamuoq
bəḍüyür bəgi atï əldə uluoq

B197
2644 nəgü tər əxitgil bilir kək ayuķ
bu səz uķmasa ər anïņ əgi yoķ

2645 kimiņ ərdəmi bolsa atï yorïr
ķalï bolmasa ərdəm atsïz ķarïr

C147
2646 kixi ərdəmi birlə ərdin kəqər
əküx bolsa ərdəm ər ərləp uqar

2647 əlig sunsa ərdəm bilə ər təgip
uluoq taoq baxïn yərkə ildrür əgip

2648 səz uķoqan kərək bolsa ḩazir jəwab
jəwab ķïlsa bərmix səziņə şəwab

2649 bor iqməz kərək kəḍ əzin tutoquqï
əzin tutoquqï ər bulur ķut küqi

2650 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz əsürsə aḍïn nə ḳalur

2651 bor ol bu bilikkə uḳuxḳa yaƣï
bor atï ḥəḳïḳət tütüx ol qoƣï

2652 nəqə mə biliklig uḳuxluƣ kixi
baxïn borḳa soḳsa buzar ɵz ixi

2653 nəqə mə uvutluƣ silig ḳïlḳï uz
bor iqsə otunluḳ ḳïlur barqa ɵz

2654 ə̣sizim uvut ya uḳux ɵg bilik
arïƣsïz bu borḳa bə̣rür ay silig

2655 bor iqmə bor iqsə barïr ər ḳutï
bor iqsə bolur tə̣lvə munduz atï

2656 ḳarïnḳa süqig kirsə qïḳrur sɵzüg
bu qïḳmïx sɵz ɵk yandru ɵrtər ɵzüg

2657 nəgü tə̣r əxitgil bu bəyt ayƣuqï
oḳïƣïl aqïlƣay taxï ḥəm iqi

2658 ḳalï iqtiṇ ərsə əsürgü süqig
kɵṇül sïrrï aqtï qïḳardï iqig

B198
2659 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz bor iqsə bolur kənq kiqig

C148
2660 tili uz kərək ḥəm kɵṇüllüg kərək
sɵzi uz kərək ḥəm kəḍ ɵglüg kərək

A97
2661 siṇimlig bolur ol tili uz kixi
sɵzi uz yorïsa yarar ər ixi

2662 kөņüllüg kərək kəḍ unïtmasa səz
nəgü səz əxitsə ķatïoı tutsa өz

2663 yüzi kөrki kөrklüg kərək ḩəm boḍï
yülüg bolsa boḍ sïn kixidə kəḍi

2664 өzi ərsig ərsə bəḍük ḩimməti
bu iki bilə ol kixi ķiyməti

2665 səzi bolsa yumxaķ xəkər təg süqig
süqig səzkə yumxar uluoı ḩəm kiqig

2666 yalavaq ixi kөr nəqə səz bolur
səzi yaķxï bolsa tiləkin bulur

2667 bu yaņlïoı kixi bulsa əlig ķutï
aņar bərsə boloıay yalavaq atï

2668 anï iḍsa boloıay yalavaqlïķïn
yïraķ ərsə yat baz өz ərsə yaķïn

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2669 əlig aydï uķtum əxittim munï
taķï bir səzüm bar ayu bər anï

2670 səninḍin өtəlsün maņa səz taķï
məninḍin өtəlsün saņa səz ḩaķï

2671 bitikqi nəgü təg kərək ay tətik
aņar bəg inanïp bititsə bitik

2662 زېھنلىك بولۇپ ئۇ، ئۇنۇتمىسا سوز،
نىچۈك سوز ئىشىتسە قاتتىق تۇتسا ئوز.

2663 بويى بولسا كوركەم، چىرايلىق يۈزى،
كېلىشكەن ساقال-چاچ، تۇرۇقى ئوزى.

2664 ئوزى بولسا باتۇر، بۈيۈك ھىممىتى،
بۇ ئىككى بىلەندۇر كىشى قىممىتى.

2665 سوزى بولسا يۇمشاق، شەكەردەك چۈچۈك،
چۈچۈك سوزگە يۇمشار ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2666 بۇ ئەلچى ئىشىنىڭ كوپى سوز بولۇر،
سوزى ياخشى بولسا تىلەگىن تاپۇر.

2667 مۇشۇنداق كىشىنى ئەگەر تاپسا خان،
ئاڭا بەرسۇن ئەلچى ئىشىنى ھامان.

2668 ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى،
يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇققىنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2669 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2670 ئېنىڭدىن كېرەكتۇر سوز ئېيتماق ماڭا،
ئوتەي مەن سوزۈڭنىڭ ھەم ھەققىن ساڭا.

2671 پۈتۈكچى نىچۈك بولغۇلۇق ئەي تىتىك،
ئاڭا بەگ ئىشىنىپ پۈتۈتسە بىتىك؟

34

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ BITIKQI ĪLĪMƏIA NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

B199
2672 yanut bərdi əgdülmix aydī əlig
bu ixkə ədi kəd yətürsü bilik

2673 ətük bərdi əgdülmix aydī ay bəg
yorayīn bu səznī kənültəki təg

C149
2674 nəqə mə bilik bilsə bəglər əzi
bitikqi kərək ol bitisə səzi

2675 bitikqikə ayoqu kərək iq səzin
küdəzsə bitikqi əküx ya azīn

2676 bu iq səz tutuqlī pütün qīn kərək
pütünlükkə artuk pütün dīn kərək

2677 kalī tutmasa bu bitikqi səzüg
bəgi sīrrī aqlur bu ərtər əzüg

ئوتتۇز تۆتىنچى باپ

پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2672 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا تولا بەك يۈگۈرتسۈن بىلىك.

2673 ئوتتۇنچ بىرلە دېدى ئۆگدۈلمىش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سۆزنى كۆڭۈلدىكىدەك.

2674 ئەگەر بولسا خان قانچە ئالىم ئۆزى،
كېرەكتۇر پۈتۈكچى يازارغا سۆزى.

2675 پۈتۈكچىگە ئېيتماق كېرەك ئىچ سۆزىن،
پۈتۈكچى يوشۇرغاي تولا ھەم ئېزىن.

2676 بۇ سىرنى تۇتۇشقا چىن ئىنسان كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشقا چىڭ ئىمان كېرەك.

2677 ئەگەر سىر تۇتسا پۈتۈكچى سۆزىن،
ئېچىپ بەگ سىرىنى يوقاتۇر ئۆزىن.

2678 بۇ بەگلەر يوشۇرسا قانچە سوزنى،
كېرەك بۇ ئىككىسگە دىمەك سىرنى:

2679 بىرىدۇر پۈتۈكچى، بىرىدۇر ۋەزىر،
بۇ ئىككى كىشگە ئاچار بارچە سىر.

2680 بۇ ئىككى كىشگە سىر ئاچماق كېرەك،
سىر ئاچسا، نازنى كوتەرمەك كېرەك.

2681 جىمى سىر بۇ ئىككى كىشدە بولۇر،
ئەگەر سىر ساقلىماس ئوز ئىشىن بۇزۇر.

2682 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش ئوتۇكەن بېگى،
تىلى بىرلە ئاچتى بۇ سوزنىڭ تېگى:

2683 ئەي بەككە ئىشەنچلىك، سوزۇڭ بەك يوشۇر،
ئەگەر سىر يوشۇرماسسەن، بېشىڭ كېتۇر.

2684 بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئوڭكۇر ئېرۇر،
سوزۇڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ يېلى بولۇر.

2685 جاھانغا تارالسا يىغىپ بولمغاي،
ئىشتۇر پۈتۈن خەلق، يېپىپ بولمغاي.

2686 ئېغىزدىن گەھى ئوت، گەھى سۇ چىقار،
تۈزەر بولسا بىرسى، ئۇ بىرسى بۇزار.

2687 كويەر ئوتقا ئوخشار كېرەكسىز سوزۇڭ،
ئېغىزدىن چىقارسا، كويەرسەن ئوزۇڭ.

2688 ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سوز،
ئۇ ئاقسا قايانغا چېچەك ئۇنەر يۈز.

2689 ئايا ئەي ئاتانغان بىلىملىك ھېكىم،
سىرىڭنى يوشۇر چىڭ، ئۇقمسۇن ھېچكىم.

2690 nəgü tər əxitgil bu bəytig okï
kəņül sïrrï kizlə ay kəņlüm tokï

2691 kəņül sïrrï bərk tut sən ayma tilin
ķalï aydïņ ərsə əkünqï yïlïn

2692 kïzïl til ķara baxķa yavlaķ yaoqï
bu yavlaķ yaoqïoq bəklə inqin salïn

2693 bitikqi biliklig uķuxluoq kərək
həţï uz-bəlaoqət taķï əḑgürək

2694 bitikdə həţ uz bolsa aqlur kəņül
oķïoqu kəlir baķsa avnur kəņül

2695 bəlaoqət bilə həţ təņəxsə ķalï
əḑi əḑgü yaņ bu bitik səz tili

2696 nəgü tər əxitgil ïla sïr təņi
əḑi əḑgü yaņ bu bitik səz yaņï

2697 ķamuoq əḑgü səzlər bitikdə bolur
bitinmix üqün səz unïtmaz ķalur

2698 bitimədi ərsə bitigli bitik
nəgü bilgəy ərdiņ bu ḩikmət bilik

A98
2699 bitip ķoḑmasa ərdi bilgə bəgü
biziņdə ozaķïoq kim ərdi təgü

2700 yoķ ərsə bitik bu kixilər ara
tilin səzkə kim pütgəy ərdi kərə

B201 C151
2701 kixi əldin əlkə səz ïḑoqu bolur
bitik bolmasa səz nəqə səzləyür

2690 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بۇ بېيتنى ئوقى،
يوشۇرغىن سىرىڭنى، ئەي كۆڭلۈم توقى:

2691 سىرىڭنى ساقلا چىڭ، دىمە ھېچقاچان،
دىسەڭ گەر چىكەرسەن يىللار پۇشايمان.

2692 قىزىل تىل—قارا باشقا دۈشمەن يامان،
ئۈنىڭدىن ھەزەر قىل، ياشارسەن ئامان.

2693 پۈتۈكچى بىلىملىك بولسۇن ئەقىللىق،
خېتى ئۈز، پالاغەتتە بەك يېقىملىق.

2694 خېتى ئۈز يېزىلسا، كوڭۇل ئېچىلۇر،
ئوقىغانچە ئاندىن كوڭۇل ئاۋۇنۇر.

2695 بالاغەت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۈرۈر،
بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر.

2696 ئىشتكىن، نىمە دەر ئىلى كاتىبى،
ئەجەپمۇ ياخشىدۇر يېزىش ئۇسلۇبى:

2697 پۈتۈن ياخشى سوزلەر پۈتۈكتە بولۇر،
پۈتۈلگەن ئۇچۇن سوز ئۇنتۇلماي قالۇر.

2698 ئەگەرچە پۈتۈكچى پۈتمىسە بىتىك،
نىچۈك بىلگەي ئەردىڭ بۇ ھېكمەت بىلىك!

2699 پۈتۈپ قويمىغان بولسا ئالىم ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

2700 يازۇ بولمىسا ئەردى ئىنسان ئارا،
دىيىلگەن سوزگە كىم پۈتەتتى، قارا!

2701 كىشى ئەلدىن-ئەلگە ئەۋەتۇر خەۋەر،
يازۇ بولمىسا سوز نىچۈك سوزلىنەر؟

2702 ẹḍi kəḍ kərẹklig turur bu bitik
bitik birlə bəglər ẹtər ẹl ẹtik

2703 bu bəglər ixiṇə tusulur kixi
bu üq türlüg ol kər ay ẹlqi baxī

2704 birisi biliklig uḳuxluoı̧ bəgü
taḳī bir bitikqi turur sezləgü

2705 üqünqi kür ərsig ər ol toṇ yürək
yaoı̧īḳa bərikə bu ərsig kərək

2706 uḳuxluoı̧ biliklig bu əglüg bəgü
kẹṇəxḳə tusulur aṇar nə tẹgü

2707 kamuoı̧ ẹl ixin barqa ẹtgən bitik
bitikin tutạr ẹl kirixin tətik

2708 ḳīlīq alsa ərsig ərən ixləsə
yaoı̧ī boynī yənqsə əzə igləsə

2709 yumītsa ḳayuda bu üq türlüg ər
tiləkin bulur ər tümən arzu yẹr

2710 bularda naruḳī ḳalīn bu ḳutu
bu üqkə uḍu bardaqī ol botu

2711 kīlīq birlə tutlur ḳalī tutsa ẹl
ḳələm birlə baslur ḳalī bassa ẹl

2712 bilikin uḳuxun təgip ẹl tüzər
bu üq nəṇ bilə ər azunuoı̧ süzər

2713 bilik birlə baxlar bəgi ẹl tərü
uḳux birlə ixlər ḳamuoı̧ ix kərü

2702 يازۇ ئۇ ناھايەت كېرەكلىك ئېرۇر،
يازۇ بىرلە بەگ ئەل ئىشىنى قىلۇر.

2703 بۇ بەگلەر ئىشىگە يارامىلىق كىشى—
ئېرۇر ئۇ ئۈچ خىل، ئەي ئەل-يۇرت بېشى:

2704 بىلىملىك، ئەقىللىق، ھېكىمدۇر بىرى،
بىرى خەتچى، بەگنىڭ سوزلىنەر سوزى.

2705 ئۈچىنچى، جەسۇر ئەر يىگىت تاغ يۈرەك،
يىغى، بورىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك.

2706 ھېكىم ۋە بىلىملىك، ئاڭلىق، ئەقىللىق—
كېڭەشمەككە سوزسىز ئېرۇر پايدىلىق.

2707 پۈتۈن ئەل ئىشىنى تۈزەيدۇ بىتىك،
تۇتار ئەل كىرىمىن خەت بىلەن تىتىك.

2708 جەسۇر ئەر قولىغا قىلىچنى ئېلىپ،
كېسەر ياۋ بويىنىنى دەسسەپ ۋە ئېزىپ.

2709 يىغىلسا قەيەردە بۇ ئۈچ تۈرلۈك ئەر،
كىشى ھەممە ئارزۇ-تىلەككە يېتەر.

2710 بۇلاردىن بولەك كوپ نەسىللەر بىراق،
بۇ ئۈچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتىلاق.

2711 ئەل-يۇرتنى تۇتماغلىق قىلىچلە بولۇر،
بۇ ئەلدە ھوكۇملەر قەلەملە يۈرۈر.

2712 بىلىم ھەم ئەقىل بىرلە ئەر ئەل تۈزەر،
بۇ ئۈچ نەرسە بىرلە جاھاننى سۈزەر.

2713 بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشىنى پۈتۈن.

2714 kïlïq əl tutar həm bodun kazoqanur
kələm əl tüzər həm həzinə urur

2715 kïlïq kan tamuzsa bəgi əl alïr
kələmdə kara tamsa altun kəlir

2716 bu iki turur bu azun tutruki
oza kəqmix ix həm kəlir utrukï

C152
2717 aya bəg bu iki uluq ərdəm ol
bəgü əlqi bəglər munï tutoqu yol

B202
2718 munar mənzətü kəldi əmdi bu səz
əxitgil munï sən aya ədgü əz

2719 ədi ədgü ərdəm bilik bilsə ər
takï artuk ərdəm kïlïq ursa ər

2720 kïlïq birlə tutlur talu ədgü əl
kələm birlə ətlür tilək arzu yər

2721 kezi tok kərək həm ezi umdusuz
baoqïrsak kərək qïn ezi koltoqusuz

2722 kezi tok kixi nənkə suklanmaz ol
kixi nən bilə bolsa arsïkmaz ol

2723 kixi umduqï bolsa boldï bulun
suyurka anï sən ay kərki tolun

2724 nəqə mə bəg ərsə kul ol umduqï
kixidə əli umduqï ol tuqï

2725 suk ərsə bitikqi bilik artatur
bitir umdu birlə bitik artatur

2714 قىلىچ ـ مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار،
قەلەم ـ مەملىكەتنى تۈزەپ، مال يىغار.

2715 قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىيا تامسا، ئالتۇن يىغار.

2716 جاھان تۆرۈگىمدۇر مۇشۇ ئىككىسى،
كى مەيلى ئۆتمۈشتە، مەيلى كېلگۈسى.

2717 ئايا بەگ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ پەزىل ئول،
جاھاندار ھېكىم بەگ ئۇنى قىلسا يول.

2718 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇنىڭغا مىسال،
ئى ياخشى بۇنىڭغا قۇلاغىڭنى سال:

2719 تولا ياخشى پەزىلەت بىلىم بىلسە ئەر،
تېخى ئارتۇق پەزىلەت قىلىچ ئۇرسا ئەر.

2720 تۇتۇلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل،
قەلەم بىرلە تۈزەپ، تىلەككە يېتەر.

2721 پۈتۈكچى بى تاما بولسۇن كوزى توق،
كويۈمچان، ساپ كوڭۈل، مۇھتاجلىغى يوق.

2722 كوزى توق كىشى مالغا سالماس كوزىن،
مال ئولسا، ئۇ مالغا ئالداتماس ئوزىن.

2723 تاماگەر كىشىدۇر ئوزى بىر ئەسىر،
تولۇن ئاي يۈزلۈكۈم، سەن ئۇنى كېچىر.

2724 تاماگەر قۇل ئېرۇر، گەر بولسىمۇ خان،
بولۇر پەس تاماگەر كىشى ھەر قاچان.

2725 پۈتۈكچى بولسا ھىرس، بىلىمنى بۇزار،
تاما بىرلە يازار، خېتى بۇزۇلار.

2726 kümüx kərsə altun aŋar arsïkar
iḍisi baxïn yər ya bax alsïkar

2727 baqïrsak tapuqqï ixik yastanur
tilədüktə tutqï kapuqda turur

2728 baqïrsak tapuqqï bəg asqïn tilər
təni jani malïn bəginə ular

2729 bor iqməz kərək bolsa kïlki arïq
yaraqsïz kïlïnqïq yïratsa arïq

2730 bitikqi bor iqsə bilikdin təzər
bilikdin təzikli bitikdin azar

2731 bitikqi kəqə tanda əldə kərək
nəqədə kərək bolsa anda kərək

C153
2732 kïxidə talula bu iki kixig
aŋar ətrü bərgil bu iki ixig

B203
2733 birisi bitikqi həṭi bəlgülüg
birisi yalavaq tili ülgülüg

2734 yakïnda yaqukta ya yat baz ara
tuxar ərsə evkə bulardïn kərə

2735 bu iki kixidin tuxar tuxsa ix
bu iki kixilər ətər ətsə ix

2736 birisi bitikdə yanïlsa səzüg
birisi tili birlə ətsə səzüg

2737 bitikqi bu yanlïq kərək ay əlig
ïnansa aŋar bərsə boloqay əlig

2738 bu yanliq kixikə inansa bolur
kixilik tiləsə anindin kəlür

* * *

A.
2739 bu ərdi ay əlig mənin bilmixim
ətündüm əligkə tükəndi ixim

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2740 əlig aydi uktum muni ma ɵgün
taki bir sɵzüm bar ani ay bu kün

2741 aqiqi nəgü təg kərək ay mana
anar pütsə bəglər yətürsə nənə

2742 aqi kaznaki tutsa altun kümüx
ol ər baxka əltsə bu aymix yumux

2738 مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
مۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر.

* * *

2739 شۇ ئەردى ئى خاقان مېنىڭ بىلمىشىم،
بۇنى خانغا ئېيتتىم، تۈگىدى ئىشىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2740 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، چۈشەندىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، سەن ئېيتقىن ئۇنى:

2741 غەزىنىچى بولسۇن نىچۈك، ئېيت ماڭا،
ئىشەنچ بىرلە بەرسە بەگ مالنى ئاڭا.

2742 غەزىنىدە ئالتۇن-كۈمۈش ساقلىسا،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە.

35

ƟGDÜLMIX ỌLIGKƏ AỌIỌI NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2743 yanut bərdi ɵgdülmix ọlig kutï
sɵvüg nəṇ bu altun kümüx jan otï

2744 ọḍi qïn pütün kəḍ kərək ər kɵni
kɵṇül yaymasa ɵtrü tutsa muni

2745 nəgü tọr əxitgil bụ sartlar baxï
azun təzginip nəṇkə təgmix kixi

B204 C154
2746 sɵvüg nəṇ bu jan janda yọgrək sɵvük
kümüx altun ol janda kəḍrəg sɵvüg

2747 ọtilməz kɵṇülüg ọtər bu kümüx
əgilməz kixini əgər bu kümüx

2748 kümüx kɵrsə yalṇuḳ kɵṇül tutmasa
yaraọịay anï qïn fərixtə tọsə

ئوتتۇز بەشىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ خەزىنىدارلىققا قانداق كىشى
لازىملىقى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2743 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى خانغا:
كۈمۈش-زەر سۆيۈملۈك، داۋا ھەم جانغا.

2744 كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۇرۇس، توغرا ئەر،
كۆڭۈلگە شۈبھىلەر چۈشەرمىسە گەر.

2745 نىمە دەر، ئېشىت، بۇ سودىگەر بېشى،
جاھاننى كېزىپ مالنى يىغقان كىشى:

2746 شېرىن جان ۋە لېكىن ئۇنىڭدىن شېرىن—
بۇ ئالتۇن-كۈمۈشتۇركى، جاندىن شېرىن.

2747 ئېچىلماس كۆڭۈلنى ئاچار بۇ كۈمۈش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئېگەر بۇ كۈمۈش.

2748 كۈمۈش كۆرسە ئىنسان، دىلى تارتىسا،
يارايدۇ ئۇنى چىن پەرىشتە دېسە.

2749 kür ər kərdi altun өzi yumxadī
irik sөzlüg ərniņ sөzi yumxadī

2750 kөzi toķ kərək ḩəm ķīlīnqī pütün
barī arta barsa künīņə ķutun

2751 өküx nəņ kөrü toḑmīx ərsə kөzi
yana ķorķar ərsə bayatķa өzi

2752 ḩəlal ḩəm ḩəram aḑrar ərsə aqa
yaraqlīɋ yaraɋsīznī bilsө səqə

2753 kөzi toķ kixilər nəņiņ əḑləməz
pütün qīn kixilər өzin yөgləməz

2754 kiqigdə kөrü ķalsa altun kümüx
aniņ sukluķī bolmaz anqa өküx

2755 өzi ķorķar ərsə bayaţķa ķalī
bu ər tutoɋa xəksiz kөnilik yolī

2756 kөnilik mün ol barqa əḑgü asīɋ
bu asīɋ bilə buldī məņü tatīɋ

2757 kөni bolsa yalņuķ küni əḑgü ol
küni əḑgü bolsa ķutī məņü ol

2758 nəgü tər əxiţgil baɋīrsaķ sөzi
bu sөz ixkə tutoɋīl ay azun tөzi

2759 kөņül til kөni tut ķīlīnqīn pütün
saņa kəlgə dəwlət bu dunya pütün

C155
2760 ķөni bolduņ ərsə ķutaḑoɋay künüņ
səlamət tirilgil səvinqin ķutun

B205,

2761 baqïrsak kərək həm oduq sak tətik
tətiklik bilə ər kïlur miŋ ətik

2762 uvutluq kərək həm yəmə eg keŋül
uvutsuz kixidə yïrak tur teŋül

2763 uvut ol tïdïqlï yaraqsïz ixig
uvut ol ətər kïlkï arsak kixig

2764 bor iqməz kərək həm ezin tutquqï
ezin tutquqï ər kutuq tapquqï

2765 bor iqsə akïlïk kïlur ol nəŋin
kixikə ülər nəŋ alumaz təŋin

2766 bu ixkə aqïqï saran ədgürək
saranlïk bilə nəŋ küdəzgü kərək

2767 baqïrsak tapuqqï ker ezkəy bolur
bu ezkəy tapuqqï bəgin bay kïlur

2768 baqïrsak kixi ol kixi ədrümi
baqïrsaknï bək tut ay ər kədrümi

2769 aqïqï ədüq bolsa ix artamaz
sakïxlïq tutar nəŋ ezin ertəməz

2770 egi bolsa yalŋuk unïtmaz bolur
sanu saknu ixlər yaŋïlmaz bolur

2771 unïtqan bolur kersə egsüz kixi
bu egsüz aqïqï buzar ez ixi

2772 tətiklik kərək kïlsa türlüg sakïx
tətik bolmaqïnqa kalï adrar ix

2761 كويۇمچان، ساق، ئويغاق، كېرەك تېتىكلىك،
تېتىكلىك بىلەن ئەر قىلۇر مىڭ ئىشىك[145].

2762 ئوياتلىق كېرەك ھەم ئاقىل، كۆڭلى ئاق،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق.

2763 يامان ئىشتىن تۇسار ئەرنى بۇ ئويات،
ياماننى تۈزەتۈر يانا شۇ ئويات.

2764 مەي ئىچمەي بولسۇن ئۇ ئۆزىن تۇتقۇچى،
ئۆزىن تۇتقۇچى ئۇ بەخت تاپقۇچى.

2765 مەي ئىچسە مېلىغا سېخىلىق قىلۇر،
كىشىگە بېرىپ مال ئالالماي قالۇر.

2766 غەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،
بېخىللىقلە مالنى كېرەك ساقلىماق.

2767 كويۇمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

2768 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كويۇمچان كىشى،
كويۇمچاننى چىڭ تۇت، ئەي ئوبدان كىشى.

2769 ئويغاق غەزىنىچى ئىشنى بۇزماي قىلار،
ئۆزىن ئورتىمەس، مال ھىساپلىق تۇتار.

2770 ئەقىللىق كىشىلەر ئۇنۇتماس بولۇر،
ھىساپلاپ قىلۇر ئىش يېگىلمەس بولۇر.

2771 ئۇنۇتقاق بولۇرلەر ئەقىلسىز كىشى،
ئەقىلسىز غەزىنىچى بۇزار ئۆز ئىشى.

2772 زەكىلىك كېرەكتۇر قىلىشقا ساقىش،
زەكى بولمىسا گەر بۇزۇلۇر كوپ ئىش.

2773 bitikqi kərək uz ķamuoı hət bilir
sakïxïoı bitikin küḑəzsə ķalïr

C156

2774 bitikqi küḑəzgü kirix həm qïkïx
bitikin küḑəzgü ķamuoı türlüg ix

2775 yïl ay əḑ bitisə künï bəlgülüg
aqukluoı aḑïrtlïoı sanï bəlgülüg

B206

2776 sakïx saķlïķï qïn bitik birlə ol
bitip ķoḑsa sakïx ķapuoı aqtï yol

2777 nəgü tər əxitgil baoırsak kixi
sakïx birlə bək tutoıu ixqi ixi

2778 bitiksiz ixig bək tutumaz kəņül
kəņülkə ïxanma biti ay ooıul

2779 bitisə ķalïr səz usansa barïr
usal bolsa ixqi saķïxta ulïr

2780 bilir bolsa təgmə bu türlüg bitik
anïn saķlasa ətrü ķïlsa ətik

2781 saķïxta usansa ķayu ixqilər
saķïx bərdükində ulïr bax qalar

2782 əlig sakïxïn bilsə artuk yətə
pïxursa əgi kəņli sakïx tuta

2783 əlig saķïxïnda kəqər ərsə sən
kərək həndəsə saķïxï tutsa sən

2784 kerü barsa yinqkə sakïx həndəsə
munï birlə yər kək bolur ol sasa

2773 ئۇ بولسۇن يېزىش ھەم چىزىش ماھىرى،
ھساۋات تۇتتۇشقا بولسۇن ھۇنىرى.

2774 بىتىكچى كۆزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش،
يېزىپ ھەم كۆزەتسۇن پۈتۈن تۇرلۇك ئىش.

2775 يىل، ئاي، كۈن يېزىلسا ۋاقىت ھەم ئېنىق،
بىلىنگەي رەقەم-سان ئايرىم ۋە ئوچۇق.

2776 ھساپ ساقلىغى چىن يازۇ بىرلە ئول،
ھساۋات يېزىلسا، كەڭ ئېچىلۇر يول.

2777 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، كوپۇمچان كىشى،
ھساپ بىرلە خادىم چىلك تۇتسۇن ئىشى:

2778 پۈتۈلمىسە ئىشنى تۇتالماس كوڭۇل،
كوڭۇلگە ئىشەنمە، پۈتى ئەي ئوغۇل.

2779 پۈتۈلسە، قالۇر سوز، غەپلەتتە كېتەر،
ھساۋاتتا غاپىل ئازاپلار چېكەر.

2780 غەزىنىچى بىلسۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم ئۇ قىلسۇن ئىتىك.

2781 خىزمەتچى ھساپتا غاپىل بولسا گەر،
ھساپ ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىڭىرەر.

2782 ئىگەللەپ توت ئەمەلنى چىلك، غەزىندار،
ھساپتا كوڭۇلنى تۇتسۇن بەر قارار.

2783 ھساپتا توت ئەمەل ئۇقتاچ، كېيىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە[146] بىلەن.

2784 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر-ئاسمان ھساۋى شۇ بىلەن بولۇر.

2785 نەدەر ئالىم ھېكىم، ئىشتىكىن تولۇق،
بىلىملىك سوزى ئاش كەبى بىر ئوزۇق:

2786 بۇ ئىلمى ھەندەسە ئېرۇر بەك چۇقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكمەلەر بېشمۇ قايۇر.

2787 يارار ئۇ يەتتە قات كوكنى دانىدەك،
چۇقۇر ـ دوڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

2788 كىشى بول بىلىملىك، ئاقىل كوڭلى توز،
ئەقىللىق كىشىلەر ئىشى بارچە ئوز.

2789 بىلىملىك كىشىلەر بولۇر چىن كونى،
دۇرۇس قايدا بولسا يورۇيدۇ كۈنى.

2790 تۇتالماس ئوزنى ئەر ئەقىل بولمىسا،
قىلالماس ئەر ئىشنى بىلىم بولمىسا.

2791 بىسارايدا بولۇر بۇ غەزنىچى ئىشى،
ئوزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

2792 توز ئولسۇن كوڭۇل ـ تىل، قىلىغى پۇتۇن،
دىسە تەگمىسۇن ئوت يالىنى ـ تۇتۇن.

2793 كوزىنى كۈزەتىپ، تىلىن ساقلىسۇن،
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن.

2794 كوزۈڭ كورسە كوڭلۈڭ ئۇنى ئارزۇلار،
كوڭۇل ئەتسە ئارزۇ ئۇنى كىم توسار؟

2795 كوڭۇل يەتتە ئەزا ئۇزە ھوكۇمران،
يۈگۈرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

2796 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك بۇ سوز،
ئەي باتۇر، كۈزەتكىن كوڭۇل بىرلە كوز:

2797 ət ez yə̣ti əndam keņülkə uḍar
kəņül birlə yalņuķ aɣïr yük yüḍər

2798 tükəl sïr bəḍiz ol kəņülsüz kixi
kəņülsüz kixi bilgə atïn yoḍar

2799 kərək əlgi bərk saķ kərəksiz aķï
saqïlmasa etrü aɣï ķaznaķï

2800 akïlïķ ə̣ḍi kəḍ anï ķoḍmaɣu
kixi nəņi birlə aķï bolmaɣu

2801 satïɣqï kərək bilsə türlüg satïɣ
satïɣ bilməsə ər ķïlumaz asïɣ

C158

2802 ķamuɣ nəņ tavarïɣ bilikli kərək
aɣïrïn uquzun uķuɣlï kərək

2803 bilir bolsa ķiymət ol arsïķmasa
satïɣda tavïɣda nəņ alsïķmasa

2804 alïmķa bə̣rimkə oņay bolsa ez
uluɣķa kiqigkə süqig tutsa səz

2805 nəgü etnü alsa yana bə̣rsə tərk
aņar bə̣rgələr nəņ ķaqan ķolsa tərk

B208

2806 satïɣķa oņay bolsa ķïlķï keni
aņar əksüməz nəņ kərəklig küni

2807 ķalï bə̣rsə bəglər ər atķa aqïɣ
təgürsə anï bolmasa yüzdə qïɣ

2808 aqïɣ tïḍsa ixqi ər at keņli sïr
ər at kəņli sïnsa alïr bəgkə kir

2797 ۋۇجۇت، يەتتە ئەزا كوكۇلگە باقار،
كوكۇل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

2798 تامام بىر سۇرەتتۇر كوكۇلسىز كىشى،
كوكۇلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار.

2799 قولى چىلىق، ساق ئولسۇن ئۇ بولماي سېخى،
غەزىنە مېلىنى چاچىسۇن تېخى.

2800 سېخىلىق بەك ياخشى، تاشلىماس كېرەك،
لېكىن خەلق مېلى بىرلە قىلماس كېرەك.

2801 ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى هامان،
ئۇنى گەر بىلەلمەس، تاپالماس هايان.

2802 پۈتۈن مال-تاۋارنى ئۇ بىلمەك كېرەك،
باهالىق، باهاسىزنى ئۇقماق كېرەك.

2803 باهانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالسۇن،
ئېلىپ مال-ساتاردا زىيان تارتمىسۇن.

2804 ئېلىم هەم بېرىمدە بولسۇن مۇلايىم،
ئۇلۇغ هەم كىچىككە چۈچۈك سوز دائىم.

2805 نىمە ئوتنە ئالسا، ئۇنى بەرسە تېز،
ئۇ سورسا ئوزگىلەر بېرەر شۈبھىسىز.

2806 ئۇ بولسا ئال-ساتتا مۇلايىم كونى،
كېمەيمەس ئۇنىڭ مال كېرەكلىك كۈنى.

2807 ئەگەر قىلسا ئىنئام ئەسكەرلەرگە خان،
ئۇچۇق يۈز بىلەن ئۇ بەرسۇن شۇ زامان.

2808 گەر ئېھسان توسالسا، قوشۇن دىل بۇزار،
قوشۇن كوڭلى سۇنسا، بەككە داغ يۇقار.

2809 nəgü tər əxitgil akilar baxi
kenülkə alinoqil ay qiroquy kixi

2810 səvərig səvügsüz kilayin təsə
tilin ayoqu nənni tiḍip bərməsə

2811 ayip bərməgü nən tilin aymaoqu
tilin aydin ərsə ani tiḍmaoqu

2812 sezin kiysa bəglər uminq ketrülür
uminq kətti ərsə nənin kotrulur

2813 oḍuoq sak kərək kəḍ kərəksiz azak
azak bolsa ixqi bolur ix uzak

2814 bu bəglərkə tapnur tapuoqqi kamuoq
munaḍip kəlip tutti tapoqun kapuoq

2815 manaḍsa tapuoqqi əlig tarlikin
bəgi əxtip iḍsa aqioq yarlioqin

2816 uzatsa aoqiqi bu nən bərməsə
munaḍmix tapuoqqi tenülgəy basa

C159
2817 kərəkində bulsa kixi ez muni
yam ərsə yananqa bolur ol təni

2818 nəgü tər əxitgil bu kekqin sana
munaḍmix munina yara ay tona

2819 tiləmixtə bulsa tiləgli nənin
yanut kilsa bolmaz janinda enin

2820 kərək eḍtə bir yam yananqa bolur
kamuoq nənkə yanzaoq munu bu tənin

2809 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سېخىلەر بېشى،
بۇنى تۇت دىلىڭدە، ئەي يوقسۇل كىشى:

2810 ئەگەر دوستنى دۇشمەن قىلايىن دىسەڭ،
كىپايە، سورالىغان نەرسىنى بەرمىسەڭ.

2811 بېرىلمەس نىمىنى دىمىسۇن تىلىك،
خىلاپلىق قىلما سەن نىمىكى دىدىڭ.

2812 ئەگەر بەگ سوزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،
ئىشەنچىسىز بولۇر ئۇ، مالىمۇ يوقۇلۇر.

2813 بوشاڭلىق كېرەكمەس، ساق-ئويغاق كېرەك،
بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار، دىمەك.

2814 قىلار بەككە خىزمەتنى خادىم پۈتۈن،
كېلىپ تۇردى ئىشكتە ھاجەت ئۈچۈن،

2815 خىزمەتچى ھاجاتمەن بولسا، قىسىلىپ،
ئاڭا بەگ ئېھسان ئەتسە يارلىق قىلىپ،

2816 ئۇنى غەزنىچى گەر بەرمىسە سوزۇپ،
ئۇ مۇھتاج خىزمەتچى كېتەر يۈز ئورۇپ.

2817 كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نىمە،
بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نىمە.

2818 ئىشتىكىن، نىمەدەر ئاق چاچلىق ساڭا،
ھاجەتمەن مۇڭىغا يارا، ئەي توڭا:

2819 تىلەگەنگە تېپىلسا تىلەگى ئەگەر،
جاۋابىغا جانىنى ئۇ پىدا ئېتەر.

2820 كېرەك ۋاقتا بىر خەس بولۇر پىلغا تەڭ،
جىمى نەرسىگە بۇ ئۇخشىشىپ كېتەر.

B209

2821 bu yaṇlïƣ ķixi bulsa əmdi ẹlig
ukuxluƣ biliklig uvutluƣ silig

2822 aṇar bẹrsə boloƣay aqï ķaznaķï
ïnansa yaraƣay küḍəzsə ḥəķï

ẸLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2823 ẹlig aydï uķtum yaruttuṇ mẹni
taķï bir səzüm bar ayu bẹr anï

2824 ayaķ tẹrgi baxlar bu ax baxqïsï
nəgü təg kərək ayƣïl ax ixqisi

2825 sẹziksiz yẹsə bəg anïṇdïn axïƣ
ïnansa aṇar bəg küḍəzsə baxïƣ

2826 ẹḍi tərs turur bu ax iqkü yẹgü
sẹziklig kixidin yẹsə ay bəgü

2827 munï ma ayu bẹrgil əmdi maṇa
biləyin uķayïn ay ərsig toṇa

2821 ئۇياتچان، مۇلايىم، ئاقىل، بىلىملىك —
كىشىنى ئەگەرچە تاپسالاندا ئېلىگ،

2822 بولۇر ئۇڭا تۇتقازسا مال-غەزىنىنى،
ئىشەنسە ئاڭا ھەم ئۇتەپ ھەققىنى.

ئېلىگنىڭ ئۇگدۇلمىشكە سوئالى

2823 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، يورۇتتۇڭ مۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2824 باش ئاشپەز سارايدا داسقان باشقۇرار،
شۇنى ئېيت، نىچۈك ئەر بۇنىڭغا يارار؟

2825 گۇمانسىز ئۇنىڭدىن يىسە ئاشنى خان،
ئىشەنسە ئاڭا، باش ساقلانسا ئامان.

2826 ئەي دانا، ئىشەنچىسىز قولىدىن يىمەك —
يا ئىچمەك تولا تەس بىر ئىشتۇر، دىمەك.

2827 مۇنى بەرگىن ئېيتىپ سەن ئەمدى ماڭا،
بىلەيمەن، ئۇقايمەن، ئەي جەسۇر توڭا.

36

ƟGDÜLMIX Ə̣LIGKƏ AX BAXQÏ HAN SALAR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2828 yanut bə̣rdi ɵgdülmix aydï ə̣lig
bu ixkə pütün ər kərək kəḍ silig

2829 kixidə talusï kɵni qïn kixi
ɵḍürgü aŋar bə̣rgü ax suv ixi

C160
2830 bu ixkə ə̣ḍi qïn pütün ər tilə
baƣïrsaķ tapuƣsaķ uṿutï bilə

2831 baƣïrsaķ tapuƣqï pütün qïn kixi
bəgiŋə yuluƣlar ət ɵz jan baxï

2832 boƣuzdïn bolur barqa bəgkə həṭər
ixiŋ ķïlsa axqï anï kim yətər

2833 ķamuƣ yə̣rdə bəglər küḍəzgü ɵzin
yə̣gü iqgüdə aƣu saķlïķ kɵzin

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ

باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2828 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى: ئەي خان،
بۇنىڭغا كېرەك بىر كامىل، پاك ئىنسان.

2829 كىشىلەر ئارا چىن، توغرا بىر كىشى —
تېپىلسا، شۇ قىلسۇن بۇ ئاش-سۇ ئىشى.

2830 بۇ ئىشقا تولا چىن، دۇرۇس ئەر تىلە،
كۆيۈمچان ۋە ئىشچان ئۇياتى بىلە.

2831 كۆيۈمچان خىزمەتچى دۇرۇس چىن، كىشى،
بېگىگە بېغىشلار تەنۇ-جان، بېشى.

2832 كېلەر بەككە كالىدىن جىمىكى خەتەر،
ئاش ئەتكەندە ئاشپەزنى كىم كۆزىتەر؟

2833 پۈتۈن يەردە بەگلەر كۆزەتسۇن ئۆزىن،
يېمەكتە، ئىچىشتە ئۇ ئاچسۇن كۆزىن.

2834 خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يېغى،
ھەمىشە قۇرۇقلۇق يېغى تۈزىغى.

2835 بولمىسا پۈتۈن، چىن، پىششىق بۇ كىشى،
خەتەرلىك بولۇر ئاشتا بەگلەر ئىشى.

2836 بۇڭا لازىم كۆيۈمچان، كونا ئۇستا،
قىلىپ ئاشنى تەملىك بەرسە ۋاقتىدا.

2837 تولا بولسا كۆرسەتكەن ئىش-ئەمگىكى،
ئۇنى تەقدىرلىگەي ئىشەنىپ بېگى.

2838 نېمە دەر، ئىشتىكىن، ئەقىل بەلگىسى،
بۇنىڭغا مۇناسىپ كىشى ياخشىسى:

2839 قوشۇلسا نېمىگە تولا ئىش-ئەمگەك،
سۆيۈملۈك، ئەزىز ھەم بولار تولا بەك.

2840 كىشىكىم نېمىگە سەرپ ئەتسە ئۆمۈر،
ئۇ نەرسە سۆيۈملۈك، جان كەبى بولۇر.

2841 ئۆمۈرگە نە ئەپسۇس، ئەمگەككە ئىسىت،
ئەمگەكسىز ئۆتكەن بۇ ئۆمۈرگە ئىسىت.

2842 ئۆمۈر كەتسە ئەرلەر ئېچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەك ئېچىنغاي ئۇزاق.

2843 باش ئاشپەز كۆزى توق، بولسۇن كۆڭلى باي،
ئۆزى پاكىزە ھەم يۈزى كۆركى ئاي.

2844 ئۇ بولسۇن تەقۋادار، شەرىئەت بىلەر،
بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر.

2845 بۇ بەگلەر تادۇسى[147] تازا، پاك ئېرۇر.
تازا بولمىسا ئاش، نېچۈك يېيىلۇر؟

2846 arïɣ bolsa axqï arïɣ ax bərür
arïɣ bolsa ax suv səvə kəḍ yəlür

2847 kezi suķ kixi axķa sukluķ ķïlur
əlig təgrür axķa axïɣ artarur

2848 kezi suķ kixiniņ ķïlïnqï yig ol
ķïlïnq yigliki ərkə təņsiz ig ol

B211
2849 nəqə mə pütün qïn ər ərsə keni
anïņda pütün qïn ezüņ bil munï

2850 pütün tutɣu barqa kixig qïn pïxïɣ
ezüg kəḍ sakïnɣu küḍəzgü baxïɣ

2851 muņar məņzətü kəldi əmdi bu sez
unïtma bu sezni aya əḍgü ez

2852 ķamuɣnï pütün tut keḍəzgil ezüņ
ezüņkə baɣïrsaķ səniņ ez kezüņ

2853 ķamuɣda 'əzizrək bu janïņ 'əziz
'əziz janni bək tut uzatma sezüņ

2854 yüzi kerki kerklüg kərək ķïlķï uz
yülüg bolsa boḍluɣ tili keņli tüz

2855 bu kerklüg kixi kezkə kernür arïɣ
arïɣ bolmasa ax boɣuzķa ķarïɣ

2856 arïɣlïɣnï səvmix turur bir bayat
arïɣlïķ bilə ər bulur əḍgü at

2857 arïɣlïɣnï barqa kixilər tilər
arïɣ bolsa ax suv kixi arzular

2846 تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۇر،
تازا بولسا ئاش-سۇ، سويۇپ يېيىلۇر.

2847 كوزى ئاچ كىشى ئاشقا ئاچلىق قىلار،
تاماققا تىقىپ قول، تاماقنى بۇزار.

2848 كوزى ئاچ كىشىلەر قىلىقسىز بولۇر،
قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېگى يوق ئېرۇر.

2849 ئىشەنچلىك بولسا ئەر قانچە چىن، كونى،
ئۆڭگىدىن ئىشەنچلىك ئۆزۈڭ، بىل مۇنى.

2850 يېتۈك، چىن كىشىگە پۈتۈن ئىشەنچ ئەت،
بولۇپ ھۇشيار، ئۆزۈڭنىڭ بېشىنى كۆزەت،

2851 كېلۇر بۇ سوز بولۇپ بۇنىڭ ئوخشىشى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئەي ياخشى كىشى:

2852 ئىشەن ھەممىگە-يۇ، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ،
ساڭا مېھرىۋانراق سېنىڭ ئوز كوزۈڭ.

2853 ئەزىزراق ئېرۇر بۇ ھەممىدىن جېنىڭ،
ئەزىز جاننى بەك تۇت، ئۆزاتما سوزۈڭ.

2854 يۈزى، ھوسنى كوركەم بولسۇن خۇلقى تۈز،
ساقال-چاچى رەتلىك، تىلى-كوڭلى تۈز.

2855 بۇ كوركەم كىشى كوزگە كورۇنۇر ئېرىغ،
ئېرىغ بولمسا ئاش بوغۇزغا قېرىغ.

2856 سويەر پاك-ئېرىغلىقنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

2857 ئېرىغلىقنى ھەممە كىشىلەر تىلەر،
قىلۇر ئارزۇ ئاش-سۇ تازا بولسا گەر.

2858 yīraķ tutƣu axta arīƣsīz kixi
arīƣsīz kixiniņ arīƣsīz ixi

2859 kənilik kərək ḥəm pütün qīn ķīlīķ
kəni bolmasa ər tüzüməz yorīķ

C162

2860 ķalī əgri bolsa bu ax baxqīsī
ķamuƣ əgri boldī anīņ ixqisi

2861 yumītsa ķalīn yig bu ax oƣrīsī
ķaqan kərki kəlgəy bəgi tẹrgisi

2862 kənilik kərək ərkə əḍgü ķīlīnq
anīn bulsa ətrü tiləmix səvinq

2863 nəgü tẹr əxitgil kəni ķīlķlīƣ ər
kəni ķīlķī bolsa aẓun pütrü yẹr

B212

2864 kəni ķayda bolsa ķutaḍur küni
tünərməz küni ər yorīsa kəni

2865 hiyanət ķayu yẹrdə ursa aḍaķ
asīƣ bẹrgü barḍa ķaqar kəḍ yīraķ

2866 hiyanət kixi ķayda sunsa əlig
təņiz ərsə suƣlur ķurītur yẹrig

2867 baƣīrsaķ kərək kəḍ bəgini səvər
uvutluƣ kərək kəḍ əzini yīƣar

2868 uķuxluƣ kərək ḥəm biliklig kərək
əḍi bolsa axķa ẹriglig kərək

2869 tərüqə yorīsa tapuƣ ķīlsa əz
kirürdə qīķarda kəni tutsa kəz

2870 uḳux ixkə tutsa küḍəzsə ezin
bilik ixkə tutsa tiḍusa kezin

2871 wəfa ḳïlsa bəgkə tiləp əḍgü at
ol at birlə əḍgü ḳalïr məṇü at

2872 uḳuxluoq kixilər at əḍgü ḳolur
biliklig kixilər ïnanqlïoq bolur

2873 uḳuxluoq kixidin kixilik kəlür
biliklig kixilər kixisi bolur

2874 nəgü tə̣r əxitgil uḳuxluoq kixi
uḳuxluoq kixi ol kixidə baxï

C163
2875 uḳuxluoq wəfalïoq kixi tüzüni
yuluoqlar kixikə ḳamuoq ezini

2876 arïoqsïz jəfalïoq ḳïlïnqï otun
ḳalï aydï ərsə ḳïyar sezini

* * *

2877 munu aydïm əmdi ay ə̣lig kixi
bu yaṇlïoq kərək bolsa axqï baxï

B213
2878 kirip etrü tə̣rgi ayaḳ baxlasa
anïṇdïn bəgi ax sə̣ziksiz yə̣sə

* * *

2879 bu ərdi ay ə̣lig ezüm bilmixin
ayu bə̣rdim əmdi keṇül bulmïxïn

2870 ئەقىل بىرلە ئىشلەپ، كۆزەتسۇن ئۇزىن،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ، تىيسۇن كوزىن.

2871 ۋاپا قىلسا بەككە تىلەپ ئەزگۇ ئات،
ئۇ ياخشى ئىتلە قويۇر مەڭگۇ ئات.

2872 ئەقىللىق كىشى ياخشى نامنى كۈتەر،
بىلىملىك كىشلەر ئىشەنچلىك كېلەر.

2873 ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلۇر،
بىلىملىك—كىشىنىڭ كىشىسى بولۇر.

2874 ئىشتكىن، نىمە دەر ئەقىللىق كىشى،
ئەقىللىق كىشى ئۇ كىشلەر بېشى:

2875 ئەقىللىق، ۋاپالىق ئەر ئىسىل ئېرۇر،
كىشلەر ئۈچۈن ئۇ جان پىدا قىلۇر.

2876 ئېرىنمىسىز، جاپالىق، يامان خۇلۇقلۇق،
ئەگەر ۋەدە قىلسا، سوزىدىن يانۇر.

* * *

2877 دىدىم بۇنى ئەمدى، ئەي ھاكىم كىشى،
مۇشۇ خىلدا بولسۇن ئۇ ئاشچى بېشى.

2878 ئۇ سۇنسا ئاش-ئاياق، سېلىپ داستىخان،
يىسە ئاشنى بەگ ھىچ قىلماستىن گۇمان.

* * *

2879 شۇدۇر ئەي خاقانىم، مېنىڭ بىلگىنىم،
كوڭۇلدە نە كەچسە، مانا مەن دىدىم.

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2880 əlig aydï uķtum əxittim munï
taķï bir sɵzüm bar ayu bər anï

2881 maņa ayqïl əmdi ïdïxqï baxï
nəgü təg kərək ķïlsa iqgü ixi

2882 ïnansa aņar bəg nə kɵņli pütüp
alïp iqsə iqgü anï qïn tutup

* * *

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2880 ئېلىك ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم. بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

2881 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىچىملىك بېشى،
نېچۈك قىلماق كېرەكتۇر ئىچكۈ ئىشى؟

2882 ئىشەنسە ئۇڭا بەگ كۆكۈلدىن پۈتۈپ،
ئېلىپ ئىچسە مەينى، ئۇنى چىن تۇتۇپ.

ئوتتۇزىنچى باپ

ئىچىملىك ئىچىشنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2883 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دېدى: ئەي ئېلىگ،
بۇڭا ھەم كېرەك كوپ يۇگۇرتمەك بىلىك.

2884 قېرىنداش يا كوپ يىل سىنالغان كېرەك،
يىغىپ نەپىسنى، تۇز يولدا ماڭغان كېرەك.

2885 ئىشەنچلىك، كويۇمچان، كوزى-كوڭلى توق،
تۇز ئولسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

2886 ئۇ بولسۇن شۇ ياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشسە كۇچى.

2887 پۇتۇن دورا-ئوتنى ئىدىشچى[148] تۇتار،
جۇۋارىش، يا مەئجۇن، يا سۇرگە قاتار.

2888 ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار،
يىيىشكە، يالاشقا، ئىچىشكە تەييار.

2889 kuruoq el yəmix tut ya iqgü süqig
anındın bolur bu booquzka kəqik

2890 booquzdın bolur barqa bəgkə hətər
booquz tatoqı axqı ıdıxqı tutar

B214
2891 bu axqı ıdıxqı pütün bolmasa
ədi sarp bolur bəgkə iqsə yəsə

2892 nəgü tər əxit ay biliklig bəgü
booquz kəd küdəzgü ax akru yəgü

2893 booquzuoq küdəzsə baxına asıoq
axıoq az yəsə bu aoqızka tatıoq

2894 ekü kerdüm ərni yava kıldı bax
küdəzmədi booqzın kovı kıldı yax

2895 booquzdın kirür ig kixikə kəmi
booquzdın bolur həm anar ot əmi

2896 ukuxluoq kərək həm bilik kəd bilir
ukuxluoq kixidin kixilik kəlir

2897 əsizkə katılmaz ukuxluoq kixi
pütün qın bolur bu biliklig ixi

2898 keni ərməsə keygəy ərdi ulun
keni turmasa ker bolur ər bulun

2899 keni bol sən ix kıl ay ərsig bəgim
kenilikte taxtın yok ərmix yəgim

2900 ıdıxqı baxı kəd koyuoq ər kərək
keni tutsa etrü kenül eg yürək

2889 قورۇق ـ ھول يېمىش يا ئىچىملىك شاراپ،
ئۇنىڭدىن ئالار يول كېلىڭگىغا قاراپ.

2890 بۇ گالدىن بولۇر بەككە ھەممە خەتەر،
بۇ گال تاتقى ئاشچى، ئىدىشچى تۇتار.

2891 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى سادىق بولمىسا،
بولۇر بەك قىيىن بەككە ئىچىبە ـ يىسە.

2892 نىمە دەر بىلىملىك ھېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، كېلىڭنى كۈزەت:

2893 كېلىڭنى كۈزەتسەڭ، بېشىڭ ساقلىنار،
يىسەڭ ئاشنى ئاز ـ ئاز، ئېغىزغا تېتار.

2894 تولا كوردۇم ئەرنى زايە قىلدى باش،
گېلىنى كۈزەتمەي هارام كەتتى ياش.

2895 كېسەل دەردى ئەرگە گېلىدىن كىرۇر،
ئۇنىڭ دورىسى ھەم ئېغىزدىن بولۇر.

2896 ئۇ بولسۇن ئەقىللىق بىلىملىك بىر ئەر،
ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلەر.

2897 يامانغا قوشۇلماس ئەقىللىق كىشى،
دۇرۇس چىن بولۇر بۇ بىلىملىك ئىشى.

2898 قاياتتى بۇ ئوق تۈز بولمىسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمىسا گەر بولۇر تۇتقۇن ئەر.

2899 ئى باتۇر بېگىم سەن دۇرۇس بول تىرىش،
دۇرۇسلۇقتىن بولەك يوق ھېچ ياخشى ئىش.

2900 ئىدىشچى بېشى چاققان ئەر بولغۇلۇق،
يۈرەك ھەم نىيەتنى دۇرۇس تۇتقۇلۇق.

2901 kenilik eza ixlasa ix pütün
yakurmasa ezka yaraqsiz otun

C165
2902 ez algi bila katsa iqgü kerüp
ezi baklasa kodsa tamqa urup

2903 yagü iqgü katmix kamuq otlariq
ez algi bila katsa tutsa ariq

2904 kuruq el yamix ya jülangbin julab
ezi katqu tutqu bu barqa xarab

2905 aqinu süqinü baqirsaklikin
idixin küdazsa etasa hakin

B215
2906 kirür etrü amgak bagi tapqina
ol amgak tusulur kuli asqina

2907 kayu nanka kirsa kixi amgaki
ux ol nanda boldi janinin keki

2908 munar manzatü sezladi sez silig
siliglar sezi kersa barqa bilik

2909 kayu nanka kirsa kixi amgaki
savüg boldi ol nan savüg jan keki

2910 kixi amgak idsa tiriglik idip
ani savgü yüdgü yüdürsa yüki

2911 bu yanliq bulunsa idixqi baxi
anar barsa bolqay idixqi ixi

2912 bu ixka muni tag silig ar karak
munin tapqi kerki yarutsa yürak

2901 پۈتۈن ئىش دۇرۇسلۇق بىلەن قىلسۇن ئۇ،
يارامسىز، يامانىنى يۇلاتمىسۇن ئۇ.

2902 كورۇپ مەينى قولـلە ياسىسۇن ئۇزى،
بېسىپ تامغا تۇتسۇن، ساقلىسۇن ئۇزى.

2903 قوشۇپ ئىچمەك-يىمەككە دارى-دەرمەك،
ئۇنى ئۇز قولىلە پاك تۇتماق كېرەك.

2904 قۇرۇق-هول يىمىش، گۇل، هەسەل يا گۇلاپ-
قوشۇپ، قىلغاي ئۇزى، ىۇ بارچە شاراپ.

2905 سويۇپ هەم كويۇنۇپ يولۇپ مېهرىۋان،
ئىدىشنى كۇزەتسۇن، ئوتەپ هەق هامان.

2906 شۇنىڭلە بېگكە ئەمگەكى سىڭار،
قۇلغا بۇ ئىش كوپ پايدىلىق بولار.

2907 قايۇ نەرسىگە سىڭسە ئەر ئەمگەكى،
بولۇر شۇ نەرسىدە جېنىنىڭ كوكى.

2908 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر ئىسلـلەر سوزى،
ئىسىللەر سوزىدۇر بىلىمىنىڭ ئۇزى:

2909 نىمەگە سىڭەر بولسا ئەر ئەمگەكى،
بولۇر ئۇ سويۇملۇك شىرىن جان كوكى.

2910 كىشى ئەمگەك ئەتسە ئومۇر سەرپ ئېتىپ،
ئۇنى سويسۇن، كوتەرسۇن ۋە بولسا يۇكى.

2911 تېپىلسا شۇ ياڭلىغ ئىدىشچى بېشى،
ئۇڭا بەرسە بولغاي ئىدىشچى ئىشى.

2912 بۇ ئىشقا بۇنىڭدەك تۇزۇك ئەر كېرەك،
ئۇنىڭ ئىشى، هوسنى يورۇتسۇن يۇرەك.

2913 munïṇda basakï bu boxoɣutlarï
sakalsïz kərək barqa kerki yarï

2914 yalïṇ yüzlüg oɣlan tolun təg yüzi
boḍï tal kara saq bəḍiz təg ezi

C166
2915 bəli bolsa yïlmïk yana yarnï kəṇ
erüṇ bolsa kïrtïx kïzïl kïzoɣu əṇ

2916 yaxïl kek sarïɣ al aɣï ton kəḍip
axaɣu ketürsə yaraxur yorïp

2917 sakalsïz kərək bu ïḍïxqï arïɣ
küḍəzilsə iqgüdə kïl tü yamïɣ

2918 ïḍïxta tü bolsa yâraɣsïz bolur
tü ax suvka tüxsə tatïɣsïz bolur

2919 munïn aydï boloɣay bilik bərgüqi
sakalsïz kərək təp ïḍïx tutoɣuqï

2920 ïḍïxqï arïɣ bolsa kerklüg yüzi
anïṇdïn siṇər iqsə iqgü kozï

B216
2921 nəgü tutsa kerklüg kixi kïlkï uz
yaraxur alïr ker bu jan ülki kez

2922 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoɣuqï
əxitgil munï sən aya bilgüqi

2923 yüzi kerkï kerklüg kərək kïlkï uz
nəgü tutsa andïn tamar barqa tüz

2924 karïn aqmïx ərkə yüzi kersə ax
usup suvsamïxka kerüp kanoɣusuz

2913 ئۇنىڭدىن بولەك بارچە ساقىلىرى،
ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

2914 ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان، تولۇنـدەك يۈزى،
بويى تال، قارا چاچ، سۈرەتتەك ئوزى.

2915 بېلى نازۇك ئولسۇن، ھەم كەڭ يەلكـىلىك،
تېنى ئاق، ئوزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك.

2916 يېشىل، كوك، سېرىق، ھال يىپەك تون كىيىپ،
ياراشۇر يىمەكنى كوتەرسە مېڭىپ.

2917 دىسە چۈشمىسۇن مەيـگە قىل، تۇك يا خەس،
ئېرىغ ۋە ساقالسىز بولـسۇن ساقى، بەس.

2918 قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغـسىز بولۇر،
تۇك ئاش ـ سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

2919 شۇڭا ئېيتتى بولغاي بىلىم بەرگۈچى،
ساقالسىز بولغاي دەپ قەدەھ تۇتقۇچى.

2920 ئىدىشچى ئېرىغ بولـسا كوركەم يۈزى،
ئۇنىڭدىن ئىچىلسە، سىڭەر مەي، قوزى.

2921 نىمە تۇتسا كوركەم، خۇش پېىل كىشى،
ياراشۇر، ئالۇر كوز ھەم جان ئۆلۈشى.

2922 ئىشىتكىن، نىمە دەر بۇ بىيت ئېيتقۇچى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئايا بىلگۈچى:

2923 يۈزى كوركەم ئولسا، خۇلقى ئولسا ئۇز،
نە تۇتسا ئىچەر ئەر زەۋق بىلەن ھۇنۇز.

2924 بولۇر ئاش يۈزىنى كورمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

2925 ïḍïxqï baxï kɵr ux andaɑı kərək
ïḍïx tutɑuqïlar bu mundaɑı kərək

2926 ïnansa aŋar ɵtrü bəglər pütüp
yakïn tutsa bolɑay pütün qïn tutup

* * *

2927 ay ələig kaq ixkə ər ɵḍrüm tilə
baɑïrsak kɵzi tok uvutï bilə

2928 birisi yalavaq bitikqi biri
takï bir ïḍïxqï kɵr axqï biri

2929 bulariɑı əḍi kɵḍ talula birin
kalï tuxsa təŋsiz ɵkünmə yarïn

C167
2930 yalavaq bitikqi kalï bolsa yig
anïŋ yasï əlkə tokïr ay tətik

2931 ïḍïxqï ya axqï yig ərsə kalï
anïŋ yasï jan kɵr tiriglik ulï

2932 katiɑlan ay əlig bu bir kaq kixig
talulayu ɵḍrü tutuzɑïl ixig

* * *

2933 yana aydï ɵgdülmix əlig kutï
bɵḍük boldï bəglər ixi təg atï

2934 bəḍük ixtə təŋsiz bax aɑrïɑı bolur
bax aɑrïɑı kɵtürməsə bəglik kalur

2935 nəgü tər əxitgil kənəxqi egə
kənəxtə tekər bəgkə yünqü ügə

B217
2936 aya bəg ərəz kolma əmgək ketür
ərəz birlə əmgək adakxu yatur

2937 bəg əmgəp əl ətsə bodun xük bayur
bayusa bodun bəg tiləki bolur

2938 səvinmə kəd artuk ərəzlig kixi
bolur ahir əmgək ərəzkə tuxī

2939 nəqə mə bu axqī īdīxqī sana
pütün ərsə artuk ay ərsig tona

2940 olarda baqīrsak ezünkə ezün
adīn bolmaqay sən uzatma sezün

2941 nəgü tər əxitgil egə buyrukī
unītma munī sən biti həm okī

C168
2942 səvüg jan ezələ əmində əmin
kolup bolmadīm mən ezümdə enin

2943 katīqlan küdəzgil katīq tut anī
kali bardī ərsə tiləmə əmin

* * *

2944 ayītmīxnī aydīm ay əlig kutī
nəgü təg kərəkin əmi həm otī

2945 bu yanlīq kixi birlə bəglər bədür
yaqī boynī yənqər kü qavīri īdur

2935 ئىشتكىن، ئەقىللىق كىڭەشچى نەدەر،
كىڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۇنچە توكەر:

2936 هوزۇر ئىزلىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراغەت.

2937 چېكىپ رەنج بەگ تۇزسە ئەل، خەلقى بېيۇر،
باي ئولسا خەلقى بەگ تىلەگىن تاپۇر.

2938 راهەتلىك كىشى بەك كەتمە سويۇنۇپ،
كېلۇر راهەتكە ئاخىر جاپا قوشۇلۇپ.

2939 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى هەر قانچە ساڭا—
ئىشەنچلىك بولسىمۇ، ئەي زىرەك توڭا،

2940 كويۇمچان ئۇلاردىن ئوزۇڭگە-ئوزۇڭ—
ئېرۇر سەن، باشقا يوق، تۇزاتما سوزۇڭ.

2941 نە دەر خاس كىڭەشچى دانا، ئاڭلىغىن،
ئۇنۇتماي، ئوقۇپ هەم يېزىپ ساقلىغىن:

2942 سويۇملۇك جان ئوزرە ئىمىندىن ئىمىن،
ئوزۇمدىن ئىمىنراق تاپمىدىم بىرىن.

2943 تىرىش هەم كوزەت، چىڭ تۇتقىن سەن ئۇنى،
ئەگەر ئۇ يوقالسا تىلەمە ئىمىن.

* * *

2944 دىدىم دەيدىغاننى، ئەي ساهىپقىران،
نىچۇك قىلماق ئىلاجىن ئەيلەپ بايان.

2945 بۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر،
تۇزۇپ ياۋ بويىنىنى شوهرەت قازىنۇر.

2946 مۇنى سوزلىدىم مەن ساڭا بەلگۈلۈك —
بولەك بىر سوزۇم بار بۇڭا ئۇلگۈلۈك.

* * *

2947 ئىلىگ تىڭشىسا گەر، ئۇنى ئېيتايىن،
يوق ئەرسە بۇ سوزنى ئۆزۈم دىمەيىن.

ئىلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2948 ئىلىگ ئېيتتى جاۋابەن، دىدى: ئەي ئاقىل،
نىمەدۇر سوزۈڭ ئۇ، بايان ئەيلىگىل.

2949 سېنىڭدىن ئىشىتمەك كېرەك بارچە سوز،
بىلىمدە دېگىنىزسەن، ئەقىلدە ئوكۈز[149].

ئوگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە جاۋابى

2950 جاۋابەن ئوگدۈلمىش دىدى: ئەي ئىلىگ،
ئىلىگدىن تېگەر ئەلگە تۇرلۇك بىلىك.

2951 دىدىم بەككە خىزمەتچىلەرنىڭ يولى،
نىچۈك خىزمەت ئەتسۇن بېگىگە قۇلى.

2952 خىزمەتچى قۇلنى بەگمۇ بىلگۈلۈك،
نىچۈك خەير-ئېھسان ئاڭا قىلغۇلۇق.

2953 نىچۈك بولسا خان ھەققى قۇللەر ئۇزە،
يەنە قۇل ھەققى يوقمۇ بەگلەر ئۇزە؟

2954 بەگ ھەققىن ئوتەركەن قۇل ئىشتا تۇرۇپ،
كېرەك قۇل ھەققىنى ئوتەش ئىش كورۇپ.

2955 tapuƣqī tapuƣ ķilsa dunya üqün
ķalī bulmasa dunya əmgər küqün

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2956 əlig aydī kəldür maņa ay aqa
nəgü ol tapuƣqī ḩəkī ay səqə

38

ƟGDÜLMIX Ə̣LIGKƏ TAPUƢQÏLAR ḤƏḲÏ BƏGLƏR ƟZƏ NƏGÜ TƏG ƏRDÜKIN AYUR

C169

2957 bu ɵgdülmix aydï bu bəglər ɵzə
tapuƣqï ḥəḳï bar tapuƣda oza

2958 əꞑ axnu yə̣gü iqgü bə̣rgü kərək
tapïnƣu ə̣tiklərin ə̣tgü kərək

2959 tapuƣ ⱪïlmaⱪ əmgək ⱪatïƣ ix bolur
munï bilsə bəglər tapuƣ yix ⱪïlur

2960 ət ɵz jan yuluƣlar tapuƣ ⱪïlƣuqï
tilər bəg səvinqi bu ⱪul bolƣuqï

2961 isig tomlïƣ aq toⱪ yaḍaƣ ḥəm yalïꞑ
ⱪïlïq baldu oⱪ yə̣r ay ə̣liş biliꞑ

2962 kə̣ḍin ɵꞑdün oꞑ sol bolur bu turup
bəgin imqkə təgrür bu əmgək kɵrüp

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ

خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى ھەققىدە ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2957 دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: بۇ بەگلەر ئۆزە،
خادىم ھەققى باردۇر ئىشلەشتىن ئۆزا.

2958 ئەڭ ئاۋۋال يېمەك-ئىچمەك بەرمەك كېرەك،
ئىشلەشكە قوراللار يەتكۈزمەك كېرەك.

2959 بۇ خىزمەت مۇشەققەت، قاتتىق ئىش ئېرۇر،
مۇنى بىلسە بەگ، ئىشچى غەيرەتلىنۇر.

2960 تەنۇ-جان پىدالاپ ئىشلەيدۇ خادەم،
تىلەپ بەگ سويۇنچىن، قىلۇر قۇللۇق ھەم.

2961 سوغۇق-ئىسسىق، ئاچ-توق، ياياق ھەم يېلىك،
قىلىچ، پالتا، ئوق يەر، ئەي خاقان بىلىك.

2962 گاھ ئالغا، ئارقىغا، گاھ ئوڭغا، سولغا —
يۈرەر-دە، يەتكۈزەر بەگنى ھوزۇرغا.

2963 yaƣīⱪa bu ɵꞑdün bolur bək tolum
tiriglik tilər bəgkə ɵzkə ɵlüm

B219
2964 bu yaꞑlīƣ bəginiꞑ səvinqin tiləp
ɵziꞑ əmgətüꞧ tünni künkə ulap

2965 bu tapƣī üqün bəg ɵtəgü ⱨəⱪīn
anī əḑgü tutƣu baƣīrsaⱪlīⱪīn

2966 nəgü tə̧r əxitgil uq ordu hanī
boḑunda talusī kixidə qīnī

2967 aya bəg boluƣlī boḑunⱪa uluƣ
bəḑüt əḑgü tutƣīl tapuƣqī ⱪuluƣ

2968 tapuƣqī bilə bəglər əlgi uzar
tapuƣqī bilə ərklig ə̧l kənd tüzər

2969 nəqə bəg uluƣ bolsa əṣlī bəḑük
tapuƣqī bilə boldī atī bəḑük

2970 ay ə̧lig kixiliⱪ mürüwwət bolur
mürüwwət kixikə təriⱪət bolur

2971 mürüwwət təriⱪət bu ol bəlgülüg
kixi əmgəki bilsə ⱪīlsa ülüg

C170
2972 tapuƣqī ⱪapuƣda umīnqⱪa turur
umīnq bə̧rməsə bəg mürüwwət barur

2973 kɵrü barƣu bəglər tapuƣqī nəqə
tusulur nəqə ol tusulmaz nəqə

2974 tusular təꞑinqə aqīnƣu kərək
tapīnmīx təꞑi ⱨəⱪ təgürgü kərək

2963 يېغىغا قارشى سەپتە بىر قورال بولار،
تىلەپ بەگ ھاياتىن، ئۇلۇمگە ماگار.

2964 شۇ خىلدا بەگلەرنىڭ سويۇنچىن تىلەپ،
ئۆزىن ئەمگەتۇر كۆڭنى تۇڭگە ئۇلاپ.

2965 شۇ خىزمەت ئۇچۇن بەگ ھەقـقىن بەركۈلۈك،
بولۇپ مېھرىۋان ھەم ئۇبدان كورگۈلۈك،

2966 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئۇچ ئوردا خېـنى،
ئەل ئىچرە تاللانغان، كىشلەر چىنى:

2967 ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى، ئەي بەگ، دىققەت ئەت،
ياخشى كور خىزمەتچى قۇلۇگنى يۆكسەلت.

2968 خادىملەر بىلەن بەگ قولى ئۇزۇرار،
خادىملەر بىلەن خان ئەل-يۇرتنى تۇزەر.

2969 ئۇلۇغ بولسا قانچە بەگ ئەسلى ھەم زور،
خىزمەتچى بىلەن بەگ ئىتى زورىيۇر.

2970 ئەي ئىلىگ، كىشلىك مۇرۇۋەت ئىرۇر،
مۇرۇۋەت كىشگە تەرىقەت ئىرۇر.

2971 مۇرۇۋەت، تەرىقەت شۇدۇر، شۇبھىسىز،
كىشى ئەمگىگىن بىلسە، قىلسا ئەزىز.

2972 خىزمەتچى ئىشكتە ئۇمىتتە تۇرۇر،
ئۇمىت بەرمىسە بەگ، مۇرۇۋەت كېتۇر.

2973 گورۇپ تۇرسا بۇ بەگ خىزمەتچى نىچە،
يارامىلىغى قانچە، يارامسىز نىچە.

2974 يارامىلىقلىغىچە ئىھسانلار كېرەك،
بېجىرگەن ئىشكە تەڭ ھەق بەرمەك كېرەك.

2975 ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلسە قىياس، ئىش تاپۇر ئۇلـچەمىن.

2976 كىشى ئەۋۋەلا تويغۇزار يىلقىنى،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۆتەر پايدىنى.

2977 بەگ ئېھسان قىلسا، ئېيتسا ياخـشى سۆزىن،
پىدا ئەيلەر بەككە خىزمەتـچى ئۆزىن.

2978 سويۇپ خادىم ئۇنى، جاندىن باغلىـنۇر،
تىلەپ بەگ سويۇنـچىن ئۆزى ئەمگىنۇر.

2979 بىر ئالىم بۇ ھەقتە ئېيتمىش بىر سۆزىن:
بىلىم بىرلە ئىنسان ئۇزارتۇر قولىن.

2980 كىشى ياخشىلىقـقا شىرىن جان بېرۇر،
بىر ياخشى ئۈچۈن ئون ياخشىلىق قىلۇر.

2981 •كىشى پايدا تاپـسا، ئۆزىن قۇل قىلۇر،
بولۇپ قۇل ئۆزگىچۈن زەخمەتلەر چېكۇر.

2982 شۇڭا، ئىشقا كۆرە ئېھسان قىلغۇلۇق،
يېلىڭغا كىيىم، ئاچنى تويـغۇزغۇلۇق.

2983 ئىچۈك بەگ بولۇر ئۇ، ئەي ئېلىك قۇتى،
قۇلىدىن كەتمىسە گادايـلىق ئېتى!

2984 نە دەيدۇ، ئىشىتكىن قېرىلار سۆزى،
قېرىلار سۆزىدۇر يىگىتلەر كۆزى:

2985 كىشىگە قىلسا گەر، ئەجرىنى كىشى،
جاۋابەن كىشىلىك قىلماقتۇر ئىشى.

2986 كىشى ئەمگىكىن بىلمىگۈچى كىشى،
دېيىلمەس كىشى، ئۇ يىلقا ئوخشىشى.

2987 iki türlüg ol bu tapuɣ ķïlɣuqï
biri box biri ķul umïnq tutɣuqï

2988 bu ķul kəndü ərksiz tapuɣqï bolur
tapuɣ ķïlmasa bəgdə bərgə bulur

2989 boxuɣ kər bu tapnur ɵzin ķul ķïlïp
munïņ əmgəkin yulɣu tapɣïn bilip

2990 box azad kixi barqa əḍgü ķulï
bularķa aqa bərgü əḍgü yolï

2991 boxuɣ ķul bilə tutsa bolmaz bu tüz
boxuɣ box təņi tut ķuluɣ ķulqa üz

2992 bu bəglər ķapuɣï ərəz ķapɣï ol
ərəz ķapɣï tutmaķ ɵzüņ asɣï ol

2993 tapuɣqï bayusa bəg atï bolur
bu atï du'a birlə məņü ķalur

B221
2994 ay ə̣lig tapuɣqï bilə bəg məŝəl
satïɣqï osuɣluɣ bolur qïn tükəl

2995 satïɣqï bə̣rür nəņ aņar mün sanï
alïɣlï alïr ə̣ldə əvrər anï

2996 yïl ay kün tükəsə asïɣ yumdarur
yüz utru ulaxur ɵz asɣï alur

2997 muņar məņzər əmdi tapuɣqï kixi
bəgi birlə ortuķ sakïxlïɣ ixi

2998 bəgi nəņ bə̣rür ķulķa əḍgü sɵzün
tapuɣqï ət ɵz birlə tapnur ɵzün

2987 ئىككى خىل ئېرۇر بۇ خىزمەت قىلغۇچى،
بىرى قۇل، بىرى ھور، ئۇمىت كۈتكۈچى.

2988 بۇ قۇل ئۆزى ئەركسىز خىزمەتچىدۇر، گەر—
ئۇ خىزمەت قىلمىسا بەگدىن تاياق يەر.

2989 ھور خادىم ئىشلەيدۇ ئۆزىن قۇل قىلىپ،
قەدىرلەش كېرەك ئۇنى ئەجرىن بىلىپ.

2990 ئازات–ھور كىشلەر ياخشىلىق قۇلى،
بۇلارغا ئېچىپ بەر ياخشىلىق يولى.

2991 ئازات–ھور كىشىنى قىلما قۇلغا تەڭ،
ئازاتنى ئازات، قۇلنى قۇل تۇت ئۆزەڭ.

2992 بۇ بەگلەر ئىشىگى راھەت قاپقىسى،
راھەت ئىشىگىن تاپماق ئۆزۈڭ پايدىسى.

2993 خىزمەتچى باي ئولسا، بېگى نام تاپۇر،
بۇ نامى دۇئا بىرلە مەڭگۈ قالۇر.

2994 بەگ بىرلە خىزمەتچى مىسالى ھامان—
ساتۇچى—ئالۇچى كەبىدۇر، ئەي خان.

2995 ساتۇچى بېرۇر مال دەسمايە قىلىپ،
يۇرتتۇر ئەلدىن–ئەل ئالۇچى ئېلىپ.

2996 يىل، ئاي، كۈن ئۆتكەندە پايدا توپلىنۇر،
يەنە يۈز كورۇشۇپ پايدا بولۇشۇر.

2997 شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى،
بېگى بىرلە ئورتاق ھساپلىق ئىشى.

2998 بېگى مال بېرۇر قۇلغا، ئېيتار ياخشى سوز،
خىزمەتچى قىلۇر ئىش پىدا ئەيلەپ ئۆز.

2999 urur jan yuluoqlap tapuoqqī ķilīq
anīņ asoqī ạl kənd uluxlar ərinq

3000 yaoqī boynī yənqər həzinə urur
tilək arzu ni'mət ulaxu kəlür

C172
3001 bu barqa asīoq saņī boldī təgim
asīoq ķīloquqīoq əḍgü tutoqu bəgim

3002 nəgü tạr əxitgil bu sartlar baxī
ez asoqīn tiləp ḍunya kəzgən kixi

3003 asīoqlīoq ķul ərsə ooqulda yaķīn
asīoqsīz ooqulnī yaoqī bil saķīn

3004 ķamuoq təprənigli asīoqķa yorīr
asioq bolmasa avqī əvḍə ķarīr

3005 ər at boldī bəglər ķanatī yügi
ķanatsīz ķux uqmaz ay bəglər bəgi

3006 ər at birlə bəglər küqin bəlgürər
ər at birlə bəglər tügünlər yərər

3007 yumītsa ķayu bəgkə ərsig ərən
azunķa bu bəg boldī şaḫib kīran

3008 ķayu bəgḍə ərdəm yumītsa tükəl
aņar yīoqlur arzu nə ķolsa tükəl

B222
3009 azunqīķa ərdəm kərək miņ tümən
bu ərdəm bilə yạr azunqī jəḫan

3010 uquz tutma ərdəmni əgrən ooqul
bu ərdəm yoriķī ərüņ ķux təg ol

3011 erün kux kutī təg bu ərdəm kutī
yorī kux ataoqīl sən ərdəm atī

3012 nəgü tər əxitgil erün baxlīoq ər
azunuoq karītmīx uzun yaxlīoq ər

3013 bilik ərdəm egrən aoqīr tut anī
aoqīr kīloqay ahir ol ərdəm səni

3014 bilik bil ukux uk yorīma yava
edi kəlsə ədgü bərür ol küni

ƏLIG JƏWABĪ EGDÜLMIXKƏ

3015 bu sezlər əxitti səvindi əlig
ayur ay ukuxluoq uruoqī silig

C175

3016 ədi yakxī urdun kixilik ulī
bu ol qīn wəfalīoq kixilər yolī

3017 bodun ərki boldī mənin bu ezüm
uzun boldī əlgim yorik til sezüm

3018 küvənməz mən əmdi bu bəglik bulup
ez inqlik tiləp mə tiriglik bulup

3019 tiləkim bu ol kim mana kəlgüqi
bayusa məniŋdin bədüsə küqi

3020 bu bəglər səvinqi yarīnkī asīoq
du'a tap mana ədgü atīn yanīoq

3021 bu barī həzinə bu altun kümüx
ər atka üləgükə tərdim eküx

3011 پەزىلەت بەختى ئاققۇش قۇتىدەك ئېرۇر،
پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زورۇر.

3012 نىمە دەر، ئىشىتكىن، بىر ئاق باشلىق ئەر،
جاھاننى قېرىتقان ئۇزۇن ياشلىق ئەر:

3013 بىلىم، پەزىل ئۇگەن، قىممەت بىل ئۇنى،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى.

3014 بىلىم بىل، زىرەك بول، بىكار يۈرمىگىن،
بېرۇر ياخشىلىق ئۇ ساڭا بىر كۈنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە جاۋابى

3015 بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، سويۈندى ئۇ خان،
دىدى: ئەي ئەقىللىق، ئۇرۇغى پاك جان.

3016 تولا ياخشى قۇردۇڭ كىشىلىك ئۇلى،
بۇ ئۇل چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولى.

3017 خەلق ئۇزرە هاكىم بولدۇم مەن ئوزۇم،
قولۇم بولدى ئۇزۇن، ئوتەر تىل-سوزۇم.

3018 بۇ بەگ بولغۇنۇمغا گۇۋەنمەسمەن مەن،
بۇ تېچلىق هاياتقا بېرىلمەسمەن مەن.

3019 ئۇمىدىم شۇدۇركىم، ماڭا كەلگۈچى،
باي ئولسا مېنىڭلە، زورايسا كۈچى.

3020 بۇ بەگلەر خوشلۇغى تاڭنا نەپىسدۇر،
دۇئا، ياخشى نامىم ماڭا بەس ئېرۇر.

3021 بۇ ئالتۇن-كۈمۈشنى هەم بۇ غەزىنىنى،
قوشۇنغا بەرمەككە يىغدىم مەن ئۇنى.

3022 kixikə bərür mən tiləp əḑgü at
du'a artsu atïm yorïtsu bayat

3023 tiləkim bu ol kim maṇa tapoıuqï
bayup ḳalsa məndə kəḑin ḳaloıuqï

B223
3024 ezüm keqsə barsa ḳalïr bu boḑun
du'a birlə tapsa maṇa ol eḑün

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3025 yanut bərdi egdülmix aydï əlig
yətürdi bu ixkə tükəl eg bilik

3026 elügli kixikə nəgü bar aḑïn
məgər əḑgü atï yorïsa kəḑin

3027 bu dunya tiləsə üləgü kümüx
ḳalï 'uḳbi ḳolsa bu ol həm yulux

3028 bu altun kümüxüg ülə ay əlig
ḳayu əl tiləsə yətilgəy əlig

3029 nəgü tər əxitgil begü bəg tili
bu bəglik ixiṇə ol urmïx uli

C174
3030 üləgü nəṇ ər tutoıu bəglər ḳalïn
ḳaqan ḳolsa tutoıay yaqïsï əlin

3031 həzinə nərək kəp ər at qoḳ kərək
bəgi bay kərəksiz boḑun toḳ kərək

3032 ər at bolsa bəglər əli əksüməz
ər at bolmasa bəg əlin kəq yəməz

3022 كىشىگە بېرۈرمەن تىلەپ ياخشى ئات،
دۇئا ئارتسۇن، ئېتىمنى يايسۇن بايات.

3023 تىلەك شۇدۇر، ماڭا خىزمەت قىلغۇچى —
بېيىپ قالسا مەندىن كېيىن قالغۇچى.

3024 قالۇر خەلق، مەن ئاخىر كوچۈپ كېتەرمەن،
دۇئا بىرلە ياد ئەتسە دەپ كۈتەرمەن.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3025 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دېدى: ئەي ئېلىگ —
بۇ ئىشقا بېرىپتۇ تولۇق ئاڭ، بىلىك.

3026 ئۇلۇغچى كىشىگە نىمە بار بولەك،
مەگەر ياخشى نامى بولسا قالغۇدەك؟

3027 بۇ دۇنيا تىلىسە تاراتقاي كۈمۈش،
ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ھەم شۇدۇر قۇتۇلۇش.

3028 مۆلەشتۇر بۇ ئالتۇن-كۈمۈشنى ئېلىگ،
دېسە قايسى ئەلگە يېتىشكەي ئىلىگ.

3029 نىمە دەر، ئىشىتكىن، ئاقىل بەگ تىلى،
ئۇنىڭلە قۇرۇلمىش بۇ بەگلىك ئۇلى:

3030 كېرەك بەككە كوپ ئەر ۋە ھەم مال بېرىش،
بۇ بەككە مۇيەسسەر بولۇر ياۋ ئېلىش.

3031 غەزىنە نە لازىم، قوشۇن كوپ كېرەك،
باي ئولمىسمۇ بەگ، خەلقى توق كېرەك.

3032 قوشۇن بولسا بەككە ئەل-يۇرت كەم ئەمەس،
قوشۇنسىز بەگ ئۇزاق ھاكىم بولالماس.

3033 ər at bolsa bəgdin səvinqlig yaruk
kayu əl tiləsə bulur bəg anuk

3034 akī bolsa əlgi azun bəgləri
ikigü azunnun bu buldī təri

3035 nəgü tər əxitgil biliklig tilin
saranlīk bilə bəg yəyüməz əlin

3036 iki nən karīxtī yakīxmaz kaqar
saranka yaoqumaz akīoq bərk kuqar

B224
3037 sarandīn kaqar barqa ərdəmlig ər
akīka yumītur tilək arzu yər

3038 saranlīk bilə boldī bəglik yaoqī
saranka kopar təgmə yərdə qooqī

3039 adīn iki nən ol bu əl tutrukī
birisi sav altun kīlīq bir takī

3040 akīlīk bilə bəkləgü ol əlig
akīlīk bilə bəg bədür ay əlig

3041 kür alp ər ketürsə yaxīn təg təmür
azīoqlīoq ərənlərdə təxlür tamur

3042 sav altun bilə bərtsə bəglər əlig
kīlīqsīz tili birlə əvrər əlig

3043 bu iki bilə ətgü ux bu əlig
bu iki bilə ər bədür ay əlig

3044 sav altun yazar ol tügülmix kixig
sav altun ətər ol buzulmīx ixig

3033 قوشۇن ئۇز بېكىدىن خوش بولسا ئەگەر،
تىلەگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

3034 جاھان بەگلىرى بولسا ئۇچۇق قول—سېخى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا توردە تېخى.

3035 نىمە دەر ئىشىتكىن، بىلىملىك سوزىن،
بېخىللىق بىلە بەگ سورالماس ئېلىن:

3036 ئىككى نەرسە زىت، بىر-بىرىدىن قاچار،
بېخىلغا باقماس ئەر، سېخىنى قۇچار.

3037 بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر،
سېخىگە بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

3038 بېخىللىق بۇ بەگلىككە دۇشمەن ئېرۇر،
بېخىللەرگە ھەر جايدا ئىسيان قوپۇر.

3039 ئىككى نەرسە دولەت تۇتۇش يولىدۇر،
بىرىدۇر ساپ ئالتۇن، بىرى تىغ ئېرۇر.

3040 بۇ بەگلىك سېخىلىق بىلە ساقلىنۇر،
ئەي ئېلىگ، سېخىلىقلە بەگ چوڭ بولۇر.

3041 باتۇر ئەر كوتەرسە چېقىندەك تومۇر،
غەيۇر جەڭچىلەردە ئۇزۇلۇر تومۇر.

3042 ساپ ئالتۇن بىلەن بەگ سۇنسا قولىنى،
قىلىچسىز، سوزىلە سورار ئېلىنى.

3043 بۇ ئىككى بىلەن ئەل تۇزىلۇر ھامان،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر چوڭيۇر، ئەي خان.

3044 تۇرۇلگەن قاۋاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۇزەر.

C175
3045 ḳïlïq ḳayda ərsə kümüx anḍa ol
kümüx ḳayda ərsə ḳïlïq tuttï yol

3046 aya bəg kümüx saq tirilsü kəḍ ər
kümüx yïɣsa saqlur ḳïlïqlïɣ ḳur ər

3047 ḳïlïqlïɣ kür ər kər kümüxkə tutuɣ
yumïtmïx ṡav altun ḳïlïqḳa yuluɣ

3048 saran bəg tə̣rər nəņ ḫəzinə urur
aḳï bəg ḳïlïq birlə artlap alur

3049 bu yaņlïɣ turur bu azun əņdisi
saranḳa səküxi aḳï əgdisi

* * *

3050 səzin kəsti əgdülmix əpti yə̣rig
ə̣ligkə du'a ḳïldï əgdi birig

Ə̣LIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3051 bu səzlər əxitti səvindi ə̣lig
du'a ḳïldï rəbḳa kətürdi əlig
B225
3052 ayur ay baɣïrsaḳ inanɣu iḍim
ḳatïɣlïḳ yə̣rində sïɣïnɣu iḍim

3053 səniņdə aḍïn yoḳ yələkim maņa
küvənqïm sən ək sən umïnqïm saņa

3054 ḳayu əḍgü ḳaldï maņa ḳïlmadïņ
nəgü arzu ḳaldï maņa bə̣rmədiņ

3055 nətəg tapnuɣay mən bu ol qīn sezüm
aya məṇü muṇsuz bu muṇluɣ ezüm

3056 səniṇdin ḳolur mən basut küq bilə
keni yol eza tut məni sən yelə

3057 ḳamuɣ əḍgülüktə taḳī artuḳī
bu egdülmix ol əmdi keṇlüm toḳī

3058 munī bərdiṇ əmdi maṇa sən ʻəṭa
ḳīlur mən munīṇ xükri yüz miṇ ḳata

3059 ət ez jan yuluɣlar məniṇ iximə
duʻa arturur bu kəqər yaxīma

C176
3060 maṇa küq bər əmdi etəyin ḥəkīn
səvinsü maṇa bolsu keṇli yaḳīn

* * *

3061 yana aydī əlig ay egdülmixə
uḳuxluɣ biliklig səni egmixə

3062 uḳuxluɣ tiləsə uḳux sən tükəl
biliklig tiləsə bilik sən kəmal

3063 īnanqlīɣ baɣīrsaḳ pütün sən silig
kəṇilik bilə sən ketürdüṇ əlig

3064 tapīndīṇ aqīɣda axundī tapuɣ
tapuɣ ḳalmadī sən yətürdüṇ ḳamuɣ

3065 məniṇdin kərək əmdi əḍgü yanut
saṇa ḥəḳ etəyin tiriglik anut

3066 nətəg kim səvindi səniŋdin keŋül
bayat bẹrsü andaqı səvinq ay oqul

* * *

B226
3067 səzüg kəsti ẹlig sərindi turu
yẹr əpti tapuqqïsï ķoptï ərü

3068 turup qïķtï andïn səvinqlig bolup
atïn mindi kəldi əviŋə turup

3069 ķïyïķsïz kẹqə taŋda ķïldï tapuqı
yaradï tapuqı aqtï dəwlət ķapuqı

3070 tirildi əgi həm ķoyuldï bilik
bolu bẹrdi əvrən uzadï əlig

3071 nəgü tẹr əxitgil ķutï bəlgülüg
ķatï birlə ẹldə qavïķmïx külüg

3072 kimiŋ birlə dəwlət yaraxsa kəlip
baxïn kekkə təgrür yoķaru ķïlïp

3073 kəlü bẹrsə dəwlət yumïtsa bu nəŋ
kixi keŋli tirlür bolur ķïzoqu əŋ

C177
3074 muŋar məŋzətü aydï kekqin saŋa
bu səz yaķxï tïŋla ay ərsig toŋa

3075 kimiŋ bolsa dəwlət uzadï əlig
ķamuqı tətrüsi oŋ səzi əg bilik

3076 azun fəyləsufï nəŋi bolmasa
nəqə tïldam ərsə kixədi tilig

3066 نىچۇككىم سويۇندى سىنىگدىن كوڭۇل،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سويۇنچ ئەي ئوغۇل.

* * *

3067 سوزىن كەستى خان، تۇردى خىيال سۇرە،
ئوپۇپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئورە.

3068 يىنىپ چىقتى ئۇندىن سويۇنچلۇك بولۇپ.
مىنىپ ئىتىنى كەلدى ئويگە يۇرۇپ.

3069 ئىغىشماي كىچە-كۈندۈز قىلدى خىزمەت،
ياراپ ئىش، ئىشىك ئاچتى بەختۇ-دەۋلەت.

3070 ئىشىپ ئەقلى، ئىلمى چوڭقۇرلاپ هامان،
ئۇزاردى قولى، يار بولغاچقا زامان.

3071 ئىشتىكىن، نەدەر بەختى تولغان كىشى،
بەخت بىرلە ئەلدە ئاتانغان كىشى:

3072 بۇ دەۋلەت، ئۇ، كىملە ياراشسا كېلىپ،
بىشىن كوككە كوتەرۇر يۇقۇرى قىلىپ.

3073 كېلىۋەرسە دەۋلەت، يىغىلسا مېلى،
قىزارۇر ئوڭى هەم ئاچىلۇر دىلى.

3074 مۇڭا ئوخشىتىپ ئىيتتى بىر ئاقساقال،
ئەي باتۇر يىگىت سەن ياخشى ئاڭلىۋال:

3075 بۇ بەخت كىمدە بولسا ئۇزارۇر قولى،
بولۇر تەتۈرى ئولۇ، بىلىنم، ئالۇ، تىلى.

3076 جاهان پەيلاسوپى بولىسا مېلى،
نىچە بولسا سوزمەن، كىكەچتۇر تىلى.

3077 bu yaŋlïɣ turur bu azun endüsi
yayïɣ dunya dewlet qavïkar küsi

3078 yavuzka yüz ursa yüzi suvlanur
kiqigke kez aqsa bedüklük bulur

3079 tegir erse kimke bu dewlet kelip
tüzer iq taxïnï bu barqa etip

3080 kalï kelse keldrür kamuɣ arzular
azunda qavïkar atï belgürer

3081 kalï barsa eltür bu keldürmixin
yaɣïz yerke ildrür ketürmix baxïn

B227
3082 aya eg keŋüllüg ukuxluɣ oduɣ
ayï sevme dunya tokïɣay yoduɣ

3083 nerek bu karaŋku tünerig orun
süzüg meŋü elke axunɣïl burun

3084 tünek ol bu dunya ketürgil keŋül
ediz ordu el kol sen amrul amul

3085 negü ter exitgil ay keŋli süzüg
kamuɣ ix iqinde ay keŋli tüzüg

3086 ay himmet idisi azun kol talu
talu koldaqï er kutï top tolu

3087 keqer dunya kodɣïl tile 'ukbini
kodu bermese dunya kodɣay seni

3088 jefaqï bu dunya jefa kïl aŋar
jefa kïlsa etrü yaraxur saŋar

3077 جاھان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
ۋاپاسىز جاھان، دەۋلەت ئاتى شۇدۇر.

3078 يامانغا يۈزلەنسە، ئۇ يۈزلۈك بولۇر،
كىچىككە كوز ئاچسا بۈيۈكلۈك تاپۇر.

3079 بۇ دەۋلەت كېلىپ كىمگە قونسا ئەگەر،
بىزەپ ئىچ-تېشىن ھەر ئىشىنى تۈزەر.

3080 ئۇ كەلسە جىمىكى تىلەكلەر كېلۇر،
ئاتانىپ جاھاندا ئاتى يېيىلۇر.

3081 ئۇ كەتسە، جىمىكى بەرگىنىن ئالۇر،
قارا يەرگە ئۈستۈن بېشىڭنى تىقۇر.

3082 ئەي ئاقىل، كوڭۈللۈك، ئويغاق، ئاڭلىق ئەر،
بۇ دۇنيانى سويمە، بالاسى تېگەر.

3083 نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۈ يۇرتقا ھازىرلان بۇرۇن.

3084 بۇ دۇنيا بىر زىندان، كوڭۇل قويما ھىچ،
ئىگىز ئوردا، يۇرت تاپ، سەن بولغىن تىنىچ.

3085 نىمە دەر ئىشىتكىن ئۇ كوڭلى سۇزۇك،
پۈتۈن ئىش ئىچىدە ئۇ كوڭلى تۈزۈك:

3086 ئەي ھىممەت ئىگەسى ئىستە ئۇز جاھان،
گۈزەللىك ئىستەۋچى بەختلىك ھامان.

3087 تىلە ئاخىرەتنى قوي بۇ پانىنى،[151]
ئەگەر قويمىساڭ سەن، ئۇ قويغاي سىنى.

3088 بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

3089 ئايا يولدىن ئازغان، بىشى ئاينىغان،
ئۇنى سويمە، ئاستى پاتقاقلىق يامان.

3090 پاتقاققا كىرگەنچە، تۇۋىگە پاتار،
چىقالماس ئۇنىڭدىن، نە خوشلۇق تاپار؟

3091 ئۆزۈڭنى تارت ئاندىن—پاتقاقتىن قۇتۇل،
ئىبادەت بىرلە قۇللۇق قىلغۇچى بول.

3092 يەنە تۇۋبە بىرلە ھەققە يونەلت يۈز،
تىلىگىنى بۇرا سەن، تۈگەپ قالدى سوز.

* * *

3093 تۈزەپ كوڭلىن ئېلىگ شۇنىڭدىن بۇيان،
يۈرۈتتى ئەلگە ياخشى قانۇن ھامان.

3094 خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمرىدى،
بىيىپ دوستى، دۈشمەن كۈچى كەملىدى.

3095 سويۈنچ ھەم قۇۋانچ ئىچرە ئوتتى كۈنى،
جاھانغا يېيىلدى ئېتى ھەم ئۈنى.

3096 ياشادى ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۈرۈپ،
قوزا-توقلى بىرلە بورى تەڭ بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

3097 قىچقارتىپ ئوگدۈلمىشنى ئېلىگ بىر كۈنى،
سورادى كەچۈرمىش كۈنۈ-ئىشنى.

3098 nəgü təg kəqər kün ay egdülmix ay
qïqaymu təlim boldï əldə ya bay

3099 əl iqrə nəgü bar yaraqsïz yavuz
boḍun ḥali aqqïl maṇa ertmə səz

3100 boḍun tillərində nəgü səz yorïr
səküxmü təlimrək ya egdi kəlir

3101 münümmü eküxrək azu ərdəmim
ayu bər maṇa sən kïlayïn əmim

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3102 yanut bərdi egdülmix aydï əlig
tilək kəldi tuttï təgürdi əlig

3103 əlig dəwlətində ətildi azun
sakïnq kïsqa boldï səvinqlər uzun

C179
3104 bayudï boḍun inqkə təgdi yatur
ulux kənd bəzəndi keṇül yəlkütür

3105 ərəz birlə ərtər boḍun künləri
səvinqin kəqər kər pütün tünləri

3106 tilin səzlədi barqa əḍgü Səna
du'a birlə tïnmaz tïnïqlï tïna

3107 terü suv təg ol küq kər ot təg yoḍuq
süzüg suv akïttïṇ uḍïttï otuq

3098 ئىچۈكرەك كېچەر ئەي ئۆگدۈلمىش كۈن-ئاي،
بۇ يۇرتتا پەقىر كوپمۇ ۋە ياكى باي؟

3099 ئەل ئىچرە يامانلىق، يارامسىز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيت، يوشۇرما زىنھار!

3100 خەلقنىڭ تىلىدە نىمە سوز يۈرۈر،
سوكۈش كوپمۇ ياكى ماختاش كوپ ئېرۈر؟

3101 قۇسۇرۇم تولامۇ، يا پەزلىم مېنىڭ،
دېگىن چارەسىنى، قىلايەن ئۇنىڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3102 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى: ئەي خان،
تىلەككە ئېرىشتى ئەل-يۇرت بۇ زامان.

3103 ئېلىگ سايىسىدا تۈزەلدى ئاجۇن،
غەم-ئەندىش قىسقاردى، خوشاللىق ئۇزۇن.

3104 بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلە تېچ ياتۇر،
شەھەر-كەنت بىزەندى كوگۈل شاتلىنۇر.

3105 ھوزۇردا ئۆتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سوييۇنچتە كېچەر، كور، پۈتۈن تۈنلىرى.

3106 جىمىكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئاله ساڭا.

3107 قانۇن—سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم—ئوت، بەلا،
ئېقىنتىنىڭ سۇزۇك سۇ، ئوچتى ئوت ئانا.

3108 ھەق قانۇن يۈرگۈزدۈڭ، تۈزەلدى جاھان،
زۇلۇم كورمەس ئەلدە ھېچكىم بۇ زامان.

3109 ئېلىگ، ئۈچ ئىش بىلەن زۇلۇم تۇغۇلار:
بىرى، بەگ غاپىل ئولسا ئاپەت ياغار.

3110 ئىككىنچى، بوش ئولسا ئەلنى باشلار ئەر،
ئۈچىنچى، ئاچكوزلۇك، خەلق باغرىن يەر.

3111 سېنىڭدە يوق ئولغاچ بۇنىڭ ھېچبىرى،
تېگۈر نەدىن ئەلگە زورلۇق ئەرلىرى.

3112 ئەي ئادىل، ئېرىق-پاك، مۇلايىم بېگىم،
ساڭا ھەق بەردى ئاڭ، پەزىلەت بىلىم.

3113 سەن تەۋپىق تېپىپ بۇ ياخشىلىق ئۈچۈن،
ئەل قارنى تويۇپ، بولدى ئېگنى پۈتۈن.

3114 شۈكۈر قىل خۇداغا، تېۋىن ھەم سويۈن.
ھوزۇر قىل بىر ئاز سەن، راھەتتە ئاۋۇن.

3115 نېچۈك ئەيىپ-خاتالىق كورۈلسە سېرتتا،
مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇڭ بار شۇندا.

* * *

3116 شۈكۈر قىلدى ئېلىگ تولا سويۈنۈپ،
خۇداغا سانا ئېيتتى قول كوتۈرۈپ.

3117 دېدى: ئەي رەھىملىك، ئۇلۇغ بىر ئىگەم،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى قىلىپ مۇھتەرەم،

3118 نەسىپ قىلدىڭ ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
بۇنىڭ شۈكرى بوينۇم ئۈزە بولدى يۈك.

C180
3119 bu xükruɋ ķaqan ķïlɋa ezüm yətə
munïŋ xükri mə̣ndin saŋa sən etə

ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKə

3120 yana aydï ə̣lig ay egdülmixim
bayat fəẓlï ərdi sə̣ni bulmïxïm

B230
3121 səbəb sən sən əmdi ķamuɋ əḍgükə
küqüg tiḍoɋuķa ḥəm terü bə̣rgükə

3122 bayat bə̣rdi əmdi ķamuɋ əḍgülük
sə̣ni bə̣rdi artuķ aḍïn on ülük

3123 nəqə bəg ķatïɋlansa yalŋuz ezün
bolu bə̣rməsə ķul ə̣tüməz uzun

3124 bəg iqtin bolur kergü taxtïn kezi
baɋïrsaķ ķulï ol kezi ḥəm sezi

3125 kezüm sən tilim sən ə̣lim sən maŋa
anïn əḍgü boldï atïm ay toŋa

3126 nəgü tə̣r əxit əmdi haķan tili
aẓun bəxlamïx pütrü basmïx ə̣li

3127 baɋïrsaķ ķuluɋ bolsa bəglər tiləp
anï tutɋu altun kümüxkə ķalap

3128 kəni qin kixi bulsa bəglər pütün
ezi inqkə təgdi tirildi ķutun

3129 tapuɋqï talusï baɋïrsaķ bolur
baɋïrsaķ tapuɋqïɋ tiləp kim bulur

3119 قاچانمۇ ئۆتەرمەن بۇ شۈكرىلىك سىنىلىك،
مېنىلىك شۈكرىمنى سەن ئۆتەرسەن ئۇزۇلۈك.

ئېلىگنىلىك ئۇگدۇلمىشكە سوئالى

3120 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئەي ئۇگدۇلمىشىم،
خۇدا پەزلى ئەردي سېنى تاپمىشىم.

3121 سەۋەپ بولدۇلۇك پۈتۈن بۇ ياخشىلىققا،
زۇلۇمنى تۈگەتىپ، قانۇن قۇرۇشقا.

3122 خۇدا بەردى كوپ ياخشىلىقلار ماڭا،
سېنى بەردى ئۇن ھەسسە ئارتۇق يانا.

3123 ھەرقانچە تىرىشسۇن بەگ يالغۇز، بىراق،
قۇل ياردەم بەرمىسە، ياشالماس ئۇزاق.

3124 بەگ ئىچتىن كۆزەتۇر، سىرتتىكى كوزى—
كويۇمچان قۇلىدۇر، كوزى ھەم سوزى.

3125 كوزۇم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئىشىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

3126 ئىشىتكىن، نىمە دەيدۇ ئەمدى خاقان،
ئېلىپ ئەل قولىغا، جاھان سورىغان:

3127 بېگى تاپسا سادىق قۇلىنى تىلەپ،
ئۇنى تۇتسۇن ئالتۇن-كۈمۈشكە كومەپ.

3128 ئىشەنچلىك، دۇرۇس، چىن كىشى تاپسا خان،
ھوزۇر-بەخت ئىچىدە ياشار ئۇ ھامان.

3129 خىل ئۇلسا خىزمەتچى كويۇمچان بولۇر،
كويۇمچان خىزمەتچى كىشىن كىم تاپۇر؟

3130 baƣīrsaķ yoķ ərsə aẓunda talu
kixilik ķaqan turƣay ərdi tolu

3131 əsiŗkər mən əmdi ay əgdülmixə
bir ək sən ataņdīn maņa ķalmīxa

3132 taķī bir bar ərsə sə̣ni təg aḍīn
uḍa bə̣rgəy ərḍi kər əndün kə̣ḍin

3133 bir ək sən maņa kər ay ķīlķī kəni
sə̣ni əz yitürsə aḍīn biŗ ķanī

C181
3134 bu yalņuzluķuņķa əzüm əymənür
taķī bir ə̣x ərsə saņa ay unur

3135 saņa təgməgəy ərdi əmgək əküx
maņa ma duʻa təggəy ərdi ülüx

B231
3136 tilə barmu kərgil ķadaxlar ara
saņa uḍƣu təg bir ayītƣīl kərə

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̣LIGKƏ

3137 yanut bə̣rdi əgdülmix aydī ə̣lig
əsən bolsu ixkə yətilgəy ə̣lig

3138 ərəẓlənsü ə̣lig tuqī inqrünü
tilək arzu kəlsü əzi tīnqrunu

3139 məniņ əmgərimkə ə̣lig altunī
aƣīr ķīlmasu kəņli tutsu kəni

3140 maņa təgsə əmgək ərəẓ mə təgir
ərəẓ birlə əmgək yanaxu yorīr

3130 جاھاندا يوق ئەرسە بۇ خىل كويۇمچان،
كامالغا ئېرىشكەي كىشىلىك قاچان؟

3131 ئوگدۇلمىش، مەن ئەمدى تەئەسسۇپتە مەن،
قىلىپ سەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

3132 يەنە بولسا ئەردى سېنىڭدىن بىرى،
بۇ يولدىن ماڭاردى كېيىن-ئىلگىرى.

3133 ئەي خۇلقى ئۇز، ئاران تاپقانتىم سېنى،
يۇتتۇرسەم سېنى مەن ئۇزگىسى قېنى؟

3134 مېنى ئەنسىرەتتى بۇ يالغۇزلىغىڭ،
يەنە بولسا كاشكى، بولەك ھەمرىيىڭ.

3135 تولا بولماس ئەردى جاپالىق ساڭا،
دۇئادىن تېگۇردى ئۇلۇش ھەم ماڭا.

3136 كور، بارمۇ، سەن ئىستە قېرىنداش ئارا،
يولۇڭدىن ماڭارلىق مۇناسىپ ساڭا؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3137 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
ئىسەن بولسا يەتكەي بۇ ئىشقا ئىلىگ.

3138 ھەمىشە يار ئولسۇن ھوزۇر ئېلىككە،
ئاسايىش ئىچىدە يېتىپ تىلەككە.

3139 مېنىڭ ئەمگىكىمنى خان ئالىلىرى—
قەدىرلىمىسۇن، بولسۇن تىنچ دىللىرى.

3140 ماڭا يەتسە زەخمەت، ھوزۇرمۇ تېگۇر،
ھوزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۇرۇر.

3141 kalī ąl ixinə tusulqu kixi
tilər ərsə ąlig boḑun ąl baxī

3142 nəgü tąr əxitgil ay ąlqi bəgü
bəgüləp kīlur ąlqi kündə əgü

3143 əküx bolsa ąlkə basutqī tilə
ąl ątlür bəḑük bəg yatīp yąr külə

3144 təlim bolsa ąldə tusulur tətik
bəgig inqkə təgrür kīlur bu ątik

3145 yok ərməs kadaxlar ara bar məniŋ
bu yaŋlīq kixi bilki artuk anīŋ

3146 kamuq ərdəmi bar sakīnuk oḑuq
kayu ixkə təgsə boḑur tü boḑuq

3147 kīlīnqī keni atī oḑqurmīx ol
kamuq əḑgülükkə əlig urmīx ol

3148 wəlikin əvürdi bu dunyada yüz
turup taqka kirdi kəŋül kīldī tüz

B232 C182
3149 bayat tapqī birlə əzin əmgətür
tapuq birlə yazuk igin əmlətür

3150 məniŋdə yüz üstəŋ anīŋ ərdəmi
boḑunda talusī kixi kəḑrümi

3151 mąni birlə bolsa məniŋ ol kadax
kamuq ixkə bolqay anīŋ bilki bax

3152 ąlig altunī tīnqa kəŋli pütüp
səvinqin tirilgəy azunuq tutup

3141 تىلەسە ئىلىنگ بىر يارامىلىق كىشى،
كىشىكىم، ئەل ئىچرە خەلقىنىڭ بېشى.

3142 نىمە دەر، ئىشىتكىن، بىر دانا كىشى،
كۆنىدە ئەقىل ــ ئاڭ بېرىشتۇر ئىشى:

3143 ياردەمچى كوپ ئولسا، تىلە كوپ دىمەي،
بۆيۈك بەگ تۆزەپ ئەل، ياتار غەم يىمەي.

3144 يارامىلىق تىتىكلەر كوپ ئولسا ئەلدە،
تاپۇر بەگ ئاسايىش ئىشلار ئەمەلدە.

3145 يوق ئەرمەس قېرىنداش ئارا مۇنداق ئەر،
ئىلىمدە مېنىڭدىن ئوشۇقتۇر مەگەر.

3146 ئۆزى تەقۋا ۋە ئويغاق، خىسلىتى كوپ،
نىچۈك ئىشنى قىلسا، كۆل كەلتۈرەر خوپ.

3147 ئودغۇرمىش ئېتىدۇر، دۇرۇستۇر خۇيى،
پۈتۈن ياخشىلىققا بېرىلمىش قولى.

3148 ۋە لېكىن ئورۇپ ئۇ بۇ دۇنيادىن يۈز،
چىقىپ ئالدى تاققا، كوڭۇل قىلدى تۈز[152].

3149 ئىبادەت بىلەن ئۇ ئۆزىن ئەمگىتۇر،
تائەتتە گۇنا ــ كېسلىن ئەملىتۇر.

3150 ئۇنىڭ پەزلى مەندىن يۈز ھەسسە ئوشۇق،
كىشلەر خىلىدۇر، كويا مىسلى يوق.

3151 مېنىڭلە بىر ئولسا ئاشۇ قېرىنداش،
پۈتۈن ئىشقا ئىلمى بولار ئىدى باش.

3152 خان ھەزرەتلىرى كوڭلى تىنغاي پۈتۈپ،
سويۈنچتە ياشاغاي جاھاننى تۇتۇپ.

Ə̣LIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

3153 ə̣lig aydī arzum tiləkim bu ol
anī bulsa өtrü tayanoɋay kөņül

3154 nəgü təg ḳīlur sən bu ixkə ə̣tik
maņa yaḳru bə̣r sən anī ay tətik

3155 nəgü təg oḳīlīm anī ay bərü
kimi īḍsa boloɋay oḳītqī naru

3156 bitikmü kərək ya sөz īḍsa tilin
yaraoɋī nəgü təg sən andaɋ ḳīlīn

ӨGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̣LIGKƏ

3157 yanut bə̣rdi өgdülmix aydī bu sөz
ayītmīxḳa ə̣lig jəwab ḳīldī өz

3158 ḳadaxīm barīnī өtündi өzüm
kəlirmü ya kəlməz aqīlmaz sөzüm

3159 ḳalī kəlsə əḍgü aɋīrladī sөz
apaņ kəlməsə boloɋa yarlīoɋ uquz

3160 sirīloɋaymu ərki ə̣lig altunī
iləngəymü ərki maņa ol kөni

ئېلىگنىڭ ئۇگدۇلمىشكە سوئالى

3153 ئېلىگ ئېيتتى: ئارزۇ-تىلەك ئىدى شول،
ئۇنى تاپسام ئەردى تايانسا كوڭۇل.

3154 نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دىگىل،
ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دېدىل.

3155 ئۇ زاتنى نىمە يول بىلەن چاقىراي،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماڭدۇراي؟

3156 سوز ئېيتماق كېرەكمۇ، يا نامە يازماق؟
بۇناسىپ قايىسسى، سەن ئىشلە شۇنداق.

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3157 ئوگدۇلمىش جاۋابى بۇدۇركى سوزى:
ئېلىگ ئېيتتى سوئالغا جاۋاپنى ئوزى.

3158 قېرىنداش بارلىغىن مەن ئېيتتىم ئوزۇم،
كېلەرمۇ يا كەلمەس، بۇڭا يوق سوزۇم.

3159 ئەگەر كەلسە ياخشى، بېرىپ ئېتىۋار،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىق ئولغاي ئۇ خار.

3160 قالارىۇ چېكىپ خان جاناپ رەنجىنى،
ئەيىپلەپ قويارمۇ، ئۇ تۇز ئەر مېنى؟

Ə̣LIG JƏWABĪ ƟGDÜLMIXKƏ

3161 ə̣lig aydī mən səz ayīttīm saŋa
sən əz bilmixiŋ səzni aydīŋ maŋa

B233
3162 oķī kəlsə kəlgəy ķalī kəlməsə
nəgükə iləngü səzüm tutmasa

3163 sən əgdüŋ anīŋ türlüg ərdəmlərin
ol ərdəm üqün mən tilər mən ərin

3164 biliklig uķuxluq̡ tə̣dükün̡ üqün
anī arzuladīm ḥəwaķa əqün

C183
3165 biliklig uķuxluq̡ kixi ol kixi
anīŋda naru barqa yīlķī tuxī

3166 biliklig uķuxluq̡ bilir bilsə ix
biliklig uķuxluq̡ ķīlur ķīlsa ix

3167 muŋar məŋzər əmdi bu səz bəlgülüg
əxitgil munī sən ay ərsig külüg

3168 bilik birlə yazlur ķamuq̡ tərs tügün
bilik bil uķux uķ tirilgil əgün

3169 bilik ixkə tutq̡il taķī til kəni
taķī əgrənü tur usanma bu kün

3170 maŋa yalŋuz ərməz anīŋdīn asīq̡
saŋa ma ķadaxtīn asīq̡ ḥəm tatīq̡

3171 ķadaxlīq̡ bolur sən kərək bu ķadax
ķadax bolmasa tutq̡u ərkə adax

3172 ə̦di yak̦xī aymīx kər ə̦lqi baxī
k̦amuqıda küqi bək k̦adaxlīqı kixi

3173 k̦adaxlīqı kixi küsi qavī bəd̦ük
adaxlīqı kixi atī savī bəd̦ük

3174 k̦adaxīn̦ yok̦ ərsə yorī tut adax
adax əd̦gü bolsa bu boldī k̦adax

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̦LIGKƏ

B234
3175 yanut bə̦rdi əgdülmix ə̦lig k̦utī
anī qīn tiləsə ə̦təyin otī

3176 ə̦lig yarlīk̦asa barayīn əzüm
ok̦īyīn anī mən aqayīn səzüm

3177 tilin səzləyin mən tükəl türlügün
bilikdin uk̦uxtīn səz əd̦rüp əgün

3178 ə̦lig mə bitisü əz əlgin bitik
ok̦īsu ə̦lig yarlīqīn ol tətik

C184
3179 man̦a pütsü mə̦ndin tə̦yü bilməsü
yə̦mə yarlīqı əxtip kə̦tə turmasu

3180 nəqə mə əzüm səzləsə səz tilin
ə̦lig yarlīqī bu bitik səz ad̦īn

3181 nəgü tə̦r əxitgil ay ə̦șlī aqīī
k̦ara kən̦lin avlar bəgi yarlīqī

3182 tak̦ī yak̦xī aymīx biliklig əzi
tügülmix kən̦ülni yazar bəg səzi

3172 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ ئەللەر بېشى،
بولۇر ھەممىدىن زور قاياشلىق كىشى:

3173 قاياشلىق كىشىنىڭ شان-شوھرىتى چوڭ،
ئاداشلىق كىشىنىڭ سوزى، ئېتى چوڭ.

3174 قاياشلىك يوق ئولسا، بېرىپ تۇت ئاداش،
ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3175 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قىلاي چارەسىن چىن ئىستىسەڭ بۇئان.

3176 ئېلىگ قىلسا يارلىق بارايمەن ئوزۇم،
ئۇنى دەۋەت بىلەن ئاچايىن سوزۇم.

3177 تىلىم بىرلە تۇرلۇك-تۇمەن سوز قىلاي،
بىلىمله ئەقلىنى مەن ئىشقا سالاي.

3178 ئېلىگ ئوز قولىلە ھەم نامە يازسۇن،
ئېلىگ يارلىغىنى ئۇ زات ئوقسۇن.

3179 ئىشەنسۇن ماڭا ھەم مەندىن كورمىسۇن،
يەنە يارلىق ئاڭلاپ، كېتىپ قالمىسۇن.

3180 ئوزەمنۇ قىلۇرمەن سوزۇم ھەر نىچە،
ئېلىگ يارلىغى-خەت بولۇر ئوزگىچە.

3181 نىمە دەر ئىشىتكىن، تىگى پاك ئاغى[188]:
ئاۋام كوڭلىن ئاۋلار بېگى يارلىغى.

3182 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئوزى:
چىگىلگەن كوڭۇلنى ئاچار بەگ سوزى.

3183 isig sezləsə kulka bəglər tilin
unïtmaz anï kul tirilsə yïlïn

3184 kalï bəg tili yumxak ərsə süqig
anï səvdi boɖnï uluoı tut kiqig

ƏLIG JƏWABÏ ӨGDÜLMIXKƏ

3185 əlig aydï əmdi bu ərsə yaraoı
bitiyin bitikim anar bolsu aoı

3186 sana baroıu ərsə ətingil ətik
munu mən ezümdin bitiyin bitik

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ
كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئۆتۈنگەنلىكى بايانىدا

3187 دۇۋەت ـ قەغەز ئېلىپ پۈتتى بىتىك،
بىتىك بىرلە ئەتتى ئىشكە ئىتىك.

3188 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئۇستۇرگەن، كوچۇرگەن دېدى.

3189 دېدى:مەن پۈتتىم خۇدايىم ئېتى،
بۇ ئات ھەممە دەرتنىڭ داۋاسى ـ ئوتى[154].

3190 تولا كوپ، مىڭ ئارتۇق مەدھىيە ـ سانا ـــ
ئۇقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.

3191 ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جانى بار،
بېرىپ رىزق، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار.

3192 ئۇ قادىر ھەق ـ ئادىل قانۇن تۈزگۈچى،
ياراتقان پۈتۈن خەلققە يەتكەي كۈچى.

3193 yaxïl kək yarattï yaruttï kün ay
kara tün yaruk kün sakïxlïq yïl ay

3194 tərütti bu əvrən tuqï əvrülür
bayat hukmi təkdir bilə təzginür

3195 tərütməzdə axnu yorïttï kəza
kəzaka tapï bol boyun əg uda

C185
3196 nəgü kolsa kïldï nə kolsa kïlur
nəgü aysa boldï nə aysa bolur

3197 əligdin səlam kəņül aytu bitik
bitidim əsənlik əzə ay tətik

3198 əsən barmu ərki ət əz inqlikin
nəgü təg yüdər ərki ədlək yükin

3199 əxittim sənin ədgü kïlkïn yanïn
bu ədtə yok ol təp sana tux tənin

3200 bayat kïlmïx əmdi sana ədgülük
bilik bərmix ərdəm ukux og ülük

3201 bu yanlïq kïlïnqïn əxitti əzüm
səni arzuladï ay kərklüg yüzüm

B236
3202 kadaxïnnï ïdtïm bu əgdülmixig
səzümni təgürgəy ukup bilmixig

3203 yakïn ka kadaxtïn yitürmix sən əz
ulux kənd bodundïn əvürmix sən yüz

3204 turup taqka kirmix əzün yalnuzun
tapuq kïlqïka bu tapuq kəd uzun

3193 يېشىل كوك ياراتتى، يورۇتتى كۈن، ئاي،
قارا تۈن، يورۇق كۈن، ساناقلىق يىل، ئاي.

3194 ياراتتى پەلەكنى، تۈرماي چورگۈلۈر،
خۇدا ھوكمى تەقدىرىلە تەۋرىنۈر.

3195 ياراتماستىن ئاۋال يۇرۇتتى قازا،
قازاغا بويۇن ئەگ، ئاگا بول رىزا.

3196 نىمەنى تىلەركەن، ئۇ قىلدى، قىلۇر،
نىمەنى دىسە ئۇ، ئۇ بولدى، بولۇر.

3197 ئېلىگدىن سالام، ھال سوراش بۇ بىتىك
پۈتۈدۈم، ئىسەنلىك تىلەي ئەي تىتىك.

3198 تېنىڭ ساق-سالامەت، ئىسەندۈرمىكىن،
نىچۈكرەك يۈدۈرسەن زامانە يۈكىن؟

3199 ئىشىتتىم سېنىڭ ئۆز خۇلق-ھەركىتىڭ،
يوق ئەرمىش بۇ كۈندە سېنىڭ تۈش-تېڭىڭ.

3200 خۇدا قىلمىش ئەمدى ساڭا ئەزگۈلۈك،
بېرىپتۇر پەزىلەت، ئەقىل-پەم، بىلىك.

3201 ئىشىتكەچ بۇ ياڭلىغ سۈپەتىڭ ئۆزۈم،
سېنى ئارزۇلاپ ئەي كۆزەل يۈزلۈگۈم.

3202 ئەۋەتتىم قاياشىڭ بۇ ئوكدۈلمىشنى،
سوزۈمنى دىسۇن ھەم ئۇقۇپ بىلگىنى.

3203 يېقىن قەۋم-قېرىنداشتىن قېچىپ سەن ئۆزۈڭ،
يۈرۈپسەن يۇرت-ئەلدىن ئورۇپ سەن يۈزۈڭ.

3204 چىقىپ تاققا يالغۇز تائەتكە ئۆزۈڭ،
ئىبادەت قىلىپسەن ئۆزۈندىن-ئۆزۈن.

3205 nəgü kīldī ərdi kadaxlar saṇa
nəlük yüz əvürdüṇ aqa ay maṇa

3206 kalī təgdi ərsə saṇa küq basīnq
bərü kəl maṇa ay bu kaḑoıu sakīnq

3207 saṇa mən bẹrəyin tərü küq bilə
bu yẹrdə tirilgil səvinqin külə

3208 kadaxtīn kadaxka asīoılar bolur
asīoı birlə yalṇuk tatīoılar bulur

3209 barīxoıu kərək ka kadaxlar bilə
katīloıu kərək ẹx adaxlar biḷə

3210 kayuda yaraxīklīk ərsə yakīn
ol ixtə bolur asoıī kəṇlün bakīn

3211 nəgü tẹr əxitgil bu xi'r ayoıuqī
ikigü yaraxsa asīoı yẹr tuqī

C186
3212 yaoıīz yẹr yaxīl su yaraxtī bilə
ara miṇ qẹqəklər yazīldī külə

3213 yaraxīk yorīsa kadax ya adax
olardīn bolur ka kadaxka bilə

3214 kalī bardīṇ ərsə tapuoı kīloıalī
tapuoı kəndtə kīloıīl bu ol dīn yolī

3215 ulux kəndtə ṭa'ət təlim bar īḑuk
ux ul yẹrdə yətrü kərü barsa yok

3216 bilīk əgrən axnu tapuoıka əküx
biliksiz tapuoı asoıī bolmaz ülüx

3205 نىمە قىلغان ئەردى قېرىنداش ساڭا؟
نىمىشقا يۈز ئۇردۇڭ؟ ئېچىپ ئېيت ماڭا.

3206 زۇلۇم كورگەن ئەرسەڭ بىر زورلۇق يېتىپ،
بۇ قايغۇ-ئەلەمنى ماڭا ئېيت كېلىپ.

3207 ساڭا مەن ئادالەت بېرەي كۈچ بىلە،
بۇ يەردە ياشا سەن سويۇنچتە كۈلە.

3208 قاياشتىن-قاياشقا نەپ-پايدا تېگۇر،
بۇنىڭ بىرلە ئىنسان لەززەتلەر ئالۇر.

3209 بېرىشماق كېرەكتۇر قاياشلار بىلەن،
قېتىلماق كېرەكتۇر ئاداشلار بىلەن.

3210 قەيەردە يېقىنلىق، ئىناقلىق بولۇر،
نەزەرسال، شۇ ئىشتىن كوپ پايدا كېلۇر.

3211 نىمە دەر ئىشىتكىن، شېىر ئېيتقان ئەر،
ياراشسا ئىككى شەخس، هامان نەپ تېگەر:

3212 قوڭۇر يەر، يېشىل سۇ ياراشماق بىلە،
ئارا مىڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلە.

3213 ئاداش يا قاياشلار يۇرسە ياراشىپ،
ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە.

3214 ئەگەر بارغان ئۇلساڭ تائەت قىلغىلى،
تائەتنى قىل كەنتتە[155]، شۇدۇر دىن يولى.

3215 مۇقەددەس ئىبادەت شەھەر-كەنتتە كوپ،
نەزەر سال، ئۇ يەردە بولماس مۇنچە خوپ.

3216 ئىبادەتكە ئاۋال بىلىم كوپ ئۇگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بىپايدا، چۈشەن.

B237

3217 kixi iki türlüg kixi atanur
biri egrətigli biri egrənür

3218 ikidə naru barqa yïlkï sanï
tiləsə munï tut tiləsə anï

ƏLIG PƏNDI OḌOIURMÏXKA

3219 sən əmdi kayu sən maṇa ay aqa
ikidə biri bol üqünqtə kaqa

3220 bilik bildiṇ ərsə tükəl egrənip
anï ixlət əmdi kər əmgək ïḍïp

3221 kalï bilmədiṇ ərsə egrən bilik
tapuolarka etrü təgürgil əlig

3222 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
bilik birlə ṭa'ət tapuo kïloquqï

3223 bilik birlə yakoïl bayat tapoïṇa
bilik tamoa bolur tamu kapoïṇa

3224 bilik birlə ṭa'ət muyanï tümən
biliksiz tapuo kïlsa bulmaz muyan

3225 biliksiz tapuo kïlmïxïnda kerü
biliklig uḍïmïx muyanï erü

3226 ulux kənd iqində tapuo bar təlim
ux ol yərdə kïlsa bulumaz yarïm

3227 səniṇ anda tapoïuṇ nəmaz ol biri
takï biri ruzə tutar sən urï

3217 بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر؛
بىرى ئۆرگەتكۈچى، بىرى ئۆرگىنۇر.

3218 ئىككىدىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا نەسىھىتى

3219 بۇنىڭ قايسىسى سەن، ماڭا سوزۇڭ ئاچ،
ئىككىنىڭ بىرى بول، ئۈچىنچىدىن قاچ.

3220 بىلىم بىلگەن ئۇلساڭ تولۇق ئۆگۈنۈپ،
ئۇنى ئىشلەت ئەمدى ئەمگەك سىڭدۈرۈپ.

3221 ئەگەر بىلمىگەن بولساڭ، ئۆگەن بىلىك،
ئىبادەتكە ئاندىن كىيىن قوي ئىلىك.

3222 نىمە دەر ئىشتكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىملە ئىبادەت-تائەت قىلغۇچى:

3223 تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاق ئىشكىن.

3224 بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۇمەن،
ساۋاپ كۆتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

3225 بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كورە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئورە.

3226 شەھەر-كەنت ئىچىندە ئىبادەت تالاي،
ئۇ يەردە يېرىمىن قىلىپ بولمغاي.

3227 كى ئۇندا بىرىدۇر ناماز تائىتىڭ،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سىنىڭ.

C187
3228 munuŋda aḍïn anda ṭa'ət ḳayu
mana kərkitü bər tilin səzləyü

3229 atandï əzüŋ əmdi zaḥid atï
bu atïŋ saŋa bolur ṭa'ət yutï

B238
3230 muŋar arsïḳar ərsə əmdi əzüŋ
bu ṭa'ət yava boldï kəsgil səzüŋ

3231 tapuɣ ḳïlɣu həlḳtïn anï kizləgü
əküx ṭa'ət ərsə anï azlaɣu

3232 kixi əḍgüsi ḳïlsa ṭa'ət tapuɣ
anï həlḳta kizlər yarar bu ḳapuɣ

3233 nəgü tər əxit əmdi mə'ni bu səz
bu səz ixkə tutɣïl aya əḍgü əz

3234 ərən ər ḳatïnda əzin kizlədi
tapuɣ ḳïldï yüz yïl anï azladï

3235 tapuɣ kizləgü ḳïl kixi kərməsü
bu səz sïrrïm ərdi əzüm səzlədi

3236 bərü kəl ulux kənḍtə ḳïlɣïl tapuɣ
ḳamuɣ əḍgülükkə aqïlsu ḳapuɣ

3237 boḍunḳa tusulɣïl munïŋa yara
ḳadaxḳa baɣïr bər yaḳïnlïḳ ula

3238 təlim əgsüzüg kər ya tul tulsaḳïɣ
ya kəzsüz ya oldrum yəmə aḳsaḳïɣ

3239 jəma'ət bilə ḳïl fəriẓə nəmaz
qïɣaylar ḥəjï ḳïl ažinə nəmaz

3228 يەنە ئۆزگە ئۇندا نە تائەتلىك بار؟
ماڭا ئۇنى كۆرسەت، سەن ئەيلە ئىزھار.

3229 ئۆزۈڭ ئالدىڭ ئەمدى زاھىت ئىپتىنى،
بەلا ئىچرە سالدى بۇ تائەت سېنى.

3230 بۇڭا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئۆزۈڭ،
ئىبادەت كېتەر بوش، قوي، بەس قىل سۆزۈڭ.

3231 ئىبادەت قىل، يوشۇر خەلقتىن لېكىن—
ئۇ قانچە كۆپ ئەرسە، يەنە ئاز دېگىن.

3232 كىشى ياخشىسىكىم ئىبادەت قىلار،
خەلقتىن يوشۇرۇپ ئىشكىنى ياپار.

3233 بۇ سۆز مەنىسىنى ئىشىتكىن، نە دەر،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا ياخشى ئەر:

3234 كىشى ئالدىدا مەرت ئۆزىن يوشۇرۇر،
قىلىپ يۈز يىل ئىبادەت، ئۇنى ئاز كۆرۈر.

3235 تائەت قىل، كىشىدىن تۇت مەخپىي ئۇنى،
بۇ سۆز بىر سىر ئەردى،مەن ئاچتىم ئۇنى.

3236 تائەت قىل شەھەر ـ كەنت ئارا، بىرى كەل،
ئىشىك ئاچسۇن ساڭا ياخشىلىق تۈگەل.

3237 خەلققە بېرىپ نەپ، مۇڭغا يارا،
قېرىنداش دىلىن ئاچ، يېقىنلاش ئاڭا.

3238 تۇل ـ ئاجىز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كۆزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق ـ توكا.

3239 جامائەت بىلەن قىل پەرىز ۋە ناماز،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۈمە ناماز.

3240 ḥəlal dunya ḳazǧan qïǧayḳa ülə
kixi əlgi tutǧïl yanut ḳïl yelə

3241 bu samïx tapuǧ barqa ṭa'ət turur
bu ṭa'ət bilə barqa raḥət turur

3242 munï barqa ḳoḍtï ezüņ yalņuzun
nəmaz ruzə tuttï ay ḳïlḳï tüzün

3243 nəmaz ruzə barqa ez asǧïņ turur
ez asǧïn tiləgli baǧïrsïz bolur

C188
3244 əḍi yaḳxï aymïx kixi eḍrümi
kixikə baǧïrsaḳ kixi keḍrümi

B239
3245 kixi əḍgüsi bu ez asǧïn ḳoḍup
kixi asǧï ḳolsa ker əmgək yüḍüp

3246 baǧïrsaḳ kərək ər nə baǧrï süqip
terü bərsə əḍgü əsizkə aqïp

3247 tirig yalņuḳ oǧlï tusulǧan kərək
tusulmaz kixi toǧsa elgən kərək

3248 kixikə tusulur kixi əḍgüsi
bu əḍgü kixi ol boḍun toḍǧusï

3249 tapuǧḳa ïnanïp ḳayu ərsə ḳul
bulumadï təņri səvinqiņə yol

3250 bayatïm səvinqi tiləsə ezüņ
musulman səvinqi tilə kəs sezüņ

3251 səniņ tapǧïņa muņluǧ ərməz bayat
ezüņ ḳullaḳï ḳïl tilə əḍgü at

3252 kimiņ atï ķul bolsa ķïlķï tapuoq
tapuoqsuz ķul atï məjaz ol ķamuoq

3253 tapuoq ķïl tapuoq tïnma ķulluķ bu ol
tapuoqķa baķa kər mə bəklə bu yol

3254 ə̣ḍi yaķxï aymïx bəgü bilki kə̣ņ
munï ixkə tutoqïl aya əlgi kə̣ņ

3255 tapuoq ṭa'ətim tə̣p küvənmə əküx
tapuoq ķïl bayatķa tapuoqluoq kəsüx

3256 tapuoq ķïl bayatķa bu ol ķulluķuņ
tapïndïm tə̣yü sən unïtma uķux

3257 ay oḍoqurmïx əmdi oķïr mən sə̣ni
əz asoqï tilər tə̣p saķïnma mə̣ni

C189
3258 ķalï kəlsə asoqï tususï saņa
yə̣mə kəlməsə sən yasï yoķ maņa

3259 oķïr mən sə̣ni həlķķa ə̣ḍgü üqün
bu ə̣ḍgü boḍun asoqï buzma küqün

B240
3260 baķa kər mən aymïx bu səzlər tapa
qïn ərsə bərü kəlgil andïn ķopa

3261 mə̣ni birlə turoqïl maņa ķïl basut
qïoqayïoq yələgil nəņin ə̣ḍgü tut

3262 əzüņkə muyan ol maņa ə̣ḍgü at
ikigü aẓun bə̣rgə ərklig bayat

3263 mə̣ni ə̣ḍgükə yə̣t əzüņ ə̣ḍgü bol
kixi ə̣ḍgü ərdin tüzər ə̣ḍgü yol

3252 ئېتى بەندە بولسا، ئۇ تائەت قىلۇر،
تائەتسىز بەندە ئاتى بىر ماجاز[156] بولۇر.

3253 تائەت قىل تائەت، تىنما، قۇللۇغۇڭ شول،
كوڭۇل بول ئىبادەتكە، ساقلا بۇ يول.

3254 نە ياخشى دېمىشتۇر ئەقىل-ئىلمى كەڭ،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا قولى كەڭ:

3255 تائەتتە بولدۇم دەپ گۇۋەنمە تولا،
تائەتلىك ئەزىز، ھەققە قىل تائەت يانا.

3256 تائەت قىل خۇداغا بۇدۇر قۇللۇغۇڭ،
تېۋۇنىدىم دىبان سەن ئۇنۇتما ئۆزۈڭ.

3257 ئەي ئۇدغۇرمىش ئەمدى چاقىردىم سېنى،
ئۆز نەپسىڭ ئىستەركەن دەپ قالما مېنى.

3258 كېلۇرسەن ئەگەر پايدىنىسدۇر ساڭا،
مەگەر كەلمىسەڭ، يوق زەرەرى ماڭا.

3259 خەلققە ياخشىلىقچۇن، قىچاردىم سېنى،
بۇ—خەلق نەپئى، زورلاپ سەن بۇزما ئۇنى.

3260 قاراپ كور مەن ئېيتقان بۇ سوزلەر تامان،
دۇرۇس بولسا كەلگىن، قويۇپ سەن بۇيان.

3261 كومەكلەش ماڭا، بول مېنىڭ بىرلە سەن،
پەقىرلەرنى يولە مېلىڭ بىرلە سەن.

3262 ساڭا بۇ ساۋاپتۇر، ماڭا ياخشى ئات،
بېرۇر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

3263 مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى يول.

3264 səbəb boloqil əmdi maŋa əḍgükə
bayat bərgə əḍgü saŋa ay bəkə

3265 nəgü tər əxitgil təẓik bilgəsi
təẓik bilgələri qavīḳar küsi

3266 bəgi bolsa əḍgü boḍunḳa pütün
anīŋ asoqī barqa boḍun yər ḳutun

3267 ezüŋ əḍgü ḳolma bəgiŋ əḍgü ḳol
bəgi əḍgü bolsa boḍun asoqī ol

3268 ḳara əḍgü bolsa bir ezkə bolur
bəgi əḍgü bolsa boḍun kün kerür

3269 kixi təp ayurlar ḳayu ol kixi
kixikə asīoq ḳīlsa ətsə ixi

3270 tezü yalŋuḳ ooqlī səvər əḍgüni
bu əḍgü ḳayu ol egəyin anī

3271 bu əḍgü ol ol ḳilsa həlḳḳa asīoq
bu asoqī bilə bulsa boḍnī tatīoq

3272 baoqīrsaḳ bolur həlḳḳa əḍgü kixi
baoqīrsaḳ bolun boldüŋ əḍgü kixi

* * *

3273 munu sezlədim sez bitikin ulam
tükəttim sezümni ḳurīttim ḳələm

3274 taḳi ma nəgü ərdi ərsə sezüm
ḳadaxīŋ təgürgəy tilin ay yüzüm

* * *

B241 C190

3275 bitik türdi badï ezə tamqalap
sunup bərdi egdülmix aldï ulap

* * *

3276 əlig aydï barqïl takï ma nəgü
yaraqlïq sez ərsə təgür ay begü

3277 katïqlan anï kəldür əmdi maŋa
kuruq kəlmə ansïz maŋa ay toŋa

3278 biliklig nəgü tər əxitgil ezüŋ
yalavaq tətik ïd tutuz ma sezüŋ

3279 nəgü tutzayïn mən saŋa əmdi sez
kamuq sez səniŋdə aya keŋli tüz

3280 nəgü sezləgü ərsə sezlə tilin
yaraqï nə ərsə sən andaq kïlïn

* * *

3281 iləl təp turup qïktï egdülmixə
ol ədgü kïlïnq birlə igdilmixə

3282 atïn mindi əvkə yüz urdï turup
kəlip tüxti kirdi yaka kur yerüp

3283 yaxïk yandï yərkə yakurdï baxïn
yaruk dunya məŋzi kïzardï ixïn

* * *

3275 تۇرۇپ خەتنى باغلاپ مۇھۇرلەپ ئۇ خان،
سۇنۇپ بەردى، ئۇگدۇلمىش ئالدى شۇئان.

* * *

3276 ئېلىگ ئېيتتى: نىچۇك بولسا بار ئۇزۇڭ،
دىگىن ئەي ئاقىل ھەم كېرەكلىك سوزۇڭ.

3277 تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كەلتۇر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

3278 زىرەك ئەلچى ئەۋەت ھەم تاپشۇر سوزۇڭ، —
دىگەنتى بىلىملىك، ئىشتكىن ئۆزۈڭ.

3279 ساڭا تاپشۇراي مەن ئەمدى نىمە سوز،
پۈتۈن سوز سىنىڭدە، ئايا كوڭلى تۈز.

3280 نە ئېيتماق كېرەكسە، شۇ بولسۇن سوزۇڭ،
نە قىلماق كېرەكسە، ئۇنى قىل ئوزۇڭ.

* * *

3281 گۈزەل تەربىيىلىك، يەنە خۇش ئەدەپ،
بۇ ئۇگدۇلمىش چىقتى "باش ئۇستىگە" دەپ.

3282 يۈنەلدى ئۇي تامان مىنىپ ئۇ ئېتىن،
كىرىپ سالدى توننى، يېشىپ بەلۋىغىن.

3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەگزى قىزارتتى تۇسىن.

3284 ķodī iḍtī kəsmə yaruķ yüz tudī
səvüg zülfi toldī yuķaru ķodī

3285 turup yandī ķīldī bu yatqu nəmaz
təxək ķoldī yattī uḍīp bardī az

3286 bəlinlər oḍundī kətürdi baxīn
ķara zəngi ķīlmīx yüzini īxīn

3287 turup yundī ķīldī yana tan nəmaz
du'a ķīldī təsbiḥ yəmə küḍti az

3288 tuma torķu ķalķan kətürdi uxun
yaruķ yüz külər təg yarudī azun

3284 يېيىپ ساچمن ساما، ياپتى نۇر يۈزىن،
گۈزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۈزىن.

3285 تاھارەت ئېلىپ قىلدى خۇپتەن ناماز،
توشەك سالدى، ياتتى، ئۇخلىدى بىر ئاز.

3286 چوچۇپ ئويغاندى، باش كوتەردى شۇئان،
قارا زەڭگى[167] قىلمىش يۈزىنى تۇمان.

3287 تاھارەت ئېلىپ قىلدى بامدات ناماز،
دۇئا تەسبىھ قىلىپ، تۇردى ئۇ بىر ئاز.

3288 يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۈز كۆلەردەك يورىدى جاھان.

قىرقىنچى باپ
ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا

3289 ئىگەرلىدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىنداش سارى كەتتى ئۆيدىن تۇرۇپ.

3290 قېرىنداش ماكانىغا بارغان هامان،
ئېتىدىن چۈشۈپ ماگدى پىيادە راۋان.

3291 ئىشىك قاقتى ئاستا قولىن تەككۈزۈپ،
توختاتتى ئودغۇرمىش تائەتنى، قويۇپ.

3292 قوۋۇق ئاچتى، چىقتى، قاياشىن كورۇپ—
قۇچاغلاپ ئىسەنلەشتى، يۈز-كوز سويۇپ.

3293 قولىن تۇتتى، ئۆيگە باشلىدى شۇئان،
بىرىپ جاي ئولتۇردى، قولىن تۇتۇبان.

3294 ناهايەت سويۇندى قاياشىن كورۇپ،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى كوپ مەدهى ئوقۇپ.

3295 نە خۇش بىر سويۇنچتۇر كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا، كەر ئىستەپ كىلىپ.

3296 nə əḍgü bolur ol ķadaxtin yirap
barip təgsə tuxsa yaƣuķluķ ulap

3297 nə kərklüg bolur kər baƣirsaķ ķadax
ķadaxķa yaƣuķluķ ulasa adax

3298 nə kərklüg bolur kər baƣirsaķlikin
ķadaxķa ķadax kəņli bolsa yaķin

3299 nəgü tər əxitgil baƣirsaķ ķadax
yaķinliķ ulaƣli kəņüldəx adax

3300 ķamuƣ ƣəyib əzlər kərüxsə kəzün
saķinq boldi ķisƣa səvinqi uzun

3301 nə kərklüg bolur kər kixi aḍrilip
səlamət ķavuxsa iki əz əzün

OḌƢURMİX SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

3302 ayitti ķadaxlarin oḍƣurmixa
əsən təp həbər bərdi əgdülmixə

3303 yana aydi oḍƣurmix ayƣil maņa
ķali kəldiņ əmdi nə boldi saņa

3304 əxittim səni mən əlig birlə təp
boḍunķa tusulur bilik birlə təp

B243
3305 nəlük kəldiņ ərki olarni ķoḍup
boḍun yüklərin sən boyunķa yüḍüp

ƟGDÜLMIX JƏWABİ OḌƢURMİXĶA

3296 نە ياخشى بولۇركىم، قاياشتىن يىراق—
بولۇپ، سوڭ كورۇشمەك، يانا قوۋۇشماق.

3297 نە كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچان قاياش،
قاياشقا يىقىنلىق كورسەتسە ئاداش.

3298 نە كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچانلىقتىن،
قاياشقا قاياش كوڭلى بولسا يىقىن.

3299 نىمە دەر، ئىشىتكىن، كويۇمچان قاياش،
كوڭۇلدىن يىقىنلىق ئۇلىغان ئاداش:

3300 جۇدالىق سوڭىندا كورۇشسە ئادەم،
سويۇنچى ئۇزىرار ھەم قىسقىرار غەم.

3301 نە كوركەم بولۇر، كور، كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا كەر ئىككى ھەمدەم.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3302 سورادى ئودغۇرمىش قىرىنداشلىرىن،
يەتكۇزدى ئوگدۇلمىش ساقلىق خەۋىرىن.

3303 يەنە ئېيتتى ئودغۇرمىش: ئېيتقىن ماڭا،
نىچۇن كەلدىڭ ئەمدى، نە بولدى ساڭا؟

3304 ئىشىتتىم سېنى مەن ئىلىك بىرلە دەپ،
خالايىققا نەپلىك بىلىك بىرلە دەپ.

3305 نىچۇن كەلدىڭ بۇگۇن بۇلارنى قويۇپ،
خەلق يۈكلىرىنى بويۇنغا يۇدۇپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3306 vanut bərdi əgdülmix aydī əzüm
sə̃ni arzuladī ay kərklüg yüzüm

3307 turup kəldim əmdi kərəyin təyü
sakīnq kadoqu baoqīn yərəyin təyü

C192
3308 küsər ərdim artuk səni kərgükə
bu kün buldum inqlik saŋa kəlgükə

3309 pütə kəqti ədlək səni kərmədim
tilər ərdim arzun ədi bulmadīm

3310 ədi əmdi ərmix munukī əzüm
saŋa tuxtī xükrin kīlur til səzüm

3311 əsən bolsa ərmix bu yalŋuk əzi
tiləkkə təgir ay baoqīrsak kozī

3312 nəgü tər əxitgil küsəmix kixi
kəqər ədləkig kəd sīnamīx kixi

3313 tirig bolsa yalŋuk tiləkin bulur
tilək buloquka mün tiriglik bolur

3314 tirig bolsa yalŋuk tiləp tapxur ok
əsən bolsa barmīx yana kavxur ok

3315 tiriglik tiləgil tiləmə tilək
tilək buloquka bu tiriglik yələk

3316 bayat bərdi ahir tiləkim maŋa
əsənlik bilə mən kavuxtum saŋa

3317 adīn ma səzüm bar bu səzdə basa
anī ma ayayīn əzüŋ tīŋlasa

3306 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش، ئېيتتى: ئوزۈم—
سېنى دەپ كەلدىم، ئەي گۆزەل يۈزلۈكۈم:

3307 تۇرۇپ كەلدىم سېنى كۆرەيمەن دىبان،
ئەلەم-قايغۇ باغىن يىشەيمەن دىبان.

3308 قىلاتتىم ئۈمىت كوپ سېنى كۆرگىلى،
ۋاقىت تاپتىم بۈگۈن ساڭا كەلگىلى.

3309 ئۇزۇندىن بۇيان مەن سېنى كۆرمىدىم،
تىلەيتتىم كۆرۈشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

3310 بۈگۈن ۋاقتى كەپتۇ مانا، مەن ئوزۇم—
ساڭا كەلدىم، شۈكرى قىلۇر تىل-سوزۇم.

3311 كىشى گەر ئېسەن-ساق، بولۇركەن ئوزى،
تىلەككە يېتەر، ئەي كويۇمچان قوزى.

3312 نىمە دەر، ئىشىتكىن، ئارزۇ قۇچقان ئەر،
ئوتكۈنچى زامانىنى سىناپ كورگەن ئەر:

3313 تىرىك بولسا ئىنسان تىلەگىن تاپۇر،
تىلەككە تىرىكلىك سەرمايە ئېرۇر.

3314 تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە،
ئېسەن بولسا، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە.

3315 تىرىكلىك تىلە سەن، تىلىمە تىلەك،
تىرىكلىك تىلەككە يېتىشكە يولەك.

3316 خۇدا بەردى ئاخىر تىلەگىم ماڭا،
ئېسەنلىك بىلەن مەن قوۋۇشتۇم ساڭا.

3317 يەنە بىر سوزۇم بار بۇ سوزدىن كېيىن،
ئىشىتكىن ئۇنى سەن، ساڭا ئېيتايىن.

41

B244

OḌƏIURMĪX ƏGDÜLMIX BIRLƏ MUNAŽƏRƏ ḲĪLMĪXĪN AYUR

3318 yanut bẹrdī əgdülmix aydī sezüṇ
əxittim sezümni əxitgil ezüṇ

3319 yaḳīnlīḳ ulamīx üqün bir bayat
muyan bẹrsü min miṇ tümən əḍgü at

3320 taḳī bir sezüg ay nə ərki aḍīn
anī ma maṇa sezlə ḳoḍma kẹḍin

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ OḌƏIURMĪXḲA

C193

3321 jəwab ḳīldī əgdülmix aydī bu sez
sẹni kerdi ərsə yaruḳ boldī kez

3322 kixi ez tiləkin yorīsa yoluəı
aṇar təgməz əmgək ay bilki uluəı

3323 nəgü tẹr əxitgil sīnamīx sezi
anīṇ mə'nisi uḳ ay keṇli yazī

قىرق بەشىنچى باپ

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىغى بايانىدا

3318 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: سوزۇڭنى —
ئىشىتتىم، سوزۇمنى ئىشىتكىن ئوزۇڭ.

3319 بۇ قىلمىش يېقىنلىق ئۈچۈن بىر بايات،
ئەجرىڭگە تۈمەن مىڭ بەرسۇن ياخشى ئات.

3320 سېنىڭ ئۇ يەنە بىر سوزۇڭ نىمەكىن،
ئۇنى ھەم ماڭا ئېيت، قالدۇرما كېيىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3321 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم، شۇدۇركى سوزۇم،
سېنى كورمەك بىلەن يورۇشتى كوزۇم.

3322 كىشى ئوز تىلەگى بىلە يۇرسە يول،
ئەي ئىلمى ئۇلۇغ ئەر، جاپا چەكمەس ئول.

3323 نىمەدەر كوپ ئىشنى كورگەن بىر ئەرەن،
ئەي كوڭلى كەڭ، ئۇنىڭ مەناسىن چۈشەن:

3324 kayu ixkə arzu yorīsa tilək
adak ursa buldī ol arzu yelək

3325 tilək birlə mansa yirak yər yakīn
kaqan kersə yüzin bulur jan ilək

3326 yana aydī egdülmix ux bu ezüm
sana kadoqura tildə kəsməz sezüm

3327 ulux kəndni kodtun yakīn ka kadax
kixidə yīrədin bilix yok adax

3328 aoqir yük yüdüp bu ezün yalnuzun
yalīn aq yorīr sən nə yunqīoq ezün

3329 kadax kenli barqa sana kadoqurar
kerü īdsa bulmaz kenül yəlgürər

3330 apa ooqlanī barqa yalnuz umaz
ezün munda yalnuz kalī igləməz

3331 bu kadoqu məni əvdə yatoqurmadī
sakīnq kadoqu birlə ezüm umadī

3332 sana ok terütmədi tənri tamuoq
sana aymadī bu 'əżabīoq kamuoq

B245
3333 nəgü ol nəlük munqa əmgər ezün
mana bəlgülüg ay biləyin sezün

ODOIURMĪX JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

3334 yanut bərdi odoqurmīx aydī bu sez
əxittim əxitgil jəwab bərsü ez

C194

3335 bu səz kim sən aydïṇ baγïrsaklïķ ol
ķadax bəlgüsi ḥəm yaγuķ yaklïķ ol

3336 ķadax ķaḍγularïn ķadax yẹməsə
aḍïn yaṭ ķaqan yẹr ķadax bolmasa

3337 əzüm ķa ķadaxtïn nəqə aḍrïlïp
nəlük turγay ərdim bu yẹrkə kəlip

3338 baķa kərdüm əmdi dinim yẹgliki
bu yẹrdə kəründi əzüm yẹgliki

3339 anïn kəldim əmdi bu yẹrkə turup
bayat tapγï ķïlsa mən yalṇuz bolup

3340 bu dunya ixiṇə ķatïlmïx kixi
ķïlumaz tapuγ birlə ‘uķbi ixi

3341 bu həlķķa təzü yapmaγïnqa ķapuγ
tərütügli rəbķa ķïlumaz tapuγ

3342 ḥəwa nəfs boyunïn sïγu kəḍ ķatïγ
əzüṇ ətrü bulsa tapuγda tatïγ

3343 nəgü tẹr əxitgil saķïnuķ kixi
ḥəwa birlə bolmaz pütün din ixi

3344 ḥəwa nəfs bilə kər yaγï ol uluγ
bu iki azïtur tapuγqï ķuluγ

3345 ḥəwaķa bolu bẹrsə tutγun bolur
ət əz arzu bulsa mẹni ķul ķïlur

B246

3346 ḥəwaķa basïķma uķux birlə kəs
ət əz bax kətürsə bilik birlə bas

3335 ئىمكىم، سەن ئېيتتىڭ كويۇمچانلىغىڭ،
يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىغىڭ.

3336 قاياشىنىڭ غېمىنى قاياش يېمىسە؛
بولەك يات قاچان يەر، قاياش بولمىسا؟

3337 جىسمىنى قاياشتىن ئۈزۈن ئايرىلىپ،
نېچۈن مۇنچە تۇردۇم بۇ يەرگە كېلىپ؟

3338 كى كوردۇم بۇ يەردە دىنىم خوپلۇغى،
بۇ يەردە كورۇندى ئۆزۈم خوپلۇغى.

3339 شۇڭا كەلدىم ئەمدى بۇ يەرگە يۈرۈپ،
قىلاي ھەققە تائەت دەپ يالغۇز بولۇپ.

3340 بۇ دۇنيا ئىشىگە چېتىلغان كىشى،
قىلالماس تائەتلە ئۇ دۇنيا ئىشى.

3341 پۈتۈن بۇ خەلققە ياپماستىن قوۋۇق،
ياراتقان خۇداغا تائەت قىلماق يوق.

3342 ھاۋا-ئەۋەس بوينىنى سىققاندا قاتتىق،
شۇ چاغدا تاپارسەن تائەتتىن تاتىق.

3343 نىمە دەر ئىشىتكىن، تەقۋادار كىشى،
ھاۋا بىرلە بولماس پۈتۈن دىن ئىشى:

3344 ھاۋا، نەپس-ئۇ بۇ، دىنىڭ بۈيۈك دۈشمىنى،
تائەتتىن ئازدۇرار ئۇلار بەندىنى.

3345 ھاۋاغا بېرىلسە، ئەر تۇتقۇن بولۇر،
دىسەم تەن ئارزۇسىن، مېنى قۇل قىلۇر.

3346 ھاۋاغا بېرىلمە، ئەقىل بىرلە كەس،
تېنىڭ باش كوتەرسە، بىلىم بىرلە باس.

3347 bu yaņlïoq üqün mən ulux kənd ķoḑup
bu yərkə sïoqïndïm aoqïr yük yüḑüp

3348 kixidə eņin boldum ərsə ķalï
ķuruoq sezləməz mən nə 'əybət tili

3349 bu yalņuz turur sən tədiņ ay ķadax
bayat yadï əx tap maņa ay adax

3350 yaķïn ķa ķadaxtïn yïraķ bolduķum
olarķa toḑurmadïm aqïm toķum

3351 boḑun kənli yuvķa küḑəzməki sarp
keņül sïnsa həşmï bayat 'ədli tap

C195
3352 nəqə bolmasa həlķķa məndin asïoq
yəmə kerməgəylər məniņdin yasïoq

3353 asïoq yas nə əḑgü nə əsiz barï
bayattïņ turur ker anïņ təķdiri

3354 bu 'ərxta ķoḑï ker Şəraķa təgi
tezü barqa bir təg bayatķa muņï

3355 nəgü bar kixilər ara ay külüg
asïoq tut ya ķor yas saņa bəlgülüg

3356 nəgü asoqï bar təp ayur sən tapuoq
tapuoq ķulluķ ol ķulķa aqtï ķapuoq

3357 ķul atï anïn boldï ķulķa ataoq
tapuoq ķïlsa tün kün ulanulsa taoq

3358 yaratsa yaratmasa ərklig bayat
tapuoq atï tildə atamasa at

3347 ئاشۇنداق سەۋەپتىن شەھەرنى قويۇپ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئىچىمگە يۇك يۇدۇپ.

3348 يۇرۇپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ،
قۇرۇق سوزلىمەسمەن، نە غەيۋەت قىلىپ.

3349 كى يالغۇز تۇرۇرسەن دېدىلىڭ ئەي قاياش،
خۇدا يادى ھەمرا، ماڭا بەس، ئاداش.

3350 قېرىنداش-يېقىندىن گەر ئولدۇم يىراق،
تۇيىدۇرماي ئوتەرمەن ئاچ-توقۇم بىراق.

3351 خەلق كوڭلى نازۇك، ئالىماق ئۇنى تەس،
كوڭۇل سۇنغانغا قارشى، خۇدا ئەدلى بەس.

3352 خەلق گەرچە مەندىن نەپ-پايدا كورمەس،
ئۇلارغا مېنىڭدىن زىيانمۇ يەتمەس.

3353 زىيان-نەپ، نە ياخشى-يامانلىق، بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

3354 بۇ ئەرشتىن توۋەن يەر ئاستىغىچە تا،
ئېرۇر ھەممە بىردەك مۇھتاج خۇداغا.

3355 زىيانمۇ، يا پايدا، كىشىلەر ئارا—
نىمە بار، ئەي مەشھۇر، بۇ مەلۇم ساڭا.

3356 سورايسەن نە پايدا تائەتتىن دېبان،
بۇدۇر قۇللۇق، ئىشىك ئاچار قۇل سايان.

3357 قۇل ئاتى نام ئولدى قۇلغا شۇنىڭچۇن،
بېرىپ تاققا قىلسۇن تائەت كۇنمۇ-تۇن.

3358 قوبۇل قىلسۇن خۇدا ۋە يا قىلمىسۇن،
بۇ تائەت زىكرى ھېچ تىلدىن چۇشمىسۇن.

3359 bu yalꞑuzluⱪumdïn maꞑa yasï yoⱪ
ət ɵz din ɵsənin munïn buldum oⱪ

3360 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoƣuqï
taxï kɵrmə mə'ni baⱪa kɵr iqi

3361 yorï yalꞑuz ɵxsiz ay yalꞑuⱪ uzï
ṭuṭï ⱪïldï yalꞑuz tili kɵr sɵzi

3362 tapuƣqï tapïnsa bu yalꞑuz ɵzün
nəgü ⱪor ⱪïlur künkə yalꞑuz ɵzi

B247

3363 kixikə ⱪatïlmaⱪnï ɵgdüꞑ ⱪadax
nəgü təg ⱪatïloƣu ya bolsa adax

3364 maꞑa kəlmixinꞑə bərü mən bu kün
tapuƣdïn kəsildim baⱪa kɵr ɵgün

3365 tək ɵk bir saꞑa ɵz ⱪatïlmïx üqün
yasï munqa ərsə küqəmə küqün

3366 ɵzüm kirsə əmdi kixilər ara
ⱪaqan təggə əlgim tapuƣⱪa kɵrə

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ OꞐƢURMÏXⱪA

C196

3367 yanut bərdi ɵgdülmix aydï sɵzüꞑ
əxittim əxit sən əvürmə yüzüꞑ

3368 sən aymïx bu sɵz barqa andaƣ turur
ⱨəⱪiⱪət kɵrü barsa tïldaƣ turur

3369 kixikə tusuloƣu kərək bu tirig
tirig tutsa atïn ⱪopursa ərig

3370 يوق ئەرسە ئىزىكلىك نىشان بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىقىن ئەدىن بىلگۈسى؟

3371 خوتۇن ئال، ئۇ تۇغسۇن ئوغۇل-قىز قەۋەت،
دىسە ئەۋلادى يوق، ئەرەن ئۇچۇن سەت.

3372 نىمە دەر، ئىشتىگىن، كىشىلەر خىلى:
خوتۇندۇر نەسلىنى ئۇزمەسلىك يولى.

3373 ئوغۇل-قىزسىز ئوتكەن پۇشايمان يىدى؛
كېيىن كەلگۈچى قىل ئوغۇل-قىز، دىدى.

3374 ئوزىدىن بىر ئەۋلات قالدۇرسا كېيىن،
ئۇنى ئولدى دىمەي، تىرىكتۇر دىگىن.

3375 نەسلىسىز ئولسە ئەر، تۈگەيدۇ ئۇرۇق،
جاھاندا ئات، ئورنى قالۇر بوش-قۇرۇق.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3376 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش: بۇ ھەقىقەت،
بۇنىڭدا يەنە بار بولەكچە ھالەت:

3377 ئەگەر ياخشى بولسا ئوغۇل-قىز زىرەك،
سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولۇر ئۇ، دىمەك.

3378 يامان بولسا لېكىن، يىغلاتقاي سېنى،
سەن ئولگەندە، تېزلا ئۇنۇتقاي سېنى.

3379 يامانلاپ ئېتىڭنى، قاغىش ياغدۇرار،
بولۇپ چوگلارىڭ باش، ياتلار تىللىشار.

3380 ئوغۇل-قىز يېغىدۇر، يېغى نە كېرەك؟
يېغىسىز تىرىكلىك تېخى ئەزگۈرەك.

3381 yaqïdïn nəgü təg yarukluk bolur
yaqï atï yaska tanukluk bərür

3382 nə ədgü bilik bərdi bilki koyuqï
oqul kïz atï ərkə kətməz oyuqï

C197
3383 munar menzər əmdi biliklig sezi
keni sezləmix kersə kenli yazï

3384 ezün sïzoqurur sən oqul kïz təyü
bu əmgək bilikli oqul kïz kayu

3385 tərər sən həramiqï barïr sən kalïr
sən inqik yəyü bar ol arzu yəyü

3386 kəmə mindi sakïn kisi alqïuqï
teniz otra kirdi kəmə mingüqi

3387 oqul kïz terüsə kəməsi sïnur
kəmə sïnsa suvda tirig kim kalur

3388 oqul kïz atasïn suyurkaqu ol
oqul kïz atasï yəmi aqu ol

B249
3389 oqul kïz əsizi atada kədin
atamaz atasïn anasïn adïn

3390 bu yanlïqï 'iyaldïn kaqar bar wəfa
kïlikï yavuz ol kïlïnqï jəfa

3391 oqul kïz atasï tü əmgək kerər
bəla mihnət ərsə yanan təg yüdər

3392 adax koldax ərdəx tutunqu tədin
bu ədgü ədi tərs yüki yüdməkin

3381 يېغىدىن نېچۇكمۇ راھەتلەر كېلۇر؟
يېغى ئاتى زىيانغا كۆۋالىق بېرۇر.

3382 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر:
ئوغۇل-قىز ئېتى ئۇچمەس گۈلەڭگە ئېرۇر.

3383 بۇڭا ئوخشۇشۇر بىر بىلىملىك سوزى،
سوزى توغرا، گوڭلى تولا تۇز ئوزى:

3384 ئوغۇل قىزنى دەپ سەن، دىلىڭ سېرىلۇر،
قەيەردە ئوغۇل-قىز بۇ دەرتنى بىلۇر؟

3385 يىغارسەن هارامنى كېتەرسەن، قالۇر،
سەن يىغلاپ كېتەرسەن، ئۇ هوزۇر گورۇر.

3386 كېيىنگە چۈشكۈچى—خوتۇن ئالغۇچى،
دېڭىز ئېجرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى.

3387 تۇغۇلسا ئوغۇل-قىز، كېيىنسى سۇنۇر،
كېيە سۇنسا سۇدا تىرىك كىم قالۇر؟

3388 ئوغۇل-قىزغا ئاتا بولغاننى كەچۇر،
ئۇنىڭكىم، يىگەنى بىر زەھەر ئېرۇر.

3389 ئوغۇل-قىز يامانى ئاتادىن كېيىن،
ئاتىماس ئاتاسى، ئاناسى ئېتىن.

3390 بۇ ياڭلىغ ئوغۇل-قىز قىلۇرمۇ ۋاپا؟
ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىغى جاپا.

3391 ئوغۇل-قىز ئاتاسى كوپ ئەمگەك چېكەر،
بىلا بىرلە مېهنەتنى يىلدەك يۇدەر.

3392 ئاداش، دوست، قېرىنداش تېپىپ تۇت دىدىلىك،
بۇ ياخشى، ئۇ بىر يۇك، تەستۇر يۇدمىگىلىك.

3393 مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكىم نە دېمىش:
كىشى كۆڭلى نازۇك، كۈزەتمەك تەس ئىش.

3394 كوياكى بىر شىشە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،
سۇنۇپ كەتمىسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

3395 كۆڭۈل نازۇك نىمە، تەجرىبە شۇدۇر،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز، سوغۇقتا توڭۇر.

3396 ئاداش كۆڭلى سۇنسا، بولۇر زور يېغى،
يېغى بىرلە بولماس ھوزۇر ھېچ چېغى.

3397 يېغى بولسا، تۇرمۇش تېتىقسىز بولۇر،
يېغى قايدا بولسا، زىيانى تېگۇر.

3398 نىچەكىم، كىچىكتۇر ئۇ دۈشمەن ساڭا،
ھىساپلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

3399 چىۋىن بولدى پىلنىڭ يوغان دۈشمىنى،
چېقىۋەرسە، ئاخىر سەكرىتۇر ئۇنى.

3400 نەدەر، ئاگلا، دۈشمەنلىك ئولغان كىشى،
ئۇرۇشۇپ يېغىلە تۈگىگەن يېشى:

3401 غاپىل ئولما، دۈشمەن كىچىك دەپ ئۆزۈڭ،
نىچۈن قورقايسەن دەپ، چولڭ ئېيتما سوزۈڭ.

3402 ئەگەر بولسا دۈشمەن، غاپىل بولمىغىن،
يېغىنا يېغى بول، دوستقا ئاچ يۈزۈڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3403 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دېدى: ئاڭلا سوزۈم، كۆڭۈلنى بېرىپ.

3404 tərütti bayat bu azunuqı bilip
yəgü iqgü ïdtï ḥəlaldïn ķïlïp

3405 ķatïlsa karïlsa tutup ədgü əx
əxi ədgü bolsa ķïlur ədgü ix

3406 ķixi asoqï bolsa kixikə ķatïl
kixikə tusulmaķ kixi asoqï bil

3407 bu yalnuz yorïoqlï kixi kïvqakï
kixikə tusulmaz bolur ay akï

3408 kixikə tusulmaz kixi ol elüg
tusuloqïl elüg bolma ərsïg külüg

3409 təlim bolsa ərkə adax ķoldaxï
yadïldï atï əlkə ətti ixi

3410 bu dunya iqində bulur bu tilək
ķalï ʿukbi ķolsa bu ol həm yelək

3411 sakïnq ķadoqu bolsa yuluoqlar ezüg
səvinq bolsa səvnür yarutur kezüg

3412 yadar ərdəmin barqa həlkka ayur
münin kersə kizlər til aqmaz tuyur

3413 yaoqï ol ərig yatsa odoquroquqï
münin ərdəmin əlkə bildürgüqi

C199
3414 yaoqï bolmaoqïnqa ər ərsigliki
ķaqan bəlgürər əldə atï keki

B251
3415 eküx bolsa əmdi bu ərdəm kimiŋ
eküx boldï tənsiz yaoqïsï anïŋ

3416 kimiṇ ərdəmi bolsa əşli aoqï
yətiz əl kixisi ol ərkə yaoqï

3417 kəḍ ərkə bolur ker yaoqï bəlgülüg
yavuzka yaoqï yok yavuz ər elüg

3418 kayu ərkə duxman yumïtsa kalïn
ol ər ərdəmi ərdə artuk bilin

3419 yaoqï birlə təgxip ər atï bəḍür
yaoqïsïz kixi atï kopmaz yatur

4320 nəgü tər əxitgil ker ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

3421 nəgü ər bolur ker miṇ ər duxmanï
miṇər sezləməsə küniṇə anï

3422 berimü bolur kergil ïtta kayar
uḍula əxitsə miṇ ïtlar üni

3423 kixig soṇdamaz mən təḍiṇ yalṇuzun
kuruoq sezləməz mən təḍiṇ til sezüṇ

3424 kimi sezləgəy sən kixi bolmasa
kixilər arala ezüṇ turmasa

3425 ər ol ər turur ker kixilər ara
yorïp til küḍəzsə bu bulsa terə

3426 irik sezkə yumxak yanut kïlsa ez
aqïoq sezləsələr süqig tutsa sez

3427 kixi yüki yüḍsə yüḍürməsə yük
jəfa kïlsalar bu wəfa kïlsa xük

3416 كىم ئاسىل بولۇركەن پەزىل-نەسەپتە،
بولۇر كوپ دۈشمىنى تەرەپ-تەرەپتە.

3417 بولۇر ياخشى ئەرگە يېغى بەلگۈلۈك،
يامانغا يېغى يوق، ئۇ چۈنكى ئۆلۈك.

3418 قايۇ ئەرگە دۈشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كوپ.

3419 دۈشمەنلە كۈرەشكەن ئەر شوھرەت تاپۇر،
دۈشمەنسىز ئەر ئاتى قوپالماي ياتۇر.

3420 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، پەزىلەتلىك ئەر،
پەزىلەت بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر:

3421 نىچۈك ئەر سانالۇر مىگەر دۈشمىنى—
ملىڭ غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.

3422 كور، ئىتتىن قاچقان ئۇ بورى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۈنى.

3423 دىدىمىڭ يالغۇز ئوتسەم، ئارلاشماي ئۆزۈم،
تىلىمدىن چىقارماسمەن قۇرۇق سوزۇم.

3424 قېشىڭدا كىشى يوق كىم ئاڭلار سوزۇڭ،
كىشىلەر ئاراسەن تۇرمىساڭ ئۆزۈڭ؟

3425 يىگىت شول ئېرۈركى، ئەل ئىچرە ياشار،
كۈزەتىپ تىلىنى ھەم توركە چىقار.

3426 يىرىك سوزگە يۇمشاق جاۋاپ بېرەر ئۇ،
ئاچچىق سوز ئېيتقانغا شىرىن سوزلەر ئۇ.

3427 يۇدەر ئەل يۈكىنى، يۇدكۈزمەس ئۇ يۈك،
جاپاغا قىلار ئۇ ۋاپا، يۈرۈپ شۈك.

3428 keņüldə kətərsə kər əq kəklərin
tilində yorītsa keņildə barīn

3429 nəgü tər əxitgil kixi ədgüsi
bu ədgü bilə yadmīx atī küsi

C200
3430 irik sezləməgil kixikə tilin
irik sezkə aqrīr keņül kəq yilin

B252
3431 səni kim sekər ərsə egkil anī
otun ol bolur sən tüzünlər sanī

3432 jəfa kīloquqīka kīlu tur wəfa
wəfa ər kīlur ol əsizlər jəfa

3433 kəsilsə səniņdin yakīn kə kadax
yakīnlik ula sən aņa ay adax

3434 saņa küq kīlur ərsə küqkəy kalī
kəqürgil anī sən bu ol din yolī

3435 yazuk kīlsa kul kün kəqür ol yazuk
bu yazuk kəqürmix muyan kīl azuk

3436 bu ol ərlik anīn ərən yük yüdüp
yorīr səbri birlə elümüg küdüp

3437 bu kün sən bir əvkə kirip yalņuzun
nə ədgü bulur sən ay kīlkī tüzün

3438 ərəz arzu ni'mət kezin kərmədiņ
kümüx gəwhər altun bakīr bulmadīņ

3439 saray karxī yər suv səni birlə yok
at üstəm kīz oqlan kanī birlə yok

3428 كوڭۈلدىن چىقارۇر ئۇچ-كەك كىرىــنى،
تىلدىدا ئېيتار ئۇ دىلدىدا بېرىنى.

3429 كىشى ياخشىسى ئۇ، ئىشىت نىمە دەر،
قىلىپ ياخشىلىقنى، ئېتى چىققان ئەر:

3430 كىشىگە يىرىك سوز دىمىگۈچى بول،
يىرىك سوزدىن ئاغرار كوپ يىللار كوڭۇل.

3431 سېنى سوكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،
بولۇر ئۇ نادان، دەر ئەقىللىق سېنى.

3432 جاپا قىلغۇچىغا قىلىپ تۇر ۋاپا،
ۋاپانى قىلۇر مەرت، يامانلار جاپا.

3433 يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قاياش،
ئۇلارغا يېقىنلاش ئۇزەڭ، ئەي ئاداش.

3434 ئەگەر قىلسا زالىم ساڭا زۇلمىنى،
ئېرۇر دىن يولى بۇ: كەچۇرگىن ئۇنى.

3435 خاتا قىلسا دىــدەك، قۇل، ئۇنى كەچۇر،
كەچۇرۇپ ساۋاپ ئال، بۇ ئۇزۇق بولۇر.

3436 مەردانىلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۇك يۇدۇپ،
يۇرەر سەۋىر بىرلە ئولۇمــنى كۇتۇپ.

3437 بۇكۇن بىر ئوي ئىچرە سەن يالغۇز تۇرۇپ،
نە پايدا تاپارسەن، سەن ئەي خۇلقى خوپ؟

3438 يا راھەت، يا ئاززۇ، نېمەت كورمىدىڭ،
كۇمۇش-زەر، يا گوھەر ۋە مىس تاپمىدىڭ.

3439 ساراي-قەسىر، يەر-سۇ نە سەندە بولسا،
ئات-ئۇستەم[158]، قىز-ئوغلان نە بىللە بولسا؛

3440 kixilər өzə yoķ saņa ərk əlig
өzüņ yïɑ̡sa sən bolsa atïņ silig

3441 ķayu nəņ bulup ķoḍtuņ əmdi anï
ķayu tə̣lvə zaḥid atadï sə̣ni

3442 өküxüg ķoḍup ər azïɑ̡ taplasa
bu ər өtrü zaḥid bolur ķur basa

3443 ṭiləp bulmasa barqa zaḥid bolur
ṣəbirda aḍïn ḥilə bulmaz turur

3444 ər ol ər bolur kөr miņ arzu bulup
aņar yüz əvürsə ərən təg bolup

3445 yə̣türsə iqürsə qïɑ̡ayķa üləp
bayatķa tapuɑ̡ ķïlsa kөņlin ulap

B253 C201

3446 kəlir bolsa dunya kөņül bamasa
barïr ərsə aɑ̡rïp ķaxïn tügməsə

3447 ķalï üstəsə əlgi arzu өzə
өzini tutunsa kөņül til tüzə

3448 bu sөzkə yaķar kөrsə mə'ni bu sөz
əxit ixkə tutɑ̡il aya ķïlķï tüz

3449 ərəndə əri ol ķamuɑ̡ nəņkə ərk
bulup ķïlɑ̡u yə̣rdə өzin tutsa bərk

3450 taķï ərdə yə̣grək ərən ol turur
miņ arzu bulup bu өzin tïḍsa tərk

3440 قولۇڭ خەلقلەر ئۈزرە يا ئۈستۈن ئەمەس،
تۇتۇپ ئۆزنى، ئالساڭ ئاتاق ياخشى، بەس.

3441 نىمە يىغدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،
قايۇ تەلۋە ئاتار زاھىت دەپ سېنى؟

3442 يېتىپ كوپكە كۆچى، ئازنى خالىسا،
بولۇر شۇنداق ئەرنى زاھىت ئاتىسا.

3443 تىلەككە يەتمىگەنلەر زاھىت بولۇر،
بولەك ھىلىسى يوق، ئۇ سەۋر قىلۇر.

3444 يىگىت شۇ ئېرۇركى، مىڭ ئارزۇ تېپىپ،
ئۆزىنگىدىن يۈز ئۇرسە، مەردانە بولۇپ.

3445 يىدۇرسە، ئىچۈرسە پەقىرگە بېرىپ،
تائەت قىلسا ھەققە دىلى باغلىنىپ.

3446 كېلۇر بولسا دۇنيا، كوڭۇل بەرمىسە،
كېتەر بولسا ئاغرىپ، يۈزىن پۈرمىسە.

3447 ئەگەر ئارزۇ ئۈزرە يېتىشسە قولى،
تۇتۇپ ئۆزنى، تۈزەلسە كوڭلى-دىلى.

3448 كېلەر مەنا ئۈزە ئۆيغۇن ئۇشبۇ سوز،
ئىشىت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى تۈز:

3449 ئەر شۇكى، جىمىگە قۇدرەتلىك تۇرۇپ،
قىلالسا ئىشنى ئۆزىن چىلىق تۇتۇپ.

3450 ئۇندىنمۇ مەردانراق يىگىت شول ئېرۇر،
مىڭ ئارزۇ ئۈزە ئالسا نەپسىن توسۇپ.

OḌƢURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3451 yanut bə̣rdi oḍƣurmïx aydï qïn ay
nəgü ol tiləkiņ aya kərki ay

3452 nəgü səzləsə mən səzümni yirip
jəwabïn kïlur sən əzümni sərip

3453 aqukḷuƣ maņa ay tiləkiņ nə ol
nəgü ķoloƣu ərsə aqa səzlə ķol

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌƢURMÏXĶA

3454 yanut bə̣rdi əgḍülmix aydï əzüm
tilək birlə kəldi aqayïn səzüm

3455 bu kün toƣḍï ə̣lig əxitti sə̣ni
əziņə kərəkləp kər ïḍtï mə̣ni

3456 ķatïƣ arzuladï sə̣ni kərgükə
mə̣ni səzqi ïḍtï okïp ə̣ltgükə

B254
3457 nəqə mə aƣïr kəlsə barƣu kərək
ə̣ligkə təgip bir kərüngü kərək

3458 ə̣lig mə ə̣ḍi əḍgü sulṭan turur
boḍunķa baƣïrsaķ səvüg jan turur

3459 kim ə̣lig yüzin kərsə ķutluƣ bolur
ikigün aẓunda tükəl ķut bulur

C202
3460 nəgü tə̣r əxitgil bu ə̣l kənd bəgi
aẓun baxlap ə̣lkə yətilmix əgi

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3451 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئېيت چىنىڭ،
نەدۇر ئاي يۈزلۈكۈم، تىلەكىڭ سېنىڭ؟

3452 نېمە سۆزلىسەم مەن، سۆزۈمنى يېرىسپ،
جاۋاپنى قىلۇرسەن مېنى رەنجىتىپ.

3453 ئوچۇقراق ماڭا ئېيت، تىلىگىڭ نېمە؟
نېمە كۈتسەڭ ئۇنى ئېچىپ سۆزلەۋە.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3454 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئۆزۈم،
تىلەك بىرلە كەلدىم، ئاچايمەن سۆزۈم.

3455 بۇ كۈنتۇغدى ئېلىگ ئىشتتى سېنى،
ئۇزىگە كېرەك دەپ، ئەۋەتتى مېنى.

3456 تولا ئارزۇ قىلىپ كۆرۈشكە سېنى،
دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى.

3457 ئېغىر كەلسە قانچە، بىر بارماق كېرەك،
بېرىپ ئۇ ئېلىككە كۆرۈنمەك كېرەك.

3458 ئېلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۇلتان ئېرۇر،
خەلقپەرۋەر، ئۆزى كۆيۈمچان ئېرۇر.

2459 كىم ئېلىگ يۈزىن كۆرسە قۇتلۇق بولۇر،
ھەر ئىككى جاھاندا تولۇق بەخت تاپۇر.

3460 نېمەدەر، ئىشىتسىكىن، بۇ ئەل-كەنت بېگى،
جاھاننى تۇتۇپ كەلگەن يېتىلمىش ئۆگى:

3461 tərülüg keni bəg kut ol bəlgülüg
kutī birlə təgrür tezükə ülüg

3462 kayuda qavīksa keni bəg atī
aņar baroqu andīn bulur ər kutī

3463 bu kək tirgüki ol kenilik tərü
tərü artasa kək turumaz ərü

3464 tərülüg bu bəglər yok ərsə tirig
bayat buzoqay ərdi yəti kat yərig

3465 keni bəg yüzi kersə kutluoq bolur
muyanka təgir həm yazukī yulur

3466 bilir sən bu kün mən kixi boldukum
səbəb əlig ərdi yələkim tokum

3467 bayat bərdi ərdi ukux eg bilik
tezü əđgülükkə təgürdüm əlig

3468 bayat bərdi təwfik kamuoq əđgükə
bodun asoqīna həm yüki yüđgükə

3469 səni mə tilər əmdi əlig bu kün
əlig bir kīlīp yazsa bəglik tügün

3470 okitqī məni iđtī əmdi saņa
məni yalņuz īđma ay ərsig toņa

3471 bitik iđtī əlig ez əlgin bitip
nəgü sezlədi ərsə kergil okīp

* * *

3461 قانۇنلۇق ئادىل بەگ چىندىن بەخت ئېرۇر،
ئۇ بەختتىن ھەممىگە نەسىبە تېگۇر.

3462 ئادىل بەگ ئېتى قايدا بولسا مەشھۇر،
ئاڭا بارغۇلۇق، بەخت ئۇنىڭدىن تېگۇر.

3463 ئادىل قانۇن كوككە بىر توۋرۇك ئېرۇر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر.

3464 يوق ئەرسە قانۇنلۇق بەگلەر مۇبادا،
يەتتە قات زېمىننى بۇزاتتى خۇدا.

3465 ئادىل بەگ يۈزىن كورسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇنا يوقۇلۇر.

3466 ئادەم بولغۇنۇمغا، بىلسەڭ، بۇ زامان—
سەۋەپچى، يولەكچى ماڭا بولدى خان.

3467 خۇدا بەرگەچ ماڭا ئەقىل-ئاڭ، بىلىم،
پۈتۈن ياخشىلىققا يېتىشتى قولۇم.

3468 بېرىپ تەۋپىق خۇدا ياخشىلىق ئۇچۇن،
خەلق نەپئىنى دەپ كوتەردىم يۈكىن.

3469 سېنى ھەم تىلەر ئەمدى خاقان بۇ كۈن،
تۇتۇپ قولغا-قول يەشسە خانلىق تۈگۈن.

3470 قىلىپ دەۋەتچى مېنى ئەۋەتتى ساڭا،
مەن يالغۇز كەتمەيمەن، ئەي باتۇر توڭا.

3471 ئەۋەتتى ئۇ خەت ئۆز قولىلە پۈتۈپ،
نىمە سوزلىگەن بولسا، كورگىن ئوقۇپ.

* * *

B255
3472 qïkardï bitik bərdi əlgin sunup
bitik aldï oḑoıurmïx aqtï tunup

OḐOIURMÏX SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

3473 okïdï bitik kəq sakïndï uzun
ayur kəḑ bilik bərmix əlig sezün
A99
3474 okïmïx əlig əmdi kəlgil təyü
kamuoı əḑgülükni atamïx sayu

3475 bəḑük ix turur kər bu ixlər maŋa
nətəg kïloıu ayoıil kəŋəx bər muŋa

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ OḐOIURMÏXKA

C203
3476 yanut bərdi ɵgdülmix aydï əlig
səni sezləyü xük kurïtmaz tilig

3477 tili təprəsə sezdə atïŋ qïkar
səni kergükə ol kez aqtï bakar

3478 kimi səvsə ərmix keŋül arzulap
tilin sezdə atï yorïr sez ulap

3479 səvitmix nəgü tər bu bəytig okï
səvüglüg yüzi ol keŋül tokluki

3480 keŋül kimni səvsə kerür kezdə ol
kezün kanqa baksa uqar yüzdə ol

3481 keŋüldə nəgü ərsə arzu tilək
aoıïz aqsa barqa tilin sezdə ol

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3482 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئەي توغا،
ئىلاجى نىمەدۇر، كېڭەش بەر ماڭا.

3483 كويۇمچان قاياشىم ئۇزۇڭسەن يېقىن،
كېڭەش بەر، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن.

3484 بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا،
بىلىملە مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا.

3485 مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،
ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

3486 بۇگۈن چىن كويۇمچان ئېرۇرسەن ماڭا،
نىمە قىلغۇلۇق، ئېيت، پۈتەرمەن ساڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487 ئۆگدۈلمىش بۇ ياڭلىغ قايتۇردى جاۋاپ:
تۇرما ئەي قۇتلۇق ئەر، مېنىڭدىن سوراپ.

3488 مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا،
سالۇرسەن كېڭەشنى نىچۈك سەن ماڭا؟

3489 بارايلى دېمەكتىن بولەك يوق سوزۇم،
نىچۈك بارما دەيسەن ساڭا مەن ئۇزۇم؟

3490 سېنىڭ بىرلە بولسام، تولا پايدا، بىل،
ئۇز نەپسىن دىگەندە، كېڭەشمەس ئەتىل.

3491 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىملىك چىگىل[159]،
بىلىمسىز ئىشتكىن، بېرىپ بوي ئېگىل:

3492 ez asoqi tilərkə kənəxməgü səz
sana asoqi bolmaz aya kutluoq ez

3493 kənəx ol kixikə kənəx ay kadax
ol ər kolmaz ərsə ez asoqin adax

3494 ez asoqin tiləgil ez ülgi üqün
yaraoqlioqni tənsiz turur tər küqün

3495 nəqə ix kixikə kənəxkü kərək
kenül taplamix ixni kiloqu kərək

3496 ezünkə baoqirsak sənin ol ezün
kixikə inanma kəsildi sezün

3497 sən ek bil nəgü kiloqu ərsə kənəx
tiləmə mənindin bu ixkə kənəx

B257
3498 səni aloqali kəldim andin turup
kənəx bu yori baroqil əmdi kopup

3499 kixilər araki muyan ədgülük
bu yərdə bulunmaz munu bəlgülük

3500 ulux kənd iqindəki ədgü nəqə
sana sezlədim əmdi adra səqə

A100
3501 bilir sən bu sezlər keni sezlədim
sana ədgü koldum bilir bir idim

3502 kixidin kaqar sən nə kildi kixi
kixikə katil ət kixilər ixi

3503 musulman ixin ət munina yara
bayat bərgə uqmak kər ornun tərə

3492 ئۆز نەپسىن دېگەنگە سالما مەسلىھەت،
ئەي قۇتلۇق، ئۇنىڭدىن تەگمەس مەنپەئەت.

3493 شۇ ياڭلىغ كىشىگە كېڭەش سال قاياش،
ئۇل ئەركىم ئۆز نەپسىن كۆزلىمەس، ئاداش.

3494 ئۆز نەپسىن دېگەنلەر ئۆز نەپسىنى دەپ،
يارامىلىقنى يارامسىز دەيدۇ كۆچەپ.

3495 ۋە بەزى ئىشلاردا كېڭەشمەك كېرەك،
لېكىن دىلغا ياققاننى قىلماق كېرەك.

3496 ئۆزۈڭگە كويۇمچان سېنىڭ ئۆز-ئۆزۈڭ،
كىشىگە ئىشەنمە، تۈگەت، بەس سۆزۈڭ.

3497 ئۆزۈڭ بىل، بۇ ئىشقا نېچۇكتۇر كېڭەش،
بۇ ئىش ئۆزرە مەندىن ھېچ يوقتۇر كېڭەش.

3498 سېنى ئالغىلى كەلدىم ئاندىن يۈرۈپ،
كېڭەش شۇكى بارغىن، سەن ئەمدى قوپۇپ.

3499 ئەل ئىچرە تاپارسەن ساۋاپ، ياخشىلىق،
بۇ يەردە تېپىلماس، ساڭا بۇ ئېنىق.

3500 شەھەر-كەنتتە نەچچە ياخشىلىقلار بار،
ساڭا ئېيتتىم ئۈچۈق-تەكرار ۋە تەكرار.

3501 ساڭا خوپلۇق تىلەپ، ئېيتقان بۇ سۆزۈم—
بىلەرسەن، ئېرۇر راست، تەگرىمگە مەلۇم.

3502 كىشىدىن قاچارسەن، نە قىلدى كىشى،
كىشىگە قوشۇل، قىل كىشىلەر ئىشى.

3503 مۇسۇلمان ئىشىن قىل، چىقار ھاجىتىن،
بولۇر توردە جاي، ھەق بېرىپ جەننەتىن.

3504 كوڭۈل، تىلنى رۇس تۇت، خۇلقۇڭنى بەلەن،
ياشا قايدا بولساڭ سائادەت بىلەن.

3505 كىشىسىز يۇرمە، تۇر كىشىلەر ئارا،
كىشى ئەيبى كورمە، ئۇزۇڭگە قارا.

3506 مۇنۇ بىر بىيىتكىم، كېلەر ماس بۇڭا،
ئۇقى ئەي ھېكىم ھەم ئەمەل قىل ئاڭا:

3507 قەيەردە يۇرسەڭ يۇر، لېكىن ياخشى بول،
نەسەپكە ئەمەس، بول ياخشىغا كوڭۇل.

3508 ئۇنۇتماس ئۇزىنى كىشى ياخشىسى،
قەيەردە يۇرسە ئۇ تىلەر ياخشى يول.

3509 كىشىكىم، ئۇز خۇلقىنى مەگەر قىلار يار،
قەيەردە تىلەسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

3510 كى ياخشى جىمىكى يەردە ياخشىدۇر،
بۇ ياخشى جاۋابىمۇ ياخشى بولۇر.

3511 خۇلقۇڭنى ياخشى قىل، يامان بولمىغىن،
قەيەر بولسا شۇندا يۇرى، قورقمىغىن.

قىرىق ئىككىنچى باپ

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى

ئېيتقانلىغى بايانىدا

3512 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: مەن ئۇزۇم—
ئىشىتتىم سوزۇڭنى—ئىشىتكىن سوزۇم.

3513 بۇ دۇنيا ئۇزىن بەك سويدۇرمىش ساڭا،
پۈتۈن ئەيىبى ئەردەم كورۇنمىش ساڭا.

3514 تالاي ئەرمەس سىنىڭدىن، مەسەلدە كېلۇر:
سويۇلسە نىمىكى، ئەيىبى يوق بولۇر.

3515 سەن سويگەچ جاھاننى، ئەي ئەلدە ئۇلۇق،
بار ئەيىبى كورۇندى، پەزىلەت تولۇق.

3516 ئىشىتكىن، نىمە دەر بۇ سويگەن ئادەم:
ئاشىق ئۇچۇن مەشۇق ئەيىبى زور ئەردەم.

3517 بۇ سويگۇ نىشانى شۇدۇر، ئەي شەۋكەت،
ھەر مەشۇق قۇسۇرى بولۇر پەزىلەت.

3518 ezüŋ dunya sevmix nixanī bu ol
ķamuqı 'əybīn ərdəmkə tutmīx kenül

3519 nəgü təg egər sən bu dunya maŋa
anīŋ 'əybīnī mən ayayīn saŋa

3520 apa yazdī ərsə bayat ķinadī
bu dunya tünək ķildī ərklig iḍi

C206
3521 tünəktə nə arzu tīlər sən tilək
tilək uqmaķ iqrə bolur ķut yelək

3522 apa uqmaķ iqrə yəḍi ker əvin
arīnqıu ķilīndī bu dunya əvin

3523 bayat yərmixi ol bu yək sevmixi
taķī artuķī ol səvüp salmīxī

3524 eḍürsə bayat bir tiləmix ķulīn
aŋar dunya bərməz arītur yolīn

3525 ayī əḍgü ərməz bu dunya ķutī
bayattīn yīratur bu ol din yutī

B259
3526 bayat mən təgüqi kixidə həxī
azun ķoldī bardī ol īt saķīxī

3527 bayusa bolur ol boḍun ketkisi
qīqıaylīķ bilə ol kenül ķoḍķisī

3528 yalīŋ toqımīx ər ker yalīŋ barqıu ol
nəlük dunya tərmək yana ķoḍqıu ol

3529 nəlük arsīķar sən aya eldəqi
ezüŋ iki künlük ķonuķ boldaqī

3518 سوييۈپسەن جاھاننى، نىشانىسى شول—
كى، بار ئەيىسى پەزىلەت دەپتۇ كوڭۇل.

3519 جاھاننى نىچۈكمۇ ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيىبنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

3520 گۇنا قىلغاچ ئادەم[160] تەگبوى قىينىدى،
قىلىپ دۇنيانى زىندان، ئۇنى قامىدى.

3521 بۇ زىنداندا قانداق تىلەرسەن تىلەك؟
بولۇر جەننەت ئىچرە تىسلەك، بەخت، يولەك.

3522 ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغدايىنى يەر،
بۇ دۇنيا قىلىندى ئېرىغلانىغۇ يەر.

3523 ھەق لەنەت قىلغاننى سويمدۇ شەيتان،
ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۇندىنمۇ چەندان.

3524 خۇدا تاالىسا خالىغان قۇلىنى،
ئاڭا دۇنيا بەرمەي، پاكلار يولىنى.

3525 جاھان بەختى ياخشى بىر نەرسە ئەمەس،
قىلۇر ھەقتىن يىراق، دىنغا بەلا، بەس.

3526 "خۇدا مەن" دىگۈچى ئۇ تەلۋە كىشى،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى، ئىت يۇخشىشى.

3527 كىشىكىم باي ئولسا، كىبىرلىك قىلۇر،
پەقىرلىق بىلەن ئۇ مۇلايىم بولۇر.

3528 يالاڭغاچ تۇغۇلدى، ئەر يىپلىق كېتۇر،
نىمەگە كېرەك مال، ئۇ ھامان قالۇر.

3529 نىچۈن ئالدىنارسەن ئايا ئولگۈچى،
ئۇزۇڭ ئىككى گۇنلۇك قونۇق بولغۇچى.

3530 bilir sən tiriglik elümkə turur
anundī elüm ux eḍiṇə küḍür

3531 ḳapuɣ aqtī dunya taḳī bir ḳapuɣ
elüm ḳapɣī aqlur kirür həlḳ ḳamuɣ

3532 ezüṇ iki künlük arīnɣu üqün
kerürdə keyürmə ezüṇni küqün

3533 yayīɣ dunya ə̣rsəl ḳutī əvrülür
negü bə̣rdi ərsə yana tərk alur

3534 aḍīrmaz kixisin ḳuluɣ ya bəgig
eḍürməz talusīn yavuz ma yə̣gig

3535 birig bəglənür ker taḳī bir bəgin
oḳīyu turur təgmə kündə eṇin

A101

3536 kerü barsa dunya kelikə sanī
əḍərsə ḳaqar ḳaqsa əḍrər sə̣ni

3537 muṇar mənzər əmdi kerü bar bu sez
munīṇ mə'nisi uḳ aya keṇli tüz

3538 bu dunya ḳaqar kim əḍərsə anī
ḳalī ḳaqsa andīn əḍərür sə̣ni

C207

3539 yana dinḳa eqlüg bu dunya nəṇi
yə̣sə dunya diṇ yə̣r baḳa ker munī

3540 bəzənip bu dunya ezin kerkitür
ə̣tinmix kəlin təg keṇül yə̣lkitür

3541 keṇül bə̣rsə ḳurtɣa bolur bir turī
yaḳa yə̣ṇ tutar kündə kəsməz urī

3530 بىلۇرسەن، تىرىكلىك ئۆلۈمگە ئېرۇر،
بۇ تۇرغان ئۆلۈم بىر ۋاقتنى كۈتۈر.

3531 ئىشىك ئاچتى دۇنيا، يەنە بىر ئىشىك ـ
ئۆلۈم ئىشىگى ئېچىلۇر، كىرۇر چوڭ ـ كىچىك.

3532 ئۇزۇڭ ئىككى كۈنلۈك ئاۋۇنچاقنى دەپ،
كويەر ئوتقا سالما ئۆزەڭنى كۆچەپ.

3533 بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، بەخىت بى قارار،
نىمە بەرگەن ئولسا، يانا تېز ئالار.

3534 دىمەس ئۇ كىشىنى قۇل ۋە ياكى خان،
نە ياخشى، يامانىنى پەرق ئەتمەس ھامان.

3535 بىرىنى قىلىپ بەگ، يانا بىرىنى ـــ
ئۆزىگە قىچقىرىپ تۇرار ھەر كۈنى.

3536 كولەڭگە كەبىدۇر دۇنيا، قارىساڭ،
قاچار ئۇ ئىزلىسەڭ، ئۇ ئىزلەر قاچساڭ.

3537 مۇڭا ئوخشار ئەمىدى قارالسا بۇ سىز،
بۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئايا كوڭلى تۈز:

3538 بۇ دۇنيا قاچاركىم ئىزلەرگەن ئۇنى،
ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن، ئۇ ئىزلەر سېنى.

3539 بۇ دۇنيا مېلى دىنغا ئوچتۇر يانا،
مېلىڭ يەيدۇ دىننى، سەن كورگىن مانا.

3540 بىزەكلەپ بۇ دۇنيا ئۆزىن كورستۇر،
ياسانغان كېلىندەك دىلىنى ئوينتۇر.

3541 كوڭۈل بەرسەڭ بولۇر، ھاياسىز قېرى،
تۇتۇپ يەڭ ـ ياقاڭدىن، بىتمەس كەپلىرى.